

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ
ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΣΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1991- 1993

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

2011

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ / σ.

Αντικείμενο της έρευνας / 3

- I. Εισαγωγή / 9
- II. Κοινή συνείδηση / 15
- III. Από το Μαχαλά στα Σοβιέτ / 24
- IV. Η Μεγάλη Οριοθέτηση / 30
- V. Σημεία δυσαρέσκειας / 34
- VI. Φατρίες και πολιτική / 39
- VII. Ανεξαρτησία και εσωτερικές απειλές / 73
- VIII. Στερήσεις και απογοήτευση / 82
- IX. Η πολιτική της Ρωσίας, 1991-1993 / 89
- X. Η πολιτική των ΗΠΑ, 1991-1993 / 100
- XI. Εθνικές οικονομίες / 104
- XII. Κοινή άμυνα / 121
- XIII. Μεταξύ Ιράν, Τουρκίας, Κίνας και Ινδίας / 149

- XIV. Διαπιστώσεις / 163

- XV. Επίλογος: Η Κεντρική Ασία δεκαπέντε χρόνια αργότερα / 165
 - 1. *Η φατρία σε μετάβαση* / 165
 - 2. *Νέα γεωπολιτική θέση και φονταμενταλισμός* / 174
 - 3. *Υγεία* / 180
 - 4. *MME* / 182
 - 5. *Η πολιτική της Ρωσίας* / 189
 - 6. *Πολιτικοί και θρησκευτικοί ανταγωνισμοί* / 196

Βιβλιογραφία / 201

Σημειώσεις / 221

Αντικείμενο της έρευνας

Η έρευνα εστιάζει στα γεγονότα των πρώτων τριών χρόνων της ανεξαρτησίας των νέων δημοκρατιών της Κεντρικής Ασίας, το Καζακιστάν, το Ουζμπεκιστάν, το Τουρκμενιστάν, την Κιργισία, και το Τατζικιστάν. Επιδιώκει να συμβάλει στην μελέτη της μετάβασης των κοινωνιών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης από τον εφαρμοσμένο κομμουνισμό στην πολυκομματική δημοκρατία και την οικονομία της ελεύθερης αγοράς.

Η εργασία αναφέρεται αρχικά στα στοιχεία που συγκροτούν την κοινή συνείδηση των λαών της Κεντρικής Ασίας. Ο ρόλος της φατρίας, η επιβίωσή της στα χρόνια του σοβιετικού καθεστώτος, οι διώξεις που υπέστη και η συμμετοχή της στην πολιτική της μετασοβιετικής Κεντρικής Ασίας αποτελούν κύριο αντικείμενο της εργασίας. Η μελέτη της φατρίας συμπεριλαμβάνει την ανάδυση του Ισλάμ και την συμβολή του στην διαμόρφωση της ταυτότητας των κεντροασιατών. Καλύπτεται επίσης η «κληρονομιά» των σοβιετικών χρόνων, από την ίδρυση των πρώτων σοβιέτ στην Κεντρική Ασία έως την μετά-σταλινική περίοδο. Ειδική προσοχή αποδίδεται στην «ρωσοποίηση» της περιοχής, και την εγκατάσταση ρωσόφωνων εποίκων. Περιγράφεται η βίαιη αστικοποίηση των πληθυσμών, ειδικά των νομάδων της Στέπας και αναλύεται η εξέλιξη της φατρίας στο νέο περιβάλλον.

Σε διαφορετικές ενότητες αναλύονται τα γεγονότα που οδήγησαν στην Ανεξαρτησία καθώς και οι πρώτες κινήσεις των κεντροασιατών στο νέο παγκόσμιο περιβάλλον. Η γεωπολιτική διάσταση της Ανεξαρτησίας με την ίδρυση της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών και την ηγεμονία της Ρωσίας έχουν εξεταστεί με ιδιαίτερη προσοχή. Παρουσιάζεται εκτενώς η σύσταση κοινής αμυντικής υποδομής από τις πέντε νέες δημοκρατίες σε μια προσπάθεια πλήρους ανεξαρτητοποίησης από το ρωσικό ηγεμονισμό της περιόδου. Επίσης, περιγράφεται αναλυτικά η ανάπτυξη κοινού αμυντικού δόγματος, παραθέτοντας τις κινήσεις κάθε μίας δημοκρατίας ξεχωριστά στον τομέα αυτό, αλλά και τις διμερές συμφωνίες μεταξύ των νέων δημοκρατιών. Η προσπάθεια συγκρότησης εθνικών οικονομιών, στο πλαίσιο των κανόνων και των αρχών της ελεύθερης οικονομίας και της παγκόσμιας αγοράς, αναλύεται επίσης εκτενώς. Η επιβολή ιδιαίτερα σκληρών ρυθμίσεων, από την πλευρά των διεθνών οργανισμών, δέχεται κριτική ως μια απόπειρα επεξήγησης των ιδιότυπων καταστάσεων που δείχνουν να διαμορφώνουν την οικονομική ζωή στην Κεντρική Ασία. Αναλυτική είναι η παρουσίαση και ο σχολιασμός των εξελίξεων γύρω από το ενεργειακό ζήτημα, όπως αυτό εκδηλώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Η πολιτική των αγωγών και οι παρεμβάσεις των περιφερειακών δυνάμεων τυγχάνουν ιδιαίτερης προσοχής. Στο τελευταίο μέρος που φέρει τον τίτλο «Η Κεντρική Ασία δεκαπέντε χρόνια αργότερα» παρουσιάζεται η νέα γεωπολιτική θέση της Κεντρικής Ασίας με τις κοινωνικές και οικονομικές παραμέτρους που θα επιτρέψουν τη σταδιακή ανάκαμψη της περιοχής. Ειδική αναφορά

γίνεται στην θέση των ΜΜΕ στην Κεντρική Ασία. Η ενότητα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αν δεν υλοποιηθεί ειδική πολιτική κοινωνικού περιεχομένου με αποδέκτη τις φατρίες της Κεντρικής Ασίας, ουσιαστικά βήματα προόδου δεν αναμένονται. Ακολουθούν οι σημειώσεις και η βιβλιογραφία που, όπως τονίζεται παρουσιάζει τις πηγές που δεν αναφέρονται στις σημειώσεις.

Για την αξιολόγηση της πληθώρας των πληροφοριών, που προέκυψαν από τη διεθνή βιβλιογραφία της περιόδου, φάνηκε χρήσιμη η αντιπαραβολή των εκτιμήσεων των δυτικών αναλυτών με τις συνεντεύξεις και τα δημοσιογραφικά χρονικά, ειδικά του ρωσόφωνου τύπου της Κεντρικής Ασίας. Η λεπτομερής εξέταση των αναλύσεων από δυτικά Μέσα είχε ως συνέπεια την απόρριψη τους, καθώς αυτές λάμβαναν συχνά ένα εσχατολογικό χαρακτήρα επικείμενης κατάλυσης της περιφερειακής ασφάλειας στην περιοχή. Όπου δεν υπήρχε αγγλική μετάφραση της ρωσόφωνης αρθρογραφίας μέσω του Αμερικανικού Πρακτορείου Ξένου Τύπου, η σημαντικού μεγέθους ύλη μεταφράστηκε από τα ρωσικά στα ελληνικά. Οι παραπομπές σε αυτά τα δημοσιεύματα γίνονται με λατινικούς χαρακτήρες. Γεγονός είναι ότι η αρχική απαισιοδοξία, όπως αυτή εκφραζόταν μέσα από την διεθνή βιβλιογραφία, προσέφερε πολύ υλικό για την επισκόπηση της κατάστασης. Η αξιολόγηση κρατικών αρχείων, στην πορεία, δεν φάνηκε χρήσιμη ενώ χρήσιμα ήταν τα σχόλια των ηγετών της Κεντρικής Ασίας μέσα από ειδικές συνεντεύξεις σε δυτικά ή τοπικά έντυπα ενημέρωσης.

Η βιβλιογραφία για το συγκεκριμένο ζήτημα, αν όχι ογκώδης είναι σίγουρα εκτενής. Οι αγγλοσαξονικές σχολές σκέψης, με κύρια αφετηρία τα ερευνητικά κέντρα των ΗΠΑ και του Ηνωμένου Βασιλείου, παρήγαγαν το μεγαλύτερο μέρος των μονογραφιών καθώς και την αρθρογραφία που εκτείνεται σε θέματα στρατηγικής ανάλυσης, περιφερειακής ασφάλειας, οικονομικής ανάπτυξης κ.ο.κ. Χρήσιμο στην προκειμένη περίπτωση φάνηκε το συλλογικό έργο *Civil Society in Central Asia* υπό την επιμέλεια των M.Holt Ruffin και Daniel Waugh (Center for Civil Society International, University of Washington Press: 1999). Από την μελέτη του Edward Schatz, *Modern Clan Politics, The Power of "Blood" in Kazakhstan and Beyond*, (Jackson School Publications, University of Washington Press: 2004) αντλήθηκαν στοιχεία και ιδέες για την πολιτική εξέλιξη της φατρίας στην περιοχή. Καθώς η φατρία κατέχει εξέχουσα θέση σε αυτή την εργασία, το συγκεκριμένο έργο προσέφερε την ιστορική διαδρομή αυτών των ιδιότυπων κοινωνικών ομάδων, μέσα στο χρόνο, σαν ενδεικτική πορεία για την ανάπτυξη των θέσεων του συγγραφέα. Σαν εισαγωγή στο θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας, λειτούργησε το συλλογικό έργο *From the Gulf to Central Asia*, (University of Exeter Press: 1994) υπό την επιμέλεια του Anoushiravan Ehteshami. Για τα όσα έχουν στο μεταξύ συμβεί από την Ανεξαρτησία και έπειτα, χρήσιμο φάνηκε το πρόσφατο βιβλίο της Martha Brill Olcott, *Central Asia's Second Chance*, (Carnegie Endowment for International Peace: 2005).

Πολλές ήταν οι περιπτώσεις όπου οι απόψεις των συγγραφέων, είτε προωθούσαν συγκεκριμένες πολιτικές θέσεις, είτε επιχειρούσαν να διαμορφώσουν την πολιτική των εμπλεκόμενων δυνάμεων στην περιοχή. Μοναδική περίπτωση διαφύλαξης της αντικειμενικότητας στην αξιολόγηση των γεγονότων από το 1991 και έπειτα στην Κεντρική Ασία υπήρξε η μονογραφία των Yuriy Kulchik, Andrey Fadin, και Victor Sergeev, *Central Asia After the Empire*, (Transnational Institute, Pluto Press: 1996) με εισαγωγή του Fred Halliday.

Οι θεματικές ενότητες που δημιουργήθηκαν στην πορεία της έρευνας υποστηρίχθηκαν από εργασίες ειδικών. Για το οργανωμένο έγκλημα τα έργα του Phillip Williams, *Russian Organized Crime: The New Threat?* (Frank Cass, London, 1997) και *Hysteria, Complacency and Russian Organized Crime*, (Russia and Eurasia Programme, Post-Soviet Business Forum Briefing No. 8, the Royal Institute of International Affairs, London, Οκτώβρης 1996), φάνηκαν ιδιαίτερα χρήσιμα. Για την πολιτική της ενέργειας τα έργα των John Mitchell, V., *The New Geopolitics of Energy*, (London: 1996) και John Roberts, *Pipeline Politics in the Caucasus*, (London: 1993, *Pipeline Politics II*, London: 1994) και *Caspian Pipelines*, (London: 1996) προσέφεραν πολύτιμες πληροφορίες και αντικειμενική κριτική. Για τα εθνολογικά προβλήματα της περιοχής η μονογραφία της Shirin Akiner, *The Formation of Kazakh Identity: From Tribe to Nation-State*, (London: The Royal Institute of International Affairs, 1995), και ειδικότερα οι μελέτες των Dale Eickelman (ed.), *Russia's Muslim Frontiers: New Directions in Cross-Cultural Analysis*,

(Indiana University Press, 1993), Vitaly Naumkin, *Central Asia and Transcaucasia: Ethnicity and Conflict*, (Greenwood Press, 1994) και Valery Tishkov, *Ethnicity, Nationalism and Conflict In and After the Soviet Union*, (Sage Publications, 1997) υπήρξαν πολύτιμες. Η εργασία του Anthony Hyman, “Power and Politics in Central Asia’s New Republics” *Conflict Studies* 273 (1994) ήταν εξίσου αποκαλυπτική για την κατανόηση της εσωτερικής πολιτικής σκηνής των πέντε νέων δημοκρατιών.

Η καταγραφή των γεγονότων γύρω από τα ΜΜΕ στην Κεντρική Ασία καθώς και η ανάλυση του θέματος βασίζεται αποκλειστικά σε δικές μου σημειώσεις και παρατηρήσεις, ως υπεύθυνος του προγράμματος της Ε.Ε. για την «Ελεύθερη Ενημέρωση» όπως εφαρμόστηκε σε ορισμένα από τα κράτη της Κεντρικής Ασίας.

I. Εισαγωγή

Η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης οδήγησε τους δυτικούς ερευνητές στο συμπέρασμα ότι θα ακολουθήσει περίοδος πολιτικού χάους και εθνικό-θρησκευτικών συγκρούσεων στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας¹. Κυριαρχούσε η άποψη ότι η κατάλυση του σοβιετικού καθεστώτος θα απελευθέρωνε όσες πολιτικές και θρησκευτικές ριζοσπαστικές δυνάμεις βρίσκονταν υπό τον έλεγχο του για περίπου εβδομήντα χρόνια. Όμως η επιρροή του σοβιετικού καθεστώτος ήταν τόσο έντονη, ώστε οι πολιτικές και διοικητικές δομές να έχουν εδραιωθεί σε μεγαλύτερο βαθμό από όσο είχε εκτιμηθεί αρχικά.

Στα μέσα της δεκαετίας του '90, μέσω της διεθνούς βιβλιογραφίας, αναπτύχθηκε η άποψη ότι το «Μεγάλο Παιχνίδι» του 19ου αιώνα -ο συναγωνισμός της τσαρικής Ρωσίας με την αυτοκρατορία της Μεγάλης Βρετανίας, για τον έλεγχο της εμπορικής επικοινωνίας- θα επαναλαμβανόταν. Όμως οι συνθήκες δεν ήταν καθόλου όμοιες. Τα σενάρια για αποσταθεροποίηση της περιοχής, ήθελαν την «Ευρασία» να εκρήγνυται μέσα από διακρατικούς πολέμους. Ως αποτέλεσμα, θα εμπλέκονταν οι περιφερειακές δυνάμεις σε ένα νέο κύκλο ανταγωνισμού για πολιτική επιρροή στην περιοχή και με απώτερο σκοπό την εξασφάλιση της πρόσβασης στις ανεκμετάλλευτες πλουτοπαραγωγικές πηγές της Κασπίας.

Τίποτα από αυτά δεν έγινε, καθώς η εξέλιξη των γεγονότων ήταν διαφορετική από την αναμενόμενη. Δέκα πέντε χρόνια αργότερα

παρατηρούμε την επικράτηση ενός απολιτικού κλίματος. Μαζικά κινήματα δεν υπάρχουν και οι διεκδικήσεις εστιάζονται μόνο στα βασικά για την επιβίωση. Διεθνείς οργανισμοί καταγγέλλουν ότι τα κέρδη από τους αγωγούς του πετρελαίου δεν πρόκειται ποτέ να φτάσουν στα αδύνατα στρώματα της κοινωνίας.² Ούτε το Κράτος μπορεί να ενδυναμωθεί επαρκώς από αυτές τις δραστηριότητες ώστε έμμεσα να επωφεληθούν οι φτωχότεροι των πολιτών. Οι δημόσιες υπηρεσίες δοκιμάζονται, χωρίς να είναι ικανές να ανταπεξέλθουν σε προκλήσεις όπως ο βαρύς χειμώνας της Στέπας. Η θέρμανση δεν επαρκεί, κι αν υπάρχει πετρέλαιο ή φυσικό αέριο.

Οι Κεντροασιάτες πληροφορήθηκαν την κατάλυση της Ένωσης από τα ΜΜΕ και προχώρησαν σε, μεταξύ τους, διαπραγματεύσεις για το αν θα ενωθούν με την Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών, την σύσταση της οποίας προωθούσε η Ρωσία. Η απόφαση της συμμετοχής τους στην Κοινοπολιτεία δεν ήταν προϊόν φόβου, ήταν μέρος της πολιτικής των πέντε ηγετών για να διεκδικήσουν μια αυτόνομη πορεία μέσα από την οργανωμένη συνένωση. Ο κεντρικός προγραμματισμός από την πρώην Σοβιετική Ένωση θα μπορούσε να αντικατασταθεί εποικοδομητικά από μια συλλογική δράση, έστω υπό την σκιά ισχυρότερων εταίρων. Ήταν μια ρεαλιστική απόφαση καθώς η Ένωση είχε διαλυθεί περισσότερο στα χαρτιά παρά στην πράξη. Η αλληλεξάρτηση ανάμεσα στις δημοκρατίες συνέχιζε να υφίσταται.

Ελεύθεροι να χειριστούν τις εθνικές τους οικονομίες οι Κεντροασιάτες αντιμετώπισαν, καταρχήν, το πρόβλημα της ανεπαρκούς τεχνολογίας

και παράλληλα της γεωγραφικής τους απομόνωσης. Η Ρωσία προσέφερε λύσεις στο ζήτημα της τεχνολογίας, με αντάλλαγμα την πολιτική τους εξάρτηση στη σφαίρα της εξωτερικής πολιτικής, ενώ το Ιράν και η Τουρκία προσέφεραν, αντίστοιχα, διαφορετικά μοντέλα κοινωνικής και πολιτικής ανάπτυξης.

Όπως σύντομα ανακάλυψαν οι ηγέτες των ανεξάρτητων κρατών, η δημιουργία ομοιογενών κρατών-εθνών στην περιοχή ανατρεπόταν από τη μοναδικότητα της πολιτιστικής, γλωσσικής και θρησκευτικής ιδιομορφίας της Κεντρικής Ασίας. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της ΚΑ είναι η Τούρκο-περσική πολιτιστική και γλωσσική παρουσία. Η περιοχή κατοικείται σε μεγάλο ποσοστό από τουρκόφωνους πληθυσμούς που διαμένουν στις τέσσερις από τις πέντε νέες δημοκρατίες. Πέρσες του Τατζικιστάν που μιλάνε Φαρσί, κατοικούν επίσης στις πόλεις Μπουχάρα και Σαμαρκάνδη, στην περιοχή του σημερινού Ουζμπεκιστάν.

Μέχρι τον 19ο αιώνα ο τρόπος ζωής στην ζώνη, ανατολικά της Κασπίας Θάλασσας, ήταν νομαδικός ή ημι-νομαδικός. Οι νομάδες κατοικούσαν στις βόρειες στέπες του σημερινού Καζακστάν και της Κιργισίας καθώς και στις βόρειες περιοχές του σημερινού Τουρκμενιστάν, ενώ οι κοινότητες με μόνιμο τόπο διαμονής γενικά διέμεναν στην περιοχή του σημερινού Ουζμπεκιστάν και Τατζικιστάν. Οι βόρειοι πληθυσμοί ήταν λιγότερο ορθόδοξοι στον τρόπο που ερμήνευαν το Ισλάμ, ενώ οι μόνιμοι κάτοικοι τηρούσαν πιστότερα το Νόμο (Σαρία) και τις παραδόσεις.³

Την ώρα της απελευθέρωσης από το ρωσικό ηγεμονισμό, η Κεντρική Ασία βρισκόταν σε λήθαργο. Η τεραστίων διαστάσεων αλλαγή συντελέστηκε σε διάστημα μιας εβδομάδας, με συνέπεια να μην αφήσει κανένα περιθώριο προσαρμογής των πολιτών, αλλά και των πολιτικών. Οι ίδιοι οι πολιτικοί, ενώ προέβλεπαν την επερχόμενη διάλυση και κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, δεν προετοίμασαν τους μηχανισμούς για την αλλαγή. Η κουρασμένη γραφειοκρατία και η παραμελημένη διοίκηση δεν ήταν σε θέση να αναλάβουν πρωτοβουλίες που θα προστάτευαν τη διαδικασία συγκρότησης δημοκρατικών θεσμών. Αντίθετα, οι κατά τόπους άρχοντες συγκρότησαν ομάδες ειδικών συμφερόντων με στενούς δεσμούς, τόσο προς το οργανωμένο έγκλημα και το λαθρεμπόριο, όσο και προς τη διαβρωμένη κεντρική εξουσία.

Μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, το Ισλάμ ήταν η μόνη δύναμη που από εγκαταλειμμένη μειοψηφία μετατράπηκε σε πλειοψηφία με δράση, αντικαθιστώντας, κατά περίπτωση, ακόμα και την ισχύ της πολιτικής ηγεσίας. Από καταπιεσμένη θρησκεία, το Ισλάμ, μεταμορφώθηκε σε εναλλακτική πρόταση κοσμικής εξουσίας, καλύπτοντας τα κενά και αποκτώντας κύρος.

Η Μόσχα άρχισε να υποχωρεί από την αντι-ισλαμική της πολιτική το 1984. Η στροφή αυτή δεν ήταν αποτέλεσμα προόδου που συνεκτιμούσε τις διεθνείς εξελίξεις. Η εξασθένιση της κομματικής εξουσίας είχε ήδη πάρει διαστάσεις μη αναστρέψιμες, ειδικά μετά την έναρξη της σκληρής εσωτερικής αντιπολίτευσης, τόσο από την ηγεσία των αναθεωρητών της

λεγόμενης πτέρυγας Γιάκοβλεφ, όσο και λόγω των πιέσεων των εθνικιστών κομμουνιστών από τις χώρες της Βαλτικής.

Με την ενίσχυση των ελευθεριών στους χειρισμούς, των κατά τόπους κομμουνιστικών κομμάτων, η κυβέρνηση της Μόσχας επέτρεψε ουσιαστικά την ανάληψη τοπικών πρωτοβουλιών για την προώθηση της θρησκευτικής ελευθερίας. Αν και η κατάσταση επέτρεπε την υπεράσπιση του δικαιώματος της θρησκευτικής λατρείας, οι κομμουνιστές ηγέτες της περιόδου -ορισμένοι από τους οποίους σήμερα κυβερνούν τις νέες δημοκρατίες- δεν έχασαν την ευκαιρία να αντιμετωπίσουν ακόμα και με τη βία την ανασύνταξη του Ισλάμ, διακηρύττοντας ότι η μουσουλμανική ταυτότητα καλλιεργεί αντικοινωνικά πρότυπα.

Οι αρχηγοί κρατών στην Κεντρική Ασία την περίοδο 1991-1993, με εξαίρεση τον Ναζαρμπάγιεφ, συχνά υπερτόνιζαν την ιδιότητά τους ως ηγέτες μουσουλμανικών εθνών εφόσον ασκούσαν εξωτερική πολιτική σε «ισλαμικό» γεωγραφικό χώρο. Ο χαρακτηρισμός της Κεντρικής Ασίας ως χώρος κατ' εξοχήν ισλαμικός, από τους ίδιους τους πολιτικούς αρχηγούς, αποτέλεσε ένα πρόσθετο εμπόδιο για τη διατήρηση ενιαίας και διαρκούς πολιτικής περιφερειακής ασφάλειας.

Ανήσυχoi από τον τρόπο που η Μόσχα φαινόταν να χάνει τον έλεγχο, αρκετοί Κεντροασιάτες καλωσόρισαν την απόπειρα πραξικοπήματος εναντίον του Γκορμπατσόφ τον Αύγουστο του 1991. Οι Πρόεδροι του Ουζμπεκιστάν, Τουρκμενιστάν και Τατζικιστάν φάνηκαν να υποστηρίζουν τους πραξικοπηματίες. Οι Πρόεδροι του Καζακστάν και

της Κιργισίας, μετά από μικρό δισταγμό, τάχθηκαν εναντίον τους. Μετά την αποτυχία του πραξικοπήματος, ο Πρόεδρος του Ουζμπεκιστάν έκανε τα πρώτα βήματα για απόσχιση από την Ένωση. Τους επόμενους μήνες ακολούθησαν το Τατζικιστάν, η Κιργισία και το Τουρκμενιστάν. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις οι κινήσεις για απόσχιση έγιναν μόνο με πρωτοβουλία των αντίστοιχων προέδρων. Δεν υπήρξε συζήτηση πάνω στο θέμα και τα μέλη των αντίστοιχων κοινοβουλίων δεν είχαν ενημερωθεί για την επικείμενη δήλωση ανεξαρτησίας. Το γεγονός δεν χαροποίησε την κοινή γνώμη, αλλά αντίθετα προκάλεσε σύγχυση και ανησυχία.⁴

II. Κοινή συνείδηση

Η Κεντρική Ασία αφομοιώνει εδώ και αιώνες τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά όσων πέρασαν την πύλη προς την Ευρώπη και τη Μεσόγειο. Ήδη από την πρώτη χιλιετία π.Χ. η περιοχή ήταν κόμβος για την εμπορική δραστηριότητα των αυτοκρατοριών της Μεσοποταμίας. Η εύφορη κοιλάδα της Βαβυλώνας φιλοξένησε πολιτισμούς με επιτεύγματα παγκόσμιας εμβέλειας ο αντίκτυπος των οποίων πέρασε και στην Κεντρική Ασία. Αν και η σχέση των λαών της περιοχής με τις έδρες των αυτοκρατοριών δεν συνέβαλε στην καλύτερευση του βιοτικού επιπέδου τους, όπως μαρτυρά η αρχαιολογική έρευνα, το συμφέρον των φυλών γρήγορα ταυτίστηκε με την τύχη των Σουμέριων, των Βαβυλώνιων, των Ασύριων, των Περσών και αργότερα των Ελλήνων. Με τον ερχομό των Ρωμαίων, η περιοχή εξελίχτηκε σε εμπορικό κέντρο διακίνησης προϊόντων από την Ανατολή προς τη Δύση. Πιο ισχυρή πολιτισμική επιρροή υπήρξε η περσική, ειδικά στις περιοχές της Γεωργίας, της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν. Η τουρκική παρουσία ήταν μικρής χρονικής διάρκειας, μεταγενέστερη χρονικά, και δεν πρέπει να συγχέεται με την ισλαμική παράδοση στην περιοχή. Ο περσικός πολιτισμός σε όλες του τις ιστορικές περιόδους άσκησε τη μεγαλύτερη επιρροή ακόμα και στο ζήτημα του εξισλαμισμού. Η εξάπλωση του Χριστιανισμού δεν αντέστρεψε αυτή την επιρροή. Όντας προγενέστερος του Ισλάμ, κατέκτησε μέρος της συλλογικής θρησκευτικής αντίληψης,

κυρίως στα αστικά κέντρα, χωρίς να εκτοπίσει ολοκληρωτικά τον περσικό Ζωροαστρισμό.

Τα πρώτα γεωγραφικά όρια επιρροής των θρησκειών σχηματίζονται κατά τον 5ο αιώνα μ.Χ. Όρια τα οποία όμως δεν είναι απόλυτα, καθώς κάτω από τη μεγάλη επιφάνεια της εκχριστιανισμένης άρχουσας τάξης επιβιώνει η προφορική παράδοση, τα έθιμα, τα ήθη και ο λαϊκός πολιτισμός των φτωχότερων κοινωνικών στρωμάτων. Ένας πολιτισμός περσικής προέλευσης που θα αποτελέσει αργότερα εύφορη γη για την καλλιέργεια του Ισλάμ.

Στις μέρες μας, οι πληθυσμοί που ταυτίζονται με τον ιρανικό πολιτισμό κατοικούν στις ακτές της νότιας και νοτιοδυτικής Κασπίας, οι περισσότεροι από τους οποίους είναι πολίτες του Αζερμπαϊτζάν. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι οι προσπάθειες «τουρκοποίησης» των λαών του Καυκάσου ξεκίνησαν από το χώρο του σημερινού Αζερμπαϊτζάν μερικούς αιώνες πριν. Βέβαια, η πολιτική των Τούρκων κατακτητών δεν είχε αποτέλεσμα καθώς η ιρανική πολιτιστική παρουσία παρέμενε κυρίαρχη μέχρι τη σοβιετοποίηση του Καυκάσου. Υπενθυμίζουμε ότι εθνολογικά αλλά και γεωγραφικά η περιοχή του νότιου Αζερμπαϊτζάν είναι προέκταση της ιρανικής επαρχίας Γκιλάν, ενώ η ευρύτερη περιοχή γνωστή ως Ταβαλές κατοικείται από Κούρδους, Ταλίσ και Τατ. Έτσι εξηγείται και το μεγάλο ποσοστό ιρανικής επιρροής των Σιτών μουσουλμάνων (80%) σε αντίθεση με το Σαουδικής επιρροής ποσοστό Σουνιτών (20%). Σε αυτούς θα πρέπει να προστεθούν και οι Οσέτιοι, χωρισμένοι καθώς είναι σε τρία μέρη ένα από τα οποία ανήκει

στη Γεωργία. Οι Οσέτιοι ονομάζουν το λαό τους Ιροονί και τη χώρα τους Ιροονιστάν. Είναι πολύ πιθανή η άποψη ότι αποτελούν παρακλάδι του ιρανικού έθνους, αν και σήμερα δεν υπάρχουν σημαντικές ομοιότητες μεταξύ των δύο εθνών.

Παράλληλα, άλλοι εξίσου παλαιοί πολιτισμοί όπως αυτός των Αρμενίων προσδιορίζονται ως αυτόχθονες, διαφοροποιώντας το έθνος τους από όσους «ήρθαν αργότερα». Η άποψη των Αρμενίων ενισχύεται από το γεγονός ότι η Αρμενία είναι εθνολογικά και πολιτιστικά η πιο ομοιογενής χώρα του Καυκάσου.

Οι τελευταίοι πληθυσμοί που εισέβαλαν μαζικά στο χώρο, στα τέλη του 11ου αιώνα, ήταν οι Τουρκικές φυλές. Έκτοτε έχουν σημειωθεί και άλλες μετακινήσεις, οι τελευταίες από τις οποίες πραγματοποιήθηκαν στη διάρκεια της σταλινικής περιόδου με τη μορφή βίαιων μετατοπίσεων ολόκληρων ομάδων αντιφρονούντων και την προσπάθεια εξαφάνισης των νομάδων κτηνοτρόφων της Στέπας.

Το Αζερμπαϊτζάν αντιμετωπίζει από το 1989 αιτήματα απόσχισης τεσσάρων μειονοτήτων μεταξύ των οποίων είναι οι Κούρδοι και οι Αρμένιοι. Έντονη εθνικιστική δραστηριότητα έχουν αναπτύξει και οι Ταλίσ, οι οποίοι δεν δίστασαν να ανακηρύξουν ανεξάρτητο κράτος (Ταλίσ-Μοχγκάν) το καλοκαίρι του 1993 εκμεταλλευόμενοι την αναγκαστική παραίτηση του προέδρου Ελχίμπεη. Το κράτος τους δεν επιβίωσε αλλά ο ηγέτης τους βρήκε άσυλο στην Τεχεράνη.

Στη Γεωργία τα πράγματα είναι ακόμα πιο περίπλοκα. Οι Οσέτιοι, οι Αμπχάζιοι, οι Αρμένιοι και οι Αζέροι της περιοχής Μαρενεβλί βρίσκονται

σε συνεχή αντιπαράθεση. Ακόμα και οι Γεωργιανοί είναι χωρισμένοι σε θρησκευτικές ομάδες. Οι Ατζάροι είναι Γεωργιανοί μουσουλμάνοι των ανατολικών ακτών της Μαύρης Θάλασσας. Απέκτησαν την ισλαμική τους πίστη τον 16ο αιώνα, μέσω της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και έκτοτε νιώθουν ότι συγγενεύουν περισσότερο με τους Τούρκους παρά με τους ομοεθνείς τους Γεωργιανούς. Η σημερινή αναστάτωση στην περιοχή με βάση το αίτημα απόσχισης των Ατζάρων εικάζεται, πολύ σωστά, ότι προέρχεται από την ανάμειξη της Άγκυρας.

Η εθνολογική και θρησκευτική πολυμορφία στον Καύκασο και, ίσως λιγότερο, στην Κεντρική Ασία συντελεί, εν μέρει, στην αποσταθεροποίηση της περιοχής. Ένας άλλος παράγοντας εξίσου σημαντικός που συμβάλει στην διαμόρφωση του κλίματος είναι η παρέμβαση των περιφερειακών δυνάμεων. Όσο για τις σχέσεις εξάρτησης που εδώ και δεκαετίες έχουν διαμορφωθεί μεταξύ των κρατών της Κεντρικής Ασίας και του Καυκάσου με τις δυνάμεις της περιφέρειας, αυτό οφείλεται ακριβώς στην παρουσία εθνικών και θρησκευτικών θυλάκων σε όλο το μήκος του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας. Η έλλειψη εθνικής συνοχής στην περιοχή την καθιστά ευάλωτη, επιτρέποντας σε τρίτους την άσκηση επιρροής στα εσωτερικά θέματα της κάθε δημοκρατίας. Η συνεχής άσκηση πολιτικής από τρίτους έχει ως στόχο την υπονόμευση της σταθερότητας και την αποδυνάμωση της προσπάθειας των κρατών της περιοχής να αναπτύξουν τις οικονομίες τους και κυρίως τους θεσμούς τους.

Ανατολικά του Καυκάσου και της Κασπίας, η Κεντρική Ασία είναι μια γεωγραφική ενότητα με μεγάλες φυσικές αντιθέσεις. Ψηλές οροσειρές στα ανατολικά και τα νότιο-ανατολικά σύνορα με την Κίνα και το Αφγανιστάν. Στέπα στη βόρεια ζώνη (Καζακστάν). Στέπα και έρημος στο κέντρο (Βόρειο Καζακστάν, Ουζμπεκιστάν και Τουρκμενιστάν). Κοιλιάδες με ποτάμια και οάσεις στο νότο, όπου η κοιλάδα της Φεργκάνα εκτείνεται από τους πρόποδες των βουνών της Κιργισίας και του Τατζικιστάν μέχρι το βόρειο τμήμα του Ουζμπεκιστάν. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση πληθυσμού παρουσιάζεται στις εύφορες πεδιάδες του νότου, η μικρότερη στις περιοχές της ερήμου, στο κεντρικό κομμάτι και στα γυμνά βουνά, νοτιοανατολικά.

Η Κεντρική Ασία είναι μια περιοχή πλούσια σε υδρογονάνθρακες και ορυκτά. Όμως λόγω των δυσμενών κλιματολογικών συνθηκών, της έλλειψης νερού και του ακατάλληλου εδάφους για ανθρώπινη επιβίωση, τα εδάφη αυτά πάντα απαιτούσαν προσεκτικό χειρισμό στις καλλιέργειες. Κατά τη σοβιετική περίοδο, η εντατική καλλιέργεια που υποστηριζόταν από εκτεταμένα αρδευτικά έργα και χρήση χημικών, κατέστρεψε την εύθραυστη οικολογική ισορροπία και οδήγησε σε τεράστια περιβαλλοντική καταστροφή. Η αποξήρανση της Αράλης, τέταρτης σε μέγεθος κλειστής θάλασσας στον κόσμο, είναι απόδειξη των συνεπειών μιας αλόγιστης αγροτικής πολιτικής.⁵ Η βιομηχανική ρύπανση και η μόλυνση, που προκλήθηκαν από τη μακρόχρονη έκθεση σε ραδιενέργεια (όπως στο Καζακστάν κοντά στην πυρηνική βάση Σεμιπαλάτινσκ) αποτελούν απειλή για τις συγκεκριμένες περιοχές.⁶

Οι τελευταίοι μόνιμοι (όχι νομάδες) κάτοικοι της Κεντρικής Ασίας ήταν πιθανόν ιρανικής καταγωγής. Οι απόγονοί τους, που αριθμούν σήμερα γύρω στις 200.000, κατοικούν στην περιοχή του Μπανταχσάν στο Τατζικιστάν. Οι δυτικοί Ιρανοί έποικοι, οι πρόγονοι των σύγχρονων Τατζίκων, μετακινήθηκαν αρχικά προς τις ζώνες των οάσεων. Αργότερα, από τον 6ο π.Χ. αιώνα και μετά, διαδοχικά κύματα νομάδων τουρκικής καταγωγής εγκαταστάθηκαν στις πεδιάδες και με τον καιρό έγιναν το κύριο εθνικό στοιχείο της Κεντρικής Ασίας. Ορισμένοι, μόλις έφθασαν στις βόρειες περιοχές υιοθέτησαν τη μόνιμη εγκατάσταση ως τρόπο διαβίωσης και αναμίχθηκαν με τον ιρανικό πληθυσμό (πρόγονοι των σύγχρονων Ουζμπέκων). Άλλοι παρέμειναν νομάδες (Καζάχοι, Κιργίζιοι και Τουρκομάνοι) έως το 1930, οπότε εξαναγκάστηκαν να εγκατασταθούν μόνιμα, μέσω της διαδικασίας του σοβιετικού προγράμματος κολεκτιβοποίησης. Κατά καιρούς, στην Κεντρική Ασία εγκαταστάθηκαν διάφοροι άλλοι λαοί. Ανάμεσά τους ήταν Εβραίοι από τη Μπουχάρα, καθώς επίσης και πιο πρόσφατα, σλαβικά μεταναστευτικά φύλα. Σημαντικό μέρος του πληθυσμού αποτελούν επίσης οι «τιμωρημένοι λαοί». Είναι αυτοί τους οποίους εξόριζε το σοβιετικό καθεστώς στην Κεντρική Ασία (αρχικά στο Καζακστάν και στο Ουζμπεκιστάν) τις παραμονές και κατά τη διάρκεια του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονται Κορεάτες, Γερμανοί, Έλληνες και Τάταροι της Κριμαίας.⁷ Σήμερα, σε κάθε μία από τις πέντε δημοκρατίες, υπάρχουν 100 περίπου εθνότητες.

Τη θρησκεία του Ισλάμ έφεραν για πρώτη φορά στις νότιες περιοχές της Κεντρικής Ασίας οι Άραβες, το δεύτερο ήμισυ του 7ου αιώνα. Το Ισλάμ απέκτησε γρήγορα οπαδούς ανάμεσα στον μόνιμα εγκατεστημένο πληθυσμό, όμως χρειάστηκαν αιώνες για να συμβεί το αντίστοιχο και με τους νομάδες, μερικοί από τους οποίους εξισλαμίσθηκαν μόλις τον 19ο αιώνα, ήδη υπό ρωσική εξουσία. Οι πληθυσμοί των πόλεων του νότου ασπάσθηκαν το Ισλάμ, ενώ οι νομάδες όχι.

Η Κεντρική Ασία υπήρξε πάντα το σταυροδρόμι του διηπειρωτικού εμπορίου. Τόπος συνάντησης και ανάμιξης λαών, η περιοχή έθρεψε πολυποίκιλους πολιτισμούς. Τον 17ο αιώνα, κυρίως σαν αποτέλεσμα της επικράτησης της θαλάσσιας επικοινωνίας, η περιοχή άρχισε να παρακμάζει, αν και κάποιο εμπόριο με το ανατολικό Τουρκεστάν, την Ινδία και το Ιράν εξακολουθούσε να ανθεί. Την περίοδο εκείνη άρχισε να αναπτύσσεται το ρωσικό κράτος. Σταδιακά αναπτύχθηκαν διπλωματικές και εμπορικές σχέσεις ανάμεσα στην Κεντρική Ασία και τη νέα δύναμη, σε τέτοιο σημείο ώστε η απορρόφηση της Κεντρικής Ασίας από τη ρωσική αυτοκρατορία να γίνει ουσιαστικά αναπόφευκτη.

Επί αιώνες, ο κύριος πολιτιστικός διαχωρισμός στην Κεντρική Ασία ήταν μεταξύ των νομάδων της Στέπας και της ερήμου και των μόνιμα εγκατεστημένων λαών των πεδινών περιοχών. Ο διαχωρισμός αυτός δεν στηριζόταν στο έθνος ή στη θρησκεία, αφού η συντριπτική πλειοψηφία του γηγενούς πληθυσμού, είτε εγκατεστημένου είτε νομαδικού, ήταν, με κάποιες εξαιρέσεις, Σουνίτες Μουσουλμάνοι.

Εύθραυστες συμμαχίες και ισορροπίες εξουσίας οικοδομήθηκαν στο περιθώριο της συνύπαρξής τους και, ανεξάρτητα από το πόσο στενή ήταν η συνεργασία, κάθε ομάδα διατήρησε τη δική της ξεχωριστή ταυτότητα καθώς και μια ενδόμυχη έχθρα απέναντι στις άλλες. Όπως είναι φυσικό, κατάλοιπα αυτής της έχθρας υπάρχουν ακόμα και σήμερα. Αν και η έννοια του έθνους - με τη δυτική αντίληψη του όρου - ήταν πολύ χαλαρή σαν αίσθηση στην προ-σοβιετική Κεντρική Ασία, εντούτοις η δομή οικογένεια-γη-φυλή αποτελούσε το πλαίσιο του αυτοπροσδιορισμού των λαών και ισοδυναμούσε με βασικά εθνικά χαρακτηριστικά. Ανάμεσα στους νομάδες υπήρχε, για παράδειγμα, ανεπτυγμένη η έννοια της γενεαλογίας. Κάθε Καζάκος όφειλε να γνωρίζει προγόνους του επτά γενεών, για να μην παραβιάζει τα οικογενειακά ταμπού. Οι δεσμοί αίματος επικύρωναν κληρονομικά δικαιώματα στους απογόνους, όπως τα γραπτά συμβόλαια τίτλων των μόνιμα εγκατεστημένων λαών. Για παράδειγμα, η πρόσβαση στο νερό και η χρήση των βοσκοτόπων βασιζόταν σε ερμηνείες του προφορικού δικαίου.

Για τους μόνιμα εγκατεστημένους λαούς οι γενεαλογικοί δεσμοί δεν είχαν ιδιαίτερη σημασία, υπήρχε όμως η έννοια της ταυτότητας μέσα από την κατοχή γης. Κοινές παραδόσεις έπαιξαν επίσης σημαντικό ρόλο για τη δημιουργία κοινωνικών χαρακτηριστικών. Από τις κοινότητες με την πιο ισχυρή αίσθηση της φυλετικής ταυτότητας ήταν οι Καζάκοι και οι Τουρκομάνοι. Λίγο πριν τη σοβιετική περίοδο, η κοινή συνείδηση του λαού των Καζάκων, που ήταν επηρεασμένη από τον παντουρκισμό αλλά

και από τη ρωσική φιλελεύθερη σκέψη, άρχισε να μετασχηματίζει αυτή την αίσθηση της φυλής σε μια έννοια πολιτικής ταυτότητας.⁸ Το ίδιο συνέβη και στο Χανάτο της Μπουχάρας, αν και λόγω της σύνθετης φύσης του αστικού της πληθυσμού, αποδείχθηκε ότι ήταν ένας πιο ανθεκτικός πολυεθνικός πολιτισμός.

Πριν την έλευση των Ρώσων, η θρησκεία δεν ήταν σημείο τριβής. Η πλειοψηφία του πληθυσμού ήταν ισλαμιστές και η θρησκεία ήταν αναπόσπαστο μέρος ολόκληρου του κοινωνικού ιστού. Παρόλα αυτά μεταξύ των ισλαμικών δογμάτων και των οπαδών τους υπήρχαν διαφορές.

Κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, μετά την εδραίωση της ρωσικής κυριαρχίας στην Κεντρική Ασία, το Ισλάμ έγινε μέρος του αυτοπροσδιορισμού των κεντροασιατών. Η ρωσική εισβολή ωστόσο δεν όξυνε τον φανατισμό και την θρησκευτική αντιπαράθεση, όπως δεν προκάλεσε και κύμα ενότητας ανάμεσα στους γηγενείς πληθυσμούς. Όμως, έφερε στην επιφάνεια τη γενική αίσθηση της διαφορετικότητας που εμπεριείχε ο όρος «μουσουλμάνος». Στην πορεία, απέκτησε συνώνυμη έννοια με τον όρο «ντόπιος». Ακόμα και σήμερα η ταύτιση είναι σε ισχύ, ιδιαίτερα μάλιστα στις αγροτικές περιοχές.

III. Από το Μαχαλά στα Σοβιέτ

Ανατολικά της Κασπίας, τα πέντε κράτη της Κεντρικής Ασίας παλεύουν μεταξύ της ισλαμικής ταυτότητας και του δυτικού πρότυπου συγκρότησης κράτους. Αν και μπορούν κατά ένα μεγάλο ποσοστό να εφαρμόσουν το δικό τους πρόγραμμα πολιτικής και θρησκευτικής σύγκλισης, ωστόσο η πολιτική πραγματικότητα δεν τους επιτρέπει και πολλές παρεκκλίσεις, τόσο από τις νοοτροπίες και τις συνήθειες του πρόσφατου παρελθόντος, όσο και από τις φιλοδοξίες που γέννησε η πορεία προς την οικονομία της ελεύθερης αγοράς.

Η αλλαγή στην κρατική τοποθέτηση έναντι του θρησκευτικού ζητήματος είχε ξεκινήσει από τα μέσα της δεκαετίας του '80. Η αναζήτηση που ακολούθησε, κυρίως στη σφαίρα της πνευματικής ανησυχίας, βρήκε έτοιμη την Ορθόδοξη Εκκλησία να αναλάβει πρωτοβουλίες που θα την τοποθετούσαν στο κυρίαρχο επίπεδο της συναλλαγής με την κεντρική εξουσία όταν το επέτρεπαν τα πράγματα. Το Ισλάμ, αντίθετα, καθυστέρησε. Η ισλαμική διδασκαλία δεν είχε ποτέ οργανωθεί σε διοικητικούς μηχανισμούς στη Σοβιετική Ένωση, ειδικά μάλιστα σε εδάφη που φέρονταν ως Ρωσικά. Στο λεγόμενο Μουσουλμανικό Νότο, δηλαδή στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία, αν και η πλειοψηφία των αυτοχθόνων ήταν ισλαμικής πίστης, απουσίαζε η θεσμικά συγκροτημένη καθοδήγηση των θρησκευόμενων ισλαμιστών. Η σοβιετική απαξίωση της θρησκευτικής συμμετοχής στη διαμόρφωση της ταυτότητας του ατόμου μάλλον ευδοκίμησε στον Μουσουλμανικό Νότο, ενώ απέτυχε στη

Ρωσία και στις σλαβικές δημοκρατίες της ανατολικής Ευρώπης. Στις ημέρες της Γκλάσνοστ παρατηρούμε ότι υπήρξε συνδιαλλαγή απόψεων και ίσως σύγκλιση ανάμεσα στη κεντρική σοβιετική αρχή και την Ορθόδοξη Εκκλησία κάτι που δεν συνέβη και με τις ισλαμικές θρησκευτικές αρχές. Το Ισλάμ παρέμενε ταυτισμένο με την οικονομική παρακμή της Ασίας (αληθινής ή όχι) και χαρακτηριζόταν ως αντίθετη δύναμη προς την πολιτική Γκορμπατσόφ για τον εκσυγχρονισμό της σοβιετικής κοινωνίας⁹. Τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης Γκορμπατσόφ το Ισλάμ είχε ταυτιστεί με την καθυστερημένη εκβιομηχάνιση της κεντροασιατικής οικονομίας. Οι κοινωνικές συνήθειες των μουσουλμανικών πληθυσμών της Κεντρικής Ασίας θεωρούνταν υπεύθυνες για την παρατεταμένη καθυστέρηση της ευρύτερης ασιατικής ζώνης. Οι εκτενείς οικογένειες των κεντροασιατών, η αποφυγή εγκατάστασής τους σε άλλες σοβιετικές δημοκρατίες και η άρνησή τους να συμβαδίσουν με την ρωσικής προέλευσης κεντρική αρχή, είχαν αποδώσει στο Ισλάμ έναν ρόλο παραγωγού στερεότυπης υπανάπτυξης. Οι σοβιετικοί κοινωνιολόγοι κατέληγαν στο συμπέρασμα ότι οι ισλαμικές αρχές κοινωνικής συμβίωσης είχαν την ευθύνη για την άρνηση των αυτοχθόνων να μάθουν επαρκώς τη ρωσική γλώσσα, ή να υπηρετήσουν στο σοβιετικό στρατό. Υπήρχε, σύμφωνα με την αντίληψή τους, κάτι το ύποπτα αντισοβιετικό στην ισλαμική κατήχηση, μια ένδειξη πιθανής προδοσίας προς την Ένωση και τα σοβιετικά ιδεώδη. Το Ισλάμ θεωρείτο ότι είχε μια δυναμική ανάδειξης της αντισοβιετικής νοοτροπίας και αγωγής με παράγωγα όπως την διαφθορά, την τεμπελιά, το έγκλημα,

την υπέρμετρη θρησκευτική λατρεία και την προσκόλληση στη φυλή¹⁰. Οι «ενδείξεις» αυτές όπως αξιολογήθηκαν από τις σοβιετικές αρχές έλαβαν εξέχουσα σημασία μετά την εισβολή των σοβιετικών στο Αφγανιστάν.

Ήδη από το 1979 η ανάμειξη της ΕΣΣΔ στα εσωτερικά ζητήματα του Αφγανιστάν ήταν τέτοια, που η στρατιωτική εισβολή δεν μπορούσε να αποφευχθεί. Τα στρατεύματα εισβολής ήταν κατά ένα μεγάλο μέρος σώματα κεντροασιατικής σύστασης με ρωσική ηγεσία. Οι Κεντροασιάτες λόγω των στερεότυπων αλλά και εξαιτίας της ισλαμικής τους ταυτότητας έγιναν στόχοι καχυποψίας. Η ρωσικής σύστασης ανώτατη στρατιωτική αρχή – ειδικά στο πεδίο της μάχης – έγινε απροκάλυπτα αντικεντροασιατική.¹¹

Ο πόλεμος κατά της διαφθοράς, επίσης, πήρε διαστάσεις διωγμού σε βάρος των κεντροασιατών και Καυκασίων καθώς παλαιοί εθνικοί ανταγωνισμοί βγήκαν ξανά στην επιφάνεια. Στην Κεντρική Ασία ανέλαβαν να αντιμετωπίσουν το έγκλημα και τη διαφθορά οι ρωσικής προέλευσης ανώτατοι αξιωματούχοι. Όπως ήταν φυσικό στο στόχαστρο πέρασαν τα κεντροασιατικής καταγωγής κομματικά στελέχη. Στο Ουζμπεκιστάν η κάθαρση πήρε σαφή χαρακτήρα αντιθρησκευτικής επιχείρησης, ειδικά μετά την περίεργη αυτοκτονία του μεγαλοκομματικού στελέχους Σαρίφ Ράσιντοφ. Οι ατασθαλίες που είχαν καταγραφεί σε σχέση με την παραγωγή και εκμετάλλευση βάμβακος στο Ουζμπεκιστάν, βοήθησε την κεντρική διοίκηση της Μόσχας να προβεί σε ακραίου τύπου απομακρύνσεις μουσουλμάνων αξιωματούχων¹².

Το δόγμα Ισλάμ = κίνδυνος βρήκε πρόσφορο έδαφος και στην χάραξη της εξωτερικής πολιτικής όταν λίγα χρόνια αργότερα εμφανίστηκαν στο Τατζικιστάν τα πρώτα σημεία αποσταθεροποίησης, ενώ η Ένωση χαροπάλευε.

Η αξιοποίηση του Ισλάμ για τον προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής των νέων δημοκρατιών, από τους πρώτους μήνες της ανεξαρτησίας, έφερε περισσότερο προβλήματα παρά οφέλη. Ο κίνδυνος απώλειας της ανεξαρτησίας μέσα από την ταύτιση της εκάστοτε δημοκρατίας με το ένα ή το άλλο κέντρο ισλαμικού φονταμενταλισμού, όπως και οι φόβοι των δυτικών δυνάμεων για μια τέτοια εξέλιξη, περιόρισε τη θεσμική χρησιμότητα του Ισλάμ. Αντίθετα η αρνητική αξιοποίηση του Ισλάμ, ήταν καταγιγιστική. Σε διάφορες ρητορικές εξάρσεις οι πιο δυτικοπρεπείς ηγέτες της Κεντρικής Ασίας, κατηγορούσαν το Ιράν για ανάμειξη στα εσωτερικά τους. Βέβαια, η δημαγωγία του Ιράν είχε στόχο τους δυτικούς αναλυτές και δεν απέκτησε ποτέ πολιτική διάσταση. Η πολιτική ηγεσία της Κεντρικής Ασίας είχε αρκετή εμπειρία από τη θητεία της στο σοβιετικό σύστημα ώστε να γνωρίζει πόσο αδρανής ήταν η Τεχεράνη στο ζήτημα της εξαγωγής του θεοκρατικού συστήματος, ειδικότερα στη ζώνη της Κεντρικής Ασίας. Αυτό ήταν σαφές και πέρα από αμφισβήτηση απλώς και μόνο διότι η απόλυτη πλειοψηφία των μουσουλμάνων της Κεντρικής Ασίας ακολουθούν τη σουνιτική παράδοση. Αν υπήρχε κίνδυνος, αυτός θα προερχόταν από τη Σαουδική Αραβία. Το καθεστώς της Σαουδικής Αραβίας είχε άμεση και πολύπλευρη ανάμειξη στα εσωτερικά των νέων

δημοκρατιών, τόσο την περίοδο της ανεξαρτησίας όσο και μετέπειτα. Η Σαουδική Αραβία επιχείρησε την ενεργοποίηση του πολιτικού Ισλάμ ιδρύοντας οργανώσεις κατήχησης στις νέες δημοκρατίες, με αντικειμενικό σκοπό την εγκατάσταση φιλικών προς τη σαουδαραβική ελίτ καθεστώτων. Η πολιτική ηγεσία της κεντροασιατικής ζώνης παρόλα αυτά, ποτέ δεν έφερε στο προσκήνιο τον εκνευρισμό της για την ανάμειξη της Σαουδικής Αραβίας.¹³

Η κοινωνική δομή της Κεντρικής Ασίας παραδοσιακά στηριζόταν στον πολιτισμό του Μαχαλά. Ο Μαχαλάς δεν έχει εδώ την έννοια που οι βαλκάνιοι χριστιανοί της οθωμανικής περιόδου έχουν δώσει όπου φτωχές γειτονιές – αμιγώς μουσουλμανικές – συνωστίζονταν στις παρυφές ή στο κέντρο μιας χριστιανικής πόλης. Στην Κεντρική Ασία ο Μαχαλάς είχε την έννοια της μουσουλμανικής κοινότητας, όπου και αν ήταν εγκατεστημένη. Στην προσοβιετική Κεντρική Ασία ο Μαχαλάς είχε δικό του υδρευτικό σύστημα και βοσκότοπους. Οι χωρικοί, γιατί κυρίως σε μικρούς αγροτικούς οικισμούς λειτουργούσε ο θεσμός, καλλιεργούσαν μικρά τιμάρια και απέδιδαν χρήματα ή σοδειά σε τρίτους οι οποίοι τους εξασφάλιζαν νερό – αν δεν είχαν – και ελεύθερη διάβαση ή διακίνηση των προϊόντων τους. Πρόκειται για ένα θεσμό αιώνων. Η δομή του Μαχαλά έλεγχε την παραγωγή και διανομή των αγαθών από και προς τα πλησιέστερα αστικά κέντρα. Ολόκληρες αυτοκρατορίες στηρίζονταν στην ομαλή του λειτουργία και στην κοινωνική αρμονία που επέφερε.

Η κατάκτηση της Κεντρικής Ασίας από την τσαρική Ρωσία άλλαξε το ρόλο του Μαχαλά. Η μουσουλμανική του ταυτότητα λειτουργούσε

προκλητικά για την ορθόδοξη φυσιολογία της αυτοκρατορίας. Η σοβιετική μεταρρύθμιση, επίσης από νωρίς, αλλοίωσε την ιδιόμορφη δομή του χωρίς όμως να κατορθώσει να φέρει την αποσύνθεσή του. Τα χανάτα αντικαταστάθηκαν από Σοβιέτ και ο Μαχαλός επιβίωσε μέσα σε αυτά. Πολύ σύντομα οι Ρώσοι γενικοί γραμματείς των κομμάτων κατάλαβαν ότι η καλή λειτουργία του Μαχαλά συνέφερε και την κυρίαρχη τάξη. Η αποικιοκρατικού τύπου διαχείριση των περιοχών της Κεντρικής Ασίας από την Μόσχα, έδωσε στον κόσμο του Μαχαλά ακριβώς την ανοχή που αναζητούσε για να συνεχίσει να υφίσταται. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι σύμφωνα με τη σταλινική αντίληψη της δεκαετίας του '30 οι αρχές επεδίωκαν την βίαιη αστικοποίηση του πληθυσμού, τελικά όμως υπέκυψαν μπροστά στην πραγματικότητα της καλής λειτουργίας του Μαχαλά ως κοινωνικού κυττάρου. Λίγο πριν την κατάρρευση του σοβιετικού συστήματος ο κάθε Μαχαλός είχε αποκτήσει δικό του τέμενος. Από το τζαμί η ισλαμική διδασκαλία επεκτάθηκε στην αγορά – ακριβώς έξω από το τέμενος – και με τη βοήθεια του δικτύου των Μαχαλά σε όλη την Κεντρική Ασία.

IV. Η Μεγάλη Οριοθέτηση

Το 1924, μετά την εγκαθίδρυση της σοβιετικής εξουσίας στην Κεντρική Ασία, πραγματοποιήθηκε η Εθνική Οριοθέτηση, σύμφωνα με την οποία δημιουργήθηκαν πέντε διοικητικές μονάδες. Δύο από αυτές, το Τουρκμενιστάν και το Ουζμπεκιστάν προσχώρησαν αμέσως στην Ένωση Δημοκρατιών. Το Τατζικιστάν (αρχικά ήταν τμήμα του Ουζμπεκιστάν) έγινε μέλος της Ένωσης το 1929, το Καζακστάν και η Κιργισία το 1936.¹⁴

Η Σοβιετική Ένωση, θεωρητικά, ήταν μια ελεύθερη συνένωση κυρίαρχων κρατών. Στην Κεντρική Ασία ωστόσο, κράτη δεν υπήρχαν. Γι' αυτό ήταν αναγκαίο να τα δημιουργήσουν έτσι ώστε αυτοί οι καινούργιοι σχηματισμοί να επιλέξουν τη συμμετοχή τους στο σοβιετικό δημιούργημα. Επίσης υπήρχε η άποψη των σοβιετικών θεωρητικών, ότι η κοινωνική και η οικονομική ανάπτυξη θα μπορούσαν να επιτευχθούν με μεγαλύτερη επιτυχία μέσα από εθνικούς σχηματισμούς, όπου θα ήταν δυνατόν να παρέχονται αποτελεσματικότερα πολιτιστικές και μορφωτικές διευκολύνσεις στις ευρύτερες εθνικές ομάδες.

Για την επίτευξη του σοσιαλιστικού στόχου, η δημιουργία των εθνικών δημοκρατιών ήταν ένα μεγάλο ρίσκο που θα μπορούσε να οδηγήσει σε εθνικιστικές αντιδράσεις. Η ανισόρροπη αυτή σχέση μεταξύ της αναγκαιότητας για προσαρμογή της Οκτωβριανής Επανάστασης μέσα από κρατικά μορφώματα, και αφετέρου η διαρκής καταπίεση για την εξάλειψη των εθνικών χαρακτηριστικών ώστε να δημιουργηθεί ο «σοβιετικός άνθρωπος», συνεχίστηκε έως και την κατάρρευση του

κομμουνιστικού συστήματος και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης.¹⁵ Η προσφυγή στην συνιστώσα του έθνους-κράτους έδειξε ότι ο σοβιετικός κομμουνισμός παραδεχόταν την ανικανότητά του στο να προτείνει κάτι το διαφορετικό από το Κράτος ως μέσον προώθησης κοινωνικών αλλαγών.

Οι διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των καινούργιων κρατών δεν σχεδιάστηκαν αυθαίρετα, αλλά με βάση εθνικά και γλωσσικά κριτήρια. Δεκαετίες αναζήτησης από Ρώσους φιλόλογους, γεωγράφους και εθνογράφους απέδωσαν σειρά από μελέτες πάνω στο θέμα των διαλέκτων των λαών της περιοχής που αποτέλεσαν τα βασικά κριτήρια για το διαχωρισμό.¹⁶ Η πίστη στην σχέση μεταξύ γλώσσας και έθνους, πήγαζε από τον γερμανικό Ρομαντισμό¹⁷, ένα θεωρητικό κίνημα με ιδιαίτερη απήχηση στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη όπου δημιούργησε ισχυρά πολιτικά ρεύματα με σκοπό τη διατήρηση των δεσμών, γλώσσας-γης-αίματος. Επρόκειτο, συνεπώς, για φανερή αναδίπλωση των διεθνιστών κομμουνιστών στο ζήτημα της εθνικής κοινωνίας. Αναδίπλωση σε πιο κραταιά και γνώριμα δόγματα για τους σπουδαγμένους στη Γερμανία ιδρυτές της πρώιμης Σοβιετικής Ένωσης. Σε αυτά αναζήτησαν το έδαφος για την προώθηση των ιδεών τους και όχι στην υποτιθέμενη διεθνιστική συσπείρωση. Ήταν, λοιπόν, φυσικό για τους Ρώσους να υιοθετήσουν αυτή την άποψη για τον καθορισμό και τη δημιουργία των εθνών-κρατών στην Κεντρική Ασία. Αυτό που μπορεί να θεωρηθεί περίεργο, είναι ότι ως εκείνη τη στιγμή η θρησκεία και η γλώσσα, δεν ήταν σοβαρά στοιχεία ταυτότητας στην Κεντρική Ασία. Η

πλειοψηφία του πληθυσμού, ιδιαίτερα των περιοχών του νότου με τους μόνιμα εγκατεστημένους λαούς, χρησιμοποιούσε πολλές γλώσσες και διαλέκτους. Επειδή όμως υπήρχε μεγάλος βαθμός ομοιότητας μεταξύ των γλωσσικών ομάδων και των φυλετικών χαρακτηριστικών, οι διαχωριστικές γραμμές που όριζαν τα έθνη-κράτη μάλλον ανταποκρίνονταν στους κοινωνικό-πολιτιστικούς σχηματισμούς. Η οριοθέτηση ήταν αρκετά επιτυχής, επειδή κατάφερε να συμπεριλάβει μέσα στα όρια των δικών της επώνυμων δημοκρατιών, χωρίς ανταλλαγές πληθυσμών, την απόλυτη πλειοψηφία κάθε βασικής εθνο-γλωσσικής ομάδας (Ουζμπεκική, Τουρκμενική, Κιργιζιανή και Καζάκικη). Εξαιρεση αποτέλεσαν οι Τατζίκι, η ιστορία των οποίων είχε τέτοια διαπλοκή με αυτή των Ουζμπέκων, που ήταν αδύνατον να βρεθεί η σωστή διαχωριστική εδαφική γραμμή μεταξύ των δύο ομάδων. Οι Τατζίκι, η μικρότερη και με λιγότερη επιρροή ομάδα, υπήρξαν οι χαμένοι. Έμειναν στον εδαφικό χώρο του Ουζμπεκιστάν, χάνοντας τον πολιτιστικό τους πυρήνα, τα ιστορικά κέντρα της Μπουχάρα και της Σαμαρκάνδης.¹⁸

Ο σχηματισμός των νέων δημοκρατιών ήταν το πρώτο βήμα μιας πραγματικά μαζικής κοινωνικής δόμησης. Κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, κρατικά χειραγωγημένες, επιχειρήθηκαν και αλλού (π.χ. στο Ιράν και στην Τουρκία), ποτέ όμως σε τόση μεγάλη κλίμακα. Στην περίπτωση του σοβιετικού κρατισμού η παρέμβαση και ο σχεδιασμός επεκτεινόταν σε όλη τη δημόσια ζωή αλλά και σε πολλούς τομείς της ιδιωτικής ζωής και της ανθρώπινης δραστηριότητας. Ακόμα και το αρχιτεκτονικό περιβάλλον μετασχηματίστηκε. Ιδιαίτερα στις πρωτεύουσες των

δημοκρατιών, όπου πλατιές λεωφόροι, μονότονες εργατικές πολυκατοικίες από μπετόν και πολυτελή κυβερνητικά κτίρια λίγο πιο πέρα, χαρακτήριζαν τη νέα εποχή.¹⁹ Ιστορικά μνημεία διατηρήθηκαν ως μουσειακά εκθέματα, ενώ η ιστορική συνείδηση πέρασε πλέον στη λήθη. Ο επίσημος στόχος του προγράμματος ήταν να φέρει το κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο της Κεντρικής Ασίας στο αντίστοιχο των άλλων περιοχών της Σοβιετικής Ένωσης.²⁰ Δεδομένου του σημείου εκκίνησης, το πρόγραμμα ήταν εξαιρετικά φιλόδοξο. Μεγάλα άλματα έγιναν σε τομείς όπως η υγεία και η παιδεία. Ο αναλφαβητισμός έπεσε και το μορφωτικό επίπεδο σημείωσε αύξηση.²¹ Η παιδική θνησιμότητα, αν και υψηλότερη από της Ρωσίας, ήταν αρκετά χαμηλότερη από ό,τι στις περισσότερες χώρες της Μέσης Ανατολής.²² Αυτά και άλλα επιτεύγματα δεν ήταν μόνο βήματα προς ένα καλύτερο βιοτικό επίπεδο, αλλά και εργαλεία για την αναδόμηση της κοινωνίας. Η εκπαίδευση είχε ιδεολογικό περιεχόμενο τέτοιο που συνέβαλε στην καλλιέργεια του αισθήματος της υπεροχής του σοβιετικού καθεστώτος. Το μήνυμα αυτό περνούσε ακατάπαυστα μέσα από τα μαζικά μέσα ενημέρωσης και μέσα από όλες τις μορφές ψυχαγωγίας και τέχνης όπως μπαλέτο, όπερα, θέατρο, κινηματογράφος.²³ Η χειραφέτηση των γυναικών αποσκοπούσε όχι μόνο στη βελτίωση της θέσης τους, αλλά και στην αλλαγή του χαρακτήρα των οικογενειακών σχέσεων.²⁴ Αναπόφευκτα, μέσα από αυτές τις μεταρρυθμίσεις το Ισλάμ υπέστη βαρύτατο πλήγμα ως θρησκεία. Καταδικάστηκαν όχι μόνο μεμονωμένοι οπαδοί του, αλλά αχρηστεύτηκε και ολόκληρο το θεσμικό θρησκευτικό πλαίσιο.

V. Σημεία δυσαρέσκειας

Η συστηματική κατάργηση κάθε θεσμού που δεν συμμορφωνόταν με τις νόρμες της νέας κοσμοθεωρίας, διευκόλυνε την εισαγωγή των σοβιετικών θεσμών και ιδεών. Οι κοινωνίες των αστικών περιοχών επηρεάστηκαν πρώτες, σε σχέση με τις κοινωνίες των αγροτικών περιοχών, όμως οι αλλαγές ήταν τόσο ριζικές και τόσο διευρυμένες που μέσα σε δύο-τρεις δεκαετίες είχαν εξαπλωθεί σε όλη την Κεντρική Ασία.²⁵

Η Μόσχα συντηρούσε τον κρατικό εθνικισμό ενώ ταυτόχρονα τον αποδυνάμωνε, υποτάσσοντάς τον σε σοβιετικές προδιαγραφές. Αυτό το πνεύμα, όχι μόνο συνύπαρξης αλλά και ιεράρχησης των δύο στοιχείων, ενσάρκωναν και τα σύμβολα της εθνικής κυριαρχίας, όπως οι εθνικές σημαίες, τα στρατιωτικά εμβλήματα, οι ύμνοι. Το ίδιο πνεύμα κυριαρχούσε και σε άλλους τομείς και θεσμούς όπως το Κομμουνιστικό Κόμμα, η Κομμουνιστική Νεολαία και τα επαγγελματικά σωματεία. Το εθνικό στοιχείο στα ιδρυτικά κείμενα τέτοιων οργανώσεων ήταν διακοσμητικό, χωρίς ουσιαστική δομική σημασία. Σαν ρητορικό σχήμα όμως ήταν ένα καλό τέχνασμα, γιατί έκανε την ανεξαρτησία αληθοφανή. Κολάκευαν και χειραγωγούσαν τις τοπικές ευαισθησίες με την επινόηση κάποιας εθνικής ιστορίας, διαδικασία που ενίσχυε την έννοια των ξεχωριστών εθνοτήτων. Η εισαγωγή λόγιας γλώσσας με γραμματική, λεξικά και λογοτεχνία, υπογράμμιζε τον προοδευτικό χαρακτήρα της

νέας τάξης και ταυτόχρονα βοηθούσε στην εδραίωση των νέων σοβιετικών χαρακτηριστικών.²⁶

Ο πιο σημαντικός παράγοντας για την επιτυχία της ενίσχυσης της Σοβιετικής εξουσίας ήταν η συνεργασία με την τοπική ιθύνουσα τάξη. Από την αρχή, το νέο καθεστώς δημιούργησε με επιτυχία καλυμμένα συμφέροντα, όχι μόνο για τους πολιτικούς παράγοντες αλλά και για τη διανοήση.²⁷ Σε μια κοινωνία όπου τα μέλη της παραδοσιακά σέβονταν και εμπιστεύονταν τους γηραιότερους, το γεγονός ότι οι μεγαλύτεροι ήταν έτοιμοι -για λόγους επιβίωσης- να υποστηρίξουν το καθεστώς, με βάση τη σοβιετική ερμηνεία του κομμουνισμού, η αναδόμηση της κοινωνίας αυτής ελάμβανε κύρος και νομιμότητα.

Ορισμένες από τις προηγούμενες μορφές εξουσίας έμειναν ανέπαφες. Οι πελατειακές σχέσεις που ανθούσαν στην προ-σοβιετική κοινωνία, παρέμεναν και στην σοβιετική περίοδο. Στην πλειοψηφία τους λειτουργούσαν με το σχήμα φυλή-περιοχή (σε αντικατάσταση της γης).²⁸ Από τη θετική του πλευρά, η κατάσταση αυτή παρείχε ένα βαθμό προστασίας εναντίον της αυθαιρεσίας του κράτους. Από την αρνητική πλευρά διευκόλυνε τη δημιουργία του οργανωμένου εγκλήματος. Έτσι, ενώ οι Κεντροασιάτες φαίνονταν να είναι υποταγμένοι στα επίσημα όργανα εξουσίας, στην πραγματικότητα είχαν, σε μεγάλο βαθμό και σε συγκεκριμένες δραστηριότητες, συγκαλυμμένη αυτονομία.²⁹

Στην εκστρατεία κατά της διαφθοράς, στα μέσα της δεκαετίας του '80, οι Κεντροασιάτες υπέστησαν ιδιαίτερη τιμωρία. Είναι γεγονός ότι στην Κεντρική Ασία η υποταγή του κρατικού μηχανισμού στην τοπική μαφία

είχε ξεπεράσει τα όρια. Μάλιστα οι διεθνείς υπηρεσίες παρακολούθησης του οργανωμένου εγκλήματος θεωρούν ότι η σημερινή καλά δομημένη οργάνωση της ρωσικής μαφίας κάθε άλλο παρά ρωσικής έμπνευσης είναι. Τα πρότυπα, οι σχεδιασμοί, τα μέλη και η οργάνωση προέρχονται από την Κεντρική Ασία και τον Καύκασο.

Οι οικονομικές ατασθαλίες αντιμετωπίστηκαν με πολιτική δίωξη που θύμιζε την εποχή του 1930. Στο Ουζμπεκιστάν χιλιάδες πολίτες συνελήφθησαν. Ο Γραμματέας του Κόμματος, Σαράφ Ρασίντοφ, αυτοκτόνησε το 1983. Στο Καζακστάν, ο Γραμματέας του Κόμματος Ντινμουκχάμαντ Κουνάγιεφ καθαιρέθηκε από τη θέση του το 1986. Αν και η Μόσχα υποστήριζε ότι τα μέτρα αυτά υπηρετούσαν το κοινό συμφέρον, στη συλλογική αντίληψη των Κεντροασιατών οι διώξεις είχαν άλλο περιεχόμενο.³⁰

Μια άλλη σημαντική εξέλιξη της δεκαετίας του '80 ήταν το ανανεωμένο ενδιαφέρον για την ισλαμική θρησκεία. Τα έως τότε μέτρα κατά της θρησκείας είχαν υπονομεύσει τη θέση του Ισλάμ σε τέτοια έκταση, που για πολλούς Κεντροασιάτες δεν ήταν τίποτε άλλο παρά απλά ένα πολιτιστικό σχήμα. Δεν γνώριζαν τις βασικές αρχές του Ισλάμ και δεν είχαν ούτε τις στοιχειώδεις γνώσεις για τις προσευχές και τα τελετουργικά.

Στα μέσα του 1980 εμφανίστηκε λαϊκό ισλαμικό κίνημα στη Φεργκάνα. Παρόμοια θρησκευτικά κινήματα εμφανίστηκαν και σε άλλες περιοχές της ΕΣΣΔ. Το κίνημα της Φεργκάνα είχε ελάχιστους οπαδούς, αλλά

μεγάλη συμβολική αξία γιατί σήμαινε την αρχή της επιστροφής στις παραδοσιακές αξίες.

Λίγα χρόνια αργότερα, το ίδιο το Κράτος υιοθέτησε μια πιο συμβιβαστική στάση απέναντι στο Ισλάμ. Αν και η νέα ανεκτικότητα ήταν μέρος της γενικότερης αλλαγής σε όλη την έκταση της ΕΣΣΔ ως προς το ζήτημα της θρησκείας, για την Κεντρική Ασία η αλλαγή απέκτησε ιδιαίτερη βαρύτητα γιατί έδινε έμφαση στον αυτόχθονα, μη ευρωπαϊκό πολιτισμό.

Στο τέλος της ίδιας δεκαετίας άρχισαν να εμφανίζονται τα πρώτα ανεπίσημα κοινωνικό-πολιτικά κινήματα. Τα αρχικά τους αιτήματα αφορούσαν το περιβάλλον και τον πολιτισμό. Είναι σίγουρο ότι θέμα ανεξαρτησίας δεν υπήρχε στην ατζέντα τους. Η πιο δραστήρια ομάδα ήταν η οργάνωση Μπιρλίκ (Ενότητα), που ιδρύθηκε στο Ουζμπεκιστάν το 1988. Απέτυχε μέσα σε ένα χρόνο περίπου. Μετά από λίγο εμφανίστηκε η οργάνωση Ερκ (Ελευθερία). Παρά την ονομασία της, η οργάνωση Ερκ ήταν πιο συντηρητική και φιλοκυβερνητική από την Μπιρλίκ. Μετά τον αρχικό ενθουσιασμό, κανένα από τα δύο κινήματα δεν κατάφερε να αποκτήσει λαϊκή στήριξη. Το 1992 οι αρχηγοί και των δύο οργανώσεων δήλωναν ότι τα μέλη τους ανέρχονται σε σαράντα με πενήντα χιλιάδες. Όμως η πραγματικότητα ήταν διαφορετική. Η λαϊκή αδιαφορία γρήγορα οδήγησε στη διάλυσή τους, το φθινόπωρο του 1993. Μια άλλη ευκαιρία παρουσιάστηκε στο τέλος της δεκαετίας του 1980. Ήταν το ξαφνικό ξέσπασμα εθνοτικής βίας. Στα πρώτα περιστατικά, τον Ιούνιο του 1989, ενεπλάκησαν Τούρκοι Μεσχέτιοι και Ουζμπέκοι και σε

μικρότερη κλίμακα Τουρκομάνοι και Αζέροι. Ποτέ στο παρελθόν δεν είχαν προκύψει τέτοιες διαμάχες και το γεγονός προκάλεσε τέτοια αίσθηση, όσο και οι ίδιες οι βιαιοπραγίες.³¹ Τα γεγονότα αυτά απεκάλυψαν ότι η κατάσταση ήταν χειρότερη από όσο υποψιαζόταν η κεντρική εξουσία.

Οι Μαρξιστές του ΚΚΣΕ είχαν περιπέσει σε ένα λάθος, που ήδη είχε επισημάνει ο Μαρξ: η παρακμή του Κέντρου είχε επιτρέψει στην Περιφέρεια να αποκαλύψει τις αδυναμίες της.

Παρά τα αισθήματα δυσαρέσκειας και εχθρότητας εναντίον της Μόσχας (τα οποία εμφανίστηκαν προς το τέλος της δεκαετίας του 1980), στο δημοψήφισμα της 17^{ης} Μαρτίου 1991 πάνω από το 90% των κεντροασιατών (στο Τουρκμενιστάν 98%) τάχθηκε υπέρ της παραμονής στην Ένωση.³² Ακόμα και οι πιο ακραίοι δεν είχαν αρχίσει να σκέπτονται σοβαρά την πιθανότητα ανεξαρτησίας. Ο ηγέτης του κόμματος Μπιρλίκ, Αμπτουραχίμ Πουλάτοφ, υποστήριζε ανυποχώρητα ότι η πρόωμη επιδείνωση των σχέσεων με τις δυτικές δημοκρατίες -εννοώντας τις σλαβικές δημοκρατίες της ΕΣΣΔ- θα έβαζε σε σοβαρό κίνδυνο την εξέλιξη της δημοκρατίας στην περιοχή τους.

VI. Φατρίες και πολιτική

Η σοβιετική οικονομία ανέδειξε τη φατρία σε ισχυρό -«υπόγειο»- διαχειριστή αγαθών. Η σοβιετική γραφειοκρατία εξόπλισε επίσης τη φατρία με τα μέσα για την καλλιέργεια των φιλοδοξιών της. Τα δύο αυτά εργαλεία συγκροτούν σήμερα στην Κεντρική Ασία, μοναδικά πλεονεκτήματα, καθιστώντας τη φατρία ένα – ίσως το πλέον – κατάλληλο για την εποχή συμβαλλόμενο εταίρο της δημοκρατίας, όπως την αντιλαμβάνονται οι Κεντροασιάτες.

Στην Κεντρική Ασία το δίκτυο των φατριών δεν εξαρτάται από το κρατικό σύστημα ελέγχου της οικονομίας. Οι φατρίες έχουν συντονιστεί σε δικό τους υποσύστημα αλληλοβοήθειας και αλληλο-εκμετάλλευσης. Συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι οι πελατειακές σχέσεις των φατριών παρέχουν πρόσβαση σε αγαθά, η πρόσβαση των οποίων δεν θα ήταν δυνατή εν απουσία της φατρίας, παράλληλα όμως δημιουργούν και ελλείψεις για τον υπόλοιπο πληθυσμό. Τίθενται κατά συνέπεια τα εξής ερωτήματα: αποτελεί η φατρία αναπόσπαστο μέρος της μετασοβιετικής πολιτικής σκηνής στην Κεντρική Ασία και κατά πόσο θα ήταν εφικτός ένας πολιτικός εκσυγχρονισμός της Κεντρικής Ασίας δίχως τις φατρίες;

Η σοβιετική διοίκηση (όπως και η Τσαρική Ρωσία νωρίτερα) χρησιμοποίησε ρωσικό και ουκρανικό εργατικό δυναμικό για την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου της Κεντρικής Ασίας, για την υποστήριξη του καθεστώτος, την αστικοποίηση των γηγενών πληθυσμών και την εντατικοποίηση της καλλιέργειας βαμβακιού³³. Ο σοβιετικός

εκσυγχρονισμός απαιτούσε την απάλειψη της αγροτικής συνείδησης και του τοπικισμού, εμπιστευόμενος την υπερεθνική προλεταριακή ταυτότητα³⁴. Ως εκ τούτου οι σοβιετικές αρχές στην Κεντρική Ασία έλαβαν δραστικά μέτρα για την καταπολέμηση της προ-σοβιετικής ταυτότητας του πληθυσμού, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην απελευθέρωση της γυναίκας και στην ανάδειξη των νέων³⁵.

Αν και η εισαγωγή της βιομηχανικής παραγωγής υπήρξε το κύριο μέσο για τη μεταβολή της ταυτότητας των νομάδων, δύσκολα μπορεί κανείς να αρνηθεί τη γενική καλυτέρευση του βιοτικού επιπέδου που προήλθε από αυτή³⁶. Ο «σοβιετικός άνθρωπος» μπορεί να μην δημιουργήθηκε τελικά, όμως η υβριδική κοινωνία που προέκυψε μέσω του σοσιαλιστικού εκσυγχρονισμού, και που συνέδεε τις παραδοσιακές μορφές ταυτότητας με τη σοβιετοποίηση του ατόμου, συνηγορούν υπέρ ενός ποσοστού αξιοσημείωτων αλλαγών³⁷.

Προσπαθώντας να απαντήσουμε στα ερωτήματα γύρω από τη διαβίωση των φατριών και του μελλοντικού τους ρόλου, αντιλαμβανόμαστε την παρουσία του Κράτους που καταδυναστεύει κάθε μορφή έκφρασης ακόμα και σήμερα. Ο νέος πολιτικός ρόλος των φατριών δεν προέκυψε από την αναβίωση του Κράτους και τις πρακτικές του, ούτε εξαιτίας της αδυναμίας του κρατικού μηχανισμού να διεισδύει επαρκώς στη φατριακή κοινωνία της Κεντρικής Ασίας. Τα φατριακά συστήματα προϋπήρχαν της εμφάνισης του Κράτους, συνεπώς πάντα θα διαγράφεται μια αδυναμία του Κράτους να ελέγξει πλήρως μορφές κοινωνικής σχέσης προγενέστερες του ίδιου³⁸. Βέβαια, παίζει ρόλο και ο

χαρακτήρας του Κράτους που επιχειρεί την καταστολή της φατριακής δομής. Η υπόθεση εργασίας μας και το επιχείρημα υπέρ αυτής εικάζει ότι καταρχήν, στην περίπτωση της Κεντρικής Ασίας των σοβιετικών χρόνων, η κρατική πολιτική ενίσχυσε την αναπαραγωγή των φατριών, έστω και αν αυτός δεν ήταν ο στόχος της. Επίσης εικάζουμε ότι, η αφύπνιση της φατριάς στην μετασοβιετική περίοδο έλαβε χώρα εξαιτίας της μετατόπισης των πολιτικών ρόλων υπέρ μιας ελίτ πολιτικής δύναμης, που όμως προήλθε από το φατριακό δίκτυο.

Εάν το σοβιετικό κράτος επέλεξε να παίξει ή αν εξαναγκάστηκε να χαράξει ένα ρόλο για τον εαυτό του που, τουλάχιστον στο κοινωνικό υπόστρωμα, θα επέτρεπε την διαβίωση της φατριάς μπορούμε ενδεχομένως να το αναλύσουμε περαιτέρω. Όμως αυτό που προέχει είναι η αποφυγή σκιαγράφησης μιας σχέσης μεταξύ της εποχής της κατάλυσης αυτού του κράτους το 1991 και της αφύπνισης των φατριών.

Εάν, όπως εικάζουμε, το σοβιετικό κράτος έπαιξε κύριο ρόλο στη διαβίωση των σχέσεων της φατριάς, τότε η ανάμειξη των δεσμών αίματος στην πολιτική της Κεντρικής Ασίας, θα πρέπει να θεωρείται βέβαιη. Το μέλλον των φατριών ενδέχεται να είναι ασφαλές. Μέρος της εικασίας μας, κατά συνέπεια, είναι και η θεώρηση ότι τόσο η υπαγορευόμενη από την αγορά αστικοποίηση των πληθυσμών, όσο και η βιομηχανοποίηση των σχέσεων παραγωγής στην Κεντρική Ασία, καταρχήν, θα ενσωματώσουν τις σχέσεις της φατριάς, ενώ στο εγγύς μέλλον θα βασίζονται σε αυτές για την ολοκλήρωσή τους.

Όπως η σταλινική περίοδος αντικατέστησε το μηχανισμό αναπαραγωγής των φατριών (έχοντας σκοπό την αντικατάσταση του νομαδισμού) με έναν άλλο μηχανισμό αλληλοβοήθειας για την αντιμετώπιση των αναγκών που δημιουργούσε η οικονομία των ελλείψεων, έτσι και οι πρακτικές των μετασοβιετικών δημοκρατιών της Κεντρικής Ασίας, θα ενδυναμώσουν τις φατριακές σχέσεις. Εικάζουμε επίσης, αν και η συγκεκριμένη παράμετρος δεν υποστηρίζεται από την εργασία μας, ότι και οι πέντε δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας, θα αναπτύξουν ειδική πολιτική έναντι των φατριών, με σκοπό τη διαχείρισή τους.

Πρόκειται για σύγκρουση κοινωνικών συστημάτων. Τουλάχιστον έτσι δείχνει να υλοποιείται η μεταβατική φάση στην Κεντρική Ασία. Όταν, για παράδειγμα, η ρωσική επεκτατική πολιτική ήρθε αντιμέτωπη με τους κεντροασιατικούς πληθυσμούς του 19^{ου} αιώνα, η νέα τάξη πραγμάτων που προέκυψε άλλαξε τις προϋπάρχουσες δομές εξουσίας αλλά και αυτή την ίδια την ταυτότητα του πληθυσμού. Ίσως, στο συλλογικό υποσυνείδητο οι παραδοσιακές σχέσεις να μην εξαφανίστηκαν ολοσχερώς, όμως η τελική επικράτηση της νέας τάξης δημιούργησε μια νέα καθημερινότητα, αναπροσδιορίζοντας ακόμα και τους ρόλους της κοινωνικής ή της πολιτικής ζωής. Οι Σοβιετικοί φάνηκαν προνοητικοί στην χάραξη ενιαίου πολιτιστικού πλαισίου ανάπτυξης για την Κεντρική Ασία, εφαρμόζοντας μια υβριδική αρχιτεκτονική πολιτιστικής ταυτότητας που δεν θα επέτρεπε στο μέλλον την αντιπαλότητα μεταξύ των επιμέρους κοινωνικών ομάδων³⁹.

Η ανεξάρτητη, δηλαδή η μη ελεγχόμενη ανάπτυξη κοινωνικής δομής ή ταυτότητας ποινικοποιήθηκε από τους σοβιετικούς πολιτιστικούς αρχιτέκτονες. Η αναδόμηση της κοινωνίας για τους σοβιετικούς περνούσε μέσα από την αναμόρφωση του πολιτιστικού υποσυνείδητου. Η συλλογική ταυτότητα θα γεννιόταν εκ νέου και η παλιά δομή κοινωνικής εξουσίας θα χανόταν για πάντα⁴⁰.

Τα ιδιόμορφα πολιτιστικά χαρακτηριστικά των κεντροασιατικών πληθυσμών επιβίωσαν κατά τη διάρκεια της σοβιετικής περιόδου. Ειδικά τα συστήματα που βασίζονται στις φατρίες ανέπτυξαν πρακτικές αντίστασης προς τη σοβιετική αρχιτεκτονική, ορισμένες από τις οποίες ήταν φανερές ή επιφανειακές και άλλες μυστικές ή υπόγειες. Ιδιαίτερα, διαχωρισμοί όπως αυτοί της συγγένειας παρέμειναν αόρατες για τους εξουσιαστικούς μηχανισμούς του κόμματος. Η γενεαλογική πληροφόρηση για το ποιος είναι τι και τίνος μεταδιδόταν από πρόσωπο σε πρόσωπο σε κλειστές συναθροίσεις της φατρίας ή ορισμένων μελών της, σίγουρα όμως «κατ' ιδίαν». Έτσι, η προσπάθεια απομόνωσης των φατριών από ό,τι θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως δημόσιο περιβάλλον, βρήκε απέναντί της την κυριολεκτικά πατροπαράδοτη πρακτική της εχέμυθης και κατ' ιδίαν συνεννόησης καταρχήν μεταξύ των μελών της κάθε φατρίας και έπειτα μεταξύ των ηγετών των φατριών. Με την καταπίεση των παραδοσιακών μορφών επικοινωνίας των φατριών, η σοβιετική διαχείριση ανάγκασε τις κοινωνικές αυτές ομάδες και υποομάδες να προστατεύουν την ταυτότητά τους περνώντας στην παρανομία. Οι υπόγειες πλέον διαδρομές που ακολούθησαν οι φατρίες

για την προστασία των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του πολιτισμού τους, φορτίστηκαν από μια δυναμική έντασης, σχεδόν εκρηκτική στους σοβιετικούς χρόνους. Κατά συνέπεια το αποτέλεσμα ήταν διαφορετικό από τον στόχο. Ενώ οι σοβιετικοί αρχιτέκτονες της νέας Κεντρικής Ασίας είχαν ως σκοπό των ενεργειών τους την εξαφάνιση των κοινωνικών διαχωρισμών γενικότερα αλλά και των φατριών στην Κεντρική Ασία, στοχεύοντας φυσικά στον έλεγχο των πληθυσμών, αντίθετα οι φατρίες πέρασαν σε ένα άλλο επίπεδο λειτουργίας, διοίκησης, επικοινωνίας, ανάπτυξης και επιβίωσης μακριά από τον έλεγχο του σοβιετικού κράτους και τους μηχανισμούς του κομμουνιστικού κόμματος.⁴¹

Τα υπόγεια δίκτυα στο εσωτερικό της φατρίας επέτρεψαν τη μεγαλύτερη πρόσβαση σε κάθε είδους κοινωνικά ή οικονομικά αγαθά, ενώ η ίδια η ανάγκη ενίσχυσης αυτού του ζωογόνου δικτύου, συνέβαλε στον πολλαπλασιασμό των φατριών. Συνεπώς, η ταυτότητα που προσέφερε η φατρία εξελίχθηκε σε προτέρημα, ειδικά όταν αυτή υλοποιείτο κατ' ιδίαν, όπως αντίστοιχα εξελισσόταν σε μειονέκτημα όταν γινόταν ορατή στο δημόσιο περιβάλλον.

Η πολιτική και οικονομική δύναμη των φατριών ήταν τέτοιων διαστάσεων την ώρα της τελικής πτώσης του σοβιετικού συνασπισμού ώστε συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση της πολιτικής στην Κεντρική Ασία, τη δεκαετία του '90 και φυσικά παρέμεινε η κατ' εξοχήν μεταβατική δύναμη των πρώτων δεκαοκτώ μηνών.

Η πολυδιατυπωμένη, στη σύγχρονη βιβλιογραφία, άποψη της ταύτισης των φατριών με το σοβιετικό καθεστώς δεν αντέχει στην κριτική. Όσο

ισχυρό και αν είναι το καθεστώς καταστολής που επιλέγει να εφαρμόσει ένα κράτος, οι συγγενικοί δεσμοί της Κεντρικής Ασίας, οι σχέσεις της φατρίας δεν πρόκειται να εξαλειφθούν. Ακόμα και το ισχυρότερο μέσο καταστολής, ο εκσυγχρονισμός, στην πράξη ενισχύει τις παραδοσιακές άμυνες μιας κοινωνίας όπως αυτή της Κεντρικής Ασίας, καθώς διδάσκει τις φατρίες να σέβονται -έστω υπερβολικά, σχεδόν λατρευτικά- τους δεσμούς αίματος. Άλλωστε όπως θεωρητικά έχει διατυπωθεί⁴², κράτος και φατρία λειτουργούν με διαφορετικά μοντέλα λογικής ως ιδεατές μορφές κοινωνικής συγκρότησης. Οι υβριδικές μορφές της σοβιετικής περιόδου, αποδείχθηκαν ανήμπορες να γίνουν αξιόπιστες στο πέρασμα του χρόνου. Σήμερα, εξουσία και συγγένεια διασταυρώνονται στην κεντροασιατική ζώνη, σε τέτοιο βαθμό ώστε ΜΚΟ αλλά και η Ε.Ε. να χρηματοδοτούν προγράμματα σύμπτυξης των δύο συστημάτων υπό τη λογική μιας θεσμικής αναγέννησης. Ορισμένοι μάλιστα αναλυτές θεωρούν, μέσα από έγκυρες μελέτες, ως μόνη επιλογή για την ασφάλεια και τη σταθερότητα της περιοχής την αποδοχή των φατριών στην κεντρική δομή της διαχειριστικής εξουσίας του Κράτους⁴³.

Η πολιτική του σοβιετικού καθεστώτος ενάντια στις φατρίες, είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την ενίσχυση τους. Η αποτυχία αυτής της πολιτικής θα μπορούσε να εκτιμηθεί ότι είχε τις ρίζες της στην ελλιπή κατανόηση των δεσμών αίματος στην Κεντρική Ασία, όπως και στη δύναμη της «εν κρυπτώ» δράσης των φατριών. Επίσης θα μπορούσε κανείς να αναλύσει αυτή την αποτυχία εξετάζοντας τους μηχανισμούς των μεταρρυθμίσεων της πρώιμης σοβιετοποίησης. Αυτή είναι και η δική μας εκτίμηση, αν και

είναι δύσκολο να αξιολογήσει κανείς το βαθμό αλλαγής της κοινωνίας που πέτυχε ο σοβιετικός κομμουνισμός. Επιχειρώντας την μετατόπιση από την οικονομία της ποιμενικής κοινοκτημοσύνης στην μηχανοποίητη αγροτική παραγωγή, και από την νομαδική διαβίωση στην βιομηχανία, ο σοβιετικός κομμουνισμός πράγματι στέρησε από τους πληθυσμούς της Κεντρικής Ασίας τις ρίζες τους. Η αναγωγή σε παλαιότερα πρότυπα έπαψε να είναι εφικτή για τους Κεντροασιάτες με τη γραφειοκρατία, την υποχρεωτική εκπαίδευση, την απανταχού παρουσία των Σοβιέτ και των πρακτόρων του Κόμματος να συγκροτούν για επτά δεκαετίες περίπου τη νέα πραγματικότητα. Μια πραγματικότητα που δεν επέτρεπε το διαχωρισμό σε αστικούς και αγροτικούς πληθυσμούς και υπό το βλέμμα ενός καθεστώτος βίαιης εκρίζωσης των παραδοσιακών αξιών του χθες. Αν και η βιβλιογραφία των τελευταίων χρόνων σκιαγραφεί μια Κεντρική Ασία ανέγγιχτη από το χρόνο και από το Σοβιετικό Κομμουνισμό, η εικόνα που σήμερα παρουσιάζει η περιοχή δεν μπορεί να κάνει αποδεκτή μια τέτοια γενίκευση⁴⁴.

Η περίπτωση του Καζακστάν διαφέρει από τη συλλογική πορεία που ακολούθησε η ζώνη της Κεντρικής Ασίας κατά την πρώιμη και μέση σοβιετοποίησή της, καθώς δείχνει να ανθίσταται περισσότερο από άλλες δημοκρατίες στην επιβαλλόμενη συγκάλυψη των δεσμών αίματος αλλά και αυτής της ίδιας της παρουσίας των φατριών στο δημόσιο περιβάλλον⁴⁵.

Είναι γεγονός ότι πολλοί συσχετισμοί μπορούν να διατυπωθούν μεταξύ της επεκτατικής πολιτικής της Τσαρικής Ρωσίας στη γιγαντιαία

Κεντρική Ασία και της αντίστοιχης επεκτατικής εισβολής των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων στην Αφρική. Σημαντική είναι η διαφορά ωστόσο στο βαθμό που μια κοινωνία όπως αυτή του Καζακστάν αντέδρασε στην οργανωμένη επιβολή κρατικών θεσμών, σε αντίθεση τόσο με τις νοτιότερες περιοχές της Κεντρικής Ασίας, αλλά και με τις κοινωνίες της Αφρικής. Πέρα από τους θεσμούς που εμφύτευσε στη γεωγραφική ζώνη, που αργότερα ονομάστηκε Καζακστάν⁴⁶, η αυτοκρατορική Ρωσία, θεσμούς καθ' όλα αποικιοκρατικούς, οι νομάδες της απέραντης Στέπας είχαν ελάχιστη επαφή με τους κρατικούς μηχανισμούς που εδραίωναν τη σοβιετική ηγεμονία. Δίχως να το γνωρίζουν οι Ασιάτες Καζάκοι, τόσο λόγω της ελάχιστης επαφής με τον εισβολέα, όσο και λόγω των δικών τους αντιστάσεων και της δικής τους πολιτιστικής άμυνας, κατάφεραν να αναπτύξουν μια πολιτική προστασίας της ταυτότητάς τους⁴⁷.

Πριν από τις αλλαγές που συνόδευσαν την αποικιοποίηση της Μεγάλης Στέπας από την Τσαρική Ρωσία, πέντε μορφές ταυτότητας διασταυρώνονται στην περιοχή⁴⁸. Η κάθε μορφή ταυτότητας αποτελούσε ένα σύνολο παραγόντων και όλες μαζί ένα σύστημα αυτό-αναγνώρισης. Αν και σαφείς διαχωριστικές γραμμές δεν γίνεται να χαραχθούν ανάμεσά τους, οι ταυτότητες ήταν: α) οι υποδιαιρέσεις των τοπικών φατριών, β) μια περιορισμένη ταξική διαστρωμάτωση, γ) το σύνολο των φατριών σαν υπερ-ενότητα, δ) οι εθνολογικές διαφορές και ε) η φυσική απόσταση που χώριζε τους νομάδες κτηνοτρόφους και τις ζώνες – εστίες τους. Όλες οι μορφές ταυτότητας των πληθυσμών της

Μεγάλης Στέπας, πριν από την άφιξη των Ρώσων αποικιστών, είχαν ένα κοινό μηχανισμό προώθησής τους μέσα στο φυσικό χώρο και μέσα στο χρόνο. Η λογική αυτού του μηχανισμού ήταν η πολιτική οικονομία της νομαδικής κτηνοτροφίας⁴⁹.

Το να γνωρίζει κανείς τη γενεαλογική του κατάσταση είναι κάτι το εξαιρετικά σημαντικό και απόλυτα απαραίτητο μεταξύ των Καζάκων αλλά και των υπολοίπων πληθυσμών της Κεντρικής Ασίας. Οι «Ρου» αποτελούσαν τη βασικότερη μορφή ταυτότητας πριν από τη ρωσική κατάκτηση. Η συγκεκριμένη αυτή μορφή μπορεί να συγκριθεί με άλλες μορφές ταυτότητας νομάδων κτηνοτρόφων. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της είναι η αναγωγή της προέλευσής της σε ένα κοινό πρόγονο⁵⁰. Στην κορυφή του γενεαλογικού δέντρου των Καζάκων βρίσκεται ο μυθικός πρόγονος «Αλάς», ιδρυτής όλων των φατριών της Στέπας και δάσκαλος της τέχνης του κτηνοτρόφου. Τα απαράβατα όρια μεταξύ των φατριών, σε αντίθεση με τις εθνολογικές διαφοροποιήσεις τους, αποτελούν μια διάκριση που καλλιεργεί τη γενεαλογική γνώση. Με βάση αυτή την πληροφόρηση, πάντοτε προφορική, αναγνωρίζει κανείς τους στενούς συγγενείς του, τα μέλη της φατρίας του, τις φατρίες του έθνους του. Έτσι, οι νομάδες της Κεντρικής Ασίας ήταν και είναι υποχρεωμένοι να γνωρίζουν το γενεαλογικό τους παρελθόν, τουλάχιστον επτά γενεές πίσω. Το όριο αυτό (το «σεζέρ» ή «ζέτι άτα») αποτελούσε τον πυλώνα του ενδογαμικού ταμπού. Από εκεί και πέρα δύο μέλη της φατρίας μπορούσαν να ενωθούν για τεκνοποίηση. Για να κατανοήσουμε τη σημασία του γενεαλογικού παρελθόντος, δεν έχουμε παρά να

παρατηρήσουμε τον τρόπο χαιρετισμού μεταξύ των Καζάκων της Στέπας, αλλά και ορισμένων άλλων εθνικών ομάδων της Κεντρικής Ασίας. Αμέσως μετά το «τι κάνεις» ή το «πώς είναι η υγεία σου», η ερώτηση που απαιτούσε και την πλήρη σαφήνεια ήταν «ποιανού είσαι», εννοώντας φυσικά τη φατρία. Η απάντηση που δινόταν, και δίνεται, αφορούσε αρκετές γενεές πίσω, οπότε η ατομική ταυτότητα ήταν στενότερα συνδεδεμένη με το παρελθόν της φυλής από ότι με το παρόν της αποικιοκρατικής Ρωσίας ή το μετέπειτα της σοβιετικής διαχείρισης. Αυτόνομες ομάδες φατριών της προ-ρωσικής περιόδου, συχνά καταλάμβαναν ένα γεωγραφικό χώρο ενώ συνέθεταν από κοινού έναν καταυλισμό, τον «αούζ». Η σοβιετική περίοδος έδωσε τέλος στις μετακινήσεις των νομάδων και ο «αούζ» έγινε συνώνυμο του χωριού. Η ζωή στον καταυλισμό δε διέφερε από παρόμοιες συνθήκες διαβίωσης στα ελληνικά βουνά. Οι νομάδες της Πίνδου μέχρι πρόσφατα συνέθεταν μια παρόμοια εικόνα.⁵¹ Έτσι οι νομάδες της Μεγάλης Στέπας, το χειμώνα αναζητούσαν την προστασία της όχθης ενός μεγάλου ποταμού με σημαντικές αποστάσεις να χωρίζουν τον ένα καταυλισμό από τον άλλο, ενώ το καλοκαίρι έστηναν τις σκηνές τους κοντά-κοντά, πολλές φατρίες μαζί, σε αναζήτηση κοινωνικότητας. Ήταν η εποχή των γάμων, των γλεντιών και των αγώνων με τα άλογα. Εξαιρέση σε αυτή τη διαχρονική χρήση του χώρου ήταν πάντοτε η έρημος του Κεντρικού Καζακστάν, εκεί που το κλίμα δεν επέτρεπε την παραμονή κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Έτσι άρχισε η συμβίωση μεταξύ της Στέπας και της κοινωνίας των Καζάκων. Ο νομαδισμός έγινε αναπόσπαστο μέρος του οικολογικού

συνόλου. Άλλωστε το μεγαλύτερο μέρος της ζώνης, που έπειτα ονομάστηκε Καζακστάν, ήταν πρόσφορο για κτηνοτροφία και νομαδισμό και όχι για μόνιμη εγκατάσταση και γεωργική καλλιέργεια. Η ενασχόληση των νομάδων με τη κτηνοτροφία ήταν μια φυσική εξέλιξη, μιας επίσης φυσικής ανάγκης για επιβίωση.

Η σοβιετική διαχείριση της Στέπας και η επιβολή της μαζικής αγροτικής παραγωγής αποξένωσε τον Καζάχο από αυτή τη φυσική εξέλιξη. Οι πληθυσμοί έχασαν την οικολογικά συμβιωτική σχέση τους με τη γη, τα ποτάμια, τα βουνά και το κλίμα, καθώς δημιουργήθηκε για αυτούς ένας νέος δημόσιος χώρος. Ένα δημόσιο περιβάλλον από το οποίο θα απουσίαζαν, με κομματική εντολή, και οι παραδοσιακές τους μορφές ταυτότητας⁵². Η ταύτιση των νομάδων κτηνοτρόφων με τη γη που διέσχιζαν και με τα βοσκοτόπια τους, ήταν μέρος της ταυτότητας κάθε φατρίας. Για αιώνες, ομάδες φατριών και συγγενείς οικογένειες μετακινούνταν εποχικά στα ίδια γνώριμα -μέσω της συλλογικής μνήμης- μέρη. Τα ζώα είχαν «μαρκαριστεί» με σύμβολα της φατρίας, τα «τάμγκα» και τα βοσκοτόπια είχαν οριοθέτηση που καταδείκνυε σε ποιους ανήκει η χρήση της γης⁵³.

Η εξουσία ήταν αντικείμενο οικογενειακής παραχώρησης. Οι γηραιότεροι της φατρίας, οι «ανγκσακαλντάρ» έκριναν τις υποθέσεις που προέκυπταν από τις κοινωνικές σχέσεις. Το εθιμικό δίκαιο, η «αντάτ», αντικαθιστούσε την ανώτατη αρχή⁵⁴. Η Στέπα δεν επέτρεπε τη συσσώρευση πλούτου και τα αγαθά περιορίζονταν στα απαραίτητα, ενώ η μεταφορά τους αποτελούσε πρόβλημα. Ως αποτέλεσμα, οι υπάρχουσες

ταξικές διαφοροποιήσεις, οι οποίες σχετίζονταν περισσότερο με τη θέση στην κοινωνική ομάδα και με τον αριθμό των κατεχόμενων ζώων, παρέμειναν σταθερές.⁵⁵

Η εγκατάσταση των τσαρικών στρατευμάτων στην Στέπα, συνοδεύτηκε από εκτενή καταγραφή των εκεί δεδομένων. Μαθαίνουμε λοιπόν, ότι υπήρχε άρχουσα τάξη που θεωρούσε ως πρόγονό της τον Τζένγκις Χαν. Ήταν οι σουλτάνοι της ημι-θεοκρατικής κοινωνίας, μέλη της οποίας υποτίθεται ότι ήταν και όλες οι φατρίες. Οι σουλτάνοι επέλεγαν τους Χαν που θα εξουσίαζαν ένα σύνολο φατριών αλλά και το ίδιο το Χανάτο των Καζάκων. Το Χανάτο αποτελείτο από τρία σύνολα φατριών. Αμέσως μετά στην ιεραρχία ερχόταν ο Χότζας, που με βάση τη γενεαλογική του παράδοση, επικαλείτο τον Μωάμεθ ως ιδρυτή της φυλή του. Στην πράξη όμως, η Στέπα εφάρμοζε τους δικούς της κανόνες. Καθώς η συσσώρευση υλικών αγαθών δηλαδή, ιδιοκτησίας ή άλλου πλούτου ήταν εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση, υπήρχαν περιπτώσεις όπου ένα απλό μέλος της φατρίας περνούσε πιο ευχάριστη και άνετη ζωή από ένα Σουλτάνο ή ένα Χότζα. Αντίθετα με την αντίληψη για τον εφήμερο χαρακτήρα του πλούτου, η πίστη για τη δημιουργία εκτενούς οικογένειας ήταν ισχυρή. Η δυνατότητα να αποκτήσει ένας νομάδας κτηνοτρόφος τρεις ή τέσσερις συζύγους, του επέτρεπε να τεθεί επικεφαλής μιας σημαντικής εργατικής δύναμης. Η μεγάλη οικογένεια σήμαινε κοινωνική καταξίωση, περισσότερες σκηνές στον καταυλισμό, περισσότερα ζώα κ.ο.κ. Αμέσως μετά τις φατρίες, ισχυρή θέση κατείχε η Ορδή. Το Χανάτο των Καζάκων απαρτιζόταν, όπως μόλις αναφέραμε, από τρία σύνολα φατριών, τρεις

Ορδές. Η κάθε Ορδή είχε ως έδρα μια γεωγραφική ζώνη με ιδιαίτερο κλίμα, ιδιαίτερες φυσικές συνθήκες όπως γεωμορφολογία κλπ. Μια θεωρία υποστηρίζει ότι η διαφορά αυτή απορρέει από τις φυσικές συνθήκες, ότι, δηλαδή, οι τρεις βασικές ζώνες κλιματικών υποσυστημάτων που διαιρούν τη Στέπα του Καζακστάν δέχθηκαν τρεις ανεξάρτητες μεταναστευτικές εισροές. Άλλη εικασία θέλει τις τρεις Ορδές να προέρχονται από τρία στρατιωτικά σώματα, απομεινάρια του μεγάλου εκστρατευτικού σώματος των Μογγόλων⁵⁶.

Στην προ-αποικιακή Στέπα, η κοινωνική ζωή ήταν σταθερή, αν όχι στατική. Το κάθε σύνολο φατριών ξεχωριστά (η κάθε Ορδή) εξέλεγε τους Σουλτάνους του, τους γηραιούς δικαστές, και τον Χαν⁵⁷. Η δύναμη του Χαν βασιζόταν στην προσωπικότητα του ατόμου και το κύρος του λόγου του⁵⁸. Αυτή η σχετική σταθερότητα στην κατοχή και διαχείριση της εξουσίας, στο πλαίσιο του Χανάτου, επέτρεψε τις διαφορετικές μορφές ταυτότητας να εκφραστούν σε εκτενείς γεωγραφικές περιοχές, η φυσική θέση των οποίων επέτρεπε την εισροή πολιτικών και πολιτιστικών επιρροών. Για παράδειγμα την «Κισι σουζ», τη Μικρή Ορδή, η οποία είχε ως έδρα την περιοχή ανάμεσα στην Κασπία και την Αράλη, την επηρέασε ο πολιτισμός των Τουρκομάνων. Τη Μεσαία Ορδή, που έδρευε στα βόρεια και τα κεντρικά υψίπεδα, τη χαρακτήρισε ο πολιτισμός των Ρώσων εμπόρων, των Τατάρων και Καλμούκων. Τη Γηραιά Ορδή, φατρίες οι οποίες ζούσαν στα ανατολικά και νοτιοανατολικά της Στέπας, την απορρόφησαν οι πολιτισμοί των Ουγκούρων και των Ουζμπέκων. Συνεπώς εξελίχθηκαν τρεις ιδιόμορφοι

πολιτισμοί βασιζόμενοι στις τρεις Ορδές, η κάθε μια από τις οποίες είχε τις δικές της φατρίες⁵⁹.

Αν κρίνουμε από την περίπτωση του Καζακστάν, η εθνική ταυτότητα δεν αποτελούσε στοιχείο αυτοαναγνώρισης πριν τον 20^ο αιώνα. Η πρώτη φορά που συναντιέται σε κείμενο ο όρος «Καζάκ» είναι τον 15^ο αιώνα και σχετίζεται με την δημιουργία του Χανάτου, δηλαδή τη συνένωση των τριών Ορδών και την εκλογή ενός Χαν. Ο όρος αναφερόταν στην άρχουσα τάξη του Χανάτου, και όχι σε όλο τον πληθυσμό ή τη γεωγραφική περιοχή. Η ίδια η λέξη προσδιορίζει το νομάδα γι' αυτό και ένα μέρος της βιβλιογραφίας εικάζει τη σχέση του όρου με τη σλαβική λέξη «Καζάκ» που έχει επίσης την ίδια έννοια. Επίσης, τα όρια όσων ομάδων της Κεντρικής Ασίας αναγνωρίζονται σήμερα ως εθνότητες ήταν τόσο χαλαρά ώστε να μην υπάρχει αναγνωρίσιμη εστία για την κάθε μια. Έτσι ανακαλύπτουμε μέλη της φατρίας των Ναιϊμάν με Καζάκινη και Κιργίσινα εθνική ταυτότητα, ή μέλη της φατρίας των Αντάι ανάμεσα σε Καζάκους και Καρακαλπάκους. Όπως και Αργίν ανάμεσα σε Καζάκους και Ουζμπέκους ή Κανγκλό ανάμεσα σε Καζάκους ή Τουρκομάνους. Αυτό ίσως εξηγεί και το μπέρδεμα των περιγραφών που συναντάμε στα κείμενα των Ρώσων εθνογράφων του 19^{ου} αιώνα όπου Κιργίσιοι και Καζάκοι ενώνονται σε μια εθνολογική ομάδα των Καρακιργισίων⁶⁰.

Η άφιξη των Ρώσων αποικιοκρατών έφερε τεράστιας σημασίας αλλαγές στην κοινωνική δομή των κεντροασιατών. Παρά τις αλλαγές αυτές, η τσαρική Ρωσία δεν μπόρεσε να εμποδίσει την παραδοσιακή πίστη του πληθυσμού στη φατρία και την Ορδή. Ο 19^{ος} αιώνας υπήρξε ήρεμος σε

ότι αφορά τις μορφές ταυτότητας που νωρίτερα περιγράψαμε. Η νομαδική κτηνοτροφία ήταν και η κύρια μορφή οικονομίας στην περιοχή της Στέπας. Μπορούμε να εικάσουμε ότι πρώτα άλλαξαν οι σχέσεις παραγωγής και έπειτα η δομή της κοινωνίας. Όπως ήταν φυσικό, οι αρχιτέκτονες της αποικιοκρατικής πολιτικής ήθελαν να διασφαλίσουν καταρχήν το εμπόριο μέσω των καραβανιών της Στέπας και έπειτα να προχωρήσουν σε κοινωνική αναδιάπλαση. Γεωγραφικά στόχευαν στην κατάκτηση των Χανάτων έως και την Μπουχάρα. Ο έλεγχος της Κεντρικής Ασίας είχε και γεωπολιτική σημασία, καθώς η ρωσική παρουσία στο Βορά έθετε ένα όριο στη Βρετανική παρουσία στο Νότο⁶¹. Έντονη ήταν και η ανάγκη αποσυμφόρησης της Ρωσίας, λόγω του δημογραφικού προβλήματος που δημιουργήθηκε από την χειραφέτηση των δουλοπάροικων γεωργών το 1861. Εκατοντάδες χιλιάδες Ρώσοι, πρώην κολίγοι, εγκατέλειψαν τις εστίες των γαιοκτημόνων αφεντικών τους και καθώς η απελευθέρωσή τους δεν συνοδεύτηκε από αναδασμό, τεράστιες μετακινήσεις πληθυσμών έλαβαν χώρα προς αναζήτηση καλλιεργήσιμης γης. Έτσι ήρθαν οι πρώτοι Σλάβοι στη Μεγάλη Στέπα. Σταδιακά, η ρωσική ηγεμονία εξασθένησε την εξουσία των Χαν αλλά ο προσδιορισμός της ταυτότητας μέσω των φατριών συνεχίστηκε. Αρκετές δεκαετίες αργότερα, το κάθε σύνολο φατριών εισήλθε στη δομή της αυτοκρατορίας. Η σοβιετική διαχείριση συμμετείχε στα δρώμενα δίχως όμως να αναγνωρίσει ποτέ την Ορδή ως ενδιάμεσο τόπο εξουσιαστικής συσσώρευσης. Το ερώτημα που τίθεται είναι αν οι φατρίες της Μεγάλης ή της Μικρής Ορδής πέρασαν στην εξουσιαστική δομή του Σοβιετικού

καθεστώτος εθελοντικά ή βίαια. Είμαστε υπέρ της άποψης ότι οι ελίτ αποφάσισαν να ενεργοποιηθούν μέσω της νέας κοινωνικής δομής, ως φυσικό αντανακλαστικό επιβίωσης.

Οι αυτόχθονες πληθυσμοί δεν ενσωματώθηκαν εύκολα στην τσαρική αυτοκρατορία. Οι πρώτες αντιδράσεις, με μορφή εξέγερσης σημειώθηκαν από φατρίες της Μικρής Ορδής, το 1730. Η ρωσική αντίδραση υπήρξε άμεση. Η Μικρή Ορδή έχασε την αναγνώρισή της έως το 1824. Η Μεσαία Ορδή υπέκυψε το 1740, αλλά δεν εγκατέλειψε τη μάχη ενάντια στο ρωσικό στρατό και τους αποίκους, παρά μόνο όταν ηττήθηκε ολοκληρωτικά το 1822. Η Μεγάλη Ορδή αποδέχτηκε θέσεις εξουσίας για τα μέλη των φατριών της στο αποικιοκρατικό μηχανισμό του 1820.

Η εισαγωγή του αποικιοκρατικού μηχανισμού διοίκησης στα κατώτερα στρώματα της κοινωνικής δομής, όπως προαναφέραμε, αποδυνάμωσε το ρόλο των Χαν. Μικρές διοικητικές μονάδες δημιουργήθηκαν από μέλη των Ορδών και υπό την επίβλεψη των Ρώσων το 1832, μέσω του Κανονισμού της Σιβηρικής Κιργισίας. Για πρώτη φορά στην ιστορία των πληθυσμών της Στέπας, τέθηκαν γεωγραφικά όρια στις μετακινήσεις των φατριών, στα βοσκοτόπια, στην εγκατάσταση, στην άσκηση της διοικητικής μέριμνας. Οι Σουλτάνοι αντικατέστησαν τους Χαν από την κορυφή της διοίκησης των αυτοχθόνων, με μια βασική μονάδα στην κατώτερη ιεραρχία που ήταν η συνένωση δεκαπέντε οικογενειών υπό την επίβλεψη ενός γηραιότερου μέλους. Το υποσύνολο αυτό συγκροτούσε το πληθυσμό μιας συγκεκριμένης περιοχής υπό τη

διοίκηση ενός σουλτάνου. Ογδόντα επτά τέτοιες περιοχές αποτελούσαν μια περιφέρεια και οι τέσσερις περιφέρειες που προέκυψαν απάρτιζαν την Καζακο–Κιργισία. Η κάθε περιφέρεια ήταν υπό την εποπτεία του συμβουλίου των τοπικών σουλτάνων, δύο εκπροσώπων των Καζάκων και δύο Ρώσων αξιωματούχων⁶².

Αρχικά, οι διοικητικές μεταρρυθμίσεις απέβλεπαν στην μετατόπιση της εξουσίας όσο το δυνατόν πιο χαμηλά στην κλίμακα της παραδοσιακής ιεραρχίας. Το 1867 η σύσταση των τριών μεγάλων περιφερειών, του Όρενμπουργκ, της Δυτικής Σιβηρίας και του Τουρκιστάν, αποσκοπούσε στη κατάλυση των Ορδών και των φατριών, ως διοικητικές οντότητες και ως κέντρα αποφάσεων. Οι πληθυσμοί της Στέπας αντέδρασαν με εξέγερση κατά των ρωσικών αρχών. Το αποτέλεσμα, πέρα από την καταστολή και την αιματοχυσία, ήταν η ολική αποδυνάμωση των σουλτάνων και η εμφάνιση μιας νέας ελίτ προερχόμενης από τις φατρίες και τις συνενώσεις τους. Η Στέπα έγινε δημόσια γη του ρωσικού θρόνου και απαγορεύτηκε η αγορά, η πώληση και η ενοικίασή της. Οι νομάδες κτηνοτρόφοι γνώρισαν τη βίαιη απώλεια της ταυτότητάς τους. Έχασαν την επαφή με τη γη και μαζί έχασαν το δικαίωμα της αναγωγής στο παρελθόν. Αντί για τα ευέλικτα όρια των βοσκοτόπων, όρια που μεταβάλλονταν από τις οικολογικές ισορροπίες ή από εξωτερικές συνθήκες, όπως η εισβολή ενός εχθρού, η αναγωγή αντικαταστάθηκε τόσο στα χαρτιά της γραφειοκρατίας όσο και στον προφορικό λόγο της συλλογικής μνήμης της φατρίας από τις τοπικές εστίες, μόνιμες θέσεις διαβίωσης στενά συνδεδεμένες με την απρόσωπη διοικητική περιφέρεια.

Καθώς τα σύνορα των ρωσικών αποικιών εκτεινόταν όλο και πιο νότια, η διαθέσιμη γη για τη βοσκή των ζώων μειώθηκε. Οι φατρίες άρχισαν να πολεμούν μεταξύ τους για την εξασφάλιση του βοσκοτόπου, ενώ Σλάβοι αποικιστές κατέφθαναν διαρκώς. Η φυσική εξέλιξη δρομολογήθηκε μέσα από τις λίγες πλέον επιλογές που είχαν οι νομάδες. Άφησαν τη Στέπα και εγκαταστάθηκαν μόνιμα σε προεπιλεγμένες από τη ρωσική διοίκηση θέσεις και επιδόθηκαν στην καλλιέργεια της γης. Όσοι παρέμειναν κτηνοτρόφοι ένοιωσαν να ασφυκτιούν. Η γνωστή εξέγερση των Καζάκων με αρχηγό τον Κενεσάρ Κασίμοβ το 1837, συνδέεται στενά με αυτή την ασφυξία⁶³.

Ορισμένοι νομάδες θέλοντας να παραμείνουν στον ίδιο τρόπο ζωής, χρησιμοποίησαν τη γνώση της Στέπας για τη μεταφορά αγαθών από την Κεντρική Ασία προς την Περσία, την Ινδία, την Κίνα και τη Σλαβική δύση. Άλλοι συνέχισαν να εκτρέφουν ζώα, κυρίως βοοειδή για τις ανάγκες της ρωσικής αγοράς. Οι πιέσεις προς τους απομεινάντες νομάδες κτηνοτρόφους, μέσω του διαύλου της συγγένειας, αυξήθηκαν για να αποδεχθούν τα «οφέλη» της μόνιμης εγκατάστασης. Οι φτωχότεροι νομάδες εγκατέλειψαν τον τρόπο ζωής τους και μετακόμισαν στους καταυλισμούς, που στην πορεία θα συγκροτούσαν χωριά και πόλεις. Το τέλος της σχέσης φατρίας – γης δεν άργησε να έρθει όταν η τσαρική κυβέρνηση, λίγο πριν το τέλος του 19^{ου} αιώνα, κατάσχεσε όση ελεύθερη γη είχε απομείνει στους νομάδες. Οι Κοζάκοι, Σλάβοι πρώην κολίγοι, άρχισαν να φθάνουν κατά ομάδες καλύπτοντας με νεοσύστατες κοινότητες όση γη είχε απομείνει.

Σε αυτό το χρονικό σημείο, τέλη του 19^{ου} αιώνα, σχηματίστηκε η αντιπαλότητα με βάση την «εθνική» ταυτότητα. Κοζάκοι εναντίον Καζάκων. Σλάβοι χωρικοί, γνώστες της γεωργικής καλλιέργειας, προερχόμενοι από τις μεγάλες γαιοκτησίες της Ρωσίας, έρχονταν σε αντιπαράθεση με τους πρώην νομάδες της Στέπας, που τώρα στοιβάζονταν με τη βία σε μόνιμους καταυλισμούς.

Η πρώτη απογραφή της τσαρικής διοίκησης το 1894, κατέγραψε την παρουσία 18% μη Καζάκων στη γεωγραφική ζώνη του σημερινού Καζακστάν. Μόλις εννέα χρόνια αργότερα, το 1903, το ποσοστό ξεπερνούσε το 26% και συμπεριελάμβανε και Ρώσους. Οι Ρώσοι είχαν τη στήριξη των αποικιοκρατικών αρχών, του στρατού, του επίσημου κράτους και έχαιραν άλλων προνομίων σε σχέση με τους πρώην νομάδες Καζάκους. Η διαφορά ανάμεσα στις δυο κοινωνικές ομάδες ήταν ορατή και ουσιώδης. Ωστόσο, η πολιτική και αργότερα η εθνικιστική αντίδραση των γηγενών ενάντια στους Ρώσους δεν ήταν αρκετή για να ανατρέψει τις συνθήκες παραγωγής. Συνεπώς η οικονομική δύναμη παρέμεινε στα χέρια των Ρώσων εμπόρων.

Η πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα δεν εμφορήθηκε από εθνικό φρόνιμα στην Κεντρική Ασία. Η Καζακική γλώσσα, με όλες τις διαλέκτους της, δεν μπόρεσε να ενώσει τους πληθυσμούς καθώς ο αναλφαβητισμός κυριαρχούσε. Πρώτη ένδειξη εθνικής αντίδρασης ήταν η άρνηση των Καζάκων αντρών να στρατευθούν στο ρωσικό στρατό, το 1916. Η αντιπαράθεση που ακολούθησε χαρακτηρίζεται από τη βιβλιογραφία - ειδικά τη ρωσική- ως εμφύλιος πόλεμος. Την εξέγερση ακολούθησε μια

περίοδος ημι-αυτονομίας η οποία, εικάζουμε ότι προέκυψε από τη χαοτική κατάσταση της τσαρικής Ρωσίας και την οποία αυτονομία δεν μπορούμε εύκολα να χαρακτηρίσουμε ως ένδειξη εθνικής αφύπνισης. Μέχρι την άνοδο των κομμουνιστών είχαν τονωθεί οι εθνικές διαιρέσεις, χωρίς όμως να έχει εγκατασταθεί ακόμα στο κοινό υποσυνείδητο η πίστη σε αυτές. Η Ιστορία έμελλε, μέσω της σοβιετικής ηγεμονίας, να διαταράξει αυτό το υποσυνείδητο δίνοντας μορφές και περιεχόμενο στην εθνική ταυτότητα.

Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις φατρίες πήρε διαστάσεις όταν ο σοβιετικός μηχανισμός στελεχώθηκε με τους δικούς του ανθρώπους, προερχόμενους από την ηγετική τάξη των φατριών. Η σοβιετική διοίκηση απέφυγε την ανοικτή αντιπαράθεση με τις φατρίες και δεν συγκρούστηκε ιδεολογικά με τις βασικές μορφές ταυτότητας των νομάδων. Επέλεξε την αποδυνάμωση αυτών των μορφών, μέσα από την πολιτική υποτίμηση, στιγματίζοντας τη συμμετοχή στις διαδικασίες της φατρίας ως αντικοινωνική συμπεριφορά⁶⁴.

Ο βασικός τρόπος αντικατάστασης των ανθρώπων της εξουσίας προς όφελος του κόμματος ήταν οι εκλογές στα τοπικά σοβιέτ. Τρία τέτοια γεγονότα επισκίασαν τις πολιτικές διαδικασίες της δεκαετίας του '20 όταν το 1926, 1927 και 1929 οι σοβιετικές αρχές προώθησαν με κάθε μέσο τους δικούς τους παράγοντες στα Σοβιέτ. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας, το χρίσμα του κόμματος ήταν η απαραίτητη προϋπόθεση για την υποβολή υποψηφιότητας. Στην κομματική γλώσσα αυτή η πολιτική διαδικασία ονομαζόταν «ταξικός πόλεμος».

Όπως και στις σλαβόφωνες περιοχές της Ένωσης, έτσι και στην Κεντρική Ασία οι κάπως εύποροι καλλιεργητές, οι κουλάκοι, θεωρήθηκαν και κατηγορήθηκαν ως εκπρόσωποι της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης του ανθρώπου. Οι κουλάκοι στοχοποιήθηκαν από το νέο καθεστώς με σκοπό τη φυσική τους εξόντωση. Στη Στέπα αντίστοιχα, οι μπαΐς, οι πλούσιοι γεωργοί ή κτηνοτρόφοι, πέρασαν στο στόχαστρο των πολιτικών μεταρρυθμίσεων και η άρνησή τους να αποδεχθούν τη νέα πραγματικότητα τους ενέταξε στην κατηγορία των αντιφρονούντων, όπως και τους κουλάκους. Οι σοβιετικές αρχές δεν έχασαν ευκαιρία για τη δυσφήμιση των «μπαΐς», ζητώντας συχνά από τον υπόλοιπο πληθυσμό να τους απομονώσει ηθικά και κοινωνικά. Στη θέση όσων κατείχαν αξιώματα, τοποθετήθηκαν πιστοί του κόμματος, κυρίως φτωχοί πρώην νομάδες, ως επί το πλείστον αυτόχθονες από όλες τις φατρίες. Η επικοινωνιακή πολιτική των σοβιετικών αρχών ήταν ατυχής. Η ξύλινη κομματική γλώσσα των γραφειοκρατών και τα γνωστά «τσιτάτα» για τη δικτατορία του προλεταριάτου, δεν άγγιξαν τους πληθυσμούς της Κεντρικής Ασίας. Αντίθετα, άφησαν ένα κενό στη συλλογική μνήμη του ντόπιου πληθυσμού για το πώς και το γιατί έγινε η Επανάσταση.

Ακόμα και μετά την επικράτηση των κομμουνιστών οι ταξικές διαφορές μεγάλωσαν στην Κεντρική Ασία. Η μακροχρόνια παράδοση των караβανιών είχε χάσει τη δυναμική της, το εμπόριο, κατά μήκος της Στέπας, είχε μειωθεί, οι παλαιές εποχικές εγκαταστάσεις των νομάδων είχαν εξαφανιστεί και μια νέα τάξη προνομιούχων είχε αναδυθεί. Οι κομματικοί άνθρωποι και ο μηχανισμός που τους περιέκλειε φάνταζε

στα μάτια των Καζάχων, των Τουρκομάνων, των Ουζμπέκων και των Κιργισίων σαν μια νέα ομάδα ηγεμόνων, αποκομμένης όμως από τον έλεγχο της φατρίας, δίχως να είναι υπόλογη προς την Ορδή και χωρίς τη μνήμη του παρελθόντος. Στα πρώτα, λοιπόν, χρόνια της κομμουνιστικής εγκατάστασης οι προσπάθειες επανερμηνεύσης των Κεντροασιατών με γνώμονα την ταξική τους θέση έναντι των πιο εύπορων αρχηγών τους, συνάντησε αντίσταση από την παραδοσιακή πίστη στους κανόνες λειτουργίας της φατρίας⁶⁵.

Στα τέλη της δεκαετίας του '20, τα συμβούλια των φατριών είχαν μεγαλύτερη δύναμη απ' ό,τι τα Σοβιέτ. Καθημερινές πολιτικές υποθέσεις «περνούν» από τη συζήτηση των γερόντων της εκτενούς οικογένειας όπως έκαναν και στο παρελθόν με μόνη -αλλά σημαντική- διαφορά την απουσία της μεγάλης Σκηής των Συμβουλίων. Ακόμα και στο επίπεδο της ανατέλλουσας κεντροασιατικής διανοήσης και ιδιαίτερα των Καζάχων, η πορεία που είχε διαγραφεί από τον ερχομό των αποικιοκρατών έως την επικράτηση των κομμουνιστών είναι άξια προσοχής. Η νεότερη γενιά των αυτοχθόνων είχε αντιληφθεί την αναγκαιότητα προσαρμογής της στα νέα δεδομένα της τσαρικής ηγεμονίας. Έτσι, διανοούμενοι και νέοι Κεντροασιάτες παρότρυναν την κοινωνία τους να συμβαδίσει με το χρόνο και να δεχθεί τις αλλαγές.

Η βίαιη καταστολή των παραδοσιακών λειτουργιών της Ορδής και των φατριών από τους σοβιετικούς έσπρωξε τους νέους και τους διανοούμενους προς την επανεκτίμηση της σταθερότητας και της ασφάλειας που παρείχε η συμμετοχή στα συμβούλια της φατρίας. Η

φυλή, η φατρία, το χωριό, η κοινότητα ενώθηκαν σε μια οντότητα που οι Ρώσοι ονόμασαν σοβιέτ. Στην ουσία το συμβούλιο του σοβιέτ δεν ήταν παρά το συμβούλιο των γερόντων της φατρίας. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι όλα ήταν όπως πριν, γιατί είχε χαθεί η άμεση σχέση με τις βασικές μορφές ταυτότητας, θεμέλια λίθος των οποίων υπήρξε για αιώνες η γη, ο βοσκότοπος⁶⁶.

Στις εκλογές του '26, '27 και του '29, η αντιπαράθεση, όπως ήταν φυσικό άλλωστε, εστιάστηκε μεταξύ των φατριών. Ο ταξικός χαρακτήρας, που τόσο πολύ επιθυμούσαν οι σοβιετικοί να αποκτήσουν αυτές οι πολιτικές διαδικασίες, απουσίαζε εντελώς. Οι ηγετικές ομάδες της κάθε φατρίας, απομονωμένες πλέον από τη συλλογική συνυπευθυνότητα της Ορδής, κινητοποίησαν πυκνά δίκτυα επιρροής βασιζόμενα σε συγγενικούς δεσμούς σε όλη την κεντροασιατική ζώνη για την ανάδειξη των δικών τους υποψηφίων. Οι ελίτ ομάδες των φατριών προσέγγισαν σοβιετικούς αξιωματούχους -μερικοί από τους οποίους ανέπτυξαν και στενές σχέσεις με τις άρχουσες οικογένειες των πρώην νομάδων- με σκοπό την ενσωμάτωσή τους στο νέο καθεστώς. Μυστικές συνεδριάσεις και έντονος ανταγωνισμός σε όλα τα επίπεδα μετέτρεψε τις πρώτες εκλογές της Κεντρικής Ασίας σε αντιπαράθεση των ελίτ ομάδων της κάθε φατρίας και με την ταξική συνείδηση να παραμένει μια άγνωστη έννοια. Στην πράξη ήταν θέμα επιλογής και όχι εκλογής. Η απόφαση των αρχών, στα τέλη του '20, να επιτρέψουν στα συμβούλια των φατριών -υπό την λειτουργική κάλυψη των σοβιέτ που αυτά δήθεν συγκροτούσαν- την εποπτεία των εμπορικών συναλλαγών, την κατανομή των βοσκοτόπων

(στις μόνιμα εγκαταστημένες μονάδες κτηνοτροφίας) και την ανακατανομή των αξιωμάτων στην κρατική γραφειοκρατία υπέρ των ανθρώπων του κόμματος, έδωσε παράταση ζωής στην ενδο-φατριακή και δια-φατριακή αντιπαράθεση. Επρόκειτο για πραγματικό πόλεμο στο βασικό κύτταρο της Στέπας, την εκτενή οικογένεια.

Οι κομμουνιστικές αρχές ήταν ενήμερες για την κατάσταση και ηθελήμενα είχαν καθυστερήσει την εισαγωγή πιο αυστηρών μέτρων καταστολής της φατρίας. Οι αρχές δημιούργησαν την «Ένωση Κόσκι» το 1921 με αντικειμενικό σκοπό τη σοβιετοποίηση του Καζακστάν και συγκεκριμένα της υπαίθρου του. Το καταστατικό της «Ένωσης» διακήρυττε «την καταπολέμηση κάθε μορφής εκμετάλλευσης των φτωχότερων γεωργών και κτηνοτρόφων από τους εύπορους, όπως και την κατάλυση κάθε ίχνους εξουσίας και ηγεμονίας πατριαρχικού και φεουδαρχικού τύπου και τις όποιες καπιταλιστικές εξαρτήσεις εντός της κάθε κοινότητας»⁶⁷. Η «Ένωση» ωστόσο, δεν διέθετε πόρους ούτε επαρκές ανθρώπινο δυναμικό για να αφομοιώσει τις φατρίες. Έτσι, οι φατρίες αφομοίωσαν την Ένωση. Χαρακτηριστικό ήταν η καταγεγραμμένη άρνηση των φτωχών χωρικών να γίνουν μέλη της Ένωσης αν πρώτα δεν προηγούνταν οι πλουσιότεροι της φατρίας, καθώς όλοι τους ήταν συνδεδεμένοι μέσω συγγενικών δεσμών⁶⁸. Συχνές ήταν οι περιπτώσεις όπου η ελίτ της φατρίας στερούσε το γάλα, κατά τους θερινούς μήνες, από τα φτωχά μέλη της φατρίας αν αυτά εισέρχονταν στην Ένωση⁶⁹.

Με δεδομένη την αριθμητική υπεροχή των Σλάβων στη σοβιετική γραφειοκρατία και με τη σταθερή ροή των Ρώσων εποίκων στην Κεντρική Ασία, οι περισσότερες διαμάχες στη δεκαετία του '20 πήραν μορφή διεθνικής σύγκρουσης. Η Λαϊκή Γραμματεία Γαιών κατέγραψε τη διαρκή διαμάχη ανάμεσα στους Καζάκους (εννοούσε τους Κεντροασιάτες) για την εξασφάλιση των καλύτερων για καλλιέργεια εκτάσεων. Οι Κεντροασιάτες είχαν, όπως είναι φυσικό, και τα δικά τους προβλήματα τα οποία όμως επέλεγαν να λύσουν μέσω των συμβουλίων της πατρίδας. Αντίθετα, στις αντιπαραθέσεις τους με «ξένους», δηλαδή με τους Ρώσους, μετέφεραν το πρόβλημα στις αρχές. Παρατηρούμε λοιπόν, τη διατήρηση της ενδοκοινοτικής εξουσίας όταν πρόκειται για ζητήματα που άπτονται της πατρίδας και την εξωτερική ούση όσων εμπύπτουν στις αρμοδιότητες του Κράτους, μιας οντότητας που την πλήρη φύση της, εικάζουμε, δεν γνώριζαν οι Κεντροασιάτες.⁷⁰

Οι σοβιετικές αρχές συνήθιζαν να καταδικάζουν, μέσω της ρητορικής του κόμματος, τις καταχρηστικές αποφάσεις της τσαρικής Ρωσίας, ειδικότερα σε ό,τι αφορούσε στις κατασχέσεις γης προς όφελος των Ρώσων εποίκων. Όμως και στα πρώτα χρόνια της σοβιετικής διαχείρισης οι Ρώσοι συνέχιζαν να καταλαμβάνουν τη γη που κάποτε ανήκε στις πατρίδες και τις ορδές των Καζάκων χωρίς την έγκριση των αρχών βέβαια, αλλά υπό την ανοχή τους. Το ιδιοκτησιακό καθεστώς της γης, ειδικά όταν η χρήση της σχετιζόταν με την κτηνοτροφία ή την μικρή καλλιέργεια, δεν είχε λυθεί ούτε ιδεολογικά ούτε πρακτικά στη διάρκεια της δεκαετίας του '20. Οι σλαβικοί πληθυσμοί και ειδικά οι ρωσικοί,

ήταν σίγουρο ότι θα αποτελούσαν στο μέλλον τη βάση υποστήριξης των μεταρρυθμίσεων για τη σοβιετική αναδόμηση.

Σε αυτή την αξιολόγηση θα πρέπει να προσθέσουμε και την ανάγκη εισροής στην Κεντρική Ασία ειδικευμένου εργατικού δυναμικού. Ο ειδικευμένος εργάτης αποτελούσε το κύτταρο της νέας κοινωνίας που θα υλοποιούσε τη σοβιετική κοινωνική αρχιτεκτονική. Οι Κεντροασιάτες δεν γνώριζαν τέχνες, ούτε και είχαν έρθει σε επαφή με την οργανωμένη εργασιακή σχέση που απαιτούσαν οι καιροί. Επίσης, οι Κεντροασιάτες, δεν συγκροτούσαν προλεταριάτο. Οι σοβιετικοί γνώριζαν εξ αρχής ότι η μεταβολή της συνείδησης δεν είναι εύκολο εγχείρημα, ειδικά όταν το υποκείμενο ήταν, μέχρι πρόσφατα, ο ίδιος ή οι άμεσοι συγγενείς του, νομάδες κτηνοτρόφοι.

Η κρίση γύρω από τη χρήση της γης έλαβε από τη μια μεριά διαστάσεις, από την άλλη όμως, η πολιτική της σοβιετοποίησης των πληθυσμών, αρχής γινομένης από τη δημιουργία εργατικής συνείδησης, γνώρισε άνθηση μετά την εισροή των Σλάβων εποίκων. Η Πανερωσιακή Επιτροπή Επανεγκατάστασης ήταν σε συνεχή διαμάχη με τη Λαϊκή Γραμματεία Γαιών για τις δημογραφικές παρενέργειες της μετανάστευσης.

Η δεκαετία του '30 ξεκίνησε άσχημα για το γηγενή πληθυσμό της Κεντρικής Ασίας. Η σοβιετική διοίκηση είχε αποφασίσει να θέσει σε εφαρμογή τα προγράμματα βιομηχανοποίησης της οικονομίας. Η νέα σοβιετική οικονομία απαιτούσε να εντατικοποιηθεί η κοινωνική αναδόμηση και οι λαοί της Ένωσης να συμβαδίσουν με την πρόοδο που

απαιτούσαν οι καιροί. Αυτό σήμαινε, υποχώρηση του αναλφαβητισμού, απόκτηση αρχικά εργατικής και έπειτα σοσιαλιστικής συνείδησης, υποταγή στο Κόμμα και τους ανθρώπους του, εξαφάνιση του νομαδικού τρόπου ζωής και της νομαδικής συνείδησης, εντατικοποίηση της γεωργίας και της κτηνοτροφίας.

Η ανακοίνωση των σοβιετικών αρχών για τις προτεραιότητες των προγραμμάτων οικονομικού εκσυγχρονισμού έφερε δραματικές αντιδράσεις στην Κεντρική Ασία. Τα 2/3 των κοπαδιών σφάχτηκαν ηθελημένα από τους ιδιοκτήτες τους για να μην παραδοθούν στις σοβιετικές επιτροπές⁷¹. Η πείνα που ακολούθησε, οδήγησε στην εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση με το 20% περίπου του πληθυσμού να εγκαταλείπει τις εστίες του για την Κίνα, την Περσία, την Τουρκία. Ολόκληροι πληθυσμοί μετακινήθηκαν στο εσωτερικό της Μεγάλης Στέπας σε αναζήτηση σιτηρών, αλλάζοντας τη δημογραφική εικόνα της Κεντρικής Ασίας⁷².

Μέχρι το 1933 το 95% του γηγενούς πληθυσμού είχε χάσει τη γη του, ενώ είχε απολέσει τις περισσότερες μορφές ταυτότητάς του. Οι γηγενείς διαβίωναν πλέον σε κολεκτίβες. Μόλις πριν από τέσσερα χρόνια, το 1929, το 8% περίπου του πληθυσμού είχε αποδεχθεί τις αλλαγές. Η δραματική -σχεδόν δυσνόητη- αύξηση αυτού του ποσοστού, ήταν αποτέλεσμα ωμής βίας. Η λενινιστική θέση ήθελε το ιστορικό άλμα της σοβιετικής κοινωνίας να μεταβάλει τις υλικές συνθήκες διαβίωσης των πρώτων νομάδων σε τέτοιο βαθμό ώστε πολύ σύντομα να εκλείψει διαπαντός η ενοχλητική υπο-εθνοτική ταυτότητα.

Μια τρίτη πλευρά της σοβιετοποίησης της Κεντρικής Ασίας, αξίζει να εξετασθεί. Η κρατική πολιτική δεν στράφηκε ενάντια μόνο στην παραδοσιακή οικονομία ή την παραδοσιακή διαχείριση της εξουσίας, ούτε και στόχευε μόνο στα παραδοσιακά κέντρα αποφάσεων. Κύριο χαρακτηριστικό της σοβιετικής πολιτικής ήταν και η ποινικοποίηση των συμπεριφορών που άπτονταν της υπο-εθνοτικής ταυτότητας. Μεταξύ αυτών μπορούμε να συμπεριλάβουμε την προίκα (καλίμ), τη βεντέτα (κουν), την πολυγαμία, το γάμο σε νεαρή ηλικία, τον επιβεβλημένο γάμο, κ.α. Το καθεστώς τα ονόμασε «καθημερινά εγκλήματα» και ήταν εξαιρετικά μεθοδικό στην καταπίεση. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '20, το σοβιετικό καθεστώς επέβαλε ποινές σε βάρος των φατριών, ειδικά για την παραβίαση των νέων Κανόνων Κοινωνικής Συμπεριφοράς⁷³. Η ελίτ ομάδα της κάθε φατρίας κάλυπτε τους κατηγορούμενους και σε ορισμένες περιπτώσεις προσέφερε άσυλο ή τρόπο διαφυγής. Πρόβαλαν επίσης αντίσταση στην προσπάθεια ανάδειξης γυναικών στη σοβιετική ιεραρχία. Η εγκατάλειψη της μαντίλας από τις γυναίκες, συχνά επέσυρε τη δημόσια αποπομπή⁷⁴.

Η δεκαετία του '20 επέφερε την απώλεια του μηχανισμού διατήρησης των μορφών ταυτότητας, βάσει των οποίων οι νομάδες κτηνοτρόφοι της Κεντρικής Ασίας συνέδεαν την δική τους ύπαρξη μέσα στο χώρο και το χρόνο. Το μηχανισμό αυτό η βιβλιογραφία τον ονομάζει «ποιμενικό νομαδισμό». Μαζί με το «ποιμενικό νομαδισμό» οι Κεντροασιάτες απώλεσαν τις παραδοσιακές τους μορφές κοινωνικής καταξίωσης και εξουσίας, αν και οι ελίτ ομάδες της κάθε φατρίας μπόρεσαν να

εισχωρήσουν σε συμβούλια των σοβιέτ και από εκεί να συνεχίσουν τη λήψη αποφάσεων τουλάχιστον μέχρι τα μέσα του '30. Ως μηχανισμός αναπαραγωγής της ταυτότητας, ο «ποιμενικός νομαδισμός» άφησε τα ίχνη του στην ίδια τη δυναμική της ταυτότητας. Συγκεκριμένα, εξ αιτίας της στενής σχέσης του ποιμενικού νομαδισμού με τη γη, οι μετακινήσεις και οι επαφές των γηγενών πληθυσμών εντάσσονταν στο πλαίσιο της εξουσίας που πήγαζε από αυτή. Κατά συνέπεια, στην προ-σοβιετική περίοδο και την πρώιμη σοβιετική επίσης, οι πολιτικές λειτουργίες των φατριών εξελίσσονταν μέσα σε γεωγραφικά όρια. Το συμφέρον της ομάδας, οι ευθύνες της ομάδας, αλλά και οι αντιπαραθέσεις γενικά μεταξύ των ομάδων αποτελούσαν τον κορμό αυτής της πολιτικής λειτουργίας. Εδώ εμφανίζεται η πρώτη αντίθεση με την πολιτική δυναμική που διατηρούσαν οι φατρίες αμέσως μετά την κατάρρευση του σοβιετικού καθεστώτος. Η φατρία εξελίχθηκε σε δίκτυο συγγενικού δεσμού με αντικειμενικό σκοπό την διεκπεραίωση υποθέσεων πολιτικής ή οικονομικής σημασίας για το συμφέρον του ενός ή μιας ομάδας του συνόλου.

Η εξέλιξη από το σημείο αποκοπής της φατρίας από το κοινωνικό και πολιτικό της περιβάλλον και της επιβίωσης και μετάλλαξης της εντός των σοβιετικών μηχανισμών, έως την ηθελημένη πλέον διεκδίκηση στα κέντρα πολιτικών αποφάσεων της μετα-κομμουνιστικής Κεντρικής Ασίας έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Πρόκειται για ένα παράδοξο της «ιστορικής συγκυρίας» το γεγονός ότι μια πολιτική, συγκεκριμένα των σοβιετικών αρχών, που αποσκοπούσε στην εξαφάνιση της φατρίας στην

πράξη συνέβαλε στην μετάλλαξη και επιβίωσή της. Η ίδια η οικονομία των ελλείψεων έφερε τα μέλη της φατρίας πιο κοντά. Ήταν θέμα επιβίωσης. Το φαινόμενο παρατηρείται κατά μήκος της Ένωσης από τη Βαλτική έως την Κασπία και πέρα από αυτή. Η μεθοδευμένη έλλειψη, το βασικότερο ίσως από τα στοιχεία της σοβιετικής οικονομίας και η διαχείριση αυτής της έλλειψης, δημιούργησε την ανάγκη σύσφιξης των συγγενικών σχέσεων στο πλαίσιο της φατρίας.

Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία για τα γεγονότα που ακολούθησαν την ανεξαρτησία του 1991 είναι η επιβίωση ορισμένων μορφών ταυτότητας των κεντροασιατών στο εσωτερικό της φατρίας. Ενώ οι σοβιετικοί επιθυμούσαν την εξαφάνιση των φατριών, η ενεργή συμμετοχή των μελών τους τις επαναφόρτισε, αν και με άλλη μορφή. Έτσι διαπιστώνουμε ότι στην μετα-σοβιετική Κεντρική Ασία οι φατρίες βρέθηκαν στο επίκεντρο πολιτικών λειτουργιών εξαιτίας του σοβιετικού μοντέλου⁷⁵.

Εδώ χρειάζεται προσοχή. Η εικασία μας δεν υποστηρίζει ότι οι φατρίες πέρασαν ανέγγιχτες μέσα από την ανεξαρτησία και μετέπειτα για να ελέγξουν την πολιτική κοινωνική και οικονομική ζωή της Κεντρικής Ασίας. Ούτε ότι το σοβιετικό σύστημα ενθάρρυνε τη διαβίωση των φατριών. Αντίθετα τις καταπολέμησε. Η υπόθεση εργασίας μας όμως, επιχειρηματολογεί υπέρ μιας πιθανής μετάλλαξης των φατριών, οι οποίες μέσω του φυσικού νόμου της συνέχειας επιβίωσαν του κομμουνιστικού διωγμού και εν μέρει ενισχύθηκαν μέσω αυτού ώστε να

καταγραφεί η ύπαρξη και η ανάμειξή τους στις εξελίξεις του 1991 – 1992 και ύστερα.

Ίσως να μην αποτελεί γενίκευση η παρατήρηση ότι από τη δημιουργία του το κράτος επιχειρεί αλλαγές στις κοινωνίες που ελέγχει και που οι γραφειοκράτες εκπρόσωποί του ονομάζουν «εκσυγχρονισμό». Ο οικουμενικός χαρακτήρας που έλαβε αυτή η φυσική τάση του κράτους του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, μερικές φορές περιγράφεται ως κοινωνική «αναδιάρθρωση» ή στο πρωτότυπο της αγγλοσαξονικής βιβλιογραφίας απ' όπου και προέρχεται, “social re-engineering”. Ο όρος μάς είναι χρήσιμος. Η Ιστορία των τελευταίων διακοσίων χρόνων έχει καταγράψει την απόλυτη ήττα τέτοιων προγραμμάτων αναδιάρθρωσης και ένα μεγάλο μέρος αυτής της αποτυχίας χρεώνεται στον εφαρμοσμένο κομμουνισμό⁷⁶.

Αρχικά, το καθεστώς επεδίωξε την εξαφάνιση της πατρίδας θεωρώντας την υπεύθυνη για τους κοινωνικούς διαχωρισμούς. Θα οικοδομούσαν μια νέα κοινωνική τάξη στα ερείπια της πατριακής συνείδησης. Μέσα για την αναδόμηση της σοβιετικής κοινωνίας ήταν η μόνιμη εγκατάσταση, η εγκατάλειψη του εποχικού βοσκότοπου, η αστικοποίηση, ο αλφαριθμητισμός. Η πολιτική αυτή καθότι συνδεδεμένη με ένα κλίμα φόβου και καταπίεσης της προσωπικότητας, κατάφερε να εκτοπίσει τις πατρίες από το δημόσιο περιβάλλον⁷⁷.

Αναλύοντας την ανάπτυξη των πατριών, αν και με άλλη μορφή, από τη δεκαετία του '30 και έπειτα, αντιλαμβανόμαστε την ύπαρξη αντίθετων δυνάμεων, που ήταν εκτός ελέγχου για το σοβιετικό καθεστώς. Αυτό μας

εκπλήσσει. Κανονικά θα περίμενε κανείς η καταστολή να έφερνε και δευτερογενώς την εξαφάνιση της φατρίας. Ενώ όπως προαναφέραμε η φατρία είχε εκτοπισθεί από το δημόσιο περιβάλλον μέσω της βίαιης αστικοποίησης των πληθυσμών, έτσι θα έπρεπε και να εξαφανιστεί από το κοινωνικό υπόστρωμα, αν λάβουμε υπόψη μας τα μέτρα που επιστρατεύτηκαν εναντίον της.

Οι κομμουνιστικές αρχές έθεσαν ως άμεση προτεραιότητα την εξασθένιση των κοινωνικών και οικογενειακών δεσμών, χρησιμοποιώντας παράλληλα αυτούς τους δεσμούς για την επίτευξη του στόχου. Οι κατηγορίες δεν σταματούσαν σε ένα πρόσωπο. Αντίθετα, ολόκληρη η οικογένειά του, οι φίλοι του, οι συνεργάτες του, οι μαθητές ή οι δάσκαλοί του, οι εραστές ή οι σύντροφοί του στη ζωή χαρακτηρίζονταν, επίσης, ύποπτοι για αντι-σοβιετικά φρονήματα. Επρόκειτο για την σκληρή αρχή της «ενοχής κατά συσχέτιση». Μία από τις επιπτώσεις που είχε στο κοινωνικό σύνολο η συγκεκριμένη πολιτική των αρχών, ήταν η άμεση κοινωνική απομόνωση του κατηγορούμενου. Μόλις αποδίδονταν οι κατηγορίες, φίλοι και συγγενείς όχι μόνο τον/την εγκατέλειπαν αλλά καταγράφονταν και στον κατάλογο μαρτύρων εναντίον του/της. Το αποτέλεσμα αυτών των μεθόδων ήταν να δημιουργηθεί μια κοινωνία ατομικιστική, με το συμφέρον και την - διαρκώς υπό αίρεση- ασφάλεια του ατόμου, να υπερέχει της συνολικής⁷⁸.

Εδώ γεννάται και το ερώτημα: γιατί, κάτω από τέτοιες συνθήκες, δεν εξαφανίστηκε ολοσχερώς η φατρία; Μια πιθανή εκδοχή είναι ότι το

σοβιετικό κράτος, παράλληλα με το σκληρό του πρόσωπο, έδειξε και ένα άλλο, αυτό της ανοχής, πάλι ως μέσο ελέγχου των πληθυσμών. Όσο και αν η Σοβιετική Ένωση ήταν μονολιθικά δομημένη, μέσω της καταστολής, το σοβιετικό καθεστώς είχε στη διάθεσή του και άλλα μέσα. Ένα από αυτά ήταν και η στρατολόγηση τοπικών και περιφερειακών παραγόντων. Το Κέντρο επέτρεπε στην Περιφέρεια μια άνεση επιλογών στα άτομα που θα συνέθεταν την τοπική γραφειοκρατία⁷⁹. Έτσι, στην Κεντρική Ασία, οι περιφερειάρχες χρησιμοποίησαν τις φιλοδοξίες που γεννά -κατά περίπτωση- ο ατομικισμός για τη στελέχωση της σοβιετικής διοίκησης. Οι φατρίες έγιναν το μέσο επιβολής των σοβιετικών «ντιρεκτίβων». Εξαιτίας αυτού φιλικές μεταξύ τους φατρίες μετακινήθηκαν μαζικά σε τόπους όπου το Κόμμα δεν διέθετε οπαδούς.

VII. Ανεξαρτησία και εσωτερικές απειλές

Επίσημα, η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης έγινε στις 8 Δεκεμβρίου 1991, όταν οι πρόεδροι της Ρωσίας, Λευκορωσίας και Ουκρανίας ανακοίνωσαν την ίδρυση Κοινοπολιτείας. Κατά συνέπεια, όλες οι Δημοκρατίες ήταν ελεύθερες και ανεξάρτητες οντότητες. Στη συνάντηση κορυφής των ηγετών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης στην Άλμα-Ατα, στις 20-21 Δεκεμβρίου, ανακοινώθηκε το σχέδιο διεύρυνσης της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών. Η συμμετοχή οκτώ ακόμα κρατών, συμπεριλαμβανομένων και των πέντε κεντροασιατικών Δημοκρατιών δεν προκάλεσε και μεγάλο ενθουσιασμό. Πάντως θεωρήθηκε αναγκαία, τουλάχιστον αρχικά, για να αποτελέσει το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα αναπτύσσονταν οι καινούργιες ενδοκοινοπολιτειακές σχέσεις.

Δεδομένου του μεγάλου βαθμού εξάρτησης από το κέντρο και της παντελούς έλλειψης προετοιμασίας για ανεξαρτησία, η ανησυχία για το μέλλον στο εσωτερικό των νέων δημοκρατιών της Κεντρικής Ασίας ήταν δικαιολογημένη. Οι κεντροασιατικές δημοκρατίες είχαν τη δυνατότητα να πετύχουν υψηλό επίπεδο ευημερίας, για να γίνει όμως αυτό πραγματικότητα έπρεπε να διατηρήσουν εσωτερική σταθερότητα.

Η κύρια απειλή για την σταθερότητα των κεντροασιατικών χωρών προερχόταν από τα συσσωρευμένα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα. Ο υψηλός πληθωρισμός, η απότομη αύξηση στις τιμές των καυσίμων και της ενέργειας, η δυσχέρεια στην παραγωγή βιομηχανικών

προϊόντων, ανταλλακτικών, τροφίμων, φαρμακευτικού υλικού και άλλων αναγκαίων προϊόντων, η διάλυση επιχειρήσεων που ανήκαν στο σοβιετικό καθεστώς, καθώς και η πτώση του ρουβλίου ήταν ζητήματα που προκάλεσαν σοβαρές αντιξοότητες⁸⁰ στο μετα-ανεξαρτησιακό περιβάλλον. Η κατάσταση χειροτέρευε από την υψηλή γεννητικότητα.

Με το ζήτημα των θέσεων εργασίας υπήρχε πρόβλημα ακόμα και επί Σοβιετικής Ένωσης. Στο δυσμενές οικονομικό κλίμα της περιόδου, αμέσως μετά την ανεξαρτησία, ήταν σχεδόν αδύνατον να δημιουργηθούν οι αναγκαίες θέσεις εργασίας. Η ανεργία ήταν σίγουρο ότι θα αυξανόταν. Ήδη υπήρχε σημαντική επιδείνωση στο βιοτικό επίπεδο, τάση που δεν φαινόταν ότι θα άλλαζε στο εγγύς μέλλον. Η κατάσταση αυτή είχε προκαλέσει κοινωνικές εντάσεις, ιδιαίτερα στις φτωχές, αγροτικές περιοχές. Η απογοήτευση που υπήρχε παντού, προετοίμαζε το έδαφος για ακραίες ενέργειες και βία.

Όπως και σε άλλα κράτη της Κοινοπολιτείας, η εγκληματικότητα είχε αυξηθεί. Το οργανωμένο έγκλημα, που στο παρελθόν δρούσε συγκρατημένα, έγινε η κυρίαρχη δύναμη στην κοινωνία. Μαύρη αγορά, δωροδοκίες, ληστείες και ιδιαίτερα η εγκληματικότητα που σχετιζόταν με το εμπόριο ναρκωτικών, κυριαρχούσαν. Τεράστιες ποσότητες οπίου και άλλων ναρκωτικών καλλιεργούνταν και στις πέντε δημοκρατίες, κάποιες για εσωτερική κατανάλωση, άλλες για εξαγωγή στα κράτη-μέλη της Κοινοπολιτείας και μέσω των κρατών της Βαλτικής στη Δυτική Ευρώπη.⁸¹ Οι παράνομες οργανώσεις είχαν εισχωρήσει στον κοινωνικό ιστό σε τέτοια έκταση, που στην πράξη ήταν αυτές που ρύθμιζαν τις

καταστάσεις. Η εγκληματικότητα δυσχέραινε τη διαδικασία της μεταρρύθμισης και είχε αποτρεπτική επίδραση στις εμπορικές συναλλαγές με το εξωτερικό, δραστηριότητα απολύτως αναγκαία για την ανάκαμψη της οικονομίας.

Μια δεύτερη απειλή για την εσωτερική σταθερότητα ήταν η πιθανότητα συγκρούσεων μεταξύ των εθνοτήτων. Μια μερίδα Κεντροασιατών διανοούμενων υποστήριζε ότι οι λαοί της Κοινοπολιτείας και ιδιαίτερα αυτοί της ζώνης Καυκάσου-Κεντρικής Ασίας, έπρεπε να απορρίψουν τα νέα χαρακτηριστικά και να αναζητήσουν την επιστροφή σε ευρύτερες ομαδοποιήσεις. Αυτή η άποψη είχε απήχηση κυρίως ανάμεσα στον τούρκικο πληθυσμό των Ουζμπέκων, οι οποίοι έβλεπαν με ενθουσιασμό την ιδέα του παντουρκισμού. Παρομοίως, κάποιοι Τατζίκι ονειρεύονταν την ίδρυση ενός μεγάλου Ιράν. Η μεγάλη πλειοψηφία των κεντροασιατών όμως έδινε έμφαση στις μικρότερες συνενώσεις φυλών και περιοχών. Αυτές οι ομαδοποιήσεις δεν έπαψαν να υπάρχουν ποτέ, αλλά δεν ήταν εμφανείς κατά τη σοβιετική περίοδο. Μετά το 1992 επανεμφανίσθηκαν με σκοπό την κατάληψη του κενού εξουσίας που άφησε η Μόσχα.

Τα γεγονότα στο Τατζικιστάν ήταν ένα παράδειγμα αντιπαλότητας μεταξύ φυλών, που στο σοβιετικό παρελθόν είχαν συνενωθεί σε μια κοινή «εθνότητα» για περίπου 70 χρόνια. Οι κίνδυνοι του κατακερματισμού των φυλών ήταν μικρότεροι στις άλλες δημοκρατίες, αλλά δεν έπρεπε και να υποτιμούνται εντελώς. Υπήρχαν ενδείξεις για διαμάχες μεταξύ των Καζάκικων Ορδών, ιδιαίτερα μεταξύ των μελών της

Μεγάλης Ορδής (η οποία είχε εξουσία το μεγαλύτερο διάστημα της σοβιετικής περιόδου) και της Μεσαίας. Στο Τουρκμενιστάν αναβίωσε ο παλιός ανταγωνισμός μεταξύ των ποικίλων φυλών, ιδιαίτερα στις πόλεις Μερβ, Ασκαμπάκ και Τσαρντχού. Στην Κιργισία, οι διαφορές ήταν μεταξύ των βορείων και των νοτίων περιοχών. Στο Ουζμπεκιστάν, μεταξύ του παραδοσιακού κέντρου εξουσίας της Φεργκάνα και των πόλεων Σαμαρκάνδης και Τασκένδης.

Οι οξύτερες, και πιθανόν πιο επικίνδυνες εντάσεις ήταν μεταξύ γειτονικών πληθυσμών διαφορετικών εθνοτήτων. Εθνοτήτων που επί μεγάλο χρονικό διάστημα έλεγχαν την παραδοσιακή εχθρότητα που υπήρχε μεταξύ τους. Αν και η επίσημη θέση όλων των κυβερνήσεων ήταν εναντίον κάθε αλλαγής των συνόρων, είναι πολύ πιθανό αυτές οι καταστάσεις να οδηγούσαν σε επαναπροσδιορισμό του καθεστώτος των συνόρων.

Η γενική επιδείνωση των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών, μετά την ανεξαρτησία, δημιούργησε ανησυχίες για την ασφάλεια των μη αυτοχθόνων μειονοτήτων. Οι διακρίσεις εναντίον τους αυξάνονταν με διάφορους τρόπους. Οι νόμοι για τη γλώσσα του αυτόχθονα πληθυσμού που την καθιστούσαν επίσημη κρατική, θεωρήθηκαν ως διεργασίες μιας γενικής κίνησης αποκλεισμού των μειονοτήτων από τη δημόσια ζωή.

Αυτό το φαινόμενο ήταν, σε μεγάλο βαθμό, συνέπεια της σοβιετικής εθνικής πολιτικής. Θεωρητικά, οι Σοβιετικές Δημοκρατίες δημιουργήθηκαν για να διευκολύνουν την ανάπτυξη των αυτοχθόνων ομάδων. Όμως παρόλο που τα κράτη αυτά είχαν πλέον την ανεξαρτησία

τους και ήταν υποχρεωμένα, ως πολιτειακές οντότητες, να παρέχουν σε όλους τους πολίτες τους ίσα δικαιώματα, εντούτοις οι κυρίαρχες εθνικές ομάδες του κάθε κράτους επέμεναν να διατηρούν και να ενισχύουν την προνομιακή τους θέση.

Σχεδόν όλες οι κυβερνήσεις, αποτελούμενες αποκλειστικά από κομμουνιστές που αγωνίζονταν να επανεμφανισθούν ως εθνικοί και δημοκρατικοί παράγοντες, αναζητούσαν τη λαϊκή υποστήριξη, χωρίς να διακινδυνεύσουν εθνικές ταραχές. Ως εκ τούτου, ο δημόσιος λόγος τους περιείχε πολλές ασάφειες. Από τη μια μεριά, προωθούσαν την αντίληψη της εθνότητας με βάση την υπηκοότητα, από την άλλη όμως, έδιναν έμφαση στον πολιτισμό της κύριας ομάδας. Οι νέες κρατικές ιδεολογίες αποσκοπούσαν στη δημιουργία μιας νέας εθνικής αντίληψης για την κοινωνία, η οποία θα αντικαθιστούσε το διεθνισμό της σοβιετικής περιόδου. Φυσικά, αυτή η πολιτική ικανοποίησε το γηγενή πληθυσμό, αλλά δημιούργησε πανικό στις μειονότητες.

Η κατάσταση στο Καζακστάν ήταν διαφορετική. Το ποσοστό Σλάβων και Καζάχων ήταν περίπου ίδιο, 42%. Οι Σλάβοι ήταν εγκατεστημένοι σε συμπαγείς οικισμούς, στις πλούσιες, βιομηχανικές περιοχές του βορρά, κοντά στα σύνορα με τη Ρωσία, ήταν καλά οργανωμένοι, με πεπειραμένες ομάδες πολιτικής δράσης (τους ανθρακωρύχους) και παραστρατιωτικούς σχηματισμούς (τους Κοζάκους). Θεωρούσαν αυτή την περιοχή δικαιωματικά δική τους και ήταν αποφασισμένοι να μη δεχθούν τη θέση πολιτών δεύτερης κατηγορίας. Πολλοί ζητούσαν να αποσχιστούν, είτε για να δημιουργήσουν δικό τους σλαβικό αυτόνομο

κράτος, είτε για να ενωθούν με τη Ρωσία. Αμέσως μετά τη διάλυση, η πλειοψηφία των Ρώσων που ζούσε στο Καζακστάν αποδέχθηκε το καθεστώς έχοντας εξασφαλίσει βαθμό διοικητικής αυτονομίας. Ο πρόεδρος της χώρας χρειαζόταν την υποστήριξή τους για να διασφαλίσει τη θέση του, η οποία κινδύνευε συνεχώς από τους Καζάκους εξτρεμιστές, που πίστευαν ότι η κυβέρνηση έπρεπε να λάβει δραστικά μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής στις αγροτικές περιοχές, όπου κατοικούσε η πλειοψηφία του Καζάκικου πληθυσμού. Επίσης απαιτούσαν από την κυβέρνηση να προσδώσει σε όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής καζάκικα χαρακτηριστικά.

Οι εντάσεις ανάμεσα στις δύο κοινότητες επηρεάζονταν από τις εσωτερικές συνθήκες αλλά και από εξωτερικούς παράγοντες, και φυσικά, από την κατάσταση στη Ρωσία. Ακόμα και οι πιο συγκρατημένοι Καζάκοι δεν απέκλειαν την ένοπλη σύρραξη. Εάν συνέβαινε κάτι τέτοιο, θα οδηγούσε πιθανόν στο διαμελισμό της χώρας. Τα μέσα που διέθεταν οι Καζάκοι για να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους ήταν λίγα. Υπήρχαν πυρηνικά όπλα στο έδαφός τους, αλλά δεν θα μπορούσαν να εκβιάσουν καταστάσεις καθώς οι εγκαταστάσεις αυτές εποπτεύονταν από το ρωσικό στρατό. Η Δημοκρατία του Καζακστάν βρισκόταν στη διαδικασία ίδρυσης δικού της στρατού, αλλά για την ολοκλήρωσή του χρειαζόταν χρόνος και χρήμα.⁸² Επί πλέον, θα υπήρχε και ζήτημα πειθαρχίας ενός τέτοιου πολυεθνικού στρατού σε περίπτωση εμφυλίου πολέμου. Οι Καζάκοι δεν θα μπορούσαν να υπολογίζουν στην υποστήριξη των μελών της Κοινοπολιτείας καθώς μάλιστα, κάποια από

τα κράτη-μέλη θα καλωσόριζαν τη διάλυση του Καζακστάν. Έτσι, εφόσον οι Καζάκοι επιθυμούσαν να διατηρήσουν την εδαφική τους ακεραιότητα, έπρεπε να προχωρήσουν με προσοχή τα πρώτα αυτά χρόνια.

Η τρίτη πιθανή απειλή για την εσωτερική σταθερότητα ήταν η επιρροή του Ισλάμ. Αμέσως μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, το Ισλάμ έπαιξε σημαντικό ρόλο στην Κεντρική Ασία λειτουργώντας σαν μέτρο διαφοροποίησης. Οι Κεντροασιάτες αισθάνονταν προδομένοι από τις Σλαβικές δημοκρατίες και δήλωναν αποφασισμένοι να καταδείξουν με την ανεξαρτησία τους το χάσμα που τους χώριζε. Υπήρχε υπερηφάνεια και ενθουσιασμός για την ανάκτηση ενός σημαντικού τμήματος της κληρονομιάς τους, το Ισλάμ. Σε ένα βαθμό, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι αυτό συμπλήρωνε το κενό που δημιούργησε η κατάρρευση του σοβιετικού ιδεολογικού πλαισίου. Η γνώση για την θρησκεία ήταν ακόμα εξαιρετικά μικρή. Το Ισλάμ, στο μεταξύ, χρησιμοποιήθηκε και ως πολιτικό εργαλείο από εκείνους που ήταν στην εξουσία. Ανώτερα κυβερνητικά στελέχη έσπευσαν να επιδείξουν το σεβασμό τους προς τους νόμους του Ισλάμ. Έτσι, για παράδειγμα, ο Πρόεδρος του Ουζμπεκιστάν απαγόρευσε την εκτύπωση πορτρέτων στα εθνικά χαρτονομίσματα, με τη λογική ότι δεν ταιριάζει σε ένα μουσουλμανικό κράτος να αναπαριστά την ανθρώπινη μορφή σε δημόσια έντυπα. Ο Πρόεδρος της Κιργισίας έφτασε στο σημείο να δηλώσει ότι η δημοκρατία του θα γινόταν ισλαμική. Οι αναφορές στο Ισλάμ είχαν γίνει σε τέτοιο βαθμό μέρος της πολιτικής πρακτικής, ώστε

ακόμα και μέλη οργανώσεων (μη θρησκευτικών) για την προστασία των πολιτικών δικαιωμάτων, χρησιμοποιούσαν θρησκευτικούς όρους για να υπερασπίσουν τις θέσεις τους, όπως και επί σοβιετικής εξουσίας. Η τάση αυτή ήταν περισσότερο εμφανής στο Ουζμπεκιστάν, αλλά παρόμοιες καταστάσεις εκδηλώθηκαν και σε άλλες δημοκρατίες.

Οι εθνικές διαμάχες προκάλεσαν την παραπέρα κατάτμηση του Ισλάμ. Η Ενωμένη Ισλαμική Διοίκηση που είχε δημιουργηθεί μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο για εκπαιδευτικούς και οργανωτικούς σκοπούς στις πέντε δημοκρατίες, διαλύθηκε. Η κάθε δημοκρατία είχε πλέον τη δική της ισλαμική θρησκευτική διοίκηση, με επικεφαλής ένα μέλος της κύριας αυτόχθονης ομάδας. Όπως και κατά τη σοβιετική περίοδο, η επίσημη θρησκευτική ιεραρχία ήταν ανεξάρτητη μόνο κατ' όνομα. Στην πραγματικότητα, τα στελέχη της θρησκευτικής ηγεσίας ήταν όργανα της κυβέρνησης. Το γεγονός αυτό οδήγησε σε απώλεια εμπιστοσύνης των πιστών προς τους θρησκευτικούς τους αρχηγούς που δημιουργούσαν αντίπαλα στρατόπεδα. Υπήρξε ένα επίσημο ισλαμικό κόμμα, η Ισλαμική Αναγέννηση, το οποίο αναγνωριζόταν μόνο στο Τατζικιστάν και είχε μερικούς οπαδούς στην Φεργκάνα.⁸³

Ιεραποστολές από την Σαουδική Αραβία, τη Λιβύη, το Πακιστάν, το Μπανγκλαντές, το Ιράν και την Τουρκία, ενίσχυσαν τις εσωτερικές διαμάχες του κεντροασιατικού Ισλάμ. Στις υποβαθμισμένες οικονομικά περιοχές οι διαμάχες ήταν εντονότερες. Τέτοιες περιοχές ήταν η ύπαιθρος και τα φτωχά προάστια των πόλεων, όπου επικρατούσε η ανεργία και η φτώχεια. Τη δημοκρατία πολλοί την απέρριπταν

βλέποντάς την σαν ένα ακόμα τέχνασμα της Δύσης. Το Ισλάμ, αντίθετα, πρόσφερε πραγματική λύτρωση.⁸⁴

Αυτές οι αντιλήψεις επικρατούσαν πιο πολύ στο Νότο, σε περιοχές οι οποίες πάντα ήταν πιο ορθόδοξες. Από το 1992 εμφανίστηκαν και στο Βορρά, στο Καζακστάν και στην Κιργισία. Το Ισλάμ προσέλκυε οπαδούς όχι τόσο ως θρησκευτικό σύστημα, αλλά κυρίως ως φωνή διαμαρτυρίας και ελπίδας.

VIII. Στερήσεις και απογοήτευση

Οι επιπτώσεις των πειραμάτων κοινωνικού και πολιτικού μετασχηματισμού που έλαβαν χώρα στην Κεντρική Ασία τα προηγούμενα εβδομήντα χρόνια, είναι δύσκολο να ξεπεραστούν. Οι κοινωνίες των αστικών κυρίως περιοχών εκσυγχρονίστηκαν βίαια, ενώ οι αγροτικές περιοχές ακολούθησαν με βραδύτερους ρυθμούς. Ωστόσο η Κεντρική Ασία διατήρησε, σε μεγάλο βαθμό, τον κοινωνικό συντηρητισμό που είχε στο προ-σοβιετικό της παρελθόν. Τα παραδοσιακά κοινωνικά σχήματα επέζησαν και μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση και οι δομές εξουσίας δεν άλλαξαν. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι το δέος της ιεραρχίας είναι τέτοιο, που αποκλείει την ελεύθερη συζήτηση ανάμεσα σε άτομα διαφορετικών βαθμίδων και κάνει την εφαρμογή νέων ιδεών και νέων εργασιακών σχέσεων μια αργή και δύσκολη διαδικασία. Τα κόμματα που θα επιθυμούσαν να βρίσκονται έστω και στην αντιπολίτευση, βρήκαν μικρή κοινωνική υποστήριξη, καθώς οι κοινωνικές νόρμες και οι κανόνες συμπεριφοράς θεωρούσαν την κριτική κατά των αρχών, πράξη προσβολής.

Οι Πρόεδροι του Ουζμπεκιστάν, Καζακστάν, Τουρκμενιστάν και Κιργισίας απέκτησαν δύναμη επί σοβιετικής διακυβέρνησης και είναι τυπικά προϊόντα εκείνου του συστήματος - έξυπνοι προγραμματιστές, ζηλωτές της ίδιας τους της εξουσίας, εκπαιδευμένοι στο να επιβιώνουν. Στο Τατζικιστάν υπήρχαν νέα ηγετικά στελέχη, λόγω των αλλαγών του 1992, αλλά και εκεί η ποιοτική αλλαγή είναι ελάχιστη. Ο τρόπος

διακυβέρνησης σε όλη την περιοχή έγινε πιο συγκεντρωτικός από όσο ήταν πριν την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης. Οι πιθανοί πολιτικοί αντίπαλοι εξαφανίζονταν ταχύτατα, πολλοί με γραφειοκρατικά μέτρα, αν και περιστασιακά κυκλοφορούσαν φήμες για αναπάντεχα ατυχήματα και αυτοκτονίες. Ο ηγέτης πρότυπο είναι αυτός που παραμένει πολλά χρόνια στην εξουσία. Αλλά ακόμα και αν απομακρύνονταν τα στελέχη, το είδος της διακυβέρνησης δεν θα άλλαζε. Δεν υπήρχε οργανωμένη αντιπολίτευση και οι διενέξεις είχαν περισσότερο προσωπικό παρά ιδεολογικό χαρακτήρα.

Η εντονότερη αποξένωση και απογοήτευση εντοπιζόταν στις πυκνοκατοικημένες περιοχές του νότου, στη Φεργκάνα. Η στέρηση, η απογοήτευση και η οργή, σε συνδυασμό με τις ακραίες μορφές του Ισλάμ, δημιουργούσαν ένα κύμα αντιπαράθεσης που θα μπορούσε να εξαπλωθεί σε όλη την περιοχή.

Η άμεση πρόκληση για τα νέα κράτη της Κεντρικής Ασίας ήταν η δημιουργία σταθερής διακυβέρνησης. Η κρατική γραφειοκρατία ήταν απροετοίμαστη για τέτοιου είδους ευθύνες. Με εξαίρεση τις υπηρεσίες του Καζακστάν (του οποίου οι σχέσεις με τη Μόσχα ήταν ιδιαίτερα στενές), μόνο ένα μικρό ποσοστό της κρατικής γραφειοκρατίας είχε εκπαιδευτεί στη Μόσχα. Επίσης η Κεντρική Ασία ήταν η λιγότερο αναπτυγμένη περιοχή της Σοβιετικής Ένωσης. Ο πληθυσμός κατά τη μεταβατική περίοδο ήταν 60% αγροτικός με σχετικά μικρή εκβιομηχάνιση, εκτός του Καζακστάν. Κατά τα μέσα της δεκαετίας του '70 μόνο 16% του πληθυσμού απασχολούνταν στη βιομηχανία, ενώ στις

σλαβικές δημοκρατίες, Ρωσία, Λευκορωσία και Ουκρανία, περισσότερο από το 36%.

Τα νέα κράτη της Κεντρικής Ασίας προσπάθησαν αμέσως μετά την ανεξαρτησία να δημιουργήσουν ομοσπονδιακές ενώσεις με σκοπό την από κοινού εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της περιοχής τους, το χειρισμό του προβλήματος του διαφορετικού νομίσματος και την ανάπτυξη της πολιτικής τους οντότητας. Σύντομα, οι ελπίδες της Μόσχας ότι τα κράτη αυτά θα παρέμεναν στη ζώνη του ρουβλίου, διαλύθηκαν. Η αξία του ρωσικού νομίσματος έπεσε κατακόρυφα και οι ηγέτες των κεντροασιατικών δημοκρατιών διαπίστωσαν ότι οι δικές τους οικονομίες θα βρίσκονταν σύντομα στη δυσχερή θέση να μοιραστούν τη ρωσική οικονομική πτώση. Ενώ τέσσερα από τα πέντε κράτη είχαν το δικό τους νόμισμα και τρία από αυτά είχαν δημιουργήσει κοινή οικονομική ζώνη, η διαφορετικότητα των οικονομιών και των κοινωνιών τους, αλλά και η καχυποψία της κάθε τοπικής ηγεσίας ως προς τα κίνητρα και τους στόχους των άλλων, είχαν περιορίσει σε μεγάλο βαθμό την συλλογική αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων.

Οι ηγέτες των κρατών της Κεντρικής Ασίας μιλούσαν ανοικτά για πέντε αυτόνομα και ευημερούντα κράτη που θα μπορούσαν να ανταγωνιστούν αποτελεσματικά ακόμα και τη Ρωσία. Ωστόσο, μετά την πρώτη περίοδο ευφορίας έγινε αμέσως εμφανής η οικονομική απομόνωση της περιοχής. Ο Πρόεδρος του Καζακστάν, Νουρσουλτάν Ναζαρμπάγιεφ, συνειδητοποίησε τον κίνδυνο και υποστήριξε ένα διάδοχο σχήμα Ένωσης Δημοκρατιών, με σκοπό τη διατήρηση κάποιας οικονομικής

εξάρτησης από τη Ρωσία. Ηγήθηκε της προσπάθειας για τη διατήρηση της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών σαν την πιο βιώσιμη οικονομική σχέση με τη Μόσχα. Το όραμά του κλόνισε την εμπιστοσύνη των υπόλοιπων ηγετών και εξασθένησε τη φωνή ανεξαρτησίας και αυτονομίας της Κεντρικής Ασίας.

Ο εμφύλιος πόλεμος στο Τατζικιστάν έθεσε νέες ρεαλιστικές βάσεις στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της Κεντρικής Ασίας. Μέσω την προοπτικής που μας παρέχει το πέρασμα του χρόνου μπορούμε σήμερα να διακρίνουμε ανάμεσα στα αίτια της κρίσης και τον ενδο-φατριακό ανταγωνισμό. Κατά την διάρκεια της σοβιετικής κατοχής κυριαρχούσαν τρεις φατρίες: οι κχογιέντ, οι κουργκάν και οι κουλιάμπ. Οι τατζίκι της φατρίας παμίρ ήταν εντελώς στο περιθώριο της πολιτικής εξουσίας. Με την απελευθέρωση των δυνάμεων της ανεξαρτησίας η σύγκρουση δεν άργησε να έρθει. Τον Φεβρουάριο του '90 ξεκίνησε η βίαιη αντιπαράθεση μεταξύ των ισχυρότερων ομάδων μετά από φήμες ότι αρμένιοι θα εγκαθίστανται στη Ντουσαμπέ. Οι συγκρούσεις συνεχίστηκαν έως την Άνοιξη του '92 κυρίως λόγω της άρνησης του προέδρου Ναμπίγιεφ να προχωρήσει σε παραχωρήσεις πολιτικής εξουσίας προς τις φατρίες που τον στήριζαν κατά την διεκδίκηση της προεδρίας. Αν και υποχρεώθηκε να κάνει παραχωρήσεις, ο Ναμπίγιεφ βρέθηκε εκτός πολιτικής σκηνής τον Σεπτέμβρη του ίδιου έτους με ανοικτές πλέον συγκρούσεις στους δρόμους των πόλεων και στην ύπαιθρο να λαμβάνουν χώρα ανάμεσα σε ισλαμιστές και κυβερνητικούς. Τρία από τα κεντροασιατικά κράτη (με εξαίρεση το Τουρκμενιστάν)

συμμετείχαν στις ειρηνευτικές δυνάμεις της Κοινοπολιτείας στο Τατζικιστάν, αλλά οι δυνάμεις ήταν μικρές και πολιτικά ασήμαντες σε σύγκριση με τις ρωσικές, την ενισχυμένη 201^η μηχανοκίνητη μεραρχία της Ντουσαμπέ. Παρόλα αυτά, η συλλογική δράση έδειξε ότι υπήρχε η δυνατότητα συνεργασίας σε περίπτωση κρίσης.⁸⁵

Η οικονομική δέσμευση των κεντροασιατικών χωρών προς την Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών και η συνεργασία τους με τη Ρωσία έγινε, εν μέρει, εξαιτίας ενός καθεστώτος⁸⁶ αποικιοκρατικού τύπου, αλλά και εξαιτίας πραγματικών αναγκών στους τομείς της οικονομίας και της ασφάλειας. Η κατάσταση που είχε δημιουργηθεί μετά την κατάλυση της σοβιετικής κηδεμονίας οδήγησε τις νέες δημοκρατίες στην αναζήτηση ενός σταθεροποιητικού παράγοντα. Όπως προαναφέραμε οι διαφορές που χώριζαν τα έθνη της περιοχής ήταν εντονότερες από το κοινό συμφέρον. Ο κοινός πολιτισμός, η θρησκεία και η γλώσσα ένωναν ορισμένες από τις κοινότητες αλλά και πάλι μόνο επιφανειακά. Κατά βάθος υπήρχαν σοβαρά εθνικιστικά προβλήματα, εδαφικές διαφορές, ανταγωνισμοί ομάδων και φυλών και εσωτερικοί κοινωνικοί διαχωρισμοί. Επιπλέον, την άνοιξη του 1992, στις ανησυχίες προστέθηκε και ο φόβος μιας αποσταθεροποίησης εισαγόμενης από το Αφγανιστάν. Η πιθανότητα αυτή ήταν υπαρκτή, ειδικά στην περίπτωση που η δράση των μουσουλμανικών αδελφοτήτων, μετά την πτώση του καθεστώτος Ναζιμπουλάχ θα διοχετεύονταν και στην Κεντρική Ασία.⁸⁷

Η πολιτική ελίτ της Κεντρικής Ασίας παρέμενε ημι-κομμουνιστική στην πράξη, προβάλλοντας αντίσταση στην πολυφωνία και τη δημοκρατία.⁸⁸

Λίγους μήνες μετά την πτώση του σοβιετικού κέντρου, τα βαθιά ρήγματα που συνέχιζαν να ταλαιπωρούν και να χωρίζουν τις κοινωνίες της Κεντρικής Ασίας, μαρτυρούσαν τη θέλησή τους να συσπειρωθούν γύρω από ένα άλλο κέντρο, και όχι να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της ελευθερίας.⁸⁹ Η αντίδραση ήταν φυσιολογική. Τα ρήγματα ήταν αποτέλεσμα, όχι μόνο της πολιτιστικής αποξένωσης που είχε σταθερά επιδιώξει ο κομμουνισμός (μεταξύ των γηγενών πληθυσμών και των εκατομμυρίων Ρώσων που κατοικούσαν στην περιοχή), αλλά προέρχονταν επίσης και από το γεγονός ότι η πολιτική και θρησκευτική τάξη της περιοχής είχε κατά πολύ εκρωσιστεί. Εμφανίστηκε συμπαιγνία συμφερόντων στην παλιά κομμουνιστική νομενκλατούρα, η οποία για μεγάλο χρονικό διάστημα εξαρτιόταν από τη Μόσχα.⁹⁰ Μικρή, δυτικοποιημένη και αποκομμένη πολιτιστικά και πολιτικά, η κομματική τάξη δεν επικρότησε την κατάλυση της Ένωσης, σε αντίθεση με τις ελάχιστα μορφωμένες μάζες που βρίσκονταν τώρα κάτω από την επιρροή της πολιτιστικής παρουσίας του Ισλάμ. Για την ελίτ, η ανάπτυξη του Ισλάμ σε πολιτική δύναμη θα σήμαινε το τέλος της κυριαρχίας της. Για τη διανοήση (την πολιτισμική και ακαδημαϊκή ελίτ) σήμαινε την απώλεια των πολιτισμικών αξιών και των καλλιτεχνικών ελευθεριών που απολάμβαναν, έστω και σε περιορισμένο βαθμό, την περίοδο του κομμουνισμού, αλλά ιδιαίτερα την περίοδο της περεστρόικα.

Για την κεντροασιατική πολιτική ελίτ η Ρωσία ήταν ο μόνος εν δυνάμει παράγοντας ικανός να διατηρήσει τη σταθερότητα, στο βαθμό που υπήρχε μέχρι τότε στην περιοχή. Στενότερες σχέσεις με τις μεγάλες

δυνάμεις του Περσικού Κόλπου -το Ιράν και τη Σαουδική Αραβία- θα οδηγούσαν στην ενίσχυση της παρουσίας του Ισλάμ ως κοινωνικής και πολιτικής δύναμης.⁹¹ Εξάλλου η προσέγγιση με την Τουρκία, θα είχε ως αποτέλεσμα είτε την πιθανή -αν και μάλλον περιορισμένη- πολιτική φιλελευθεροποίηση και έκθεση σε πιο πλουραλιστικά μοντέλα πολιτικής ανάπτυξης, είτε την εισαγωγή μιας μακρόχρονης σύγκρουσης σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο μεταξύ των ισλαμιστών και του κράτους.

Η υπεροχή της Ρωσίας και η έλλειψη άλλων εναλλακτικών λύσεων τονιζόταν από τη στάση του Καζακστάν και του Ουζμπεκιστάν. Και οι δύο δημοκρατίες διεκδικούσαν ηγετικό ρόλο στην περιοχή, ενώ η κάθε μία ξεχωριστά είχε σημαντική εξάρτηση από τη Ρωσία.

Για το Καζακστάν να εκτείνεται στα κοινά σύνορα με τη Ρωσική Ομοσπονδία, οι καλές σχέσεις με τη Μόσχα θα αποτελούσαν τη βασική προϋπόθεση για την εδαφική του ακεραιότητα και επιβίωση. Για το Ουζμπεκιστάν, με τον ευμεγέθη τατζικικό πληθυσμό και τα κοινά σύνορα με το Τατζικιστάν και το Αφγανιστάν, η στρατιωτική παρουσία της Ρωσίας αποτελούσε και αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την εσωτερική σταθερότητα. Οι εθνικές διεκδικήσεις των λαών που κατοικούσαν στα κράτη της Κεντρικής Ασίας δεν ελετύγχαναν τους στόχους τους παρόλο που κυριαρχούσαν στις εσωτερικές διεργασίες τους.

ΙΧ. Η πολιτική της Ρωσίας, 1991-1993

Η Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών λειτουργούσε για την Κεντρική Ασία σαν ένα Σύμφωνο πολιτικής και νομικής σημασίας. Όχι μόνο νομιμοποίησε τις σχέσεις της περιοχής με τη Ρωσία ως νέο κέντρο, αλλά εξασφάλισε την στρατιωτική παρουσία της Ρωσίας στην περιοχή ως εγγύηση μη παραβίασης των υφισταμένων συνόρων. Με δεδομένο ότι τα σύνορα της Κεντρικής Ασίας καθορίστηκαν αυθαίρετα κατά το παρελθόν, η σπουδαιότητα αυτού του παράγοντα δεν μπορεί να υπερεκτιμηθεί.

Η αναζήτηση ασφάλειας έξω από την Κοινοπολιτεία δεν μετετράπη σε πολιτική. Η πτώση του καθεστώτος Ναζιμπουλάχ στο Αφγανιστάν και η κλιμάκωση της εσωτερικής έντασης στο Τατζικιστάν (συνέβησαν και τα δύο τον Απρίλιο του 1992) δημιούργησαν την επιτακτική ανάγκη για αναζήτηση ασφάλειας στον Βορά.

Η συνάντηση κορυφής της Κοινοπολιτείας στην Τασκένδη, το Μάιο του 1992, ήταν το εξέχον γεγονός στις προσπάθειες της Κεντρικής Ασίας να αποκαταστήσει τις εξασθενημένες σχέσεις της με τη Ρωσία, επιβεβαιώνοντας και τον στρατηγικό προσανατολισμό της Κεντρικής Ασίας προς τη Ρωσία και την Κοινοπολιτεία.⁹²

Παρά τη διαδεδομένη εικόνα της Κεντρικής Ασίας ως φτωχής και καθυστερημένης περιοχής που δέχεται τα ψίχουλα από την ισχυρή ρωσική οικονομία, οι λόγοι για τους οποίους η Ρωσία έδειξε ενδιαφέρον για την περιοχή αυτή είναι ευνόητοι. Ο κύριος λόγος είναι η παρουσία 10

εκ. Ρώσων περίπου, της «λευκής μειονότητας» των πρώην αποικιών, οι οποίοι ήταν ξένοι για τους ντόπιους πληθυσμούς όσον αφορά τον πολιτισμό, τη θρησκεία, τη γλώσσα. Η ευημερία και η ασφάλειά τους αποτελούσε σημαντικό εσωτερικό ζήτημα για τη ρωσική κυβέρνηση. Η κυβέρνηση του Γιέλτσιν κατηγορήθηκε πολλές φορές ότι πρόδωσε τα εθνικά συμφέροντα και τους συμπατριώτες στο «εγγύς εξωτερικό». Μια μαζική έξοδος των Ρώσων από την Κεντρική Ασία προς τη Ρωσία, σίγουρα θα δημιουργούσε τεράστιο πολιτικό και οικονομικό πρόβλημα στη ρωσική κυβέρνηση.

Τα οικονομικά συμφέροντα της Ρωσίας στην Κεντρική Ασία δεν θα πρέπει να υποτιμηθούν, παρά τη φτώχεια που επικρατούσε στην περιοχή: σιτηρά από το Καζακστάν, βαμβάκι, μεταλλεύματα, φυσικό αέριο, αγωγοί αερίου από το Ιράν καθώς και πολλά άλλα προϊόντα και βιομηχανικά αγαθά, έκαναν την Κεντρική Ασία σημαντικό εμπορικό εταίρο για τη Ρωσία.

Από οικονομική και πολιτική άποψη, το Καζακστάν ήταν ίσως το μόνο εξαιρετικά σημαντικό κεντροασιατικό κράτος για τη Ρωσία, το οποίο δεν συμπεριλαμβανόταν, από τους σοβιετικούς οικονομολόγους στη γεωγραφική ενότητα της Κεντρικής Ασίας. Είχε συνδυαστεί με τα άλλα τέσσερα νότια κράτη λόγω των πολιτικών εξελίξεων. Η θέση του Καζακστάν είναι μοναδική στην Κεντρική Ασία για τους εξής λόγους: Είναι το μόνο κεντροασιατικό κράτος που συνορεύει με τη Ρωσία.

Επισημώς ο καζακικός πληθυσμός αριθμεί λιγότερο από το μισό του συνολικού πληθυσμού της χώρας, ενώ ο ρωσικός πληθυσμός αναφέρεται ότι ξεπερνάει τα 6 εκ.

Μεγάλες εκτάσεις της χώρας θεωρούνται από πολλούς ως παραδοσιακά ρωσικά εδάφη.

Είναι τόπος παραγωγής (πρώην σοβιετικών) αμυντικών συστημάτων, εκτόξευσης πυραύλων και πυρηνικών δοκιμών.

Στο έδαφός του ήταν εγκατεστημένα πρώην σοβιετικά πυρηνικά όπλα.

Οι τεράστιες αγροτικές περιοχές που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια εκστρατείας, γνωστής με την ονομασία «παρθένα γη» τη δεκαετία του 1950, ήταν στρατηγικής σημασίας.

Η εσωτερική αποσταθεροποίηση του Καζακστάν θα προκαλούσε στη ρωσική κυβέρνηση δια-εθνικές διενέξεις μεταξύ Καζάκων και Ρώσων και σοβαρό πρόβλημα ασφάλειας. Σε μια τέτοια περίπτωση η Ρωσία δεν θα είχε άλλη επιλογή από το να επέμβει, για να προστατεύσει τον εκπατριμένο ρωσικό πληθυσμό, αλλά και για να αποτρέψει πιθανή ανάφλεξη στην περιοχή, σε εδάφη που ακόμα θεωρούνται από πολλούς Ρώσους σαν παραδοσιακά ρωσικά.

Οι συζητήσεις περί εθνικών συμφερόντων της Ρωσίας κατέληξαν γρήγορα στη σύμφωνη άποψη των ενδιαφερομένων. Ενώ πολλές από τις θέσεις που αναπτύχθηκαν στην πορεία των συζητήσεων διέφεραν σημαντικά, η ουσία ήταν μία: η Ρωσία παρέμενε μια δύναμη με μεγάλη σφαίρα επιρροής. Θα συνέχιζε ως εκ τούτου να διεκδικεί δραστήρια τα συμφέροντά της σε όλο το έδαφος της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, σαν

δικαίωμα και σαν ευθύνη.⁹³ Αυτή η δυναμική αντίληψη γρήγορα αντικατέστησε την τάση απομονωτισμού και υποχώρησης που είχε κυριαρχήσει, αμέσως μετά την συναινετική πολιτική της μετασοβιετικής περιόδου ως προς τη στάση της, απέναντι στο αποκαλούμενο εγγύς εξωτερικό.

Η άποψη ότι η Ρωσία εξακολουθούσε να είναι μεγάλη δύναμη και ότι δεν επιτρέπεται η παραίτησή της από την Κεντρική Ασία θα οδηγούσε σε μια άκαμπτη εξωτερική πολιτική σε ζητήματα ασφάλειας. Η απομάκρυνσή της από την Κεντρική Ασία θα δημιουργούσε ένα γεωγραφικό κενό πρόσφορο στην επιρροή τρίτων δυνάμεων και ιδεολογικών κινήματων.⁹⁴ Κύριος εχθρός ανάμεσα σε αυτά τα ιδεολογικά κινήματα ήταν ο ισλαμικός φονταμενταλισμός. Η πλειοψηφία, ωστόσο των Ρώσων αναλυτών αναγνώριζε στο Ισλάμ μια πολιτική παρουσία «φάντασμα». Η έγκυρη έκθεση της Επιτροπής Εξωτερικής Πολιτικής και Άμυνας, που δημοσιεύτηκε στην πρώτη επέτειο της ήττας του πραξικοπήματος του Αύγουστου του 1991, σημείωνε ότι η απειλή από την εξάπλωση του ισλαμικού φονταμενταλισμού στην Κεντρική Ασία ήταν υπερβολική, γιατί οι κεντροασιατικοί λαοί ήταν κυρίως Σουνίτες και όχι Σίτες μουσουλμάνοι.⁹⁵

Οι Ρώσοι ειδικοί παρατηρούσαν επίσης ότι το Ισλάμ γενικά, και όχι μόνο το φονταμενταλιστικό του μέρος, είναι μια θρησκεία πολύ πιο ενεργή πολιτικά στις κοινωνίες όπου κυριαρχεί. Ακόμα πίστευαν ότι, με τη σχετικά μικρή πιθανότητα ισλαμικής επανάστασης στην Κεντρική Ασία, οι ιδέες αυτές κέρδιζαν έδαφος. Στο σύνολό τους οι Ρώσοι αναλυτές

δήλωναν αισιόδοξοι, θεωρώντας ότι οι προοπτικές του ισλαμικού φονταμενταλισμού και η απειλή για αποσταθεροποίηση στην περιοχή δεν θα είχαν μέλλον. Πολλοί ωστόσο τόνιζαν ότι ήταν σημαντικό για τη Ρωσία να είναι παρούσα στην περιοχή, σαν εγγυήτρια δύναμη σταθερότητας και αναχαίτισης εχθρικών δυνάμεων και επιρροών⁹⁶.

Το ενδιαφέρον της Ρωσίας να ελέγξει την εξάπλωση του ισλαμικού φονταμενταλισμού και το ρόλο του Ισλάμ στην πολιτική και κοινωνική ζωή της Κεντρικής Ασίας, έχει ακόμα μία διάσταση. Ο μουσουλμανικός πληθυσμός της Ρωσίας είναι πάνω από 10 εκ. Σαν κυρίαρχη θρησκεία των εθνικών ομάδων που δεν περιορίζονται στα γεωγραφικά όρια της Ρωσίας, το μέλλον του Ισλάμ δεν απασχόλησε μόνο τον τομέα της εσωτερικής πολιτικής. Οι μουσουλμάνοι της Ρωσίας είχαν τη δική τους ισλαμική αναγέννηση όπως και οι άλλες θρησκευτικές κοινότητες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Εκατοντάδες φοιτητές από τη Ρωσία μελετούσαν την ισλαμική παράδοση στην Αίγυπτο και άλλες αραβικές χώρες. Με την επιστροφή τους γεννήθηκε το αίτημα για την ίδρυση μουσουλμανικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.⁹⁷ Οι μουσουλμάνοι της Ρωσίας διαμαρτύρονταν για την προνομιακή πολιτική της κυβέρνησης υπέρ της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας και για την ανεπαρκή κάλυψη των αναγκών της μουσουλμανικής κοινότητας. Οι προτεινόμενες λύσεις θα οδηγούσαν στην ίδρυση Υπουργείου Ισλαμικών Υποθέσεων της Ρωσικής Ομοσπονδίας.⁹⁸ Ενώ οι Ρώσοι αναλυτές αναγνώριζαν ότι αυτά τα αιτήματα δεν μπορούσαν να ερμηνευτούν ως άνοδος του ισλαμικού φονταμενταλισμού στην ίδια τη Ρωσία, εντούτοις ήξεραν ότι υπάρχει

άνοδος της επιρροής των ισλαμικών κομμάτων στις ρωσικές ισλαμικές περιοχές, Ταταρσταν, Τσετσενία και Νταγκεστάν⁹⁹. Θεωρούσαν ότι οι εθνικοί και περιφερειακοί παράγοντες έπαιζαν σημαντικότερο ρόλο στην ανάπτυξη πολιτικών κινητοποιήσεων από ότι οι θρησκευτικοί, ταυτόχρονα όμως τόνιζαν και το ρόλο που μπορεί να παίξει η θρησκεία για την εσωτερική ασφάλεια και εδαφική ακεραιότητα της Ρωσίας.¹⁰⁰ Στην αρθρογραφία της περιόδου εμφανίστηκαν προτάσεις για την αντιμετώπιση της απειλής ενός πολιτικά δραστήριου Ισλάμ μέσα στη Ρωσία. Οι προτάσεις αυτές όμως περιορίζονταν σε συστάσεις για σεβασμό και για καλύτερη ανάπτυξη του ισλαμικού πολιτισμού. Αρκετοί πίστευαν ότι η ανάπτυξη ενός πολιτικά δραστήριου Ισλάμ στην Κεντρική Ασία θα είχε αρνητικό αντίκτυπο στον ισλαμικό πληθυσμό της Ρωσίας. Οι περισσότεροι πρότειναν ως καλύτερη λύση, για την αντιμετώπιση αυτής της μακροπρόθεσμης απειλής, την εφαρμογή ειρηνικών μέσων καταστολής της. Η εκτίμηση αυτή ήταν σύμφωνη με την ευρύτερη θέση της ρωσικής πολιτικής απέναντι στην Κεντρική Ασία. Σε έκθεση της ρωσικής κοινοβουλευτικής Επιτροπής Εξωτερικής Πολιτικής και Ασφάλειας αναφέρονται τα ακόλουθα: «Οι προκλήσεις που δέχεται η Ρωσία από το Νότο δεν είναι συγκεκριμένες και δεν αποτελούν άμεσο ζήτημα ασφάλειας. Είναι [προκλήσεις] διάσπαρτες και σποραδικές. Η ειρηνική καταστολή πρέπει να πραγματοποιηθεί μέσα από μια ευέλικτη πολιτική ισχύος, ικανή να στηρίξει την διπλωματική οδό, μέσω πολιτικών χειρισμών που θα στοχεύουν στο διαχωρισμό των ανταγωνιστικών

ομάδων και τη διατήρηση της ειρήνης, χειρισμών συντονισμένων στο πλαίσιο της γενικής Εύρο-ατλαντικής κοινότητας».¹⁰¹

Η πολιτική της Ρωσίας στην Κεντρική Ασία ακολούθησε τις προτάσεις των ακαδημαϊκών. Είχε συγκεκριμένη στρατηγική κατεύθυνση και στην πράξη, ήταν συνεπής με το γενικό στόχο της διατήρησης του καθεστώτος. Ήταν μια πολιτική που φάνηκε ξεκάθαρα στον εμφύλιο πόλεμο στο Τατζικιστάν. Η Ρωσία θεώρησε υποχρέωσή της να προστατέψει τα σύνορα μεταξύ του Τατζικιστάν και του Αφγανιστάν. Ενώ δεν έπαιξε ενεργό ρόλο στην ήττα της λεγόμενης «Ισλαμικής Αντιπολίτευσης του Τατζικιστάν», επέτρεψε στο Ουζμπεκιστάν να αναλάβει τις κρίσιμες πρωτοβουλίες για την επίτευξη του στόχου.¹⁰² Η Μόσχα στην πράξη προτίμησε να αγνοήσει τον πόλεμο όπως και την συμμετοχή του Ουζμπεκιστάν στη διένεξη, πράγμα το οποίο οδήγησε στην αποκατάσταση της παλιάς κομμουνιστικής κυβέρνησης στο Τατζικιστάν.¹⁰³ Ο Κοζίρεφ έστρεψε επίσης την προσοχή του προς το Ιράν. Σε επίσκεψή του στην Τεχεράνη, τον Απρίλιο του 1993, πήρε τη διαβεβαίωση ότι το Ιράν δεν θα υποστήριζε τις Τατζικικές αντεπαναστατικές ομάδες.¹⁰⁴ Το Τατζικιστάν ήταν ένα σημείο στο ευρύ πλαίσιο των ρώσο-ιρανικών σχέσεων, όπου υπερίσχυσαν τα κοινά συμφέροντα.

Παρά τη γενικά ενεργή στάση της ρωσικής διπλωματίας μέσα και γύρω από την Κεντρική Ασία, το μέλλον της ρωσικής ανάμειξης στην περιοχή παρέμεινε ασαφές. Κεντρικά σημεία σ' αυτή την ασάφεια ήταν οι εσωτερικές οικονομικές και πολιτικές καταστάσεις. Η ανανεωμένη

οικονομική στήριξη της Ρωσίας προς την περιοχή εμφανίστηκε σε περίοδο οικονομικής και πολιτικής κρίσης, θέτοντας σε κίνδυνο όχι μόνο την εσωτερική πολιτική ειρήνη της χώρας, αλλά και την εδαφική ακεραιότητα και επιβίωση της σαν ανεξάρτητο κράτος. Έτσι, η έξοδος της Ρωσίας από την σύντομη φάση απομόνωσής της και η επιστροφή της σε μεγάλες και φιλόδοξες πολιτικές, συνέβησαν ακριβώς τη στιγμή που οι προοπτικές συντριβής εκ των έσω έγιναν πιο πιθανές από ποτέ.

Στην πολιτική της Ρωσίας στην Κεντρική Ασία αντανακλώνεται οι εντάσεις της δικής της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής. Η φιλόδοξη επιδίωξη της Ρωσίας να απαλλαχθεί από τις σοβιετικές της ιδιορρυθμίες, φάνηκαν στον δυναμισμό του σχεδίου Γκαϊντάρ. Οι ταχύτατες μεταρρυθμίσεις και μια άλλη αντίληψη για τη Δύση αποτελούσαν την κεντρική στρατηγική κατεύθυνση στην εξωτερική πολιτική και στην πολιτική ασφάλειας της Ρωσίας. Οι πρώην σοβιετικές περιοχές ανάγονταν σε δεύτερης σειράς πολιτικό ζήτημα. Ανάμεσα σ' αυτές, η Κεντρική Ασία ήταν λιγότερο σημαντική από τις άλλες και σε αντίθεση με την Ουκρανία και τη Λευκορωσία, η γεωγραφική της θέση δεν βοηθούσε στην επίτευξη του κύριου στόχου, που ήταν η ανάπτυξη στενών σχέσεων με τη Δύση. Η Κεντρική Ασία πνευματικά και πολιτιστικά ανήκει στην Ανατολή. Η Ρωσία ήθελε να εδραιωθεί σαν μέρος της Δύσης και να καθορίσει τα συμφέροντά της σε στενή συνεργασία με αυτήν.

Η υπεροχή της ευρωατλαντικής τάσης στην εξωτερική πολιτική της Ρωσίας διήρκεσε λίγο, όπως λίγο διήρκεσε και η ευφορία για τις

μεταρρυθμίσεις του Γκαϊντάρ. Καθώς αυξάνονταν οι οικονομικές δυσκολίες, και οι συνέπειες των οικονομικών μεταρρυθμίσεων δημιουργούσαν έδαφος για πολιτικές κινητοποιήσεις από τους αντιπάλους του Γκαϊντάρ, οι πολιτικές επιλογές του επί εσωτερικών και εξωτερικών θεμάτων δέχονταν επίθεση. Επίθεση που ενισχύθηκε και με μια πλατιά συμμαχία από ισχυρούς βιομηχάνους, στελέχη της παλιάς κομματικής νομενκλατούρας, τους γραφειοκράτες πρώην κομμουνιστές που ακόμα κατείχαν θέσεις εξουσίας σε όλη τη χώρα, το νομοθετικό σώμα, ορισμένους ξενόφοβους εθνικιστές και τέλος από τις τάξεις του Δημοκρατικού Συνασπισμού. Οι βιομήχανοι και τα στελέχη κινητοποιήθηκαν για να υπερασπίσουν τα οικονομικά και πολιτικά τους συμφέροντα που απειλούνταν από τα μεταρρυθμιστικά σχέδια του Γκαϊντάρ. Η πολιτική Γκαϊντάρ έδινε αφορμή για όλο και αυστηρότερη κριτική λόγω της παραπαίουσας οικονομίας, της κοινωνικής σύγχυσης και των ανεπαρκών πολιτικών χειρισμών. Ως μέσον πίεσης προς τον Γιέλτσιν, πολιτικοί και κοινωνικοί παράγοντες προκάλεσαν δημόσια συζήτηση για θέματα εθνικού συμφέροντος. Η συζήτηση εντεινόταν καθώς η νίκη της ευρωπαϊκής, φιλοδυτικής πορείας φαινόταν όλο και πιο αδύναμη, μέσα στα συσσωρευμένα οικονομικά και πολιτικά αδιέξοδα.

Ο φιλο-ατλαντικός προσανατολισμός του υπουργού των εξωτερικών Κοζίρεφ δέχτηκε ιδιαίτερη κριτική επειδή τα συμφέροντα της Ρωσίας, σύμφωνα με τους επικριτές του, εκτείνονταν τουλάχιστον εξίσου προς στην Ασία όσο και προς την Ευρώπη¹⁰⁵. Οι επικριτές του Κοζίρεφ και του

Γκαϊντάρ, κατηγόρησαν τους υπουργούς ότι πρόδωσαν τα συμφέροντα και τις παραδόσεις της Ρωσίας, και στην Ευρώπη και στην Ασία, με αντάλλαγμα υποσχέσεις για δυτική οικονομική βοήθεια. Ο Γκαϊντάρ και ο Κοζίρεφ, σύμφωνα με τους αντιπάλους τους, είχαν υποβιβάσει τη Ρωσία σε υποτελή της δύσης εγκαταλείποντας τα στρατηγικά συμφέροντα και τις σφαίρες επιρροής της χώρας σε εχθρικές δυνάμεις. Το κενό που προέκυψε, επέμεναν, είχε συμπληρωθεί από αντιπολιτευτικές δυνάμεις εχθρικές προς τα ρωσικά συμφέροντα¹⁰⁶.

Εναλλακτική λύση στην ευρωατλαντική πορεία της πολιτικής Κοζίρεφ-Γκαϊντάρ ήταν η σχολή των ευρο-ασιατιστών. Κατά την άποψη τους, η Ευρασία ήταν το σημείο των παραδοσιακών συμφερόντων της Ρωσίας και η φυσική σφαίρα επιρροής της. Η εκ νέου επικέντρωση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής στο αποκαλούμενο "εγγύς εξωτερικό" βρήκε υποστηρικτές από ευρύ φάσμα πολιτικών παραγόντων.

Οι τάσεις για επαναπροσανατολισμό της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής και της πολιτικής ασφάλειας, από ευρωατλαντική κατεύθυνση προς Ευρασιατική εξωτερικεύτηκαν με επίθεση κατά της οικονομικής μεταρρύθμισης του Γκαϊντάρ. Οι τάσεις αυτές επέφεραν αισθητή αλλαγή στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής η οποία σηματοδότησε την αρχή της νέας ρωσικής πολιτικής. Η εξέλιξη οφείλεται στους ακόλουθους παράγοντες: α) στην κινητοποίηση του λόμπι των βιομηχάνων εναντίον των οικονομικών μεταρρυθμίσεων του Γκαϊντάρ με σκοπό την υποστήριξη των συμφερόντων τους, δηλαδή την επικράτησή τους στη βαριά βιομηχανία της χώρας, και την αποκατάσταση των οικονομικών

δεσμών σε όλη τη μετασοβιετική οικονομία, β) στην εθνικοποίηση της αμυντικής πολιτικής και ασφάλειας της χώρας, γ) στην απογοήτευση από τη μετασοβιετική πραγματικότητα και στην αναζήτηση νέας βάσης για εσωτερικές πολιτικές κινητοποιήσεις. Η πολιτική αυτή εφαρμόστηκε με διορισμό εκπροσώπων του λόμπι των βιομηχάνων σε θέσεις κλειδιά, με τη δημιουργία ρωσικού Υπουργείου Άμυνας - εκτός από αυτό της Κοινοπολιτείας- και με αυτόνομο ρωσικό αμυντικό δόγμα. Η Ρωσία υπέγραψε ανεξάρτητες συμφωνίες αμυντικής συνεργασίας με τους εταίρους της στην Κοινοπολιτεία, ενώ επιδιώχθηκε η συναίνεση ανάμεσα στις τάσεις που δεν ήταν σύμφωνες με την άποψη των Κοζίρεφ- Γκαϊντάρ. Οι εξελίξεις χρησίμευσαν για να καταστήσουν την Κοινοπολιτεία όχημα επιτυχούς μετασοβιετικής συνεργασίας στον τομέα της οικονομίας και της ασφάλειας.

Τα γεγονότα επίσης καταδείκνυαν ότι ενώ η Κοινοπολιτεία θα μπορούσε να παίξει σημαντικό πολιτιστικό, θεσμικό και ψυχολογικό ρόλο, η πολιτική της Ρωσίας θα χαρασσόταν πρωταρχικά από τα εθνικά της συμφέροντα. Τα γεγονότα της άνοιξης του 1992 χάραξαν τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ των τάσεων της αποκέντρωσης και του συγκεντρωτισμού. Τάσεις που υπήρχαν και ανάμεσα στις διάφορες ομάδες των μελών της Κοινοπολιτείας. Εδώ, ας υπογραμμισθεί το γεγονός ότι καμία από τις δημοκρατίες δεν υποστήριζε τόσο σταθερά την θέση υπέρ της Ένωσης όσο οι πέντε της Κεντρικής Ασίας.

Χ. Η πολιτική των ΗΠΑ, 1991-1993

Η πολιτική των ΗΠΑ έναντι της νέας Ρωσίας την περίοδο 1991-95¹⁰⁷ σχετίστηκε άμεσα με την αναχαίτιση της ρωσικής επιρροής στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία.¹⁰⁸ Η πρόταση Μπρεζίνσκυ¹⁰⁹, το 1992, για μια καθολική πολιτική στην «Ευρασία» τοποθέτησε το κέντρο βάρους της αμερικανικής πολιτικής ανατολικότερα του Ισραήλ, στο τρίγωνο Κασπία-Περσικός-Μαύρη Θάλασσα. Αν και η εκλογή των Δημοκρατικών δεν επέτρεψε την εφαρμογή των προτάσεων Μπρεζίνσκυ, οι εξελίξεις ειδικά στο Αφγανιστάν μαρτυρούν την εύστοχη τοποθέτηση του πρώην συμβούλου εθνικής ασφάλειας. Οι ΗΠΑ, κατά την περίοδο 1991-92, ανησυχούσαν περισσότερο για τον εκδημοκρατισμό της Ρωσίας παρά για την εξωτερική της πολιτική. Το οργανωμένο έγκλημα «έσερνε» την εποχή εκείνη τη Μόσχα προς τον Καύκασο. Ο δρόμος του μεταξίου είχε επανεμφανισθεί σαν δρόμος του οπίου, υπογραμμίζοντας τις εθνικές αντιπαραθέσεις και τις θρησκευτικές διενέξεις.

Οι ΗΠΑ κατέγραψαν στις αρχές του 1991, μια τάση στους κόλπους της ρωσικής διπλωματίας για απόκτηση ρόλου στην «Ευρασία», με στόχο τις νέες δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας.¹¹⁰ Οι κινήσεις της Μόσχας για κοινό στρατό και κοινή εξωτερική πολιτική ερμηνεύθηκαν από τις ΗΠΑ ως προοίμιο μιας διείσδυσης της Ρωσίας στο Νότο με σκοπό την αντιμετώπιση του πολιτικού Ισλάμ. Οι Αμερικανοί είχαν δίκιο. Ο φονταμενταλισμός της Τεχεράνης και οι ακρότητες των Ταλιμπάν θα

μπορούσαν να εισαχθούν, μέσα από το Τατζικιστάν στην Κεντρική Ασία. Οι ΗΠΑ επέλεξαν να στηρίξουν τη ρωσική παρουσία στον Καύκασο και να την ελέγξουν στην Κεντρική Ασία.¹¹¹ Παράλληλα, η Ουάσιγκτον δημιούργησε μια γραμμή περιορισμού της Ρωσίας, την λεγόμενη Γραμμή Ουκρανίας-Αζερμπαϊτζάν διακηρύττοντας τα όρια της ρωσικής επιρροής που εκείνοι θα επιθυμούσαν. Το μέτωπο αυτό καταλύθηκε λίγο αργότερα, όταν η Ουκρανία ζήτησε να συμμετάσχει στην Βορειοατλαντική Συμμαχία. Οι καλές σχέσεις των Αζέρων και, φυσικά, των Αρμενίων με τις ΗΠΑ μείωσαν ακόμα περισσότερο τη δυνατότητα παρέμβασης των Ρώσων στα υψίπεδα του Γκρόζνυ στην Τσετσενία, με τα γνωστά επακόλουθα τής εκεί εξέγερσης. Γρήγορα οι ΗΠΑ κατάλαβαν ότι στην συγκεκριμένη περιοχή δεν μπορούσε κανείς να προχωρήσει σε μακροπρόθεσμα σχέδια. Οι εξελίξεις δεν συμβάδιζαν με τον εκδημοκρατισμό.

Η αμερικανική πολιτική ασφάλειας βασιζόταν μέχρι το 1992 στην ενίσχυση των τριών αξόνων περιορισμού της Σοβιετικής Ένωσης: Βαλτική/Μαύρη Θάλασσα/Νεπάλ, Ινδονησία/Ιαπωνία. Η κατάρρευση του χώρου εστίασης αυτής της γεωπολιτικής υπεράμυνας το 1989 κατακερμάτισε τον «εχθρικό» χώρο σε εκατοντάδες μικρο-εστίες πιθανής ανάφλεξης. Αμέσως οι ΗΠΑ έθεσαν ως πρωταρχικό τους μέλημα την αποφυγή της πολιτικής αναρχίας σε κράτη που ήταν εγκατεστημένα πυρηνικά όπλα. Ακολούθησαν οι προτεραιότητες κάθε περιοχής, όπως αυτές διαμορφώνονταν χωρίς ενιαίο ή συνεπή τρόπο ανάδειξης.

Το πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον στο εσωτερικό των κρατών της Κεντρικής Ασίας ήταν εξίσου αβέβαιο. Επειδή οι οικονομίες τους εξακολουθούσαν να χειροτερεύουν, οι προοπτικές διατήρησης της κοινωνικής ειρήνης μειώνονταν. Η ικανότητα της τοπικής ελίτ να διατηρήσει την κοινωνική ειρήνη και σταθερότητα παραμένει και σήμερα αμφισβητήσιμη.

Ενώ τα γειτονικά στην περιοχή κράτη (Ρωσία, Κίνα, Ιράν, Τουρκία) ευθύς αμέσως επεδίωξαν να έχουν σημαντικό ρόλο στην ανασυγκρότηση των νέων δημοκρατιών, οι επαφές ανάμεσα στην Ουάσιγκτον και τις πρωτεύουσες της Κεντρικής Ασίας παρέμειναν μικρής εμβέλειας και σίγουρα πολύ μικρότερες από αυτές των άλλων πρώην δημοκρατιών της ΕΣΣΔ.

Από πλευράς ασφάλειας, οι σχέσεις του Καζακστάν με τη Ρωσία τοποθετούν την Κεντρική Ασία σε στρατηγικό επίπεδο υψηλής σημασίας για τις ΗΠΑ. Ωστόσο με την απομάκρυνση όλων των σοβιετικών πυρηνικών κεφαλών (όχι όμως και των εγκαταστάσεων) από το Καζακστάν τον Απρίλιο του 1995, η απειλή για πυρηνική κρίση με επίκεντρο την Άλμα Άτα έχει επίσημα πάψει. Οι ΗΠΑ δηλώνουν ότι ενδιαφέρονται να προωθήσουν τη δημοκρατία στην περιοχή, αλλά για την ώρα η αυταρχική εξουσία φαίνεται να είναι το μοντέλο που προτιμούν οι περισσότεροι Κεντροασιάτες ηγέτες, χωρίς να βρίσκουν αντίθετους τους αναλυτές της Ουάσιγκτον. Με εξαίρεση την Κιργισία, καμία από τις κυβερνήσεις της περιοχής δεν έχει αγκαλιάσει με ζήλο τη δυτική αντίληψη για ελεύθερη και ανοικτή έκφραση και φοβούνται

μάλλον, παρά έλκονται, από το μοντέλο της ελεύθερης οικονομίας. Τελικά, η Ουάσιγκτον δεν φαίνεται να επιθυμεί να συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής, ιδιαίτερα όταν ένα πιθανό ξέσπασμα κρίσης σε άλλες περιοχές της Κοινοπολιτείας αναμένεται να έχει πιο άμεσες επιπτώσεις στα συμφέροντά της (π.χ. Ουκρανία και Τσετσενία).

XI. Εθνικές οικονομίες

Τα στοιχεία που διαθέτουμε για την προσπάθεια συγκρότησης εθνικών οικονομιών τους πρώτους μήνες της ανεξαρτησίας είναι άξια προσοχής ως προς τον όγκο των πληροφοριών, όχι όμως ιδιαίτερα αξιόπιστα. Η κεντρική διαχείριση των δεδομένων της σοβιετικής οικονομίας δεν επέτρεπε στις αρχές του '90 την ανεξάρτητη ανάλυση των κεντροασιατικών οικονομιών. Η Κεντρική Ασία ήταν ακόμα μέρος μιας εκτενούς οικονομικής ενότητας και τα στοιχεία που προέκυπταν από την περιοχή χάνονταν στο γενικότερο σύνολο στοιχείων της Ένωσης. Σε αυτή την εκτίμηση πρέπει να συνυπολογίσουμε και το γεγονός ότι η Διεθνής Κοινότητα και, ειδικότερα, οι υπηρεσίες των Ηνωμένων Εθνών επέλεγαν διαφορετικά δεδομένα προς ανάλυση από αυτά που παραδοσιακά προτιμούσε να επιλέγει η σοβιετική διαχείριση. Την περίοδο της ανεξαρτησίας οι αξιολογήσεις ήταν σαφώς αρνητικές για την περιοχή. Οι αναλυτές¹¹² εστίαζαν την προσοχή τους στην αντιμετώπιση της μεσοπρόθεσμης κρίσης, διατηρώντας ελπίδες για μια μακροπρόθεσμη ανάπτυξη.

Τα κατεξοχήν προβλήματα της κεντροασιατικής οικονομίας σαν σύνολο, εστιάζονταν στα ακόλουθα: α) απουσία λειτουργικών θεσμών, β) εξάρτηση από τη Ρωσία, γ) ελλιπής συνεργασία ανάμεσα στις κεντροασιατικές δημοκρατίες.

Τα επιμέρους προβλήματα ήταν και τα πιο δύσκολα να επιλυθούν:

α) άμεση εξάρτηση των κεντροασιατικών προϊόντων από τη ρωσική αγορά, β) άμεση εξάρτηση για ειδικό εργοστασιακό εξοπλισμό από τη Ρωσία, γ) εξάρτηση της οικονομίας στον τομέα των πετρελαϊκών παραγώγων με παράλληλη έντονη εξασθένηση του αγροτικού τομέα.

Η πολιτική ηγεσία των κεντροασιατικών χωρών, είτε για λόγους ρητορικής, είτε για λόγους υπεράσπισης της ανεξαρτησίας καλλιεργούσαν την εικόνα μιας μελλοντικής ζώνης πλούτου και ευμάρειας παρόμοια με αυτή του Περσικού Κόλπου. Ο διεθνής τύπος συνέπραττε σε αυτό και ήταν πληθώρα οι τίτλοι στις μεγαλύτερες εφημερίδες της Δύσης για μια επικείμενη ανάπτυξη τύπου Κουβέιτ. Η ζώνη της Κασπίας παρουσιαζόταν, τόσο από τη μεριά των πολιτικών όσο και από το διεθνή τύπο, ως νέα Αλάσκα με το Καζακστάν και το Ουζμπεκιστάν σε ρόλους Εμιράτων του Κόλπου, το Ουζμπεκιστάν ως το Φάρ Ουέστ της αμερικανικής γης της ελαγγελίας και την Κιργισία ως Ελβετία της Κεντρικής Ασίας.¹¹³ Η πηγή του κύματος αισιοδοξίας βρισκόταν στην αξιολόγηση των κοιτασμάτων της Κασπίας. Όποια και αν ήταν η αξία των κοιτασμάτων, αυτή η αισιόδοξη άποψη αγνοούσε τα αντίστοιχα παραδείγματα στη διεθνή σκηνή. Χώρες με μακρά παρουσία στο χώρο της πετρελαιοπαραγωγής, που όμως δεν διέθεταν τους κατάλληλους θεσμούς, παρέμειναν σε κοινωνική και οικονομική αδράνεια. Σε αντίθεση με τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης, οι κεντροασιατικές δημοκρατίες έπρεπε να ξεκινήσουν από το μηδέν¹¹⁴.

Αντίθετη άποψη από αυτή της αισιόδοξης εκδοχής δεν διατυπώθηκε κατά την περίοδο της ανεξαρτησίας. Φυσικά υπήρχαν επιφυλάξεις για το

εύρος και τη χρονική στιγμή επίτευξης της ευημερίας, όχι όμως και αμφισβήτηση των αισιόδοξων προγνώσεων. Η «επιφυλακτική» πλευρά των αναλύσεων προχωρούσε στην αναγνώριση μιας κρίσης οικονομικού χαρακτήρα. Η μνεία στους απόντες θεσμούς αφορούσε μονάχα στα “economic institutions”, η ανοικοδόμηση των οποίων θα έπρεπε να χαρακτηρίζει την πολιτική των κεντροασιατικών κυβερνήσεων¹¹⁵.

Ένα από τα επακόλουθα των προτεινόμενων αλλαγών στην οικονομική διαχείριση και υποδομή ήταν η υιοθέτηση των προτάσεων της «επιφυλακτικής» άποψης από τα διεθνή ιδρύματα οικονομικής παρακολούθησης και αξιολόγησης. Ως αποτέλεσμα, οι κυβερνήσεις της κεντροασιατικής ζώνης, θέλοντας να φανούν συνεργάσιμες επεδίωξαν την παράλληλη εφαρμογή σταθεροποιητικών και μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων. Απορρίπτοντας τη χρησιμότητα των προηγούμενων θεσμών, και με γνώμονα την ταχεία ανάδειξη μιας οικονομίας της αγοράς, οι κεντροασιατικές κυβερνήσεις αντιμετώπισαν τα οικονομικά τους προβλήματα σαν χώρες με ανεπτυγμένη οικονομία. Ζητήματα όπως ο πληθωρισμός και ο τιμάριθμος έλαβαν προτεραιότητα, αγνοώντας την ανάγκη μεσοπρόθεσμου σχεδιασμού. Ο πληθωρισμός το 1993 στη ζώνη της Κεντρικής Ασίας άγγιζε το 800% ετησίως με απώλειες, στο ΑΕΠ των χωρών της ζώνης, ύψους 25% κατά μέσο όρο¹¹⁶. Την ίδια περίοδο, το σύστημα πληρωμών – σε ρευστό ή είδος – ανάμεσα στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, κατέρρευσε. Ήδη είχε ξεκινήσει, μετά από παρότρυνση του ΔΝΤ, η απελευθέρωση των τιμών. Συμβόλαια που είχαν συνταχθεί μεταξύ κυβερνήσεων ή τρίτων, αμέσως χαρακτηρίστηκαν

ασύμφορα. Η μισθοδοσία, σε πολλές περιπτώσεις ιδιωτικής επιχειρηματικότητας, σταμάτησε. Το κόστος ζωής ανέβηκε, με παράλληλη πτώση στην ποιότητα. Σχεδόν υπό το καθεστώς πανικού, τον Μάη του 1993 όλες οι κυβερνήσεις αύξησαν τους φόρους οδηγώντας μεγάλα μέρη του πληθυσμού σε απόγνωση καταστρέφοντας παράλληλα την ιδιωτική πρωτοβουλία. Η παραοικονομία αυξήθηκε ραγδαία και υπολογίζεται ότι στα μέσα του 1993 το 70% των ιδιωτικών επιχειρήσεων δεν πλήρωνε καθόλου φόρους¹¹⁷. Το Μάιο του 1993, η κυβέρνηση του Καζακστάν ανακοίνωσε ότι οι μηνιαίες αποδοχές μιας οικογένειας ανέρχονταν κατά μέσο όρο σε 17 δολάρια, ενώ το κόστος συντήρησής της (μόνο για διατροφή) ήταν 35 δολάρια. Οι εκτιμήσεις των αναλυτών ήταν πλέον τραγικά απαισιόδοξες¹¹⁸. Η επιβολή του ειδικού φόρου κατανάλωσης, μέτρο καθαρά εισπρακτικό, έφερε μεγαλύτερες δυσκολίες. Από τη μια πλευρά το κράτος φορολογούσε και από την άλλη επιδοτούσε τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Η τελική εκτίμηση ήταν ότι η κεντροασιατική ζώνη έπασχε από κεφάλαια επένδυσης. Όμως η καθυστερημένη μεταρρύθμιση δεν δημιουργούσε κερδοσκοπικά κίνητρα¹¹⁹ στο πλεονάζον χρήμα της Δύσης. Οι οικονομολόγοι συνέχισαν να μιλούν για κρίση.

Σε όλη τη διάρκεια της περιόδου 1991-1993, κανένας πολιτικός σχηματισμός -ούτε οι πρώην κομμουνιστές- δεν πρότεινε λύσεις κοινωνικού περιεχομένου. Το όραμα της ανακατανομής του πλούτου που, τουλάχιστον στο πλαίσιο της ρητορικής, είχε θέσει ως στόχο της

ακόμα και η δυτική σοσιαλδημοκρατία, στην Κεντρική Ασία είχε απόλυτα εκμηδενιστεί.

Οι οικονομολόγοι πρότειναν στις νέες δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας να εξέλθουν από τη ζώνη του ρουβλίου και από κοινού με τη Ρωσία να ελέγξουν μακροπρόθεσμα τις εξελίξεις. Η δυναμική της ανεξαρτησίας όμως ήταν τέτοια που δεν επέτρεπε τη διαπραγμάτευση της νέας τους ελευθερίας -εικονικής ή μη. Το ΔΝΤ βοήθησε στην επιλογή προτείνοντας τη σύσταση ανεξάρτητης νομισματικής πολιτικής και το κόψιμο νέου νομίσματος για κάθε νέα δημοκρατία. Τα δικαιώματα της Ρωσίας θα έφταναν το ποσοστό των 70% περίπου, καθώς η τεράστια υποδομή κοπής νομίσματος ήταν ήδη εγκατεστημένη σε ρωσικό έδαφος. Την ίδια περίοδο, η προεδρία Γέλτσιν επέτρεπε τη διατήρηση του πληθωρισμού σε ποσοστό 20% μηνιαίως. Για τη Ρωσία της περιόδου αυτής, τα στοιχεία ήταν ικανοποιητικά και μέσα στις προδιαγραφές του ΔΝΤ¹²⁰.

Όμως οι Κεντροασιάτες διέγνωσαν -επίσης με την καθοδήγηση του ΔΝΤ- ότι η ρωσική οικονομία θα υπέφερε μεγαλύτερα δεινά αν είχε και την ευθύνη των νέων δημοκρατιών. Η αρθρογραφία της εποχής προειδοποιούσε για την τυχόν απομόνωση της Κεντρικής Ασίας από την προσπάθεια ανόρθωσης της ευρύτερης περιοχής¹²¹.

Ο βαθμός συνοχής όλων των νέων δημοκρατιών, για μια κοινή προσπάθεια αντιμετώπισης των προβλημάτων, δεν ήταν ενθαρρυντικός. Το Τατζικιστάν επέλεγε, συνεχώς, την απουσία του από την κοινή προσπάθεια και γενικότερα το κλίμα ανάμεσα στα νέα κράτη ήταν αυτό του ανταγωνισμού και όχι της συνεργασίας. Οι ενεργειακοί τομείς του

Καζακστάν και του Τουρκμενιστάν θα έχαναν σημαντικές εισροές συναλλάγματος, εκτός και αν οι κυβερνήσεις τους επέλεγαν τη συνεχή υποτίμηση των νέων νομισμάτων. Σε μια τέτοια περίπτωση, θα αναγκάζονταν οι νέες δημοκρατίες να επιδοτούν διαρκώς τους ενεργειακούς τομείς, μια επιλογή μακρά της εικόνας ενός νέου Κουβέιτ. Για κράτη όπως το Τουρκμενιστάν, με τον αγροτικό και μεταποιητικό τομέα να ανέρχεται στο 70% περίπου του συνόλου των παραγωγικών του δυνατοτήτων, η κατάρρευση θα ήταν βέβαιη¹²².

Υπήρχε και η επιλογή της νομισματικής μεταρρύθμισης. Ας επισημάνουμε και εδώ την έλλειψη κοινωνικού οράματος για τις προτεινόμενες θεραπείες της περιόδου¹²³. Η κίνηση της Κιργισίας, να εκδώσει δικό της νόμισμα τον Μάιο του 1993, έδειξε και το βαθμό συνοχής της κοινής προσπάθειας για ανάκαμψη. Τις πρώτες εβδομάδες του Ιουνίου, τα γειτονικά κράτη, Καζακστάν, Τατζικιστάν και Ουζμπεκιστάν κερδοσκοπήσαν κατά του Σομ –του νέου νομίσματος της Κιργισίας– και απέσπασαν 90% του χρηματικού όγκου, δηλαδή του ρευστού χρήματος¹²⁴. Οι ίδιοι οι πολίτες της Κιργισίας πέρασαν στο στάδιο του πανικού και ξόδεψαν ό,τι χρήματα είχαν σε τρόφιμα.

Οι θέσεις των δύο σχολών προσέγγισης επί του ζητήματος διέφεραν όχι στη διάγνωση αλλά στην αγωγή. Όσοι επέμεναν στην επικινδυνότητα μιας ανεξάρτητης νομισματικής πολιτικής, έβλεπαν το πείραμα να καταρρέει εξαιτίας της απουσίας θεσμών σχεδιασμού και διαχείρισης αυτής της πολιτικής. Με συνήθεις αναδρομές στο αδιέξοδο της διατήρησης των σοβιετικών θεσμών, ικανό μέρος της βιβλιογραφίας της

περιόδου κατέληγε στο συμπέρασμα ότι το πρόβλημα εντοπιζόταν στην ύπαρξη κεντρικής διαχείρισης¹²⁵.

Η ανάλυση των κοινωνικών συνθηκών που, ενδεχομένως, θα συνέβαλε στην οικονομική άνθηση, δεν έλαβε τη θέση που της άρμοζε στην αρθρογραφία και τη βιβλιογραφία της περιόδου της ανεξαρτησίας. Με μικρές εξαιρέσεις¹²⁶ που όμως χρονολογικά δεν ταίριαζαν, ούτε η σύσταση της νέας ελίτ με δυτικό προσανατολισμό και σχέσεις με το οργανωμένο έγκλημα έβρισκε τη θέση της στις διεθνείς αναλύσεις. Αναζητώντας τη σύνθεση όλων των παραγόντων και συνθηκών που συνέπραξαν σε αυτή τη χαοτική εποχή της ανεξαρτησίας και δίνοντας τη δική μας ερμηνεία για τα γεγονότα, παρατηρούμε μια εμμονή των Δυτικών αναλυτών σε αντισοβιετικές ρήσεις, χωρίς όμως να γίνεται εμφανής μια ουσιώδης πρόταση. Ό,τι έπρεπε να γίνει, έγινε και σε συμφωνία μάλιστα με τα ακαδημαϊκά εγχειρίδια περί ανασυγκρότησης των οικονομιών. Οι τιμές απελευθερώθηκαν από πολύ νωρίς¹²⁷ και οι συμβουλές -και των δύο σχολών- των διεθνών ιδρυμάτων εισακούσθηκαν. Τα αποτελέσματα όμως ήταν εξαιρετικά δυσμενή για το μέλλον και οι ηγεσίες των νέων δημοκρατιών γνώριζαν το αδιέξοδο της απόλυτα οικονομικής προσέγγισης.

Οι ρωσικές επιδοτήσεις δεν σταμάτησαν ποτέ. Ειδικά κατά την πρώτη φάση της Ανεξαρτησίας η Ρωσία αφιέρωνε το 10% του ετήσιου προϋπολογισμού της για την υποστήριξη των Δημοκρατιών του Νότου. Αν και ήταν προς το συμφέρον της να πουλά το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο που παρήγαγε ή που με κάποιο τρόπο εισήγαγε από την Κεντρική

Ασία, τόσο ο πρόεδρος Γιέλτσιν όσο και το κοινοβούλιο υποστήριζαν την οικονομική επιδότηση των νέων δημοκρατιών. Αυτό γινόταν είτε μέσω πιστώσεων, καθώς ρευστό δεν υπήρχε, είτε μέσω ανταλλαγής προϊόντων. Φυσικά με την πολιτική της η Ρωσία ενίσχυε τα δεσμά της εξάρτησης αυτών των δημοκρατιών, όπως ενίσχυε και την επιρροή της στην περιοχή. Μια πιθανή εξίσωση μαθηματικού τύπου που θα μετρούσε την ισχύ της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής στην Κεντρική Ασία, θα έθετε ως μεταβλητές αξίες τα απαιτούμενα ποσά σε σκληρό νόμισμα για την εξόφληση του εξωτερικού χρέους της Μόσχας και την αντίστοιχη υποχώρηση που θα δεχόταν σε θέματα ασφάλειας στην περιοχή.

Η ρωσική εξωτερική πολιτική στην Κεντρική Ασία, τον Καύκασο και την Ουκρανία βασιζόταν στην ικανότητά της να αντιμετωπίσει το δυσβάσταχτο εξωτερικό χρέος τους. Κατά συνέπεια οι δυνάμεις (εσωτερικές και εξωτερικές) που ήθελαν την ασφυξία της Ρωσίας -μέσω της τακτικής της υποχώρησης από τον Καύκασο, την Ουκρανία και την Κεντρική Ασία- δεν είχαν παρά να πιέσουν τη ρωσική κυβέρνηση για την εξόφληση του χρέους της¹²⁸.

Οι νέες δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας είχαν να αντιμετωπίσουν εξαιρετικά δύσκολες συγκυρίες για την οικονομική τους ανόρθωση, εφόσον οι δυτικοί εταίροι τους επέμεναν ότι οι βάσεις της νέας οικονομίας θα έπρεπε να υπόκεινται στους κανόνες της ελεύθερης αγοράς.¹²⁹ Η ανάπτυξη των θεσμών ενισχύθηκε, φυσικά, με την ωρίμανση της κρατικής υπόστασης. Ο θεσμός της αγοράς, ενός μικρού κράτους, σχετίζεται με την κρατική υπόσταση και με τον τρόπο που οι

πολίτες την αντιλαμβάνονται. Τις τελευταίες δεκαετίες οι πολίτες της Κεντρικής Ασίας σκέτιζαν την παραγωγή τους με τη συνεχή ζήτηση των προϊόντων τους από το Κέντρο. Η νέα πραγματικότητα τους αφαίρεσε την αντίληψη ότι ανήκουν σε μια μεγάλη δύναμη. Τα νέα κράτη είχαν πλέον εθνικές τοπικές οικονομίες με μικρές αγορές που, ως συνήθως, παρήγαγαν περισσότερο από όσο απαιτούσε η εγχώρια ζήτηση. Οι μικρές αγορές της Κεντρικής Ασίας έπρεπε, υποχρεωτικά, να αναζητήσουν αγοραστές των προϊόντων τους και επενδυτές για την καλύτερευση της παραγωγής τους. Ως εκ τούτου αναζητούσαν και τη συνεργασία της διεθνούς τραπεζικής κοινότητας, εφόσον οι πιστώσεις θα ήταν απαραίτητο μέτρο για την ανάπτυξη της εγχώριας αγοράς. Και οι τρεις στόχοι, δυστυχώς, συνάντησαν εμπόδια, εν μέρει αξεπέραστα. Η παγκόσμια οικονομική ύφεση ενέτεινε τις ήδη υπάρχουσες επιφυλάξεις για την αστάθεια στην περιοχή. Η όποια οικονομική ανάκαμψη έμελλε, συνεπώς, να περάσει μέσα από διακρατικές σχέσεις καθώς οι δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας συνειδητοποίησαν ότι η περιφερειακή συνεργασία θα έφερνε την ασφάλεια που ζητούσαν οι διεθνείς οργανισμοί. Η δυσκολία του εγχειρήματος φάνηκε στις σχέσεις με τη Ρωσία. Το μέλλον της Κεντρικής Ασίας έδειχνε να είναι συνδεδεμένο με τα άγχη της Ρωσίας. Το πλούσιο υπέδαφος και τα πετρέλαιά της δεν θα επέτρεπαν την ομαλή ανάπτυξη δικαίων σχέσεων μεταξύ Μόσχας και Κεντρικής Ασίας. Ανεξαρτησία, όμως, χωρίς τη Ρωσία να δεσπόζει στις εξελίξεις δεν φαινόταν – και δεν ήταν – εφικτή.

Ήδη, από τις πρώτες δεκαετίες της σοβιετικής μεταρρύθμισης φάνηκε ότι η Μόσχα ηθελημένα προωθούσε την οικονομική ανάπτυξη των σοβιετικών δημοκρατιών της λωρίδας του Καυκάσου, σε αντίθεση με την πολιτική «οικονομικής σταθερότητας» που εφάρμοζε στην Κεντρική Ασία. Και στις δύο περιπτώσεις, ωστόσο, η αλλαγή της πληθυσμιακής βάσης ήταν εξίσου βίαιη: η οικονομία από αγροτική και ποιμενική μετασηματίστηκε σε βαριά βιομηχανική. Στον Καύκασο επετράπη η ανάπτυξη του τομέα των υπηρεσιών απ' όπου και ξεπήδησε η σημερινή ηγεσία του καυκάσιου οργανωμένου εγκλήματος. Αντίθετα, στην Κεντρική Ασία η γραφειοκρατία παρέμεινε στενά συνδεδεμένη με τη βιομηχανοποίηση της κοινωνίας. Μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος ο Καύκασος βρέθηκε στα χαμηλότερα οικονομικά επίπεδα της Ένωσης και η Κεντρική Ασία ακόμη πιο χαμηλά.

Η ιδιωτική πρωτοβουλία εθεωρείτο παράνομη μόνο αν εφαρμοζόταν σε ευρεία κλίμακα. Στις πιο παραδοσιακές κοινωνίες της Ένωσης αυτή η πρακτική δημιουργούσε ευκαιρίες για την άσκηση ενός ιδιωτικού επαγγέλματος υπό την έννοια ενός μεγαλοπαραγωγού -πωλητή κ.ο.κ. Η αγκυλωμένη σοβιετική ιδεολογία ονόμασε αυτή την τάση «ανεπίσημη δραστηριότητα» και την ποινικοποίησε, κυρίως, στις σλαβικές δημοκρατίες δυτικά των Ουραλίων, όχι όμως στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία. Στη Κεντρική Ασία και τον Καύκασο η διαμόρφωση του προσωπικού χαρακτήρα ωθούσε πολλές φορές στη συγκρότηση ιδιωτικής μικροεπιχείρησης για την ενίσχυση των πενιχρών μισθών που προσέφερε η βαρετή και τυποποιημένη σοβιετική βιομηχανία.

Το σοβιετικό οικονομικό σύστημα δεν κατέρρευσε παράλληλα με το πολιτικό. Τουλάχιστον, στην περίπτωση της ζώνης Καυκάσου-Κεντρικής Ασίας παρατηρούμε ότι το σοβιετικό οικονομικό σύστημα συνέχισε να λειτουργεί υποτονικά μέχρι και τα μέσα του 1993. Ειδικότερα στην Κεντρική Ασία οι ιδιωτικοποιήσεις της δημόσιας περιουσίας δεν έλαβαν χώρα με τόσο εσπευσμένες διαδικασίες όπως αλλού, ούτε και συγκροτήθηκε οικονομική ελίτ νεόπλουτων μέσα από διαδικασίες άνομης ανόδου. Αντίθετα, παρατηρούμε ότι στην Κεντρική Ασία οι εξελίξεις είχαν την εξής ακολουθία: Από την εκδήλωση του πραξικοπήματος, τον Αύγουστο του 1991 και έπειτα, η προώθηση επενδυτικού κεφαλαίου (πλασματικού) με την μορφή πιστώσεων από το Κέντρο προς την Κεντρική Ασία, έπαυσε. Αμέσως αναπτύχθηκε δυναμική για την εξασφάλιση των μονάδων παραγωγής από ιδιώτες με πλεονάζον χρήμα άγνωστης προέλευσης. Στις σλαβικές δημοκρατίες αυτό είχε ήδη επιτευχθεί από την Άνοιξη του 1989. Στην Κεντρική Ασία, ωστόσο, η διαδικασία προσέκρουσε στην έντονη ανησυχία για την προστασία της εθνικής εστίας.

Τα εθνικά ζητήματα καθυστερούσαν την επίτευξη των οικονομικών στόχων. Στο μεταξύ, εκτός Κεντρικής Ασίας, η εξωτερική πίεση προς τα εγχώρια προϊόντα της Ένωσης δημιούργησε αλληπάλληλες δονήσεις στην παραγωγή, θέτοντας εκτός ανταγωνισμού το μεγαλύτερο μέρος της βαριάς βιομηχανίας, όλη την ελαφρά βιομηχανία και μέρος της αγροτικής παραγωγής. Ανέπαφες έμειναν οι μικρο-δραστηριότητες ιδιωτικού χαρακτήρα και ένα μέρος της αμυντικής βιομηχανίας. Η

τελευταία κατέρρευσε σύντομα λόγω έλλειψης πιστώσεων και παραγγελιών από το Κέντρο. Στον αγροτικό τομέα τα σιτηρά, τα κρέατα και τα γαλακτοκομικά προϊόντα εξαφανίστηκαν. Ο φόβος του λιμού οδήγησε σε εσωτερική μετανάστευση ή μάλλον σε επαναπατρισμό των εκτοπισμένων. Η μικρή αγροτική βάση που είχε απομείνει έσωσε την κοινωνία από την πείνα με την ιδιωτική πρωτοβουλία και τη δομή της εκτεταμένης οικογένειας να λειτουργεί ως κόνιαμα της κοινωνικής συνοχής. Η γραφειοκρατία που υπολειπόταν είχε τα σοβαρότερα ελλείμματα στις μεταφορές και στην παροχή ενέργειας. Εφόσον οι ελλείψεις καλύφθηκαν με την οικογενειακή συσπείρωση έγινε δυνατή μια πιο άνετη αξιολόγηση της κατάστασης και αναλήφθηκαν πρωτοβουλίες συνεργασίας από την κυβερνητική ελίτ για την συγκρότηση μιας ενιαίας πολιτικής περιφερειακής ασφάλειας.

Η σοβιετική κληρονομιά δεν εξόπλισε τα νέα κράτη για την αντιμετώπιση των διεθνών προκλήσεων. Η γραφειοκρατία είχε συνηθίσει να ανταποκρίνεται στα καλέσματα του Κέντρου και να μην παίρνει πρωτοβουλίες. Εξειδικευμένο προσωπικό με γνώσεις διαχείρισης επιχειρήσεων δεν υπήρχε. Αυτά σε ότι αφορά το ανθρώπινο δυναμικό που επίσημα θεωρείτο μορφωμένο, εκπαιδευμένο και κατάλληλο για τέτοιες υποθέσεις. Ωστόσο, ειδική γνώση και εμπειρία υπήρχε. Στην σκιά της οικονομίας, τα οργανωμένα συμφέροντα δρούσαν υπογείως για δεκαετίες συσσωρεύοντας κέρδη και πείρα. Υπήρχε, συνεπώς, μια κοινωνική ομάδα που γνώριζε τους νόμους της αγοράς, τη διαδικασία της διαπραγμάτευσης και τον τρόπο παρέμβασης στις εξελίξεις. Τα μέλη

αυτής της ομάδας ήταν οι πρώτοι συνομιλητές των δυτικών εμπορικών αντιπροσώπων. Η διαχείριση των επενδύσεων από τα μέλη του οικονομικού εγκλήματος στην περίοδο 1990-93, έδωσε δυναμική στην ανάπτυξη μικρομεσαίων επιχειρήσεων στους τομείς της λιανικής πώλησης και του διαμετακομιστικού εμπορίου αλλά και στην αγροτική οικονομία.

Σε όλη την διάρκεια ύπαρξης της ΕΣΣΔ η ελίτ συγκροτούσε το κομμουνιστικό κόμμα. Το Κόμμα ήταν μέρος της ελίτ και όχι η ελίτ μέρος του κόμματος. Το Κόμμα διατηρούσε το μονοπώλιο των αξιωμάτων. Το μονοκομματικό πρότυπο δεν επέτρεπε την περεταίρω άνοδο στη γραφειοκρατία, την πολιτική, την οικονομία, τις επιστήμες, την ακαδημαϊκή καριέρα, αν δεν υπήρχε η κομματική ιδιότητα. Η ιστορική κληρονομιά των εθνών της Κεντρικής Ασίας συνεισέφερε στην διαμόρφωση κομματικής ελίτ. Η απουσία μακράς περιόδου αυτοδιακυβέρνησης στην Κεντρική Ασία δεν επέτρεψε τη συγκρότηση αυτόχθονης ελίτ. Στις μη αστικές κοινωνίες η δομή των εξουσιών ήταν η αντανάκλαση της κατανομής ευθυνών και αρμοδιοτήτων για την καλύτερη συνύπαρξη των φυλών, των φατριών και των οικογενειών. Η ελίτ των αστικών κέντρων που πρώτη αποτέλεσε τη σοβιετική γραφειοκρατία, ήταν είτε ρωσικής προέλευσης, είτε ρωσικής εκπαίδευσης. Οι σταλινικοί διωγμοί κατάφεραν την εξουδετέρωση των όποιων τάξεων θα μπορούσαν ενδεχομένως να αμφισβητήσουν τη νέα ρωσική ελίτ. Την κομμουνιστική άρχουσα τάξη, δεύτερης γενιάς.

Η δεύτερη γενιά της κομματικής άρχουσας τάξης ήταν η γενιά του '50. Εκπαιδευμένη κατά το σταλινικό πρότυπο διαχείρισης της εξουσίας, η κομματική ελίτ ήταν αστικής συνείδησης. Κυριάρχησε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80 για να αντικατασταθεί από την τρίτη γενιά, που γνώριζε ότι είχε περισσότερα κοινά με τις αντίστοιχες αστικές ελίτ των δυτικών κοινωνιών, παρά με την καθυστερημένη κοινωνία της Σοβιετικής Ένωσης. Αυτή η τρίτη γενιά επέλεξε την συνένωση των συμφερόντων της με αυτά της Δύσης, στηρίζοντας την Περεστρόικα και τη Γκλάσνοστ.¹³⁰

Η τρίτη γενιά κυβερνά σήμερα τις νέες δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας. Φυσικοί της σύμμαχοι είναι, αφενός οι ακαδημαϊκοί της ύστερης σοβιετικής περιόδου, αφετέρου οι μορφωμένοι μάνατζερ της νέας οικονομίας. Από το 1991 και έπειτα η νέα ηγετική ομάδα ήρθε σε σύγκρουση με τα προνόμια της παλαιάς. Από διαπραγματεύσεις που έγιναν προέκυψε συμφωνία η οποία βασίστηκε σε χάραξη φέουδων, μερικές φορές και επί χάρτου. Συγκεκριμένες περιοχές της εκάστοτε δημοκρατίας πέρασαν υπό τον έλεγχο της πρώην σκιώδους οικονομίας. Το οργανωμένο έγκλημα είχε πλέον στην διάθεσή του από αεροδρόμια - με νόμιμους, κρατικούς αεροδιάδρομους- και λιμάνια, μέχρι πόλεις, χωριά, αυτοκινητοδρόμους, φυσικές διαβάσεις, οροπέδια και οροσειρές. Στις περιοχές αυτές οι κρατικές υπηρεσίες λειτουργούσαν από τυπικά έως καθόλου και όλα κανονίζονταν από τους τοπικούς μάνατζερ.¹³¹ Το εργατικό δυναμικό έβρισκε απασχόληση στις δραστηριότητες της νέας ελίτ συμβάλλοντας στη διαμόρφωση της νέας οικονομίας. Όταν για

λόγους διεθνών σχέσεων, η κρατική οντότητα έπρεπε να ενσωματώσει και αυτές τις περιοχές, επετράπη στο οργανωμένο έγκλημα να εισχωρήσει στις κρατικές υπηρεσίες και να αναλάβει μέρος των υπηρεσιών της κοινής ωφέλειας, έναν τομέα ο οποίος ελέγχεται σε διεθνή επίπεδα από άνομα συμφέροντα εξασφαλίζοντας τεράστια κέρδη. Η διείσδυση του εγκλήματος στο χώρο της πολιτικής διαχείρισης,¹³² απ' ευθείας ως εταίρος της πολιτείας, κλόνησε τους νεογέννητους θεσμούς των δημοκρατιών. Στην ουσία υπήρχε ο κίνδυνος να μετατραπούν σε «αιωρούμενα κράτη»¹³³, ένα είδος πλασματικής υπόστασης για τη διευκόλυνση του άνομου χρήματος. Αντεπίθεση των θεσμών δεν υπήρξε.¹³⁴

Στις χώρες της Κεντρικής Ασίας το έγκλημα που συνδέεται με τον κρατικό μηχανισμό ονομάζεται επίσημα μαφία. Μέσω της μαφίας διανέμεται η πολιτική εξουσία. Οι θέσεις στις υπηρεσίες του δημοσίου, οι διορισμοί στην εκπαίδευση, οι άδειες παραγωγής - εκμετάλλευσης - εμπορίου στον ιδιωτικό τομέα, όλα τελούν υπό το καθεστώς ελέγχου της μαφίας. Ο κρατικός προϋπολογισμός συζητιέται και εντός των δικτύων της μαφίας και εντός του κοινοβουλίου, αλλά και μεταξύ κοινοβουλίου και μαφίας. Οι φόροι αποφασίζονται από κοινού, όπως και το καθεστώς του αφορολόγητου. Τα δίκτυα της μαφίας βασίζονται καταρχήν στη συγγένεια και κατ' επέκταση στο κοινωνικό περίγυρο της οικογένειας. Σημαντική είναι η προσωπική σχέση κάθε οικογένειας με συγκεκριμένο υπουργείο ή τομέα της οικονομίας. Ταξική συνείδηση ή ταξικό συμφέρον δεν διακρίνεται. Κοινωνικές κατηγορίες δεν αναγνωρίζονται. Σημασία

έχει όχι η προέλευση αλλά η κατεύθυνση και η κατάληξη. Τα συμφέροντα και η στελέχωση της μαφίας διαπερνούν τις ιδεολογικές διαφορές άλλων εποχών και συνενώνουν τα αντίθετα με όχημα το κέρδος. Παρατηρούμε επίσης το εξής φαινόμενο: να κατέχονται οι υψηλές πολιτικές θέσεις από τη νέα ελίτ ή τους αντιπροσώπους της, και οι μεγάλες εθνικές επιχειρήσεις από τους πρώην κομμουνιστές που φυσιολογικά θα έπρεπε να θεωρούνταν ιδεολογικοί εχθροί.¹³⁵

Σε γενικές γραμμές, είναι βάσιμη η εκτίμηση ότι η παλαιά ελίτ διατηρεί ακόμα ένα σημαντικό μερίδιο στη διαχείριση της οικονομικής εξουσίας, μια κατάσταση που προέκυψε από τη συνένωσή της με το άνομο συμφέρον της μαφίας.¹³⁶ Ειδικότερα, όσοι γραφειοκράτες προέρχονταν από τα κλιμάκια των μυστικών υπηρεσιών της ΕΣΣΔ μπόρεσαν να συνάψουν μόνιμες και επιτυχημένες σχέσεις με το οργανωμένο έγκλημα αναλαμβάνοντας θέσεις κύρους, όπως πρεσβευτές και πρόξενοι.¹³⁷ Με τις γνωριμίες τους μέσα από το επαγγελματικό τους παρελθόν μπόρεσαν να διευκολύνουν τη ροή των πραγμάτων για λογαριασμό της μαφίας, καλλιεργώντας τις σχέσεις τους με πρώην συνεργάτες τους στις χώρες της Δύσης. Στα κυβερνητικά σχήματα των νέων δημοκρατιών παρατηρούμε ότι η διαπλοκή εστιάζεται σε συγκεκριμένα άτομα μέλη των κυβερνήσεων.¹³⁸ Συνήθως η οικογένεια του προέδρου¹³⁹ διαχειρίζεται τα πιο σημαντικά οικονομικά θέματα. Όπως στην περίπτωση του Γιέλτσιν, που η οικογένειά του κέρδισε σημαντικά ποσά από τις διευκολύνσεις που παρείχε προς τη μαφία για την αξιοποίηση του στοκ των δημοσίων προμηθευτών, έτσι και οι αντίστοιχοι πρόεδροι

στην Κεντρική Ασία είναι στενά συνδεδεμένοι με την εκμετάλλευση του φυσικού και υλικού πλούτου των χωρών τους.

XII. Κοινή άμυνα

Τα κεντροασιατικά κράτη μόλις που αρχίζουν τη διαδικασία συγκρότησης ενόπλων δυνάμεων, με τις δικές τους στρατηγικές, και την δική τους αντίληψη άμυνας. Πολλά από τα φαινόμενα, τους συσχετισμούς και τις τάσεις που περιγράφονται εδώ, έχουν μεταβατικό χαρακτήρα λόγω της εξαιρετικά μεγάλης πολιτικής ρευστότητας που χαρακτηρίζει την περιοχή. Εν πάση περιπτώσει, και σε αυτή την ενότητα το ενδιαφέρον μας εστιάζεται στα πρώτα δύο χρόνια της μεταβατικής περιόδου.

Με την κατάλυση της Ένωσης οι κεντροασιατικές δημοκρατίες οδηγήθηκαν σε αμυντικό κατακερματισμό. Οι ένοπλες δυνάμεις των πέντε δημοκρατιών βρίσκονται έκτοτε σε κατάσταση αποσυντονισμού. Από το καλοκαίρι του 1992, όταν οι κεντροασιάτες άρχισαν να οργανώνουν το δικό τους στρατό, η προσπάθεια ανεξαρτητοποίησης είχε αναγκαστικά περιορισθεί στην ανάπτυξη νέων τοπικών διοικητικών δομών, στην επεξεργασία και υιοθέτηση νέων στρατιωτικών δογμάτων, και σε αμυντικά νομοσχέδια.

Τα στρατεύματα των πέντε δημοκρατιών αντιμετώπιζαν την κοινή μοίρα όλων όσων συμμετείχαν κάποτε στο σοβιετικό στρατό: οργανωτικά προβλήματα, ψυχολογικά προβλήματα, λιποταξία, προβλήματα εφοδιασμού, χαμηλούς μισθούς με συνέπεια την κάθετη πτώση του γοήτρου και τη μείωση της κοινωνικής αποδοχής της στρατιωτικής θητείας. Τα προβλήματα αυτά είχαν στις πρώτες δύσκολες εποχές

εντονότερο χαρακτήρα σε ορισμένες από τις κεντροασιατικές χώρες, κυρίως λόγω της οικονομικής ρευστότητας, αλλά και εξαιτίας της επιθυμίας πολλών αξιωματικών να επαναπατριζονται, μέσω της μετάθεσης, σε δημοκρατίες της καταγωγής τους. Οι κεντροασιατικοί στρατοί έδειξαν ότι θα χρειαστούν πολύ καιρό για να μετατραπούν σε «εθνικούς στρατούς». Κύριος στόχος των νέων δημοκρατιών ήταν η εκπαίδευση αξιωματικών, η ίδρυση ακαδημιών και κέντρων εκπαίδευσης, η ανεξαρτητοποίηση των συστημάτων ανεφοδιασμού των μονάδων και η αποδοχή εθνικών συμβόλων με παράλληλη αφοσίωση σε αυτά. Απώτερος στόχος παραμένει η επιθυμία σύστασης ανεξάρτητης στρατιωτικής διπλωματίας.

Από το 1992 και για τα δύο επόμενα χρόνια, η ίδρυση στρατιωτικών σχολών έδειχνε να είναι πιο σημαντική και πειστική στο Καζακστάν και στο Ουζμπεκιστάν. Οι προβλέψεις για εθνικές εντάσεις και διαμάχες στο Καζακστάν, (38% του πληθυσμού Ρώσοι και 40% Καζάχοι¹⁴⁰) συμπάρεσσαν τις ένοπλες δυνάμεις της χώρας και προκάλεσαν έντονη ανησυχία. Μόνο το 3% των αξιωματικών της 40^{ης} σοβιετικής στρατιάς, που έγινε τελικά η ραχοκοκαλιά του νέου στρατού της χώρας ήταν Καζάχοι.¹⁴¹ Η Άλμα Άτα ήταν προσεκτική στην προσπάθειά της για ίδρυση ανεξάρτητου εθνικού στρατού. Για να διατηρήσει την εσωτερική σταθερότητα και να αποτρέψει την πολιτικοποίηση του στρατού, ο πρόεδρος Ναζαρμπάγιεφ υποστήριξε τη στενή στρατιωτική συνεργασία με τη Ρωσία, προτείνοντας την συγκρότηση ενιαίου Ρώσο-Καζακικού αμυντικού άξονα.¹⁴² Το στρατιωτικό δόγμα του Καζακστάν προέβλεπε

συνεργασία με άλλα κράτη της Κοινοπολιτείας που συμμετείχαν στο Σύμφωνο Συλλογικής Ασφάλειας το οποίο υπογράφηκε στην Τασκένδη. Η στρατηγική αμυντική γραμμή των χωρών του Συμφώνου βασιζόταν στη στενή συνεργασία και το συντονισμό με το ρωσικό στρατό.¹⁴³

Τον Αύγουστο του 1992 υπογράφηκε συμφωνία με τους Ρώσους για την εκπαίδευση στρατιωτικού προσωπικού. Τετρακόσιοι πενήντα εκπρόσωποι του Καζακστάν θα εκπαιδεύονταν σε ρωσικά στρατιωτικά Κολέγια και Ακαδημίες τα επόμενα πέντε, έξι χρόνια. Καζάχοι αξιωματικοί θα πήγαιναν στις ΗΠΑ για μετεκπαίδευση, ενσωματωμένοι στην στρατιωτική αποστολή της Ρωσίας. Παράλληλα, η Στρατιωτική Ακαδημία της Άλμα Άτα θα μετατρέποταν σε ίδρυμα μετεκπαίδευσης ανώτερων αξιωματικών. Τέλος, θα έπρεπε να δημιουργηθούν στρατιωτικές σχολές στα πανεπιστήμια της χώρας.¹⁴⁴

Οι κύριες δυσκολίες που αντιμετώπιζε το 1992 ο στρατός του Καζακστάν προέρχονταν από την μετανάστευση Ουκρανών, Λευκορώσων και Ρώσων αξιωματικών, μια απώλεια σε ανθρώπινο δυναμικό που υπολογίζεται στο 30%.¹⁴⁵ Τους πρώτους μήνες μετά την κατάλυση της ΕΣΣΔ, 1.517 αξιωματικοί που δεν ήταν Καζάχοι, εγκατέλειψαν τη χώρα και άλλοι 836 εξέφρασαν την επιθυμία να υπηρετήσουν στις δικές τους δημοκρατίες.¹⁴⁶

Το 1993 συζητήθηκε στο καζαχικό κοινοβούλιο ο αμυντικός προϋπολογισμός. Κατά τη συζήτηση αποκαλύπτηκαν και οι αντιθέσεις που εξέφραζαν τα διάφορα κοινωνικά στρώματα αναφορικά με το θέμα του στρατού. Τελικά, από τον συνολικό προϋπολογισμό ύψους 722 δις

ρουβλιών, αποφασίστηκε να διατεθεί το ποσό των περίπου 69 δις για τις αμυντικές ανάγκες του 1993.¹⁴⁷ Επρόκειτο για μια εξαιρετικά γενναιόδωρη πολιτική σε περίοδο ειρήνης (ποσοστό 10,5% του κρατικού προϋπολογισμού).

Σύμφωνα με ανοιχτές πηγές της περιόδου, ο στρατός του Καζακστάν θα αποτελείτο από δυνάμεις εδάφους, αέρος, από ειδικά εκπαιδευμένο σώμα αεράμυνας και από ναυτικές μονάδες. Στο τέλος του 1992, η κυβέρνηση της Άλμα Άτα διεκδίκησε επίσημα το τμήμα που της αναλογούσε από τον στόλο της Κασπίας.¹⁴⁸ Ιδρύθηκε επίσης, μονάδα φρουρών συνόρων και εθνοφρουράς αλλά, τα σύνορα του Καζακστάν θα συνέχιζαν να προστατεύονται από κοινές Ρώσο-καζακικές δυνάμεις¹⁴⁹. Στο μεταξύ η αποκαλούμενη εθνοφρουρά έδειχνε δείγματα παρακμής. Ενώ στα τέλη του 1993 το μέγεθος των δυνάμεων του Καζακστάν είχε φτάσει τις 170.000¹⁵⁰, μακροπρόθεσμα προβλεπόταν να κυμαίνεται από 0,5 έως 0,9 % του συνολικού πληθυσμού (περίπου 45.000).

Το 1992 η στρατιωτική ηγεσία της χώρας επεδίωκε δύο βασικούς στόχους: Πρώτον τη μετάβαση προς τον εθελοντικό στρατό και δεύτερον την εξασφάλιση εξοπλισμού υψηλής τεχνολογίας συμπεριλαμβανομένων μαχητικών αεροσκαφών και επιθετικών ελικοπτέρων. Λόγω της μορφολογίας του εδάφους του Καζακστάν, κύριος στόχος για τις ένοπλες δυνάμεις¹⁵¹ ήταν η εκπαίδευση κινητών μονάδων με ικανότητα ταχείας ανάπτυξης σε όλη την έκταση της χώρας που είναι κυρίως Στέπα.

Το Ουζμπεκιστάν είχε επίσης σοβαρούς λόγους να ανησυχεί για τις συνθήκες διαβίωσης, το ηθικό, την αφοσίωση και την ετοιμότητα των

δυνάμεών του. Σε πολλές περιπτώσεις ο πρόεδρος της χώρας, Ίσλαμ Καρίμοφ, είχε δηλώσει ότι δε θα δίσταζε να χρησιμοποιήσει βία αν κάποιο σενάριο τύπου Τατζικιστάν εισαγόταν στη χώρα του. Όπως και στην περίπτωση του Καζακιστάν, η στενή στρατιωτική συνεργασία με τη Ρωσία και η σταδιακή εθνικοποίηση του στρατού, αποτελούσαν τη βάση της ουζμπεκικής στρατιωτικής πολιτικής. Επιθυμία της τότε ηγεσίας ήταν να διατηρήσει η Ρωσία τον στρατηγικό της ρόλο στην Κεντρική Ασία.¹⁵²

Το Ουζμπεκιστάν ανέλαβε την υποχρέωση να διατηρεί ενιαίο αμυντικό χώρο με τη Ρωσία, μέσα στον οποίο εντάσσονται η κοινή άμυνα, τα στρατιωτικά δόγματα, το θεσμικό πλαίσιο και η εκπαίδευση. Σε μία κίνηση καλής θέλησης, 5.000 άνδρες συμμετείχαν στη Δυτική Πανστρατιά του Ρωσικού στρατού το 1993.¹⁵³ Όπως και στην υπόλοιπη περιοχή, έτσι και στο Ουζμπεκιστάν, η σύνθεση του εθνικού νεοσύστατου στρατού είχε προβλήματα και δυσκολίες. Οι αξιωματικοί ήταν στην πλειοψηφία μη κεντροασιατικής καταγωγής (70%), ενώ αντίθετα οι στρατιώτες ήταν Ουζμπέκοι (πάνω από 70%).¹⁵⁴ Το γλωσσικό πρόβλημα είχε οξυνθεί. Οι Ρώσοι αξιωματικοί παροτρύνονταν να μάθουν την ουζμπεκική γλώσσα, και οι Ουζμπέκοι οπλίτες τη ρωσική. Η κατάσταση γινόταν ακόμα πιο περίπλοκη καθώς εμφανίζονταν αντιπαλότητες μεταξύ των Ουζμπέκων στρατιωτών που προέρχονταν από τις ανατολικές επαρχίες και αυτών από τις δυτικές.¹⁵⁵

Το 1993, ο Ουζμπεκικός στρατός αποτελείτο από δύο ταξιαρχίες: μία ταξιαρχία εθνοφρουρών από 2.000 άνδρες, με έδρα την Τασκένδη και

μία μηχανοκίνητη στο Τεμέζ, στα σύνορα με το Αφγανιστάν.¹⁵⁶ Την ίδια χρονιά το Υπουργείο Άμυνας άρχισε να καλεί αξιωματικούς ουζμπεκικής εθνότητας, πίσω στη γενέτειρά τους. Επίσης, προγραμματίστηκε η αναμόρφωση τριών στρατιωτικών κολεγίων και ιδρύθηκε η πρώτη στρατιωτική σχολή για φοιτητές ουζμπεκικής καταγωγής στη Φεργκάνα.¹⁵⁷ Από ανοικτές πηγές μαθαίνουμε ότι η Τασκένδη σχεδίαζε να συγκροτήσει στρατό 30.000-35.000 ανδρών. Όσον αφορά τον εθελοντικό στρατό, οι συζητήσεις δεν προχώρησαν. Η νομοθεσία της χώρας ορίζει την στρατιωτική θητεία υποχρεωτική ως τη βασική αρχή του εθνικού αμυντικού δόγματος. Οι ένοπλες δυνάμεις θα απαρτιζονταν από πεζικό, αεροπορία, ειδικές δυνάμεις και εθνοφρουρά. Το Ουζμπεκιστάν είχε επίσης ανακοινώσει τη συγκρότηση φρουράς συνόρων και δυνάμεων εσωτερικής ασφάλειας.¹⁵⁸

Μέχρι το καλοκαίρι του 1992 οι αρχές της Κιργισίας δεν επιθυμούσαν την συγκρότηση ανεξάρτητων ενόπλων δυνάμεων. Συχνά, ο πρόεδρος Ακάγιεφ και οι στενοί του συνεργάτες δήλωναν ότι οι συμφωνίες της Κοινοπολιτείας για την ασφάλεια παρείχαν στην Κιργισία τις απαιτούμενες εγγυήσεις για την ασφάλεια και την άμυνά της. Επίσης είχε δηλώσει ότι η χώρα σχεδιάζει να περιοριστεί στη δημιουργία εθνοφρουράς 800 ανδρών¹⁵⁹. Όμως, οι προετοιμασίες για ίδρυση εθνικού στρατού στις άλλες δημοκρατίες και οι πιέσεις της Μόσχας (η οποία αρνήθηκε να χρηματοδοτήσει τα στρατεύματα που στάθμευαν στη χώρα) ανάγκασαν την Κιργιζιανή ηγεσία να αναθεωρήσει την αρχική της προσέγγιση και να αρχίσει να ιδρύει δικό της στρατό. Στο αίτημα του

στρατηγού Σαποζνίκοφ, τότε αρχιστράτηγου των Ενωμένων Ενόπλων Δυνάμεων, ο πρόεδρος Ακάγιεφ εξέδωσε διάταγμα, σύμφωνα με το οποίο οι μονάδες που υπηρετούσαν στην Κιργισία, περνούσαν οικονομικά και διοικητικά στη δικαιοδοσία της χώρας του.¹⁶⁰

Η όγδοη μηχανοκίνητη μονάδα στις πόλεις Μπισέκ και Ριμπασί, μια ορεινή ταξιαρχία από 500 -600 άνδρες στη πόλη Ος και ένας λόχος του αποκαλούμενου εσωτερικού στρατού, αποτέλεσαν τον πυρήνα του στρατού της Κιργισίας. Το 1993 ο στρατός της χώρας αριθμούσε περίπου 15.000 άνδρες, από τους οποίους 4.500 ήταν αξιωματικοί. Υπήρχαν επίσης 3.000 φρουροί συνόρων. Από το φθινόπωρο του 1992 έως το 1993, η Ρωσία είχε καλύψει το 80% του κόστους για την προστασία των συνόρων¹⁶¹ ενώ η κυβέρνηση της Κιργισίας σχεδίαζε να συγκροτήσει μάχιμο στρατό 8.000 ανδρών. Μακροπρόθεσμα, ο αμυντικός μηχανισμός της χώρας θα εξελισσόταν σε επαγγελματικού επιπέδου εθελοντικό στρατό. Στα μελλοντικά σχέδια της κυβέρνησης ήταν και η συγκρότηση εφεδρικού σώματος, ενώ ταυτόχρονα επιθυμούσε να προωθήσει τις διαπραγματεύσεις για συνεργασία στον τομέα της άμυνας και με άλλα κράτη-μέλη του Συμφώνου Συλλογικής Ασφάλειας.¹⁶²

Το Μάιο και τον Ιούνιο του 1992, πραγματοποιήθηκαν διμερείς διαπραγματεύσεις μεταξύ της Ρωσίας και του Τουρκμενιστάν, σχετικά με το μέλλον τμημάτων του στρατού και τον εξοπλισμό ενός σώματος στρατού (τέσσερις μεραρχίες) που θα έδρευε σε τουρκμενικό έδαφος. Οι Τουρκομάνοι αξιωματούχοι, πρότειναν στη Ρωσία να τεθούν υπό κοινή εποπτεία όλες οι στρατιωτικές μονάδες που βρίσκονταν στο έδαφος της

χώρας, με την υποχρέωση της από κοινού χρηματοδότησης και εφοδιασμού. Στις προτάσεις του Τουρκμενιστάν περιλαμβανόταν και η παραχώρηση του δικαιώματος να διατηρήσουν την υπηκοότητά τους οι Σλάβοι αξιωματικοί που υπηρετούσαν στις κοινές δυνάμεις.¹⁶³ Στις διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν, η Ρωσία καθόρισε σαφέστερα τις υποχρεώσεις των δύο συμβαλλόμενων κρατών. Σύμφωνα με το πρωτόκολλο που συνυπέγραψαν οι δύο πλευρές στις αρχές Ιουνίου, το Τουρκμενιστάν θα ίδρυε τις δικές του εθνικές ένοπλες δυνάμεις οι οποίες θα ετίθεντο υπό την κοινή διοίκηση της Ρωσικής Ομοσπονδίας και του Τουρκμενιστάν.¹⁶⁴ Όλα τα βασικά ζητήματα, όπως στρατηγικοί στόχοι, στρατιωτική εκπαίδευση, χειρισμοί κ.λπ., θα αποφασίζονταν μέσω διμερών συμφωνιών.¹⁶⁵ Δύο μεραρχίες, στις πόλεις Κούσκα και Κιζίλαρβατ, θα αποτελούσαν την βάση του τουρκμενικού στρατού.¹⁶⁶ Υπό ρωσική διοίκηση τέθηκαν οι αεροπορικές αμυντικές δυνάμεις, ορισμένες μονάδες της αεροπορίας και μία μεραρχία εκπαιδευτών.¹⁶⁷ Αυτά τα στρατεύματα παρέμειναν υπό τη διοίκηση του ρωσικού στρατού. Τον Ιούλιο του 1992 ανακοινώθηκε η συγκρότηση εθνοφρουράς 1.000 ανδρών στο Ασκαμπάτ.¹⁶⁸ Το Μάρτιο του 1993, η Τουρκμενική κυβέρνηση υπέγραψε συμφωνία με τη Ρωσία για τη συγκρότηση Τουρκμενικών Ναυτικών Δυνάμεων, υπό κοινή διοίκηση.¹⁶⁹ Στο μεταξύ, μετά την ανεξαρτητοποίηση της χώρας άρχισαν να εκδηλώνονται διεθνικές και διαφυλετικές αντιπαραθέσεις στο στρατιωτικό σώμα. Ενώ το 90% των υπαξιωματικών και των λοχαγών ήταν τουρκμενικής καταγωγής, οι αξιωματικοί, σε ποσοστό μεγαλύτερο

του 90%, ήταν σλαβικής προέλευσης. Το καλοκαίρι του 1992, η διαμάχη μεταξύ Τουρκομάνων στρατιωτών, διαφόρων φυλών, οδήγησε στο θάνατο 18 ατόμων. Όσον αφορά την αποφυγή της στρατιωτικής θητείας, που παρατηρήθηκε έντονα στις αρχές της ανεξαρτητοποίησης, η χώρα είχε το υψηλότερο ποσοστό (40%) ανάμεσα στις χώρες της Κεντρικής Ασίας. Για όλους αυτούς τους λόγους, η πειθαρχία και το ηθικό στις στρατιωτικές μονάδες της χώρας ήταν σε πολύ χαμηλά επίπεδα.¹⁷⁰ Στα σχέδια της κυβέρνησης ήταν η συντήρηση δύναμης 28.000 ανδρών¹⁷¹, ενώ μελλοντικά ο στρατός θα ήταν εθελοντικός.¹⁷²

Η νίκη του Λαϊκού Μετώπου στο Τατζικιστάν, το 1992, επί της αποκαλούμενης Ισλαμικής Δημοκρατικής Αντιπολίτευσης, σηματοδότησε την επιστροφή στην εξουσία στελεχών από τις τάξεις της πρώην πολιτικής ελίτ, στρατολογημένων κυρίως από τις περιοχές Κουτζέντ και Κουλγιάμπ. Οι συνέπειες που θα μπορούσε να έχει αυτή η εξέλιξη, σε στρατηγικής σημασίας ζητήματα για τη χώρα, θα ήταν η αναβίωση ενός ισχυρού φιλο-ρωσικού προσανατολισμού ή ακόμη και η απαρχή μιας εξάρτησης από το γειτονικό Ουζμπεκιστάν το οποίο είχε συμβάλει σημαντικά στη νίκη του Λαϊκού Μετώπου. Η νέα ηγεσία του Τατζικιστάν, ανακοίνωσε εσπευσμένα τη δημιουργία των πέντε πρώτων ταγμάτων του τακτικού στρατού της χώρας, στη βάση του στρατιωτικού σχηματισμού του Λαϊκού Μετώπου. Ειδικοί από το επιτελείο των Ενωμένων Ενόπλων Δυνάμεων (κυρίως από την 201^η ρωσική μεραρχία και το Ουζμπεκιστάν) προσκλήθηκαν να επιβλέψουν και να βοηθήσουν στη δημιουργία και ανάπτυξη αυτού του στρατού. Ταυτόχρονα, ο

Ιμαμαλί Ραχμόνοφ, πρόεδρος του Ανωτάτου Σοβιέτ του Τατζικιστάν, ανακοίνωσε την πλήρη ένταξη της χώρας στο Σύμφωνο Συλλογικής Ασφάλειας της Κοινοπολιτείας και πίεσε τη Ρωσία και τα άλλα μέλη να παράσχουν άμεση στρατιωτική υποστήριξη στη χώρα του, κυρίως στο κλείσιμο των Τατζικο-Αφγανικών συνόρων. Υπουργός άμυνας διορίστηκε ο Αλεξάντερ Σισλιανίκοφ, ρωσικής καταγωγής.¹⁷³ Τα κυριότερα προβλήματα που έπρεπε να αντιμετωπίσει ο στρατός, προέρχονταν από τις παρακρατικές ομάδες και από τους ενόπλους που απέμειναν από την Ισλαμική Δημοκρατική Αντιπολίτευση, και που είχαν, στο μεταξύ υποχωρήσει, στις ορεινές περιοχές του νοτιοανατολικού Τατζικιστάν. Προβλήματα επίσης δημιουργούσαν και οι συγκρούσεις στις παραμεθόριες περιοχές ανάμεσα σε Τατζίκους και Αφγανούς Μουτζαχεντίν και λαθρεμπόρους όπλων. Για να αντιμετωπίσει αυτές τις προκλήσεις ο στρατός της χώρας στηρίχθηκε, όχι μόνο στη βοήθεια της Ρωσίας και της Κοινοπολιτείας, αλλά και στον εθελοντικό στρατό στον οποίο στρατολογούνταν κυρίως μαχητές από τις φιλοκυβερνητικές περιοχές Κουλιάμπ και Κουργκάν-Τιούμπ. Η δημιουργία ισχυρής αμυντικής γραμμής κατά μήκος των νοτίων συνόρων της δημοκρατίας εθεωρείτο από τις κύριες προτεραιότητες. Ένα ακόμα σοβαρό πρόβλημα που έπρεπε να επιλυθεί ήταν η μεγάλη έλλειψη έμπειρων διοικητών. Για το σκοπό αυτό, το Υπουργείο Άμυνας ξανακάλεσε περίπου 200 έφεδρους αξιωματικούς. Τον Ιανουάριο του 1993, στην Ανωτάτη Σχολή Διοίκησης του Μηχανικού εισήχθησαν 150 νέοι αξιωματικοί σε τμήματα

8μηνης ή 9μηνης φοίτησης.¹⁷⁴ Στα σχέδια του Τατζικιστάν ήταν η δημιουργία μικρού και ευέλικτου στρατού, 20.000 ανδρών.¹⁷⁵

Τους δύο πρώτους μήνες μετά το σχηματισμό της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών (ειδικά τον Δεκέμβριο του 1991), ο Πρόεδρος Γιέλτσιν επιχείρησε να διατηρήσει τη διοίκηση και τον κοινό στρατηγικό χώρο της Κοινοπολιτείας. Η Ουκρανία απαίτησε πρώτη – και εξασφάλισε – τον έλεγχο του στρατού που βρισκόταν στο έδαφός της, ανακηρύσσοντας έτσι, την ανεξαρτησία της και στον αμυντικό τομέα. Η Μολδαβία, το Αζερμπαϊτζάν και η Λευκορωσία ακολούθησαν τον ίδιο δρόμο και ίδρυσαν τους δικούς τους εθνικούς στρατούς.

Τον Μάιο του 1992, η Ρωσία θορυβημένη από τη γρήγορη εθνικοποίηση των στρατιωτικών εγκαταστάσεων στις ευρωπαϊκές περιοχές και στον Καύκασο και δυσαρεστημένη από την προοπτική να μοιραστεί δυνάμεις με κοινό αμυντικό δόγμα προτίμησε να δημιουργήσει τις δικές της εθνικές ένοπλες δυνάμεις.

Σε όλη αυτή την περίοδο (Δεκέμβριος 1991 - Απρίλιος 1992), το θέμα που απασχολούσε όλους τους ενδιαφερομένους ήταν οι ρώσο-ουκρανικές σχέσεις. Οι πέντε εταίροι της ΚΑΚ, εξαρχής, υποστήριξαν τη διατήρηση κοινού στρατού και συνεπώς τη στενή στρατηγική συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών της Κοινοπολιτείας. Άλλωστε, οι συζητήσεις εκείνης της περιόδου έδειξαν ότι υπήρχε μικρή διαφοροποίηση στα κρίσιμα στρατηγικά ζητήματα. Τα υποχρεώσεις των κεντροασιατών αξιωματούχων περιορίζονταν στην ευθύνη για την εξασφάλιση καλών συνθηκών διαβίωσης στο στράτευμα και στην αποφυγή αποστολής

νεαρών κεντροασιατών σε «θερμά σημεία». Οι κύριες διαφωνίες μεταξύ τη Ρωσίας και των δημοκρατιών της Κεντρικής Ασίας αφορούσαν στη χρηματοδότηση του ενιαίου στρατού, καθώς τα κεντροασιατικά κράτη, με εξαίρεση το Καζακστάν, δήλωναν ότι θα συμμετείχαν λίγο ή καθόλου στον στρατιωτικό προϋπολογισμό.¹⁷⁶

Αυτές οι θέσεις αντανάκλυναν τη γενική πολιτική του συνόλου της κεντροασιατικής προσέγγισης. Όπως προαναφέραμε, σε άλλη ενότητα, οι τάσεις στην Κεντρική Ασία ήταν, αρχικά, σταθερές υπέρ της Ένωσης. Υπενθυμίζουμε, ότι οι κάτοικοι δεν είχαν εμπειρία από πολιτικό και ένοπλο αγώνα για ανεξαρτησία και οι πληθυσμοί της παρέμεναν πιστοί στην ΕΣΣΔ. Η Κεντρική Ασία όντως πέρασε από μια διαδικασία «παθητικής απελευθέρωσης», με την πολιτική ανεξαρτησία να εισβάλλει σε συνθήκες απόλυτης οικονομικής και στρατιωτικής εξάρτησης από το κέντρο. Η πλειοψηφία της κεντροασιατικής κυβερνητικής ελίτ – κομματικά γαλουχημένης – δεν ήθελε τη διάλυση των παραδοσιακών δομών και θεσμών. Φοβόταν ότι μια τέτοια διαδικασία θα διέκοπτε την εσωτερική σταθερότητα. Οι πολιτικοί που βρέθηκαν αντιμέτωποι με την σκληρή πραγματικότητα μιας απελευθέρωσης για την οποία δεν είχαν αγωνισθεί, και εν μέρει δεν είχαν επιθυμήσει, πίστευαν ότι η Ρωσία ήταν η μόνη ικανή δύναμη να εγγυηθεί την ασφάλεια και την τάξη στην Κεντρική Ασία. Πίστευαν επίσης ότι, οπωσδήποτε, η Ρωσία θα έπαιρνε μέτρα διάσωσης των κυβερνήσεων τους, σε περίπτωση που θα απειλούνταν από την ισλαμική ή την εθνικιστική αντιπολίτευση.

Οι αλλαγές στη ρωσική εξωτερική πολιτική προκάλεσαν πράγματι μια ανανέωση του ενδιαφέροντος για την ασφάλεια της περιοχής. Όσοι Ρώσοι ανησυχούσαν ότι η Μόσχα θα γυρνούσε την πλάτη στο μουσουλμανικό Νότο έπεσαν έξω. Ωστόσο, η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και η ανεξαρτησία των κεντροασιατικών Δημοκρατιών δημιούργησε μια νέα δυναμική. Οι αυτόνομες, πλέον, δημοκρατίες άρχισαν να διαμορφώνουν τις δικές τους εθνικές προτεραιότητες σε ζητήματα ασφάλειας. Η εμφάνιση διαφορετικών απόψεων σε αμυντικά ζητήματα ήταν αναπόφευκτη.

Οι φυσικές διαφορές μεταξύ των πέντε –διαφορές που καθορίζονταν από τις πλουτοπαραγωγικές πηγές, τη γεωγραφική θέση, την εσωτερική κατάσταση– δημιούργησαν σημαντική διαφοροποίηση στην προσέγγιση των αμυντικών ζητημάτων.

Αν και οι νέες δημοκρατίες έδιναν έμφαση στο ρόλο της Ρωσίας ως προς την ασφάλειά τους, το Καζακστάν και το Ουζμπεκιστάν – τα δύο μεγαλύτερα κράτη στην περιοχή και αντίπαλοι στη διεκδίκηση του κέντρου εξουσίας της περιοχής – ήταν πιο διεκδικητικά στον τομέα των στρατιωτικών τους αναγκών και έτοιμα να ιδρύσουν δικούς τους εθνικούς στρατούς. Από το Δεκέμβριο του 1991 ως τον Ιανουάριο του 1992, το Καζακστάν και το Ουζμπεκιστάν, αντίστοιχα, φρόντισαν ώστε να περιέλθει υπό εθνική διοίκηση ο στρατός που βρισκόταν στα εδάφη τους, με εξαίρεση κάποια τμήματα στρατηγικής άμυνας.¹⁷⁷ Το Ουζμπεκιστάν ήταν η πρώτη χώρα που έθεσε ζήτημα εθνικού στρατού μέσα στις δομές του κοινού στρατού της Ένωσης. Το Τουρκμενιστάν, η

Κιργισία και το Τατζικιστάν δεν αναφέρονταν σε θέματα άμυνας, προτιμώντας να μοιραστούν με τη Ρωσία το οικονομικό βάρος της συντήρησης του στρατού που βρισκόταν στα εδάφη τους. Το Τατζικιστάν και η Κιργισία, είχαν ελάχιστα μέσα για να αναπτύξουν δική τους άμυνα. Περισσότερο άλλωστε, απασχολούσε τον πρόεδρο του Τατζικιστάν, Ναμπίγιεφ, η αυξανόμενη εσωτερική αστάθεια. Καθώς κατακερματιζόταν η κοινωνική συνοχή και η αντιπαράθεση ανάμεσα στην παραδοσιακή πολιτική και η οικονομική κυριαρχία των φυλών Κουτζέντ και Κουλγιάμπ μεγάλωνε, η επιθυμία της παλιάς σοβιετικής ελίτ να διατηρήσει τη ρωσική στρατιωτική παρουσία αυξανόταν.

Στις αρχές του 1992 η Κιργισία εξέφρασε την επιθυμία να μη δημιουργήσει δικές της ένοπλες δυνάμεις, αλλά μόνο μικρή εθνοφρουρά. Ο Πρόεδρος Ακάγιεφ και οι στενοί του συνεργάτες έβλεπαν τη Κιργισία σαν τη μελλοντική Ελβετία ή τη Σιγκαπούρη της Κεντρικής Ασίας. Η θέση της χώρας σε αμυντικά ζητήματα εκφράστηκε από τον Ακάγιεφ: «Είμαστε υπέρ μιας ουδέτερης Κιργισίας και δεν θα συμμετάσχουμε σε κανένα στρατιωτικό μπλοκ. Δεν θέλουμε να δημιουργήσουμε δικό μας στρατό και δε σκεφτόμαστε να θέσουμε υπό τη διοίκηση της χώρας μας, οποιονδήποτε στρατιωτικό σχηματισμό βρίσκεται στο έδαφος της δημοκρατίας μας.»¹⁷⁸

Μέχρι τη στιγμή που συγκλήθηκε η 4^η διάσκεψη κορυφής της Κοινοπολιτείας, στα μέσα Μαΐου του 1992 στην Τασκένδη, όπου υπογράφηκε η συμφωνία για την συλλογική ασφάλεια, το μέλλον του σοβιετικού στρατού στην Κεντρική Ασία ήταν ασαφές. Ενώ το

Ουζμπεκιστάν και το Καζακιστάν είχαν ήδη θέσει όλα τα στρατεύματα (εκτός από τις μονάδες στρατηγικής άμυνας, δηλαδή τις πυρηνικές εγκαταστάσεις) που βρίσκονταν στα εδάφη τους υπό δική τους εθνική διοίκηση και είχαν δηλώσει ότι θα ιδρύσουν δικούς τους στρατούς, στο Τατζικιστάν, το Τουρκμενιστάν και την Κιργισία, το θέμα της διοίκησης του στρατού που βρίσκονταν εκεί δεν είχε αποσαφηνιστεί. Ο Στρατηγός Πάβελ Γκράτσεφ, Υπουργός Άμυνας της Ρωσίας, πρότεινε να παραχωρήσει η Ρωσία ένα τμήμα των δυνάμεών της στις τρεις δημοκρατίες, πράγμα το οποίο θα τους επέτρεπε να θεωρούνται τμήμα του ρωσικού στρατού.¹⁷⁹ Αυτή η πρόταση απερρίφθη από το Τουρκμενιστάν που επέμενε να έχει κοινό στρατό, κάτω από κοινή διοίκηση και προϋπολογισμό με τη Ρωσία.¹⁸⁰ Τα ζητήματα αυτά λύθηκαν το Μάιο και τον Ιούνιο του 1992 μέσα από διμερείς συμφωνίες που υπέγραψε η Ρωσία με τις δύο αυτές δημοκρατίες.

Η δημιουργία εθνικού στρατού διευκόλυνε τη Ρωσία στην υπεράσπιση των συμφερόντων της μέσα στην Κοινοπολιτεία και στην Κεντρική Ασία. Από τη μια μεριά, η πτώση του καθεστώτος Ναζιμπουλάχ στο Αφγανιστάν και από την άλλη ο εμφύλιος στο Τατζικιστάν, υποχρέωσαν τους Ρώσους πολιτικούς, ακαδημαϊκούς και στρατιωτικούς παράγοντες, να γίνουν πιο διεκδικητικοί απέναντι στις μεταβαλλόμενες απειλές, που προέρχονταν από την Κεντρική Ασία. Παράλληλα, οι τάσεις απόσχισης από το κέντρο και οι προσπάθειες της Ουκρανίας, της Μολδαβίας και του Αζερμπαϊτζάν να περιορίσουν τις στενές σχέσεις τους με τη Ρωσία,

ανάγκασαν τη Μόσχα να περιώσει ό,τι μπορούσε από τον κοινό αμυντικό χώρο της Ένωσης.

Στην Μόσχα, οι στρατιωτικές αρχές υποστήριζαν ότι η Ρωσία έχει ζωτικό συμφέρον να διατηρήσει την αεροπορική άμυνα, τις εγκαταστάσεις εδάφους και την υπάρχουσα στρατιωτική υποδομή. Ενόψει της αστάθειας που εμφανιζόταν στην περιοχή, οι κεντροασιατικές κυβερνήσεις επίσης συνειδητοποιούσαν το πλεονέκτημα της συμμαχίας με τη Ρωσία.

Το Σύμφωνο Συλλογικής Ασφάλειας που υπογράφηκε στην τέταρτη συνάντηση κορυφής της Κοινοπολιτείας, τον Μάιο του 1992, αφορούσε στη στρατιωτική συνεργασία μεταξύ της κάθε δημοκρατίας με τη Ρωσία. Στην πράξη λειτουργούσε σαν κάλυψη ενός συντονιστικού μηχανισμού που είχε σκοπό τη διμερή λειτουργία, με τη Ρωσία ως εγγυήτρια δύναμη. Επί πλέον το Σύμφωνο παρείχε στη Ρωσία ένα μέσο άσκησης επιρροής στις στρατιωτικές εξελίξεις των κεντροασιατικών κρατών.

Έξι κράτη – Ρωσία, Καζακστάν, Ουζμπεκιστάν, Κιργισία, Τατζικιστάν και Αρμενία – συνυπέγραψαν προσάρτημα στο σύμφωνο, βάσει του οποίου η επίθεση ή απειλή για επίθεση εναντίον ενός κράτους-μέλους θα θεωρείτο επίθεση εναντίον όλων των συμβαλλομένων. Οι έξι δημοκρατίες ανέλαβαν την υποχρέωση να μη χρησιμοποιήσουν βία στις διακρατικές τους σχέσεις και να μη συμμετέχουν σε στρατιωτικούς συνασπισμούς που θα στρέφονταν εναντίον ενός από τα κράτη-μέλη.

Η συμμαχία ίδρυσε Συλλογικό Συμβούλιο Ασφαλείας που αποτελείτο από τον επικεφαλής του στρατού κάθε κράτους και τον Αρχηγό των

Ενόπλων Δυνάμεων της Κοινοπολιτείας. Το συμβούλιο είχε την ευθύνη του συντονισμού των κοινών δραστηριοτήτων των κρατών-μελών στον τομέα της ασφάλειας. Αρχικά, η συμμαχία θα είχε ισχύ πέντε ετών και θα ήταν ανοικτή και για τα άλλα μέλη της Κοινοπολιτείας.¹⁸¹

Το Τουρκμενιστάν δεν συμμετείχε στο Σύμφωνο Συλλογικής Ασφάλειας.¹⁸² Οι Τουρκομάνοι αξιωματούχοι εξακολούθησαν να δίνουν προτεραιότητα σε διμερή στρατιωτική συνεργασία με τη Ρωσία, στο πλαίσιο των Ενωμένων Ενόπλων Δυνάμεων. Η θέση αυτή ήταν σε πλήρη συμφωνία με την προτίμηση της Ασκαμπάτ για διμερείς μάλλον, παρά για πολυμερείς συμφωνίες και με την απροθυμία της να δει την Κοινοπολιτεία να εξελίσσεται σε κάτι περισσότερο από μία απλή οικονομική συμμαχία.

Η θέση του Τουρκμενιστάν ήταν αρνητική τόσο ως προς την ανάμιξη του στα υπάρχοντα ή στα εν δυνάμει θερμά σημεία της Κοινοπολιτείας, όσο και ως προς οποιαδήποτε ειρηνευτική δύναμη της Κοινοπολιτείας. Με πλούσια αποθέματα φυσικού αερίου και πετρελαίου και με καλύτερες προοπτικές για εσωτερική σταθερότητα, το Τουρκμενιστάν απέφυγε προσεκτικά κάθε υποχρέωση προς την Κοινοπολιτεία ή τα άλλα κεντροασιατικά κράτη.

Ο σχηματισμός νέων δομών και οργάνων του Οργανισμού Συλλογικής Ασφάλειας παρέμεινε σε πρώιμο στάδιο. Περισσότερες ήταν οι δηλώσεις παρά οι ουσιαστικές δραστηριότητες στα πλαίσια της διμερούς και της πολυμερούς συνεργασίας μεταξύ της Ρωσίας και των πέντε, αλλά και μεταξύ των ίδιων των κεντροασιατικών χωρών. Παρά το γεγονός ότι

περίπου 300 διαφορετικές στρατιωτικές συμφωνίες και πρακτικά έχουν υπογραφεί από την Κοινοπολιτεία, δεν έγινε δυνατή η εφαρμογή και η προώθησή τους και οι περισσότερες υπάρχουν μόνο στα χαρτιά.¹⁸³

Το Μάρτιο του 1993 ο στρατηγός Γιεβγκένι Σαποσνίκοφ, επικεφαλής των Ενόπλων Δυνάμεων της Κοινοπολιτείας, παραδέχτηκε ότι παρά την υπογραφή της Συμφωνίας της Τασκένδης, δεν σημειώθηκε ουσιαστική πρόοδος στην κοινή άμυνα των κρατών- μελών.¹⁸⁴ Η συνολική εικόνα της στρατιωτικής συνεργασίας των κεντροασιατικών και των άλλων κρατών της Κοινοπολιτείας περιπλέκεται ακόμη περισσότερο από την έλλειψη σαφήνειας σχετικά με τις μεταξύ τους σχέσεις. Η ιδέα της στρατιωτικής ασφάλειας της Κοινοπολιτείας, αρχικά, αναφερόταν στην άμυνα και των έντεκα κρατών-μελών. Συνεπώς, στις δομές διοίκησης και ελέγχου των Ενωμένων Ενόπλων Δυνάμεων της Κοινοπολιτείας (Ανώτατη Διοίκηση, Υπουργικό Συμβούλιο Άμυνας και άλλα όργανα) θα περιλαμβάνονταν και τα έντεκα μέλη.

Η θέση των έξι της Τασκένδης υπέρ της πλήρους στρατιωτικής ολοκλήρωσης βρήκε αντίθετα τα υπόλοιπα μέλη (Ουκρανία, Μολδαβία και κυρίως το Τουρκμενιστάν) και οι διαδικασίες καθυστέρησαν. Οι έξι της Τασκένδης συμφώνησαν να διατηρηθεί μια ευρύτερη στρατιωτική συμμαχία μέσα στο πλαίσιο της Κοινοπολιτείας (που θα περιελάμβανε και τη Λευκορωσία).¹⁸⁵ Τελικά, όπως παραδέχθηκε και ο στρατηγός Σμσόνοφ το Φεβρουάριο του 1993, «ποτέ δεν υπήρξε Κοινός Στρατός της Κοινοπολιτείας».¹⁸⁶

Ταυτόχρονα, με τη γενικότερη πολιτική εμπλοκή, άρχισαν να διαπλέκονται και οι τομείς υπευθυνότητας του Συμφώνου της Τασκένδης και των Ενωμένων Ενόπλων Δυνάμεων. Μόνο οι μετέχοντες στο Σύμφωνο Συλλογικής Ασφάλειας προσκλήθηκαν στις 27 Φεβρουαρίου στη συνάντηση του Υπουργικού Συμβουλίου Άμυνας στη Μόσχα. Αξίζει να σημειωθεί ότι η στρατιωτική εφημερίδα *Κράσναγια Ζβιζντά*, χαρακτήρισε αυτή τη συνάντηση ως «αλλαγή πλεύσης» και ότι μετά από αυτήν «οι έξι της Τασκένδης θα έπρεπε να στραφούν προς την κατεύθυνση της σταθεροποίησης και εδραίωσης της μεταξύ τους στρατιωτικής συνεργασίας, ενώ τα άλλα κράτη θα πρέπει να αναζητήσουν άλλους τρόπους κάλυψης των αμυντικών τους αναγκών».¹⁸⁷ Το γεγονός ότι μόνο επτά κράτη - μέλη (οι έξι και η Λευκορωσία) υπέγραψαν το καταστατικό της Κοινοπολιτείας στο Μίνσκ τον Ιανουάριο του 1993, μαρτυρά το βαθμό αποδοχής της προσέγγισης για συλλογική ασφάλεια.

Η διαδικασία φαίνεται ότι οδηγούσε αναπόφευκτα στη δημιουργία μιας Κοινοπολιτείας δύο ταχυτήτων στη στρατιωτική σφαίρα, όπως υποστηρίχτηκε και από τον Ναζαρμπάγιεφ¹⁸⁸ και ότι ο Κοινός Στρατός της Κοινοπολιτείας θα περιοριζόταν στα έξι κράτη-μέλη που υπέγραψαν τη συμφωνία της Τασκένδης.¹⁸⁹ Την ίδια στιγμή η Λευκορωσία διατηρούσε επιφυλάξεις για τη συμμετοχή της σε ειρηνευτικές δυνάμεις της Κοινοπολιτείας.¹⁹⁰

Με τη πάροδο του χρόνου έγιναν συντονισμένες προσπάθειες να προχωρήσουν οι διαδικασίες που αφορούσαν στον Κοινό Στρατό της

Κοινοπολιτείας και να αποφασιστούν οι δομές και οι λειτουργίες του. Σύμφωνα με τον στρατηγό Ιβάσοφ, τότε Γραμματέα του Υπουργικού Συμβουλίου Άμυνας της Κοινοπολιτείας, ο Κοινός Στρατός θα αποτελείτο από στρατηγικές πυρηνικές δυνάμεις, συλλογικές ειρηνευτικές δυνάμεις, και συλλογικές δυνάμεις αποτροπής εσωτερικών διενέξεων. Η αριθμητική δύναμη του στρατού δεν προσδιορίστηκε λόγω έλλειψης ομοφωνίας μεταξύ των μελών.¹⁹¹ Στα μέσα Φεβρουαρίου 1993, μόνο το Καζακστάν ανακοίνωσε την ετοιμότητά του να συμμετάσχει στις δυνάμεις της Κοινοπολιτείας για την αντιμετώπιση των διενέξεων των εξωτερικών συνόρων.¹⁹² Τα ζητήματα χρηματοδότησης του Κοινού Στρατού δεν λύθηκαν.¹⁹³ Επί πλέον ακόμα, και τα έξι κράτη που συμμετείχαν στη συλλογική ασφάλεια δεν είχαν τις ίδιες απόψεις ως προς τη δομή, τον έλεγχο ή το σύστημα διοίκησης. Αρχικά, η Ρωσία και το Ουζμπεκιστάν ήταν υπέρ του μοντέλου του Συμφώνου της Βαρσοβίας, ενώ τα άλλα μέλη - Καζακστάν, Κιργισία, Τατζικιστάν και Αρμενία - προτιμούσαν να οργανωθούν κατά το μοντέλο του ΝΑΤΟ.¹⁹⁴

Τελικά, η Ρωσία υιοθέτησε μια πιο ευέλικτη θέση ως προς το στρατιωτικό μοντέλο. Στη συνάντηση του Υπουργικού Συμβουλίου Άμυνας, το Μάιο του 1993, ο Ρώσος εκπρόσωπος απέρριψε κατηγορηματικά το σχέδιο συμφώνου που προτάθηκε από τον Σαποσνίκοφ και τους συνεργάτες του. Αντιθέτως, οι υπόλοιποι πέντε τον υποστήριξαν. Οι βασικοί λόγοι για τους οποίους η ρωσική πλευρά απέρριψε το σχέδιο, σύμφωνα με την επίσημη ανακοίνωση, ήταν οι ακόλουθοι: 1) κατηγορηματική απόρριψη της ιδέας της μεταβίβασης της

διοίκησης και του ελέγχου των στρατηγικών (πυρηνικών) δυνάμεων στην ανώτατη διοίκηση του Κοινού Στρατού και 2) φόβος ότι η ίδρυση ενός Κοινού Στρατού της Κοινοπολιτείας θα μπορούσε να προκαλέσει ανησυχία στο ΝΑΤΟ και τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.¹⁹⁵

Η θέση αυτή έδειχνε ότι οι στρατιωτικοί κύκλοι της Ρωσίας είχαν αρχίσει να ανησυχούν για την προοπτική παραχώρησης διοικητικής εξουσίας στον Κοινό Στρατό της Κοινοπολιτείας, στον οποίο πλειοψηφούσαν οι κεντροασιατικές χώρες (τέσσερις έναντι μίας).

Αν και οι αρχικές συζητήσεις για συνεργασία στην περιοχή αφορούσαν στρατιωτικά ζητήματα στρατηγικής σημασίας, τα πέντε κράτη είχαν μεγαλύτερη επιτυχία στις μεταξύ τους διαπραγματεύσεις για οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα παρά για ζητήματα σχετικά με τον τομέα της άμυνας.

Μια πρώτη προσπάθεια δημιουργίας κεντροασιατικού φόρουμ για την επίλυση πολιτικών και εθνικών διενέξεων παρουσιάστηκε στη σύνοδο κορυφής των κεντροασιατικών κρατών, τον Απρίλιο του 1992, στην πρωτεύουσα της Κιργισίας, Μπισέκ. Οι συμμετέχοντες ψήφισαν κοινή δήλωση στην οποία αναγνώριζαν το απαραβίαστο των συνόρων στην Κεντρική Ασία. Η δήλωση υποχρέωνε τις πέντε χώρες να επιδιώξουν συντονισμένη πολιτική αντιμετώπιση στον τομέα ασφάλειας της περιοχής τους.¹⁹⁶

Μετά τη συνάντηση κορυφής της Τασκένδης, τον Ιανουάριο του 1993, ο Ναζαρμπάγιεφ μίλησε για τη δυνατότητα ίδρυσης κεντροασιατικής αμυντικής συμμαχίας, γεγονός που θα ερχόταν σαν συνέχεια της

ωρίμανσης των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών καθώς και της πολιτικής ολοκλήρωσης.¹⁹⁷ Η δήλωση φαίνεται ότι μάλλον έγινε για να προειδοποιηθεί η Ρωσία ότι πρέπει να σεβαστεί την συμμαχία της με τις κεντροασιατικές χώρες και όχι για να εκφράσει σοβαρές προθέσεις ως προς την ίδρυση αμυντικής συμμαχίας.

Παράλληλα με τις πολυμερείς αμυντικές δομές της Κοινοπολιτείας, την Άνοιξη του 1992, εμφανίστηκε και μία τάση για διμερείς σχέσεις μεταξύ των κρατών-μελών στον τομέα της άμυνας και της ασφάλειας. Αυτό διαφαίνεται από μια σειρά Συμφώνων Φιλίας, Συνεργασίας και Αμοιβαίας Βοήθειας που υπογράφηκαν το 1992, μεταξύ Ρωσίας και Καζακστάν (25 Μαΐου), Ρωσίας - Ουζμπεκιστάν (30 Μαΐου), Ρωσίας - Τουρκμενιστάν (8 Ιουνίου) και Ρωσίας -Κιργισίας (10 Ιουνίου).

Οι τρεις συμφωνίες μεταξύ Ρωσίας - Καζακστάν, Ρωσίας - Ουζμπεκιστάν και Ρωσίας - Κιργισίας, στην πράξη νομιμοποιούσαν τη ρωσική στρατιωτική παρουσία, η κάθε μία σε διμερή βάση. Οι συμβαλλόμενοι θα έπρεπε να διατηρήσουν κοινό αμυντικό χώρο, να συνεργάζονται στενά για την εξασφάλιση αποτελεσματικής άμυνας, και να δίνουν η μία στην άλλη το δικαίωμα να χρησιμοποιεί στρατιωτικές εγκαταστάσεις και βάσεις στο έδαφός της. Τα κράτη μέλη δεν θα έπρεπε να συμμετέχουν σε στρατιωτικούς συνασπισμούς εχθρικούς έναντι άλλου κράτους ή να επιτρέπουν να χρησιμοποιείται το έδαφός τους για επίθεση εναντίον τρίτου κράτους¹⁹⁸. Το σύμφωνο μεταξύ Ρωσίας και Τουρκμενιστάν, αν και όχι τόσο διευρυμένο, επίσης έδειχνε να επιβεβαιώνει την στενή στρατιωτική συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών.

Αυτή η πολιτική των σχέσεων σε διμερή βάση μεταξύ Ρωσίας και κεντροασιατικών κρατών βοήθησε τη Μόσχα να εξισορροπήσει τη στρατιωτική δομή της Κοινοπολιτείας και να ξεπεράσει τις συνεχείς συγκρούσεις μεταξύ των έντεκα κρατών-μελών. Ταυτόχρονα, όμως, η διμερής προσέγγιση, υπονόμευσε τα σχέδια για ισχυροποίηση της Κοινοπολιτείας.¹⁹⁹

Μετά την άνοιξη του 1992, η στρατιωτική συνεργασία Ρωσίας - Καζακστάν διευρύνθηκε. Οι δύο πλευρές συμφώνησαν σε συντονισμένη πολιτική στον τομέα της ασφάλειας, του αφοπλισμού, και του οπλικού ελέγχου αλλά και στο συντονισμό των επιστημονικών και παραγωγικών τους δραστηριοτήτων στον στρατιωτικό τομέα. Η Ρωσία και το Καζακστάν έχουν έκτοτε συνυπογράψει συμφωνίες για την κοινή διατήρηση και χρήση του κοσμοδρομίου του Μπαϊκονούρ και της βάσης πυρηνικών δοκιμών στο Σεμιπαλάτινσκ, την κοινή χρήση βιομηχανικών εγκαταστάσεων των δύο χωρών και την κοινή ανάπτυξη των συστημάτων εκπαίδευσης αξιωματικών. Η ρωσική πλευρά ανέλαβε να εκπαιδεύσει τους εκπροσώπους του Καζακστάν στις Στρατιωτικές της Ακαδημίες.²⁰⁰ Οι λεπτομέρειες της συνεργασίας θα έπρεπε να επιβεβαιωθούν στο τελικό Σύμφωνο Στρατιωτικής Συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών.²⁰¹

Αν και οι διμερείς δραστηριότητες μεταξύ Ρωσίας και Ουζμπεκιστάν, και μεταξύ Κιργισίας και Τατζικιστάν ήταν μικρότερες σε κλίμακα από την αντίστοιχη συνεργασία Ρωσίας - Καζακστάν, ωστόσο και αυτές

επιβεβαίωναν την προτίμηση της Ρωσίας για διμερείς σχέσεις²⁰² στον τομέα της άμυνας.

Αξίζει να ειπωθεί ότι το Τουρκμενιστάν οικοδόμησε το δικό του αμυντικό σύστημα με βάση τη διμερή συνεργασία με τη Ρωσία.

Η πολιτική των διμερών σχέσεων ενίσχυσε την κεντρική θέση και τον ηγετικό ρόλο της Ρωσίας στο εμφανές πλέγμα γεωστρατηγικών σχέσεων της μετασοβιετικής Κεντρικής Ασίας. Η Ρωσία παρέμεινε ο σημαντικότερος στρατηγικός εταίρος των κεντροασιατικών κρατών.²⁰³ Αλλάζοντας το πλαίσιο των διαπραγματεύσεων από πολυμερή σε διμερή βάση, η Ρωσία κατάφερε να επηρεάσει από θέση ισχύος την κατακερματισμένη, πλέον, Κεντρική Ασία μορφοποιώντας μια δήθεν ανεξάρτητη στρατιωτική ανάπτυξη, που στην ουσία κράτησε όλα τα κράτη της περιοχής στην στρατηγική σφαίρα επιρροής της Μόσχας.

Στη συνάντηση κορυφής του Κιέβου στις 20 Μαρτίου 1992, πριν δηλαδή την Τασκένδη, τα δέκα από τα έντεκα μέλη της Κοινοπολιτείας υπέγραψαν συμφωνία για δημιουργία Ομάδων Στρατιωτικών Παρατηρητών και Συλλογικών Ειρηνευτικών Δυνάμεων, συμφωνία που έθετε τους όρους και τις προϋποθέσεις για ειρηνευτικές επιχειρήσεις στο χώρο της Κοινοπολιτείας. Ο σκοπός των Ειρηνευτικών Δυνάμεων θα ήταν η αποτροπή διεθνικών, θρησκευτικών και πολιτικών διενέξεων εντός των ορίων της Κοινοπολιτείας. Οι ομάδες αυτές θα συγκροτούνταν από εθελοντές και θα στέλνονταν σε πιθανά «θερμά σημεία», εάν θα ζητείτο η παρουσία τους. Τονίστηκε ότι για την αποστολή στρατεύματος

θα έπρεπε να υπάρχει η σύμφωνη γνώμη των Ανωτάτων Σοβιέτ των κρατών-μελών.²⁰⁴

Από την αρχή, οι ηγέτες τεσσάρων κεντροασιατικών κρατών - Καζακστάν, Ουζμπεκιστάν, Κιργισίας και Τατζικιστάν - ήταν μεταξύ των πιο ενθουσιωδών υποστηρικτών της ειρηνευτικής δύναμης. Ο Ναζαρμπάγιεφ ήταν ο πρώτος που το πρότεινε.²⁰⁵ Τον Ιούλιο του 1992 ο Ίσλαμ Καρίμοφ, ο πρόεδρος του Ουζμπεκιστάν, σε συνάντηση των Υπουργών Εξωτερικών και Άμυνας στην Τασκένδη, έθεσε το θέμα της ασφάλειας των νότιων συνόρων της Κοινοπολιτείας στο πλαίσιο της Κεντρικής Ασίας, κάνοντας έκκληση για επαρκέστερα και ταχύτερα μέτρα για την ανάπτυξη διακρατικών ειρηνευτικών δυνάμεων. Η διάσκεψη της Τασκένδης ενέκρινε πρωτόκολλο που προέβλεπε την υποχρέωση των εταίρων να δημιουργήσουν και να εκπαιδεύσουν ειδική μονάδα για ειρηνευτικές επιχειρήσεις, καθώς επίσης και μονάδες στρατιωτικών και αστυνομικών παρατηρητών.²⁰⁶ Στη συνάντηση κορυφής στο Μπισκέκ τον Σεπτέμβριο του 1993, η ευθύνη της διοίκησης, της προετοιμασίας και της εκπαίδευσης αυτών των δυνάμεων ανατέθηκε στην ανώτατη διοίκηση των Ενωμένων Ενόπλων Δυνάμεων.²⁰⁷

Η πρώτη αποστολή ειρηνευτικών δυνάμεων ήταν στο Τατζικιστάν.²⁰⁸ Όμως, μετά από μήνες, το Τατζικιστάν αποκάλυψε τα προβλήματα και τους κινδύνους που απειλούσαν την όποια ειρηνευτική αποστολή εντός της Κοινοπολιτείας. Καταρχήν, η δυνατότητα της ρωσο-κεντροασιατικής ειρηνευτικής δύναμης να δρα κατά τα πρότυπα και τους νόμους μιας ειρηνευτικής δύναμης, τύπου ΟΗΕ, τέθηκε σε αμφισβήτηση. Επίσης,

διατυπώθηκαν ερωτήματα αν οι ειρηνευτικές δυνάμεις ήταν σε θέση να επιβάλουν μακρόχρονη ειρήνη στις περιοχές των διενέξεων. Οι Τατζικοί, δεν καλωσόρισαν την είσοδο Τουρκομάνων στο έδαφός τους. Οι καταπιεσμένοι ανταγωνισμοί, οι εθνικές διχόνοιες και οι συμπάθειες επανεμφανίστηκαν δυναμικότερα στην μετασοβιετική Κεντρική Ασία, κάνοντας οποιαδήποτε στρατιωτική παρέμβαση ενός κράτους, ακόμα και ειρηνευτικής δύναμης της Κοινοπολιτείας, να είναι μια περίπλοκη και επικίνδυνη υπόθεση.

Επί πλέον, η κατάσταση επιβαρυνόταν από τον πολυεθνικό χαρακτήρα των κρατών και από τα τεχνητά σύνορα που υπάρχουν ανάμεσά τους, δημιουργώντας εν δυνάμει αιτίες για συνοριακές διαφορές. Η παρουσία στρατού από γειτονικό κράτος που είχε αντίστοιχη μειονότητα στην περιοχή της διένεξης, θα μπορούσε να βάλει σε κίνδυνο τον ίδιο το σκοπό της αποστολής. Τέτοια ήταν η περίπτωση με τους Ρώσους και τους Ουζμπέκους στρατιώτες στο Τατζικιστάν, που οδήγησε σε αποτυχία το πείραμα της ουδετερότητας και επιδείνωσε την ένταση στην σχέση Τατζίκων - Ουζμπέκων.

Κατά συνέπεια, το περίπλοκο της διένεξης στο Τατζικιστάν και οι δυναμικές που αναπτύχθηκαν από τα εμπλεκόμενα κράτη της περιοχής, αποκάλυψαν τα αδύνατα σημεία της ρωσο-κεντροασιατικής συμμαχίας. Η ενότητα της συμμαχίας τέθηκε σε κίνδυνο εξαιτίας της απόκλισης των απόψεων και των αντιλήψεων για τα αίτια του εμφυλίου. Η Ρωσία και το Ουζμπεκιστάν αμέσως δήλωσαν ετοιμότητα να συμμετάσχουν στην ειρηνευτική αποστολή. Η Μόσχα, από την πλευρά της, ανησυχούσε

σοβαρά για την τύχη των 300.000 Ρώσων που κατοικούσαν εκεί²⁰⁹, ενώ ο εμφύλιος αποτελούσε και σοβαρή απειλή για το πολιτικό καθεστώς στο Ουζμπεκιστάν.

Οι Τατζικοί, από τους οποίους ένας σημαντικός αριθμός κατοικεί στο Ουζμπεκιστάν, έχουν μακρόχρονη παράδοση προστριβών με τους Ουζμπέκους. Ας σημειωθεί ότι πριν από τη σοβιετική περίοδο οι Ουζμπέκοι έλεγχαν τους Τατζίκους μέσα από τη νομαδική δομή εξουσίας. Η προοπτική μιας επανεμφάνισης του Τατζικικού παράγοντα, εξαιτίας των συνεχών διενέξεων στο Τατζικιστάν και στο Αφγανιστάν, είναι ένα ζήτημα που απασχολούσε την Τασκένδη. Το γεγονός ότι περίπου το 23% του πληθυσμού του Τατζικιστάν είναι Ουζμπέκοι, ανάγκασε τις ουζμπεκικές αρχές να πάρουν δραστικά μέτρα.

Οι κυβερνήσεις του Καζακστάν και της Κιργισίας, αν και θορυβημένες από τις εστίες αστάθειας στις γειτονικές χώρες, έπρεπε να αντιμετωπίσουν μια ισχυρή εσωτερική αντιπολίτευση αντίθετη με την ειρηνευτική επέμβαση στο Τατζικιστάν. Τον αρχικό ενθουσιασμό και την υποστήριξη της αποστολής στο Τατζικιστάν διαδέχθηκε η επιφύλαξη.

Το φθινόπωρο του 1992 ο πρόεδρος του Τατζικιστάν, Ισκαντέροφ, επέμενε ότι η ειρηνευτική δύναμη που επρόκειτο να σταλεί στη χώρα του θα έπρεπε να αποτελείται μόνο από Κιργίζιους και Καζάχους στρατιώτες.²¹⁰ Η άποψη αυτή υποστηρίχθηκε και στη συνάντηση κορυφής της Κοινοπολιτείας στο Μπισέκ. Τον Οκτώβριο του 1992 όμως, η βουλή της Κιργισίας σε κλειστή συνεδρίαση και με απόλυτη

πλειοψηφία, καταψήφισε την πρόταση για την αποστολή στρατιωτικής μονάδας στο Τατζικιστάν. Τα μέλη του κοινοβουλίου δήλωσαν ότι όλα τα κράτη της Κοινοπολιτείας, και όχι μόνο η Κιργισία, θα έπρεπε να λάβουν μέρος στην ειρηνευτική επιχείρηση²¹¹.

Στο Καζακστάν, η κοινοβουλευτική ομάδα η οποία κατηγορηματικά εναντιώθηκε στην αποστολή Καζακικού στρατού στο Τατζικιστάν, απέδειξε ότι είχε επίσης μεγάλη επιρροή²¹². Το Νοέμβριο, μετά από άλλη έκκληση του Ανωτάτου Σοβιέτ των Τατζίκων για ειρηνευτικές δυνάμεις, οι εκπρόσωποι των Υπουργείων Άμυνας της Ρωσίας, του Καζακστάν, του Ουζμπεκιστάν, της Κιργισίας και του Τατζικιστάν συναντήθηκαν στο Τερμέζ και συμφώνησαν να στείλουν πολυεθνική ειρηνευτική δύναμη 3.500 έως 5.000 ανδρών. Η συμφωνία ωστόσο, έπρεπε να επικυρωθεί από τα αντίστοιχα κοινοβούλια, κάτι που έθετε σε κίνδυνο την αποτελεσματικότητα της επιχείρησης. Επίσης, η συζήτηση στα κοινοβούλια θα ενίσχυε την αντιπολίτευση του Καζακστάν και της Κιργισίας.²¹³ Το Φεβρουάριο του 1993, η Κιργισία έστειλε τελικά ειρηνευτική μονάδα, την οποία απέσυρε μερικούς μήνες αργότερα, μετά την λιποταξία έξι στρατιωτών προς το Αφγανιστάν.²¹⁴ Οι ειρηνευτικές δυνάμεις θα αναπτύσσονταν κατά μήκος των συνόρων με το Αφγανιστάν. Έτσι οι στρατιωτικές επιχειρήσεις της Κοινοπολιτείας στο Τατζικιστάν, θα ανταποκρίνονταν περισσότερο στη συμφωνία της Τασκένδης για συλλογική ασφάλεια, παρά στη συμφωνία του Μίνσκ για ειρηνευτικές επιχειρήσεις μέσα στην Κοινοπολιτεία.

XIII. Μεταξύ Ιράν, Τουρκίας, Κίνας και Ινδίας

Τα τουρκικά φύλα ήρθαν στην περιοχή στα τέλη του 1^{ου} αιώνα. Ο σκληρός έλεγχος και οι συχνές διώξεις που υφίσταντο οι ντόπιοι πληθυσμοί από τους Τούρκους κατακτητές λειτούργησε αρνητικά για την αφομοίωση άλλων χαρακτηριστικών πέρα από την εκμάθηση της τουρκικής διαλέκτου. Μέχρι τον 16^ο αιώνα η τουρκική γλώσσα είχε διαδοθεί σε όλη τη ζώνη ελέγχου των Τούρκων επιφέροντας σημαντικές αλλαγές στον πολιτιστικό χώρο. Η τουρκική επιρροή δέχθηκε το χειρότερο πλήγμα με την κατάκτηση των περσικών εδαφών. Όπως και πρωτύτερα, κατά την αραβο-μουσουλμανική κυριαρχία ο περσικός πολιτισμός διατήρησε την ακεραιότητά του, επιβάλλοντας τα χαρακτηριστικά του στους κατακτητές. Η ανάκτηση της ελευθερίας και η επανένωση του περσικού κράτους στα τέλη του 15^{ου} αιώνα οδήγησε σε μια πολιτιστική αναγέννηση με άμεσες γεωπολιτικές προεκτάσεις. Με την επικράτηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την επέκταση της τουρκικής επιρροής ενισχύθηκαν καταρχήν τα πληθυσμιακά στρώματα τουρκικής καταγωγής με συνέπεια να επιβραδυνθεί η φυσιολογική ανάπτυξη του τοπικού πολιτισμού, όπως αυτός είχε δρομολογηθεί υπό τη χαλαρή επικυριαρχία της περσικής παρουσίας.

Η ιρανο-τουρκική πολιτιστική αντιπαράθεση, σε κάποιο βαθμό, επανέκαμψε μετά την κατάρρευση της σοβιετικής διακυβέρνησης. Φυσικά οι συνθήκες δεν μοιάζουν καθόλου μεταξύ τους εφόσον η τουρκική επιρροή δεν βασίζεται σε ενιαία εδάφη όπως αυτά της

Οθωμανικής περιόδου για τη διάδοση του τουρκικού πολιτισμού. Μεταξύ των ομοιοτήτων που ίσως θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε σήμερα είναι η φυσική τάση των Σιτών μουσουλμάνων να ακολουθούν τη διδασκαλία και την επιρροή που δέχονται από το ιρανικό θρησκευτικό κέντρο. Αντίστοιχα οι Σουνίτες επιτρέπουν στον εαυτό τους μια κλίση προς την τουρκική έδρα, ειδικά αν αυτοί προέρχονται από το δυτικό και βόρειο Αζερμπαϊτζάν.

Η ανάμειξη της Τουρκίας στα εσωτερικά της Κεντρικής Ασίας ήρθε μετά από πρόσκληση των ίδιων των χωρών της περιοχής. Η πρόσκληση ωστόσο δεν ερχόταν κάθε φορά από μια κυβέρνηση ή από ένα επίσημο κέντρο κοσμικής ή άλλης εξουσίας.

Η Τουρκία γνώριζε ότι η παρέμβασή της στην περιοχή θα είχε καλή υποδοχή, εξαιτίας του φόβου για πιθανή ιρανική επικράτηση. Οι ΗΠΑ ήλπιζαν ότι η στάση της Τουρκίας, σαν κοσμικό μουσουλμανικό κράτος, θα έπειθε τους Κεντροασιάτες ηγέτες να υιοθετήσουν το τουρκικό μοντέλο διακυβέρνησης και μεταρρύθμισης.

Οι Τούρκοι απογοητεύτηκαν γρήγορα καθώς διαπίστωσαν ότι οι «δεσμοί γλώσσας» με τους λαούς της Κεντρικής Ασίας δεν ήταν και τόσο ισχυροί. Οι τοπικές διάλεκτοι που είχαν αναπτυχθεί κατά τον τελευταίο αιώνα προκαλούσαν σημαντικά εμπόδια στην επικοινωνία. Τα αδέρφια απεδείχθησαν ξαδέλφια και μάλιστα μακρινά. Οι Κεντροασιάτες, από την άλλη πλευρά, κατάλαβαν ότι η Τουρκία είχε τις δικές της δυσκολίες με τους εταίρους της στο ΝΑΤΟ, οι περισσότεροι από τους οποίους δεν αναγνώριζαν τον ρόλο της ως γέφυρα προς τη Μέση Ανατολή και την

Κεντρική Ασία. Τελικά, οι αυξανόμενες δυσκολίες στο εσωτερικό της Τουρκίας, στα μέσα της δεκαετίας του '90, περιόρισαν τις ευκαιρίες της Άγκυρας για δράση στην Κεντρική Ασία. Οι επιπτώσεις από την κουρδική εξέγερση και η οικονομική στασιμότητα δεν επέτρεψαν στην Τουρκία να παίξει ρόλο επενδυτή ή διαμεσολαβητή στην Κεντρική Ασία. Παρά τα εμπόδια για μια επιθετική τουρκική πολιτική στην περιοχή, ο αυξανόμενος ανταγωνισμός για τη μεταφορά του πετρελαίου και του φυσικού αερίου της Κασπίας εξανάγκασε την Άγκυρα να επιμείνει στις προσπάθειες της διατηρώντας καλές σχέσεις με τους ηγέτες της Κεντρικής Ασίας. Όπως η τουρκική συγγένεια δεν έπεισε τους Κεντροασιάτες, έτσι και το ιρανικό μοντέλο δεν έπεισε εξαιτίας των ακραίων αντιλήψεων στην εφαρμογή του Ιερού Νόμου (της Σαρία).

Συμπερασματικά λοιπόν, παρατηρούμε ότι το τουρκικό μοντέλο δεν μπορεί να προσφέρει λύσεις στην Κεντρική Ασία, ειδικά όσο το Ισλάμ διώκεται από το τουρκικό πολιτικό σύστημα. Για το Ιράν επίσης, η κατάσταση δεν είναι καλή. Η μόνη διέξοδος για την Τεχεράνη είναι η αξιοποίηση της Κασπίας. Αν υπερισχύσει ο Οργανισμός Συνεργασίας των Παράκτιων με την Κασπία Κρατών με έδρα την Τεχεράνη, αντί του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας με έδρα την Άγκυρα και το Ισλαμαμπάντ, τότε το μέλλον θα είναι πιο ευνοϊκό για το Ιράν.

Την περίοδο 1991-1993, η Κίνα ανησυχούσε από την αυξανόμενη έξαρση τουρκικού και ισλαμικού αυτοπροσδιορισμού, μεταξύ των πληθυσμών των περίπου 7 εκ. Καζάκων, Ουιγκούρων και Ουζμπέκων που κατοικούσαν στην Ζινγιάνγκ.²¹⁵ Ήδη από την περίοδο της κατάρρευσης

της ΕΣΣΔ, το ενδιαφέρον της Κίνας για την Κεντρική Ασία ήταν καταρχήν αμυντικό.²¹⁶ Τον 20^ο αιώνα έγιναν δύο σοβαρές προσπάθειες από τους Τούρκους μουσουλμάνους της Ζινγκιάνκ να αποκτήσουν ανεξαρτησία. Από το 1989 έως το 1991, η κατάσταση έγινε ανησυχητική. Ο Τουρκο-μουσουλμανικός πληθυσμός που ανέρχεται στο 60% του συνόλου εξεγέρθηκε ²¹⁷. Παρόλα αυτά, οι εξελίξεις ή μάλλον η απουσία εξελίξεων, έδειξε ότι οι κινεζικές αρχές υπερεκτίμησαν τη σπουδαιότητα των συγκεκριμένων γεγονότων.²¹⁸ Η Κίνα δεν μπορούσε φυσικά να είναι απαθής μπροστά στην ρευστοποίηση της πολιτικής ισχύος στο εσωτερικό των κεντροασιατικών κρατών, ιδιαίτερα όταν οι ταραχές στην Ζινγκιάνκ έδειχναν ότι οι αποσταθεροποιητικές δυνάμεις στην πρώην Σοβιετική Ένωση είχαν ήδη, κατά κάποιον τρόπο, διαβεί τα σύνορα.²¹⁹ Καθώς το πολιτικό κλίμα στην Κίνα έδειχνε να αλλάζει στις αρχές του 1992, με τις συντηρητικές δυνάμεις σε υποχώρηση, τα ΜΜΕ της Ζινγκιάνκ έπαψαν να αναφέρονται σε ταραχές. Η ομιλία κυβερνητικού στελέχους της Ζινγκιάνκ το Μάρτιο του 1992 που καταδίκασε τους αποστάτες,²²⁰ αποτελούσε την τελευταία εκδήλωση της σκληρής αμυντικής γραμμής. Κυριαρχούσαν πλέον οι ειδήσεις για την οικονομική μεταρρύθμιση και την ανάπτυξη και για τις αναπτυσσόμενες εμπορικές σχέσεις της Ζινγκιάνκ με τους κεντροασιάτες γείτονες.

Το Πεκίνο, ενώ δεν επέτρεπε την όποια αμφιβολία για την πρόθεσή του να χρησιμοποιήσει βία για την αντιμετώπιση αποσχιστικών κινήσεων, συγχρόνως στρατολογούσε μέλη κινεζικών ομάδων που δεν ανήκαν στην κυρίαρχη ομάδα των Χαν. Υπήρχαν αυστηρές προδιαγραφές για τα

δικαιώματα των μειονοτήτων σε τομείς όπως η ανώτατη εκπαίδευση και η πρόσληψη σε κυβερνητικές θέσεις, όπως υπήρχε και δίκτυο μειονοτικών ιδρυμάτων που στρατολογούσε μελλοντικούς συνεργάτες για συγκεκριμένους τομείς εργασίας²²¹. Βέβαια, το Πεκίνο συνέχιζε να προωθεί τη μετακίνηση Κινέζων Χαν στην Ζινγκιάνκ και σε άλλες μειονοτικές περιοχές, για να αντιστρέψει την αναλογία του πληθυσμού. Το Δεκέμβριο του 1991 ανακοινώθηκε επίσημα ότι η Κίνα μετέφερε Κινέζους αγρότες Χαν σε περιοχές κατά μήκος των συνόρων της Ζινγκιάνκ με το Καζακστάν και την Κιργισία, για να σταθεροποιήσει τα σύνορά της²²².

Η Κίνα συνέχιζε να ανησυχεί για τον παντουρκισμό. Η ηγεσία της επέμενε να βλέπει την Τουρκία με καχυποψία, όχι μόνο επειδή οργανώσεις που τάσσονταν υπέρ της ίδρυσης ξεχωριστού τουρκικού κράτους εντός της κινεζικής επικράτειας υποστηρίζονταν από την Άγκυρα, αλλά και εξαιτίας του τουρκικού στοιχείου που υπήρχε στις πέντε κεντροασιατικές δημοκρατίες. Η κινεζική ηγεσία κατάφερε να δημιουργήσει μακροπρόθεσμη πολιτική στην περιοχή.²²³

Η Κίνα αναγνωρίζει ότι έχει εθνικό συμφέρον από μια μακροπρόθεσμη σταθερότητα στις κεντροασιατικές δημοκρατίες, κάτι που θα την βοηθήσει να αναχαιτίσει την ανάπτυξη του πολιτικού Ισλάμ αλλά και τον παντουρκισμό στη Ζινγκιάνκ. Ένας άλλος στόχος της Κίνας είναι να αυξήσει την πολιτική και οικονομική επιρροή της στις πέντε δημοκρατίες, αρχίζοντας με όσες συνορεύει.

Η στρατηγική που έχει επιλέξει η Κίνα για να επιτύχει τους στόχους της μπορεί να θεωρηθεί ως φυσικό αποτέλεσμα της οικονομικής ανάπτυξης που προώθησε το 1992 με προτροπή του Τενκ Σιαοπίνκ, ο οποίος αντιλήφθηκε ότι οι ομόλογοί του στην ΕΣΣΔ έχασαν την εξουσία, κυρίως επειδή απέτυχαν να ισοκατανεύμουν την οικονομική ανάπτυξη και να παράσχουν ένα αξιοπρεπές βιοτικό επίπεδο στον πολίτη. Έτσι, επιδιώκοντας εμπορικές και επενδυτικές σχέσεις με τους γείτονες της Κεντρικής Ασίας, η Κίνα συνέβαλε στην ενίσχυση των εύθραυστων οικονομιών τους.²²⁴ Η αυξανόμενη φτώχεια, η ανεργία και η οικονομική ανισότητα ήταν για τους κεντροασιάτες οι κύριες αιτίες των τραγικών συμπλοκών στην περιοχή²²⁵. Οι Κινέζοι είχαν την ίδια άποψη και πίστευαν ότι η οικονομική ανάπτυξη είναι ο παράγοντας που θα έδινε στην περιοχή τη δυνατότητα αποτροπής μελλοντικών εθνικιστικών και θρησκευτικών συγκρούσεων²²⁶. Έτσι, η ηγεσία της Κίνας έβλεπε την ανάπτυξη των εμπορικών σχέσεων και των επενδυτικών προγραμμάτων στις κεντροασιατικές χώρες σαν ένα μέσο για να συμβάλει στην ανάπτυξη αυτών των χωρών.

Η πολιτική ανάπτυξης εμπορικών σχέσεων και επενδύσεων στην Κεντρική Ασία, από την πλευρά της Κίνας, σήμαινε και αυξημένη κινεζική επιρροή. Επί πλέον, αυτή η πολιτική στον εμπορικό και επενδυτικό τομέα ενίσχυε την εσωτερική οικονομία της Κίνας, ιδιαίτερα την οικονομία της γειτονικής Ζινγκιάνκ. Με την οικονομία της Κίνας να είναι μία από τις ισχυρότερες και ταχύτατα αναπτυσσόμενες στον

κόσμο, τα οφέλη και για τις δύο πλευρές θα μπορούσαν να ήταν άμεσα και ουσιαστικά.

Η προσέγγιση της Κίνας προς την Κεντρική Ασία γίνεται καλύτερα αντιληπτή αν εξετάσουμε τις εξελίξεις στις σχέσεις της με το Καζακστάν, από το 1991 και έπειτα. Αν και τα στατιστικά στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας δεν είναι ικανοποιητικά, αναμφίβολα μπορούμε να πούμε ότι οι διμερείς εμπορικές σχέσεις τους έχουν αναπτυχθεί. Το πρακτορείο ειδήσεων Σίνχουα, της Κίνας, έχει καταγράψει το συνολικό εισαγόμενο εμπόριο της Ζινγκιάνκ για το 1992, ένα χρόνο μετά την έναρξη της συνεργασίας, σε 500 εκ. δολ. Οι επίσημες εξαγωγές και εισαγωγές ξεπέρασαν την ίδια περίοδο το 130% και έφτασαν τα 300 εκ. δολάρια²²⁷. Ταυτόχρονα, κατά τους πρώτους έντεκα μήνες του 1992, το εμπόριο που η Κίνα ονομάζει τοπικό ή συνοριακό, το οποίο στο μεγαλύτερο ποσοστό είναι ανταλλαγή προϊόντων, έφτασε τα 220 εκ. δολάρια²²⁸. Αναμφίβολα, οι εμπορικές σχέσεις Ζινγκιάνκ και Καζακστάν ήταν αυτές που συνέβαλαν κατά το μεγαλύτερο ποσοστό στην ανάπτυξη της οικονομίας στην Κεντρική Ασία, τουλάχιστον για το έτος 1992, δηλαδή την περίοδο της μετάβασης. Το πρακτορείο Σίνχουα αναφέρει ότι προς το τέλος του ίδιου έτους, το 50% των εισαγωγών του Καζακστάν σε καταναλωτικά προϊόντα – στην πλειοψηφία τρόφιμα, ενδυμασία, είδη οικιακής χρήσεως – προέρχονταν από την Κίνα²²⁹. Οι δεσμοί μεταξύ των οικονομιών των δύο χωρών ενισχύθηκαν ακόμα περισσότερο, όταν η Κίνα στράφηκε στο Καζακστάν για βιομηχανικά αγαθά όπως λιπάσματα, ατσάλι και μεταλλεύματα.

Το Μάιο του 1992 αλυσίδα κινεζικών καταστημάτων λειτουργούσε στο Καζακστάν²³⁰. Μέχρι τον Απρίλιο του 1993, σύμφωνα με το πρακτορείο Σίνχουα, η Κίνα είχε ιδρύσει στο Καζακστάν, 150 μικρές επιχειρήσεις²³¹. Τον Ιούνιο του 1992 δρομολογήθηκε ο πρώτος σιδηροδρομικός συρμός που ένωνε την πρωτεύουσα της Ζινγκιάνκ, με την πρωτεύουσα του Καζακστάν²³². Η κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής είχε αρχίσει από το 1956. Άρχισε επίσης καθημερινή αεροπορική σύνδεση μεταξύ των δύο πρωτευουσών²³³. Άνοιξαν περισσότεροι συνοριακοί δρόμοι, μεταξύ αυτών και ένας στη συνοριακή κωμόπολη Χοργκός²³⁴.

Η ανάπτυξη των συγκοινωνιακών συνδέσεων μεταξύ Ζινγκιάνκ και Καζακστάν προφανώς συνέβαλε στον διπλασιασμό των τουριστών και ξένων επιχειρηματιών που επισκέφτηκαν την Ζινγκιάνκ κατά την κρίσιμη περίοδο του 1992, φτάνοντας τους 230.000.

Από την πλευρά της Κίνας, εκατοντάδες ειδικοί και τεχνικοί πήγαν να δουλέψουν στο Καζακστάν. Αν και δεν υπάρχουν συγκεκριμένες περιπτώσεις που να αναφέρονται από τα μέσα ενημέρωσης των δύο χωρών, μπορούμε να πιστεύουμε ότι κάποιοι από αυτούς αντικατέστησαν τους Ρώσους ειδικούς. Η Κίνα ήταν ο ιδεώδης προμηθευτής λύσεων χαμηλού κόστους και φθηνής τεχνολογίας και μακροπρόθεσμα θα μπορούσε να αποτελέσει για τις φτωχές δημοκρατίες της περιοχής ένα μοντέλο επιτυχημένης οικονομικής μεταρρύθμισης και ανάπτυξης.

Μία άλλη ανταλλαγή μεταξύ Ζινγκιάνκ και Καζακστάν που έμεινε απαρατήρητη, είναι η έξοδος δεκάδων χιλιάδων Καζάχων από την

Ζινγκιάνκ. Ενώ το Δεκέμβριο του 1992 ανακοινώθηκε ότι 60.000 Καζάχοι μετοίκησαν στο Καζακστάν από την Μογγολία και από άλλα μέρη της Κοινοπολιτείας,²³⁵ η μετοίκηση 30.000 Καζάχων από την Ζινγκιάνκ ανακοινώθηκε μόνο στο εσωτερικό του Καζακστάν²³⁶. Οι κινεζικές αρχές και οι αρχές του Καζακστάν φαίνεται να διευκόλυναν αυτή τη μετακίνηση η οποία αύξησε την αναλογία των Χαν σε σχέση με τους μη Χαν στην Ζινγκιάνκ, ενώ ταυτόχρονα αύξησε και το ποσοστό των Καζάχων στο Καζακστάν.

Οι σχέσεις της Κίνας με τα άλλα τέσσερα κεντροασιατικά κράτη παρέμειναν λιγότερο αναπτυγμένες αλλά όχι και ασήμαντες. Όσον αφορά την επέκταση των σχέσεων, μετά το Καζακστάν ακολουθεί η Κιργισία που επίσης συνορεύει με την Ζινγκιάνκ. Η Κίνα έστειλε το 1992 ειδικούς γεωπόνους με πιστώσεις 5.7 εκ. δολαρίων,²³⁷ ενώ αγόρασε μικρές ποσότητες ηλεκτρικής ενέργειας.²³⁸ Επίσης το 1992 η Κίνα πρότεινε να διερευνήσουν από κοινού τη δυνατότητα εκμετάλλευσης τεσσάρων ποταμών που διασχίζουν την Ζινγκιάνκ και τη Κιργισία²³⁹. Μέχρι τον Ιανουάριο του 1993, οι δύο χώρες είχαν ήδη φτάσει σε μια συμφωνία για κοινή κατασκευή φράγματος στον ποταμό Χοργκός, κοντά στα κοινά τους σύνορα²⁴⁰.

Με το Τατζικιστάν, την τρίτη κεντροασιατική χώρα με την οποία συνορεύει η Ζινγκιάνκ, η Κίνα υπέγραψε δέκα συμφωνίες συνεργασίας την περίοδο της ανεξαρτησίας. Επίσης χρηματοδότησε το Τατζικιστάν με 5 εκ. δολάρια²⁴¹. Εκτός από αυτά, δεν διακρίναμε άλλη διμερή οικονομική σχέση στην πρώιμη περίοδο της ανεξαρτησίας.

Η γενικότερη εικόνα μάς δημιουργεί την εντύπωση ότι η Κίνα επιθυμούσε την αναβίωση των παλιών «Δρόμων του Μεταξιού» που ένωναν την Κεντρική Ασία με τη Δύση²⁴². Η Κίνα έβλεπε ένα καινούργιο «Δρόμο» με σιδηροδρομικές γραμμές και μεγάλους αυτοκινητοδρόμους. Ένα δρόμο που θα προωθούσε τον κινεζικό πλούτο και την επιρροή του προς τα δυτικά, όχι μόνο μέσω της Κεντρικής Ασίας, αλλά και προς το Ιράν και τη Μέση Ανατολή. Ενώ τα επιχειρήματα για τούς μελλοντικούς δεσμούς της Κεντρικής Ασίας με το εξωτερικό εστιάζονταν στον άξονα Βορρά-Νότου, η λογική της σύνδεσης στον άξονα Ανατολής-Δύσης συχνά παραβλεπόταν. Βάσει μιας τέτοιας λογικής, θα μπορούσε να δημιουργηθεί μια σύγχρονη δίοδος επικοινωνίας που θα συνέδεε απευθείας την Κεντρική Ασία, μέσω Κίνας, με κεντρικά λιμάνια στο δυτικό Ειρηνικό Ωκεανό. Καθώς εντεινόταν οι συζητήσεις για την κατασκευή αγωγών που θα μετέφεραν το κεντροασιατικό πετρέλαιο και προς την Κίνα, το Πεκίνο προσπαθούσε με εντατικούς ρυθμούς να ανακαλύψει και να αναπτύξει τις δικές του πετρελαιοπηγές στην Ζινγκιάνκ. Με την Κίνα ως πιθανό εισαγωγέα πετρελαίου,²⁴³ η προοπτική κατασκευής αγωγού αξίας πολλών δισεκατομμυρίων δολαρίων που θα μετέφερε το πετρέλαιο στην ανατολική Κίνα, από την Ζινγκιάνκ και τελικά στην Κεντρική Ασία φαινόταν εξαιρετικά πιθανή. Από όλους τους εμπλεκόμενους στις εξελίξεις που διαδραματιζόνταν στην Κεντρική Ασία, πιθανόν μόνο η Κίνα σε συνεργασία με τη Νότια Κορέα και την Ιαπωνία να είχαν πρόσβαση στις διεθνείς χρηματαγορές και στην πολυεθνική τεχνολογία. Ακόμα και με αυτή τη μορφή

συνεργασίας, η Κίνα θα βοηθούσε να πέσουν τα τείχη που ύψωσε η Σοβιετική Ένωση για να απομονώσει τις κεντροασιατικές δημοκρατίες, τόσο μεταξύ τους όσο και από τον υπόλοιπο κόσμο. Ο ενισχυμένος ρόλος της Κίνας στην Κεντρική Ασία, θα μείωνε και την επιρροή της Ρωσίας. Σαφώς η Κίνα και οι μη Ρωσικές εθνικές ομάδες που κατοικούν στην περιοχή είχαν αμοιβαίο συμφέρον να δημιουργήσουν οικονομικούς δεσμούς που θα υλοποιούσαν αυτόν το στόχο.

Δεν υπάρχει αμφιβολία για τις προθέσεις και την ικανότητα της Κίνας να παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο στην Κεντρική Ασία στο ορατό μέλλον. Ακόμα και αν το όραμα για σύγχρονους «Δρόμους Μεταξιού» δεν πραγματοποιηθεί ποτέ, μια οικονομικά δυναμική και στρατιωτικά ανερχόμενη Κίνα, φαίνεται ότι θα ασκήσει τεράστια επιρροή στις δύο γειτονικές χώρες, το Καζακστάν και την Κιργισία. Αν αποκλεισθεί ο τομέας του πετρελαίου, οι επενδύσεις της Κίνας στην Κεντρική Ασία πιθανόν γρήγορα, να ξεπεράσουν αυτές των ΗΠΑ, της Τουρκίας, του Ιράν ή της Σαουδικής Αραβίας, που θεωρούνται γενικά ως οι πιο πιθανοί επενδυτές. Είναι βέβαιο ότι ο μελλοντικός ρόλος της Κίνας στις εξελίξεις της Κεντρικής Ασίας θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη. Η δημιουργία του Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης, γνωστός και ως πρωτοβουλία της Σαγκάης, αποτελεί την ισχυρότερη ένδειξη για τα σχέδια της Κίνας σε σχέση με την Κεντρική Ασία. Ο οργανισμός συγκροτήθηκε σαν φορέας ανάπτυξης μέτρων εμπιστοσύνης με κύριο αντικείμενο την αμυντική συνεργασία. Αν και ο Οργανισμός Συνεργασίας της Σαγκάης δεν φάνηκε άξιος των προσδοκιών που η

σύστασή του γέννησε, από την ίδρυσή του το 1996 έως το 2001 πολλές ήταν οι ελπίδες αξιοποίησης των κοινών συνόρων Κίνας-Κεντρικής Ασίας. Τα γεγονότα του 2001 και η επίθεση στις ΗΠΑ ενέπλεξαν την πρωτοβουλία της Σαγκάης στην διεθνή καταπολέμηση της ισλαμικής τρομοκρατίας, υποβαθμίζοντας τη δυναμική της σε άλλους τομείς. Ήδη από το 1998 αλλά και αργότερα ένα-ένα τα κράτη της πενταμελούς συνεργασίας (το Ουζμπεκιστάν ήρθε αργότερα σαν έκτο μέλος), με εξαίρεση φυσικά την Κίνα, έβρισκαν δικαιολογίες για να απέχουν από τις κοινές αμυντικές ασκήσεις, την χάραξη κοινής αμυντικής στρατηγικής αλλά και την ενθάρρυνση του Πεκίνου για πιθανή αδρανοποίηση των μεταξύ τους συνόρων.²⁴⁴

Η πρώτη αντίδραση της Ινδικής κυβέρνησης κατά την εμφάνιση των πέντε νέων ανεξάρτητων κεντροασιατικών κρατών το 1991, ήταν όπως και της κινεζικής, αμυντική.²⁴⁵ Αμέσως συνειδητοποίησε ότι ο μακροχρόνιος εχθρός της, το Πακιστάν²⁴⁶, δεν θα έμενε άλλο εκτός παιχνιδιού όπως ήταν για δεκαετίες, όταν η Σοβιετική Ένωση και η Ινδία ήταν σύμμαχοι. Το Πακιστάν επιβεβαίωσε τις υποψίες της Ινδίας, κινούμενο ταχύτατα σε συγκεκριμένα μέτωπα για να αναπτύξει σχέσεις με τις νέες δημοκρατίες.²⁴⁷ Αυτό που τρομοκράτησε περισσότερο την Ινδία, ήταν οι προτάσεις που με ενθουσιασμό υποστηρίχθηκαν από το Πακιστάν, για τη δημιουργία ενός συνασπισμού που θα περιλάμβανε τις πέντε νέες δημοκρατίες, το Ιράν και το Πακιστάν. Ξαφνικά, η Ινδία βρέθηκε αντιμέτωπη με την προοπτική της ίδρυσης ενός ισλαμικού συνασπισμού με ισχυρή αντιπάθεια προς αυτήν.

Η διπλωματία της Ινδίας υποστήριξε τους ηγέτες των κεντροασιατικών κρατών στην αποφασιστικότητά τους να αντισταθούν στο Ισλάμ.²⁴⁸ Την άνοιξη του 1992, οι ηγέτες του Καζακστάν, της Κιργισίας και του Τουρκμενιστάν επισκέφτηκαν το Νέο Δελχί. Τους υποδέχτηκαν με βασιλική μεγαλοπρέπεια αλλά επέστρεψαν με ελάχιστες υποσχέσεις. Η κυβέρνηση της Ινδίας μπορούσε να προσφέρει μόνο εκπαιδευτικά προγράμματα και κάποιες εμπορικές πιστώσεις. Με το Ουζμπεκιστάν υπέγραψαν εμπορική συμφωνία αξίας 75 εκ. δολαρίων το Φεβρουάριο του 1993²⁴⁹. Τον ίδιο μήνα δανειοδοτήθηκε και το Τατζικιστάν με 5 εκ. δολάρια και 8.5 τόνους ιατρικού υλικού²⁵⁰. Η δραστηριότητα της Ινδίας στην Κεντρική Ασία συνοψιζόταν στην προσπάθεια να διασώσει ή να διατηρήσει τις εμπορικές σχέσεις που υπήρχαν από την σοβιετική περίοδο και που τώρα κινδύνευαν, όπως π.χ. τα εργοστάσια κατασκευής αμυντικού εξοπλισμού.²⁵¹ Σε τελική ανάλυση, η δεινή στο σύνολό της οικονομική κατάσταση της χώρας και όχι απλά η στενότητα του προϋπολογισμού, ήταν οι λόγοι για τους οποίους περιορίστηκαν οι δυνατότητες συνεργασίας της με τα κεντροασιατικά κράτη. Σε αντίθεση με την Κίνα, η οικονομία της Ινδίας, μετά από τέσσερις δεκαετίες αυτάρκειας και κυβερνητικών ελέγχων, αδυνατούσε να ανταγωνιστεί τις διεθνείς αγορές. Έτσι είχε λίγα να προσφέρει.²⁵²

Μετά την πρώτη φάση δραστηριοποίησης, αναπόφευκτα ακολούθησε μια πτώση. Η Ιζβέστια έγραψε ότι στην πρώτη και κρίσιμη περίοδο οι ηγέτες της Κιργισίας απογοητεύτηκαν από την απόφαση της Ινδίας να μην ιδρύσει πρεσβεία στη χώρα τους, όπως και από την αδυναμία της να

συμβάλει σε άλλες δραστηριότητες εκτός των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. «Όλα δείχνουν ότι οι ελπίδες της Κιργισίας να αναπτύξει ευρύτερες οικονομικές σχέσεις με την Ινδία δεν πραγματοποιούνται», ανακοίνωναν εκείνη την εποχή τα ρωσικά πρακτορεία ειδήσεων²⁵³. Από τα μέσα του 1992 το ενδιαφέρον της Ινδίας για την περιοχή μειώθηκε γιατί, όπως έγινε φανερό, το όνειρο του Πακιστάν για ισλαμικό μπλοκ με την Κεντρική Ασία, δε φαινόταν να πραγματοποιείται στο εγγύς μέλλον. Σε συνέντευξη με παράγοντες της εξωτερικής πολιτικής της Ινδίας το 1992, λίγοι μόνο εκδήλωσαν ενδιαφέρον για την περιοχή.

XIV. Διαπιστώσεις

Είναι αξιοσημείωτο ότι στις κοινωνίες των πέντε νέων δημοκρατιών, δεν σημειώθηκε μεταβατική φάση εξέλιξης από το κομμουνιστικό σύστημα των τελευταίων χρόνων της Ένωσης σε κάποιο άλλο σύστημα με δημοκρατικά χαρακτηριστικά. Όπως και ότι στην περίπτωση της Κεντρικής Ασίας ο σοβιετικός κομμουνισμός δεν ηττήθηκε ούτε και καταψηφίσθηκε. Ίσως αυτό να συνέβη γιατί στην Κεντρική Ασία επιβιώνουν για αιώνες άλλες κοινωνικές και πολιτιστικές δομές. Για παράδειγμα, αντί η πολιτική μετάβαση να κρίνει το μέλλον της φατρίας, η φατρία έκρινε την πολιτική μετάβαση. Η περίπτωση της σοβιετικής Κεντρικής Ασίας είναι ένα παράδειγμα καλής διαχείρισης. Η πολιτική του κράτους ενεργοποίησε την εν κρυπτώ δράση των φατριών μεταφέροντας προς αυτές ένα μέρος της πολιτικής εξουσίας.

Αν πάμε λίγο πίσω χρονικά θα παρατηρήσουμε ότι, οι κοινωνίες που βασιζόνταν στους δεσμούς αίματος για την επιβίωσή τους είχαν αναπτύξει κανόνες και πρακτικές για τον έλεγχο της συμπεριφοράς. Οι κοινωνίες των δεσμών αίματος εφάρμοσαν σκληρές ποινές στους παραβάτες των κανόνων συμπεριφοράς, επειδή είχαν ανάγκη τη συσπείρωση και την αλληλοβοήθεια για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της ζωής σε αφιλόξενα μέρη όπως η Στέπα. Η συγκεκριμένη κοινωνική δομή λειτούργησε υπέρ της εξουσίας των γηραιότερων μελών της φατρίας, θεσμοθετώντας τον διαχειριστικό τους ρόλο. Το σοβιετικό κράτος κατέλυσε άμεσα αυτές τις πρακτικές ή τουλάχιστον προσπάθησε.

Η σοβιετική πρακτική απέναντι στις φατρίες, αν και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν ένα είδος διαχειριστικής πολιτικής των κοινωνικών υπο-ομάδων, δεν κατάφερε να φανεί αξία αυτής της πρόκλησης. Εάν η ΕΣΣΔ είχε αναπτύξει ένα δίκτυο θεσμών για τη διαχείριση των δεσμών αίματος, ενδεχομένως να είχε καλύτερα αποτελέσματα στην αντιμετώπιση των φατριών. Η νέα, μετασοβιετική Κεντρική Ασία, θα μπορούσε να αναπτυχθεί μέσω της δικής της ιδιομορφίας, όπως και άλλες πλουραλιστικές κοινωνίες. Κάτι τέτοιο όμως, απαιτεί διαρθρωτικές αλλαγές σε νοοτροπίες διακυβέρνησης.

Συνοπτικά η μελέτη της μεταβατικής περιόδου 1991-1993 μας οδήγησε στις εξής επιμέρους διαπιστώσεις:

Οι πολιτικοί που εκλέχτηκαν να ηγηθούν των λαών της Κεντρικής Ασίας δεν αντιπροσώπευαν μια νέα γενιά ηγετών. Με εξαίρεση την Κιργισία, η ηγεσία προερχόταν από την παλιά τάξη του κρατικού μηχανισμού.

Μετά το τέλος της σοβιετικής εξουσίας, για τις διενέξεις στην Κεντρική Ασία ευθύνονται τόσο οι χειρισμοί της Ρωσίας όσο και τα ενδογενή εθνικιστικά μίσια των ίδιων των λαών της Κεντρικής Ασίας.

Η Κεντρική Ασία δεν μπορεί να θεωρείται σαν ομοιογενής ζώνη μουσουλμανικών εθνών. Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν σημαντικές θρησκευτικές και πολιτισμικές ομοιότητες στην περιοχή, η αναγνώριση των διαφορών που έχουν οι λαοί αυτοί αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την κατανόηση της πολυπλοκότητας της περιοχής.

Οικονομικά, οι πέντε νέες δημοκρατίες, δεν έχουν αναπτυχθεί στο βαθμό που επιτρέπουν οι πλουτοπαραγωγικές τους πηγές. Τα πλούσια

αποθέματα πετρελαίου και αερίου του Καζακστάν και του Τουρκμενιστάν προσδίδουν στην περιοχή επενδυτική αξία, αλλά οι ιδιόμορφες τοπικές οικονομίες λειτουργούν αποτρεπτικά.

Ακόμα και μετά την ανεξαρτησία, την περίοδο δηλαδή 1991-1993, η Μόσχα είχε τον απαραίτητο χρόνο να επαναπροσδιορίσει με άνεση τις σχέσεις της με τις νέες δημοκρατίες, από θέση ισχύος. Σε αντίθεση με τα Βαλτικά κράτη, τη Μολδαβία και την Ουκρανία, όπου η Ρωσία αντιμετώπισε εθνικιστικές εξάρσεις, η Κεντρική Ασία δέχτηκε τις κατευθύνσεις της Ρωσίας.

Η μετα-σοβιετική Κεντρική Ασία εξακολουθεί να μοιάζει με την σοβιετική Κεντρική Ασία και η ρωσική επιρροή είναι γενικά ανεκτή αν όχι και ευπρόσδεκτη. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με άλλες περιοχές, ιδιαίτερα τον Καύκασο, όπου η ρωσική στρατιωτική παρουσία προκαλεί δυσφορία και κατ'επέκταση, αποσταθεροποίηση.

Στο κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο οι λαοί της Κεντρικής Ασίας φαίνεται ότι θα κληθούν να πλάσουν το δικό τους μέλλον. Με αιωρούμενα κράτη, ανομοιογενείς κοινωνίες, συνονθυλεύματα εθνοτήτων αλλά και θαυμάσιους πλουτοπαραγωγικούς πόρους, που όμως θα ελέγχονται από τη Δύση η δυναμική θα είναι τεραστίων

XV. Επίλογος:

Η Κεντρική Ασία δεκαπέντε χρόνια αργότερα

1 .Η φατρία σε μετάβαση

Στα μέσα της δεκαετίας του '90 η «Θεωρία της Μετάβασης» απέκτησε και άλλους οπαδούς. Μέχρι τότε, ιστορικοί και πολιτικοί επιστήμονες μελετούσαν τη διαδικασία της μετάβασης, κυρίως από τα στρατιωτικά καθεστώτα των μέσων του 20^{ου} αιώνα προς τη δημοκρατία. Έτσι, σχηματίστηκε μια ολόκληρη τάση στη διεθνή -και ειδικά την αγγλόφωνη- βιβλιογραφία υπέρμετρης αισιοδοξίας για τα επιτεύγματα της μετάβασης του σοσιαλιστικού χώρου προς την δημοκρατία της αγοράς. Εδώ να σημειώσουμε ότι και οι δυο όροι ανήκουν σε τρίτους. Πρόκειται για τη θεωρητική προσέγγιση που γέννησε τη «shock therapy» μια διαδικασία ραγδαίας οικονομικής ανάπτυξης.²⁵⁴

Η «μεταβασιολογία» της εποχής υπέκυψε μπροστά στην πραγματικότητα. Τα γεγονότα διέψευσαν την ύπαρξη δυναμικής υπέρ μεγάλων αλλαγών όπως και αντέστρεψαν τις προσδοκίες των δυτικών για την επέλαση της αγοράς. Ειδικές μελέτες, αρκετές εκ των οποίων φιλοξενούνται στη βιβλιογραφία της παρούσας εργασίας, ανακοίνωσαν την εξάλειψη των αναχρονιστικών μοντέλων, όπως το συγγενικό σύστημα της φατρίας και την εγκατάσταση νέων θεσμών²⁵⁵.

Στην Κεντρική Ασία οι σύγχρονοι, δηλαδή οι μετασοβιετικοί, θεσμοί εξακολουθούν να είναι δημιουργήματα της σοβιετικής περιόδου με την έννοια του κράτους να παραμένει δυσνόητη²⁵⁶ για τους πληθυσμούς

όλων των εθνοτήτων²⁵⁷. Συνεπώς είμαστε σε θέση να μιλάμε για τους κληρονόμους της Σοβιετικής Ένωσης και όχι για απελευθερωμένες κοινωνίες. Με την κατάρρευση του σοβιετικού συστήματος μόνο ορισμένες από τις δημοκρατίες -μέλη της Ένωσης- έσπασαν τα θεσμικά δεσμά που τις ένωναν με το σοβιετικό τους παρελθόν. Η Λιθουανία, η Λευκορωσία, η Εσθονία, εγκατέλειψαν τις πολιτικές πρακτικές της Ένωσης και αναζήτησαν δυτικά προτύπα. Οι επιλογές τους φαίνεται ότι τους δικαίωσαν καθώς έγιναν μέρος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Αντίθετα η Κεντρική Ασία γνώρισε ελάχιστη κινητοποίηση όταν άρχισε να καταρρέει η Ένωση²⁵⁸.

Στην Κεντρική Ασία η απόφαση για την κατάλυση της Ένωσης, όπως και η περίοδος της ανεξαρτησίας που ακολούθησε αντί να οδηγήσει σε ακραίες οδούς δυτικισμού, έφερε τους πληθυσμούς πιο κοντά στις παραδοσιακές μορφές ταυτότητας. Υπήρξε, στην Κεντρική Ασία, ένα είδος αφύπνισης παλαιότερων κοινωνικών πρακτικών. Αρχικά, η αφύπνιση αυτή «ταξίδευσε» χρονικά, βήμα-βήμα προς τα πίσω, ανακτώντας τη δομή μιας κοινωνικής ιεραρχίας που είχε χαθεί από το δημόσιο περιβάλλον εδώ και δεκαετίες. Ήταν καθαρά, ένα ταξίδι στο χρόνο. Ο χρόνος όμως, εμπειρείχε και τις σοβιετικές εμπειρίες, έτσι οι κοινωνίες της Κεντρικής Ασίας βρέθηκαν δέσμιες παλαιοκομμουνιστικών αντιλήψεων για την έννοια του Κράτους, κληρονομώντας μια γραφειοκρατική ταυτότητα που τώρα την έλεγαν «Δημοκρατία». Οι ηγέτες αυτής της οντότητας, τέκνα του κομματισμού, ήταν επίσης δέσμιοι της σοβιετικής κληρονομιάς²⁵⁹.

Το ταξίδι προς το κοινό παρελθόν συνεχίστηκε και αυτό που φάνηκε να κυριαρχεί ήταν η αίσθηση της συνέχειας. Οι δύο κύριοι παράγοντες που συνετέλεσαν στην αφύπνιση των παλαιότερων μορφών ταυτότητας και κοινωνικής ιεραρχίας, ήταν η οικονομία των ελλείψεων και η αποπομπή των φατριών. Αυτοί οι δυο παράγοντες επανεμφανίστηκαν κατά την περίοδο της ανεξαρτησίας και οδήγησαν στην ανάδειξη της φατρίας. Όπως ακριβώς είχε συμβεί τις δεκαετίες του '20 και του '30, έτσι και το '90, η ιστορική συγκυρία λειτούργησε αναχρονιστικά υπέρ του παλαιού και του δοκιμασμένου. Στην περίπτωση της Κεντρικής Ασίας αποδείχθηκε πως οι κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές δεν επιτυγχάνουν άμεσες αλλαγές απλά και μόνο επειδή εξαγγέλλουν το θεσμικό εκσυγχρονισμό.

Όπως αναφέραμε προηγουμένως, η σοβιετική πολιτική των εθνικοτήτων πέτυχε την εκτόπιση των δεσμών αίματος και φυσικά της φατρίας από το δημόσιο περιβάλλον. Στη συνέχεια έγινε εμφανής η επανάκαμψη της φατρίας. Μια διπλή φύση αναδείχθηκε, ένα μοντέλο παράλληλης ύπαρξης, όχι όμως και ακύρωσης της μιας πλευράς από την άλλη. Ενώ ο στιγματισμός της φατρίας από τους σοβιετικούς ίσχυε για το δημόσιο περιβάλλον, αντίθετα, ο ρόλος της φατρίας στο υπόστρωμα της κοινωνικής δράσης ενισχύθηκε. Η συνέχεια γίνεται εμφανής μετά την ανεξαρτησία και σε άλλες περιπτώσεις.

Οι δυτικοί αναλυτές έσφαλαν στις εκτιμήσεις τους για άλλη μια φορά όταν κατέληξαν στη μάλλον απλοϊκή άποψη ότι οι νέες δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας (αλλά και άλλες δημοκρατίες της πρώην ΕΣΣΔ)

κατέληξαν σε εθνοκεντρικά ή εθνικιστικά κράτη²⁶⁰. Πράγματι, η ακολουθία των γεγονότων οδηγούσε σε παρόμοια συμπεράσματα, τα οποία όμως έπρεπε να δεχθούν περαιτέρω εξέταση. Συγκεκριμένα, οι ιθύνουσες τάξεις επέλεξαν να βασιστούν στην επικρατέστερη διάλεκτο του τόπου, να επαναπροσδιορίσουν τις ιστορικές συγκυρίες του παρελθόντος υπέρ του επιχειρήματός τους, να τονίσουν την διαφορετικότητα αντί την ομοιογένεια, να υπεραπλουστεύσουν την ερμηνεία των δημογραφικών αλλαγών της σοβιετικής περιόδου και τέλος να αναδείξουν τους δικούς τους ανθρώπους²⁶¹.

Η επιστροφή ή μάλλον η υποτροπή στον εθνοκεντρικό χαρακτήρα του κράτους, στις αρχές του '90, εμπεριείχε ως βασικό στοιχείο την απόρριψη της δια-εθνικής αρμονίας της σοβιετικής ρητορικής από τις άρχουσες ομάδες που διαμόρφωσαν τη δική τους δημαγωγία γύρω από το δικαίωμα του εθνικού αυτοπροσδιορισμού. Γεωγραφικός χώρος αυτής της υποτροπής ήταν κυρίως η Ανατολική Ευρώπη, τα Βαλκάνια και ο Καύκασος²⁶².

Στην Κεντρική Ασία τα γεγονότα δεν επέτρεψαν την υποτροπή, καθώς δεν υπήρχε παλαιότερο στάδιο εθνικής ταυτότητας προς το οποίο θα μπορούσαν να υποτροπιάσουν οι Κεντροασιάτες. Ένας άλλος λόγος ήταν η πολιτική του Ευρωασιατισμού των σοβιετικών χρόνων. Η πολιτική του Ευρωασιατισμού υιοθετήθηκε ταχύτατα από πολιτικούς όπως ο Πρόεδρος Νουρσουλτάν Ναζαρμπάγιεφ του Καζακστάν. Τονίζοντας την κεντρική γεωγραφική θέση της χώρας του ο Νουρσουλτάν Ναζαρμπάγιεφ έφερε στο προσκήνιο του πολιτικού λόγου την υπεροχή

της πολυεθνικότητας των Κεντροασιατών. Βασιζόμενος στη σοβιετική πολιτική του Ευρωασιανισμού, ο πολιτικός λόγος του Καζάχου Προέδρου αναδεικνυε τον ιστορικό ρόλο των τουρκικών φυλών στην Κεντρική Ασία. Όροι του 19^{ου} αιώνα όπως ο «Δρόμος του Μεταξιού», η Ευρασία, το «Μεγάλο Παιχνίδι», επανήλθαν στο προσκήνιο²⁶³.

Η περίοδος της ανεξαρτησίας χαρακτηριζόταν, μεταξύ άλλων, από την πάλι ανάμεσα στις φατρίες για πρόσβαση στην πολιτική και την οικονομία. Όπως στη δεκαετία του '20, έτσι και στη δεκαετία του '90 οι φατρίες αναδείχθηκαν σε βασικό παράγοντα προώθησης του κυβερνητικού σκοπού. Τότε ήταν ο εφαρμοσμένος σοσιαλισμός, τώρα ήταν η εκ των ων ουκ άνευ συγκρότηση κράτους και έθνους. Οι φατρίες υπηρέτησαν και τους δυο σκοπούς για δικό τους συμφέρον, αν και κατά τη μετασοβιετική περίοδο η απουσία τους από το δημόσιο χώρο τις καθιστούσε πιο επικίνδυνες.

Από τη δεκαετία του '90 και έπειτα, οι φατρίες έχουν επικρατήσει στην οικονομία και την πολιτική. Αυτό σημαίνει, πέρα από την επανάκαμψη και την ανάληψη του πλήρους ελέγχου του κράτους και των δημόσιων ή εθνικών πόρων. Κύρια διαφορά μεταξύ των πρακτικών της εξουσίας της φατρίας του '20 και του '90, ήταν η απουσία δεσμών αίματος με μέλη από το δημόσιο περιβάλλον. Αυτό παρέμεινε και μετά την πρόιμη φάση της ανεξαρτησίας εξαιτίας της συνειδητής επιλογής των ηγετών της κάθε φατρίας να μείνουν στο υπόστρωμα της κοινωνίας. Η παρασκηνακή δράση των φατριών είναι πλέον το κατεξοχήν χαρακτηριστικό της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής στην Κεντρική Ασία. Κατά

συνέπεια, τα όρια δράσης και ελέγχου μιας φατρίας, είναι εξαιρετικά δύσκολο να ανακαλυφθούν. Η περίπτωση του Προέδρου Νουρσουλτάν Ναζαρμπάγιεφ και η πολιτική της ισορροπίας ανάμεσα στις τρεις υπερ-ομάδες φατριών, σε αντικατάσταση των Ορδών που πλέον είχαν δημογραφικά εκτοπισθεί, αναδεικνύει το ρόλο της υπόγειας πάλης για επικράτηση. Η κατάρρευση του συστήματος δεν ήταν επιθυμητή από καμία φατρία, έτσι παρά την έντονη αντιπαλότητα, η κυρίαρχη ομάδα φρόντιζε πάντοτε να μην βρίσκονται εκτός παιχνιδιού οι αντίπαλοί της. Η συνεχώς ανανεώσιμη δυναμική αυτού του συστήματος εγγυόταν το μοίρασμα της πρόσβασης σε όλους τους διεκδικητές.

Στην Κεντρική Ασία οι νέες δημοκρατίες θα αναγκαστούν να αναπτύξουν πρακτικές διαχείρισης των φατριακών σχέσεων, ελπίζοντας σε ένα καλύτερο αποτέλεσμα από αυτό της σοβιετικής εμπειρίας. Οι δεσμοί αίματος, πιστεύουμε ότι θα αναδειχθούν σε θεσμικό κονίαμα. Στα οφέλη μιας τέτοιας πολιτικής θα συμπεριλαμβάνονται η σταθερότητα και η καλή λειτουργία του Κράτους. Το ερώτημα είναι, αν η επιθυμητή πολιτική αλλαγή πρέπει να βασίζεται σε εξωγενείς παράγοντες όπως η κοινωνική μεταλλαγή και ο κοινωνικός εκσυγχρονισμός ή αν θα πρέπει να βασίζεται στην αφομοίωση υπαρκτών δομών κοινωνικής διαχείρισης²⁶⁴. Πιστεύουμε πως η δεύτερη επιλογή εμπεριέχει τη λύση. Όσες κοινωνίες διαθέτουν δίκτυα τύπου φατρίας, με τους δεσμούς αίματος να διαδραματίζουν πρωταγωνιστικούς ρόλους, τόσο στην καθημερινότητα όσο και στη χάραξη της λεγόμενης εθνικής πολιτικής, θα πρέπει να εφεύρουν ένα Κράτος διαχειριστή αυτών των

σχέσεων. Μελετώντας τις αυτοκρατορίες συμπεραίνουμε ότι ο εθνικός πλουραλισμός αυτών των κοινωνιών ενήργησε ευεργετικά στη διαβίωσή τους. Γιατί δεν μπορούμε να υποθέσουμε ότι η αποδοχή ενός φατριακού πλουραλισμού δεν είχε αντίστοιχο αποτέλεσμα, σε όσες κοινωνίες χαρακτηρίζονται από τέτοιου είδους σχέσεις. Όπως οι αυτοκρατορίες επέλεξαν την ανάπτυξη θεσμών διαχείρισης του εθνικού πλουραλισμού, έτσι και οι κοινωνίες που διαθέτουν φατριακές σχέσεις θα πρέπει να εφεύρουν θεσμούς διαχείρισης του φυλετικού πλουραλισμού. Η σοβιετική εμπειρία επίσης δεν μπορεί να διαγραφεί εντελώς. Ιδιαίτερα η κομμουνιστική εμπειρία της Κίνας αλλά και αυτή της Ν.Α. Ασίας, ή αντίστοιχα η εμπειρία των κοινωνικών πειραμάτων της Λατινικής Αμερικής (ειδικά στην ενδοχώρα) προσφέρουν ικανοποιητικά παραδείγματα θεσμών διαχείρισης πολιτιστικού πλουραλισμού.

Ο εκσυγχρονισμός της μετα-αποικιοκρατικής Αφρικής, της Εγγύς και Μέσης Ανατολής στη δεκαετία του '50, αλλά και του '60, έδειξε την αποτυχία των θεσμών που συγκροτήθηκαν ειδικά για την αφομοίωση των εθνικών ομάδων και υπο-ομάδων από μια κυρίαρχη εθνική ταυτότητα. Εν μέρει πολλά από τα προβλήματα που σήμερα αντιμετωπίζουν κράτη όπως το Ιράκ – πέρα από την εισβολή που δέχθηκε – ο Λίβανος, ή μέχρι πρόσφατα η Ινδία, η Αλγερία και τόσες δημοκρατίες της Δυτικής, Κεντρικής και Ανατολικής Αφρικής, εστιάζονται σε τεχνητές καταστάσεις ελέγχου της συμπεριφοράς των μαζών που αναπτύχθηκαν με τη μορφή θεσμών στην μετα-αποικιοκρατική περίοδο. Όπως ο εθνικός πλουραλισμός και αργότερα ο

πολιτιστικός πλουραλισμός έγιναν αποδεκτοί ως συντελεστές μιας υγιούς εγχώριας πολιτικής ζωής έτσι και ο φατριακός πλουραλισμός θα μπορούσε να εγγυηθεί την πολιτική σταθερότητα των κοινωνιών της Κεντρικής Ασίας²⁶⁵. Προτείνουμε, κατά συνέπεια, θεσμούς για τις φατρίες.

Αν πάμε λίγο πίσω χρονικά θα παρατηρήσουμε ότι οι κοινωνίες που βασιζόνταν στους δεσμούς αίματος για την επιβίωσή τους είχαν αναπτύξει κανόνες και πρακτικές για τον έλεγχο της συμπεριφοράς, όπως ακριβώς επιδίωξαν να κάνουν οι αρχιτέκτονες του Κράτους–Δυνάστη την εποχή της ανάδυσης των κρατικών θεσμών. Οι κοινωνίες των δεσμών αίματος εφάρμοσαν σκληρές ποινές στους παραβάτες των κανόνων συμπεριφοράς όντας επηρεασμένες από την ανάγκη συσπείρωσης και αλληλοβοήθειας για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της ζωής σε αφιλόξενα μέρη, όπως η Στέπα. Η συγκεκριμένη κοινωνική δομή λειτούργησε υπέρ της εξουσίας των γηραιότερων μελών της φατρίας, θεσμοθετώντας τον διαχειριστικό τους ρόλο. Το Κράτος κατέλυσε άμεσα αυτές τις πρακτικές ή τουλάχιστον προσπάθησε. Η σοβιετική πρακτική απέναντι στις φατρίες αν και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν ένα είδος διαχειριστικής πολιτικής των κοινωνικών υπο-ομάδων, δεν κατάφερε να φανεί άξια της πρόκλησης που της προσέφερε η μακροχρόνια ύπαρξη της κτηνοτροφίας. Εάν η ΕΣΣΔ είχε αναπτύξει ένα δίκτυο θεσμών για τη διαχείριση των δεσμών αίματος, ενδεχομένως να είχε καλύτερα αποτελέσματα στην αντιμετώπιση των φατριών.

Η νέα, μετασοβιετική Κεντρική Ασία, θα μπορούσε να αναπτυχθεί μέσω της δικής της ιδιομορφίας, όπως και άλλες πλουραλιστικές κοινωνίες. Κάτι τέτοιο απαιτεί και άλλη φιλοσοφία σε νοοτροπίες διακυβέρνησης.

2. Νέα γεωπολιτική θέση και φονταμενταλισμός

Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 η υψηλή ανεργία, η αυξανόμενη φτώχεια, η κατάρρευση των συστημάτων υγείας και παιδείας, ειδικά στις αστικές περιοχές, είχαν επιτρέψει την άνοδο των ακραίων φονταμενταλιστών. Η διαφθορά και η κακή διακυβέρνηση λειτουργούν υπέρ ορισμένων ακραίων ισλαμικών οργανώσεων τόσο στην Κεντρική Ασία όσο και αλλού. Στη ζώνη της Κεντρικής Ασίας ιδιαίτερη δράση έχει αναπτύξει η μη βίαιη οργάνωση Hizb ut-Tahrir, ένα αυτόνομο κίνημα με παρουσία σε όλο τον ισλαμικό κόσμο και με ιδεολογικό στόχο την ένωση των απανταχού μουσουλμανικών κοινοτήτων σε ένα ενιαίο χαλιφάτο. Πυρήνες της οργάνωσης εντοπίζονται σε όλη την Κεντρική Ασία, με δράση που εκτείνεται από την προπαγάνδα έως την κατήχηση. Κυρίως κατακρίνουν τις κυβερνήσεις της περιοχής, δίχως όμως να αναζητούν λύσεις μέσω βίας ή άλλης ακραίας συμπεριφοράς. Η περίπτωση Hizb ut-Tahrir απασχολεί περισσότερο τις τοπικές κυβερνήσεις παρά τη διεθνή κοινότητα. Το κίνημά τους έχει δεχθεί άنيση επίθεση από τις κεντροασιατικές κυβερνήσεις, ιδιαίτερα στο Ουζμπεκιστάν όπου άλλωστε παρατηρούμε και τη μέγιστη, συγκριτικά, παραβίαση των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Ιδιαίτερης σημασίας είναι το γεγονός ότι η οργάνωση

εμφανίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Ενδεχομένως στο κοντινό μέλλον να αποτελέσει μια μορφή νόμιμης και αναγνωρισμένης ισλαμικής αντιπολίτευσης. Στο μεταξύ, οι δυνάμεις ασφαλείας των νέων δημοκρατιών δείχνουν ελάχιστη κατανόηση για τη μη βίαιη θέση αυτής της οργάνωσης και τα τελευταία στοιχεία καταγράφουν ομαδικές συλλήψεις ²⁶⁶, με εξαίρεση τη Κιργισία.²⁶⁷ Οι δυτικές δυνάμεις ανησυχούσαν για την άνοδο του πολιτικού Ισλάμ και για την κοινωνική αναταραχή που αυτή ενδεχομένως θα έφερνε. Οι εθνοτικές διενέξεις και οι ενδοκοινοτικές συρράξεις, αν και διάσπαρτες δίχως συνοχή ή κεντρικό σχεδιασμό, τοποθετούσαν την ΚΑ στις υπό κατάρρευση περιοχές.²⁶⁸ Χρήματα υπήρχαν, και αρκετά ήταν διαθέσιμα για την ανάπτυξη της ΚΑ, όμως τα περισσότερα κατέληγαν σε μελέτες αντί για προγράμματα. Με εξαίρεση τον τομέα της περιφερειακής ασφάλειας, ένα πεδίο αποκλειστικά στη διαχείριση του ΝΑΤΟ, οι περισσότεροι τομείς ανάπτυξης έμεναν αδρανείς. Ορισμένοι ιδιώτες, φυσικά πρόσωπα ή μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί, έθεταν στη διάθεση ειδικών προγραμμάτων ανάπτυξης πολιτικών και κοινωνικών θεσμών σημαντικούς πόρους. Αυτοί ήταν όμως λίγοι και χωρίς την ενίσχυση των δυτικών κυβερνήσεων η προσπάθεια πολιτικής και κοινωνικής ανοικοδόμησης της Κεντρικής Ασίας παρέμενε υποτονική. Η γενική αίσθηση ήταν ότι οι τοπικές κυβερνήσεις δεν είχαν σκοπό να αλλάξουν πολιτικές, οπότε ή τα χρήματα θα έλεφταν στο κενό ή θα κατέληγαν στην εγχώρια μαφία. Αν και ο πληθυσμός της Κεντρικής Ασίας δεκαπέντε χρόνια μετά την ανεξαρτησία συνεχίζει να έχει καλό επίπεδο μόρφωσης, δίχως

σημαντικά ποσοστά αναλφάβητων ακόμα και στην ύπαιθρο, η εξάρτηση των τοπικών οικονομιών από τους φυσικούς πόρους χαρακτηρίζει τις, όχι και τόσο νέες πλέον, δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας ως υποανάπτυξη κράτη.

Για πρώτη φορά μετά την κατάρρευση του ανατολικού συσχετισμού υπήρξε συμφωνία απόψεων σε επίπεδο στρατηγικής ανάλυσης μεταξύ Δύσης και Ρωσίας για «τη φυσική ανικανότητα» των κεντροασιατών να συμβαδίσουν με τους αναπτυσσόμενους λαούς.²⁶⁹ Επρόκειτο για μια άποψη που ήθελε την κατάσταση στην Κεντρική Ασία να υπόκειται σε παράγοντες και όχι σε συγκυρίες. Οι προσπάθειες των κεντροασιατών ηγετών, ή τουλάχιστον ορισμένων εξ αυτών, να αλλάξουν τη εικόνα που είχε καλλιεργηθεί από την ίδια την κατάστασή τους για το εγγύς μέλλον δεν έφερε αποτελέσματα. Συγκεκριμένα, η απόφαση της κυβέρνησης της Κιργισίας να επιχειρήσει στη χώρα ένα πείραμα γενικών μεταρρυθμίσεων δεν απέκτησε ποτέ παλμό. Αντίστοιχα, οι αποφάσεις των Ουζμπέκων και των Καζάχων να επιτρέψουν τη δίχως δικλίδες ασφαλείας ιδιωτικοποίηση των οικονομιών τους, διοχέτευσε αλλά και μόνο χρήματα και φυσικούς πόρους σε ξένους επενδυτές ή ντόπιους κερδοσκόπους. Οι τρεις αυτές περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης της προόδου των κεντροασιατικών οικονομιών ως απόδειξη ότι στην Κεντρική Ασία ακόμα κυβερνούσαν οι ίδιες οικογένειες, τύπου φατρίας, που ήλεγχαν την οικονομία και την κοινωνία επί κομμουνισμού. Με τον καιρό τα δυτικά μέσα ενημέρωσης άρχισαν να αναπαράγουν την ηττοπαθή θέση που συχνά προωθούσαν οι

ίδιοι οι Κεντροασιάτες για την καθυστέρηση της ανάπτυξής τους. Ο κομμουνισμός, έλεγαν οι ηγέτες των νέων δημοκρατιών της Κεντρικής Ασίας είχε επηρεάσει σε τέτοιο βαθμό την κοινωνία και τους ρυθμούς της που δεν επέτρεπε την πραγματική σύγκλιση με τις δυτικές αρχές για την οικονομική και κοινωνική μεταρρύθμιση.²⁷⁰

Έπειτα ήρθαν τα πραγματικά στοιχεία.²⁷¹ Κράτη όπως το Καζακστάν και η Κιργισία είχαν, με βάση τους μακροοικονομικούς δείκτες, υπερκεράσει τη Ρωσία σε αναπτυξιακή δυναμική. Το Καζακστάν είχε αποδεδειγμένα το 1999 τον ισχυρότερο τραπεζικό τομέα από όλες τις διάδοχες οντότητες της πρώην ΕΣΣΔ. Αντίστοιχα, η Κιργισία ήταν η πρώτη μετασοβιετική δημοκρατία που προχώρησε με ταχύτητα σε μεταρρυθμίσεις για την οικονομική της αναδόμηση. Και οι δύο δημοκρατίες είχαν πάρει πρωτοβουλίες για την ενίσχυση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, για τον αναδασμό, για την προστασία του συστήματος συνταξιοδότησης και για την αυτοχρηματοδότηση της δημόσιας υγείας και δημόσιας παιδείας.²⁷²

Το κύριο σφάλμα στη δυτική μεθοδολογία ήταν η σύγκριση με το παρελθόν. Το σοβιετικό σύστημα μπορούσε να εγγυηθεί υψηλή έως απόλυτη κοινωνική ασφάλιση, με συνταξιοδότηση και μόρφωση όλων των μελών της κοινωνίας. Η σύγκριση στοιχείων του 1987 με στοιχεία του 1997 ήταν κατά συνέπεια καταδικασμένη. Η προσπάθεια σύστασης αυτοχρηματοδοτούμενων συστημάτων κοινωνικής ωφέλειας και προστασίας μια μικρής ή μεσαίας και νεοσύστατης χώρας, ειδικά εφόσον αυτή ήταν ακόμα στα σπάργανα, δεν μπορεί να αξιολογηθεί

επιτυχώς όταν συγκρίνεται με την υποδομή μιας αυτοκρατορίας. Ενδεικτικό είναι σε αυτές τις περιπτώσεις ότι όσοι βασιζόνταν για την επιβίωσή τους στον εκτενή δημόσιο τομέα τώρα κυριολεκτικά λιμοκτονούσαν.

Δεκαπέντε χρόνια μετά την Ανεξαρτησία και επτά χρόνια από την αξιολόγηση τα συμπεράσματα της οποίας μόλις περιγράψαμε, οι προτεραιότητες της μόνης υπερδύναμης μετέτρεψαν το ενδιαφέρον προς την Κεντρική Ασία από περιορισμένο σε μέγιστο. Η γεωπολιτική επέβαλε τους όρους της στην οικονομία. Τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου του 2001 ανασυνέθεσαν τους επιχειρησιακούς χάρτες ασφαλείας, με συνέπεια να δοθεί βοήθεια πολλών δισεκατομμυρίων για τη διασφάλιση της κοινωνικής ισορροπίας. Τα κριτήρια έγιναν πιο ελαστικά, οι διεκδικήσεις των διεθνών οργανισμών εις βάρος των εθνικών νομοθετικών λειτουργιών μειώθηκαν και ο έλεγχος έγινε πιο διαλλακτικός, με τις μεταρρυθμίσεις να παραμένουν στην ατζέντα χωρίς ιδιαίτερη πίεση προς συγκεκριμένες μεταρρυθμιστικές κατευθύνσεις. Η διεθνής οικονομική κοινότητα ενδιαφέρεται πλέον για την κάλυψη του ελλείμματος και την ελάττωση του δανεισμού των χωρών της Κεντρικής Ασίας, ενώ τα προηγούμενα προγράμματα ολικής μεταρρύθμισης περνάνε σε δεύτερη θέση ή μάλλον σε τρίτη γιατί πρώτη είναι η ασφάλεια.

Η αντιμετώπιση της τρομοκρατίας έχει αναβαθμίσει τη στρατηγική σημασία των κεντροασιατικών κρατών χωρίς ωστόσο να έχει μεταβληθεί υπερβολικά το περιβάλλον ασφαλείας στην περιοχή.²⁷³ Για την

αντιμετώπιση του φονταμενταλισμού στην Κεντρική Ασία μετά το 2001 και για την ανάπτυξη των νέων δημοκρατιών, γενικότερα, απαιτείται η θεσμική τους σύγκλιση με τη Δύση και ο συγχρονισμός τους με τις άλλες πρώην σοβιετικές δημοκρατίες.

Από την πλευρά της, η κυβέρνηση των ΗΠΑ έκανε λόγο για άμεση εγκατάσταση μονάδων αμερικανικού στρατού κατά μήκος της κεντροασιατικής ζώνης, ήδη από τη φάση προετοιμασίας των επιχειρήσεων στο Αφγανιστάν το 2001. Στην πράξη, η σταθερότητα της περιοχής πέρασε από την ευθύνη των στρατιωτικών στην αρμοδιότητα των μυστικών υπηρεσιών. Με τη νέα προγραμματική εμπλοκή στην περιοχή οι ΗΠΑ διεκδικούσαν την εξασφάλιση των ενεργειακών πόρων, την απομάκρυνση πυρήνων του πολιτικού Ισλάμ και τον έλεγχο της επιρροής τρίτων. Αλλαγή καθεστώτων στην Κεντρική Ασία δεν ετέθη ποτέ ως προτεραιότητα. Πολλά από τα ζητήματα τέθηκαν υπό τη σκέπη ενός ευρύτερου προγράμματος ανασυγκρότησης της περιοχής, μετά την ολοκλήρωση των επιχειρήσεων στο Αφγανιστάν και τη διασφάλιση των οδών μεταφοράς φυσικού αερίου και πετρελαίου από την Κασπία προς την Ευρώπη και τη Μεσόγειο. Στο μεταξύ παγκόσμιοι οργανισμοί, ιδιωτικοί και διακρατικοί, δείχνουν ίχνη κόπωσης σε σχέση με την Κεντρική Ασία, καταγράφοντας την απώλεια των χρημάτων που δαπανούν προς αυτήν. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Παγκόσμια Τράπεζα, η Ασιατική Τράπεζα Ανάπτυξης εστίασαν την προσοχή τους σε άλλα σημεία του πλανήτη.

3. Υγεία

Η εμφάνιση της φτώχειας μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ ενέτεινε τα προβλήματα περίθαλψης του πληθυσμού, με τις κοινωνικές υπηρεσίες να πέφτουν γενικότερα σε αδράνεια από το 1992 και έπειτα για διαφορετικούς λόγους σε κάθε δημοκρατία. Στην περίπτωση του Τατζικιστάν οι υποδομές υπέστησαν και το πλήγμα του εμφυλίου. Αντίθετα στο Τουρκμενιστάν η σημερινή κρίση στη δημόσια περίθαλψη ανάγεται στις επιλογές της κυβέρνησης.

Το 2005 η κυβέρνηση του Τουρκμενιστάν με προεδρικό διάταγμα έκλεισε όλα τα νοσοκομεία εκτός αυτών της πρωτεύουσας,²⁷⁴ ενώ είχε προηγηθεί (2004) η απόλυση δεκαπέντε χιλιάδων νοσηλευτών και τεχνικών υγείας. Επίσης με αποφάσεις της κυβέρνησης του Τουρκμενιστάν έχουν οριστικά καταργηθεί οι υπηρεσίες διάγνωσης για μεταδιδόμενες ασθένειες όπως η χολέρα και η φυματίωση.²⁷⁵ Ας υπογραμμισθεί το γεγονός ότι από το 1991 έως το 2001, σε όλες τις δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας ο μέσος όρος ζωής ήταν κατά δέκα χρόνια χαμηλότερος από το μέσο όρο στην Ε.Ε.²⁷⁶ Οι θάνατοι την ώρα του τοκετού που καταγράφηκαν ήταν έξι με οκτώ φορές υψηλότεροι από ό,τι στην Ε.Ε., με το Τατζικιστάν να χάνει δέκα μητέρες στις εκατό από την έναρξη της κύησης έως τον τοκετό.²⁷⁷ Το σύστημα έγκαιρης προστασίας του πληθυσμού είναι σε αδράνεια και στις πέντε δημοκρατίες. Οι μεταδοτικές ασθένειες συγκροτούν μια ιδιαίτερη απειλή για την Κεντρική Ασία με το AIDS²⁷⁸ και την Ασιατική Γρίπη, μία μορφή της οποίας είναι αυτή των Πουλερικών, να θέτουν τις ειδικές υπηρεσίες

των ευρωπαϊκών χωρών σε επιφυλακή. Η Γρίπη των Πουλερικών πέρασε από την Κίνα στην Κεντρική Ασία το 2005 και το Καζακστάν υποχρεώθηκε σε σφαγή 9.000 πουλερικών. Η δημογραφική διάταξη, με τους υψηλούς δείκτες αγροτικής εγκατάστασης που χαρακτηρίζουν την πληθυσμιακή διασπορά, εγκυμονεί την πιθανότητα μιας έκρηξης πανδημιών τύπου Γρίπης των Πουλερικών ανάλογη με αυτή της Τουρκίας. Αν και η Ε.Ε. ενέκρινε την άμεση χορήγηση βοήθειας ύψους 6 εκατομμυρίων Ευρώ για την σύσταση εθνικών και διεθνικών προγραμμάτων αντιμετώπισης των πανδημιών στην Κεντρική Ασία, η μαύρη τρύπα της απύσας πλέον κρατικής υποδομής καθιστά τη ζώνη της Κεντρικής Ασίας ιδιαίτερα επικίνδυνη για τη Δύση.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας υπολόγιζε το 1999 ότι για την ανάπτυξη του τομέα υγείας προσφέρονταν, μέσω διεθνών φορέων, στο σύνολο των ειδικών προγραμμάτων στήριξης της περιοχής, τα ακόλουθα ποσοστά: Για το Καζακστάν το 6,33% της συνολικής βοήθειας, για την Κιργισία 0,07%, για το Τατζικιστάν 8,16%, για το Τουρκμενιστάν το 11,6%, για το Ουζμπεκιστάν 18,38%.²⁷⁹ Τα στοιχεία δεν είναι ενθαρρυντικά για καμία από τις κεντροασιατικές δημοκρατίες. Το Καζακστάν, η Κιργισία και το Τατζικιστάν τελούν υπό εποπτεία, καθώς δεν αναμένεται να αγγίξουν τα προβλεπόμενα όρια παιδικής και μητρικής θνησιμότητας που ζητούν οι διεθνείς οργανισμοί²⁸⁰, με αποτέλεσμα να μειωθούν ακόμα περισσότερο τα χρήματα και η υλική βοήθεια που στέλνουν οι διεθνείς φορείς στην Κεντρική Ασία. Η μετάδοση της φυματίωσης έχει αγγίξει τα όρια του συναγερμού σε όλη

την ΚΑ. Από το 1990 και έπειτα τα περισσότερα έχουν αυξηθεί 100% στο Καζακστάν και στη Κιργισία, 200% στο Ουζμπεκιστάν και 500% στο Τατζικιστάν.²⁸¹

4. ΜΜΕ

Δυστυχώς οι κυβερνήσεις των νέων δημοκρατιών της ΚΑ επέλεξαν, από τους πρώτους μήνες της Ανεξαρτησίας, τον απόλυτο έλεγχο των ΜΜΕ. Η σοβιετική κληρονομιά ήταν φτωχή από την άποψη των ελευθεριών του Τύπου. Όμως και η υλική υποδομή ήταν αναξιόπιστη με τη διατιθέμενη τεχνολογία να έχει ξεπεραστεί και τις εγκαταστάσεις των κρατικών ΜΜΕ να καταρρέουν. Η χρηματοδότηση για τη σοβιετική προπαγάνδα ερχόταν μέσω του κόμματος, ενώ η ιεράρχηση των θεμάτων καθοριζόταν από την κεντρική διοίκηση πληροφοριών της Μόσχας. Νομικό πλαίσιο λειτουργίας των ΜΜΕ δεν υπήρχε, όπως δεν υπήρχε και εμπειρία χρηματοδότησής τους από την αγορά. Το ανθρώπινο δυναμικό ήταν κομμουνιστικής παιδείας και κομματικής αγωγής με έντονη καχυποψία για την ελεύθερη ενημέρωση. Σύμφωνα με την επικρατούσα αντίληψη, οι κυβερνήσεις όφειλαν να υπηρετούν το καλό του κράτους ακόμα και σε βάρος του καλού των πολιτών. Η διαφήμιση ενσάρκωνε το μεγάλο κίνδυνο αποπροσανατολισμού της κοινής γνώμης. Κρατικές επιχορηγήσεις δεν υπήρχαν από την ανεξαρτησία και έπειτα, και η βοήθεια της Ε.Ε. για την απελευθέρωση των ΜΜΕ διατέθηκε αλλού.

Στις αρχές του 1990, στη σκηνή εισέβαλε η ρωσική τηλεόραση, η μετάλλαξη και αναβάθμιση της οποίας εντυπωσίαζε και εντυπωσιάζει

ακόμα. Η ρωσική επιλογή ήταν η πρώτη επιλογή για τους ρωσόφωνους πληθυσμούς του Καζακστάν, κάτι που δεν ίσχυε για τις άλλες χώρες της Κεντρικής Ασίας. Στις υπόλοιπες δημοκρατίες οι ηγετικές ομάδες της οικονομίας αποδέχθηκαν τη ρωσική παρουσία στα ΜΜΕ, ενώ τα μη προνομιούχα στρώματα της κοινωνίας είδαν σε αυτή την επανεμφάνιση του ρωσικού ηγεμονισμού των σοβιετικών χρόνων. Η τηλεοπτική έννοια της διασκέδασης, μέσω ερωτικών ή βίαιων προγραμμάτων, ερχόταν σε αντίθεση με την ισλαμική διδασκαλία και την αναβίωση του φονταμενταλισμού των πρώτων χρόνων της ανεξαρτησίας. Ο ισλαμικός κλήρος, οι διανοούμενοι και τα δημόσια πρόσωπα της προηγούμενης γενιάς καταδίκασαν τη ρωσική τηλεόραση δίνοντας ένα εθνικιστικό τόνο στην αντιπαράθεση. Με εξαίρεση το Καζακστάν, τα κρατικά κανάλια των υπολοίπων δημοκρατιών δεν επιτρέπουν την αναμετάδοση, δεκαπέντε χρόνια μετά την ανεξαρτησία, ρωσικών προβολών μέσω δικών τους σταθμών. Οι αρχές κατάλαβαν την αναγκαιότητα αντίστασης στη ρωσική ενημέρωση υποστηρίζοντας τη δημιουργία του τοπικού καναλιού ORT. Το ORT-Καζακστάν λειτουργεί ως παράρτημα του ORT-Ρωσία, με ξεχωριστό όμως πρόγραμμα και άλλες πηγές διαφήμισης. Όπως είναι φυσικό, στο μέλλον, η τεχνολογία της δορυφορικής μετάδοσης σε συνδυασμό με το διαδίκτυο, θα φέρει τη σύμπτυξη όλων των πιθανών μέσων ενημέρωσης αφήνοντας το κράτος στο περιθώριο, όσον αφορά στην ενημέρωση. Μέχρι τότε όμως οι ηγετικές ελίτ έχουν επιλέξει να ελέγχουν ασφυκτικά τα ΜΜΕ, ταυτίζοντας τη δική τους παραμονή στην εξουσία με τον ολοκληρωτικό έλεγχό τους.

Οι ρίζες του ζητήματος των ΜΜΕ στην Κεντρική Ασία, και φυσικά σε όλη την πρώην ΕΣΣΔ, ανάγονται στα χρόνια της Περεστρόικα. Οι εφημερίδες ήταν τα πρώτα μέσα που πέρασαν στον ιδιωτικό τομέα στο τέλος του 1980. Με την ανεξαρτησία των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών οι αιτήσεις για ίδρυση ιδιωτικών μέσων, κυρίως έντυπων, αυξήθηκαν σε ρυθμό μίας κατά ημέρα. Αυτά συνέβαιναν όμως στη Ρωσία και την ανατολική Ευρώπη. Στην Κεντρική Ασία τα ιδιωτικά έντυπα μέσα δεν μπόρεσαν να διατηρήσουν για πολύ την ανεξαρτησία τους. Το αρχικό ενδιαφέρον των αναγνωστών για την κριτική προς τον κομμουνισμό και τους κομματικούς παράγοντες σύντομα εξασθένησε. Ο επαγγελματισμός έλειπε από το χώρο, έτσι δεν άνοιξε διόλου το κεφάλαιο της διαφθοράς των νέων ηγετών ή το αδιέξοδο της γραφειοκρατίας. Το κόστος του χαρτιού, η δυσκολία στην εύρεση καλών τυπογραφείων και τα προβλήματα της διανομής κατέταξαν τον ιδιωτικό Τύπο στις μη κερδοφόρες επιχειρήσεις. Οι δυσχέρειες αυτές διαγωνίζονται μέχρι και σήμερα. Λίγες είναι οι ιδιωτικές εφημερίδες και χρηματοδοτούνται κυρίως από μεγάλες επιχειρήσεις ή από κύκλους πολιτικών συμφερόντων. Το τιράζ τους είναι μικρό, όπως μικρή είναι και η κυκλοφορία τους. Άλλωστε, τα έσοδα των πολιτών συχνά δεν επιτρέπουν την αγορά εφημερίδας. Τα λιγοστά έντυπα που κυκλοφορούν βρίσκονται διαρκώς υπό πίεση λόγω της κριτικής που ασκούν στην κυβέρνηση. Οι ιδιοκτήτες εφημερίδων που κυκλοφορούν στο Καζακστάν, όπως η «Ντατ», ο «21^{ος} Βεκ» και η «Γιάρμαρκα», δέχθηκαν στα τέλη του 1990 ξαφνικούς «ελέγχους» από την εφορεία,

ακόμα και βόμβες μολότοφ. Κάθε φορά που η κυβέρνηση Ναζαρμπάγιεφ δεχόταν κριτική, τα κρατικά τυπογραφεία έπαυαν να τυπώνουν τα φύλλα των ιδιωτικών μέσων.

Με την απουσία των εφημερίδων, το ραδιόφωνο θα μπορούσε να αναδειχθεί σαν το πιο ισχυρό μέσο ενημέρωσης. Η πλειοψηφία των ακροατών ήταν στην περίοδο της Ανεξαρτησίας συνταξιούχοι ή απομονωμένοι χωρικοί, ένα ακροατήριο που λίγο ενδιέφερε τους διαφημιστές. Παρόλα αυτά το ραδιόφωνο αναπτύχθηκε στο Καζακστάν, με νεότερες ηλικίες να το εμπιστεύονται και με νέους στην ηλικία επιχειρηματίες να διακινδυνεύουν το λιγοστό τους κεφάλαιο. Είκοσι σταθμοί λειτούργησαν εκείνη την περίοδο στο Καζακστάν, ενώ η Κιργισία είχε μόνο πέντε σταθμούς και το Τατζικιστάν και Ουζμπεκιστάν κανένα.

Η παράδοση των τελευταίων δεκαετιών ήθελε την οικογένεια να παρακολουθεί ειδήσεις και προγράμματα ψυχαγωγίας από την τηλεόραση. Η κρατική τηλεόραση διατήρησε την προνομιακή της θέση σε αυτή την οικογενειακή συνήθεια. Τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας η ιδιωτική τηλεόραση εμφανίστηκε εν μέσω της γενικότερης οικονομικής ανέχειας. Κατ' επέκταση τα οικονομικά της δημόσιας τηλεόρασης είχαν επίσης πληγεί. Τα ιδιωτικά κανάλια μπόρεσαν εύκολα να προσλάβουν τους καλύτερους τεχνικούς και, σε ορισμένες περιπτώσεις, να ενοικιάσουν τις εγκαταστάσεις των δημόσιων σταθμών. Μόλις ξεπέρασαν τις δυσκολίες της στελέχωσης και της στέγασης, τα ιδιωτικά κανάλια προχώρησαν στην κάλυψη του κενού που είχε

δημιουργήσει η ιδεολογική πτώχευση του συστήματος εισάγοντας δυτικού τύπου προγράμματα. Όπως συμβαίνει συνήθως σε τέτοιες περιπτώσεις, τα ιδιωτικά κανάλια ξεκίνησαν τη λειτουργία τους χωρίς άδεια. Στις περιπτώσεις του Ουζμπεκιστάν και του Καζακστάν η αρχική φάση ήταν σχετικά εύκολη. Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού των χωρών αυτών κατοικούσε σε αστικά κέντρα όπου η εκπομπή δεν απαιτούσε ισχυρούς αναμεταδότες.

Στην αρχική επιτυχία της ιδιωτικής τηλεόρασης συνέβαλε, όπως ήταν αναμενόμενο, και η παρακμή του κράτους. Χρήματα για δημόσια ψυχαγωγία δεν υπήρχαν. Οι συναυλίες και οι θεατρικές παραστάσεις ήταν πλέον σπάνιες και οι αίθουσες κινηματογράφου είχαν κλείσει από τα τέλη του 1980. Μπορούμε συνεπώς να συμπεράνουμε ότι οι δύσκολες οικονομικές συνθήκες της μετάβασης προς την ανεξαρτησία βοήθησαν στην ανάπτυξη της ιδιωτικής τηλεόρασης. Με την πειρατική χρήση βιντεοταινιών, η ιδιωτική τηλεόραση εξελίχθηκε γρήγορα στην κύρια μορφή ψυχαγωγίας. Μικρές επιχειρήσεις επέλεξαν τα ιδιωτικά κανάλια για την διαφήμισή τους στοχεύοντας στους νεότερους καταναλωτές. Η γενικευμένη φτώχεια των πρώτων χρόνων της Ανεξαρτησίας είχε σπρώξει τα λαϊκά κυρίως στρώματα στην απόλαυση των αγαθών του δυτικού καπιταλισμού, μέσα από τη σφαίρα της φαντασίας καθώς δύσκολα μπορούσαν να αγοράσουν αυτά που έβλεπαν να διαφημίζονται. Είχε προκύψει μια τηλεόραση της επιθυμίας.

Το κόστος λειτουργίας ενός ιδιωτικού τηλεοπτικού σταθμού, στις αρχές του 1990, ήταν μικρό. Οι εγκαταστάσεις και τα μηχανήματα μπορούσαν

να ενοικιαστούν από τη δημόσια τηλεόραση και τα στούντιο λειτουργούσαν συχνά με ένα και μόνο υπολογιστή ικανό να εκτυπώσει ηλεκτρονικά τα τρέιλερ. Το στελεχικό δυναμικό ενός σταθμού μέτριας εμβέλειας, στις αρχές του 1990, δεν ξεπερνούσε τα τέσσερα άτομα.

Τα πρώτα ιδιωτικά κανάλια που εμφανίστηκαν στο Καζακστάν το 1990 ήταν μόλις τρία: KTK, EFIR και RIKA-tv. Το 1996 υπήρχαν ήδη πενήντα ιδιωτικά κανάλια και είκοσι ιδιωτικοί ραδιοφωνικοί σταθμοί. Γρήγορα ακολούθησε και η τεχνολογική αναβάθμιση, βασιζόμενη κυρίως στα έσοδα από τις διαφημίσεις.

Το 1996 υπήρξε κομβικό σημείο για το μέλλον της ιδιωτικής τηλεόρασης στην ΚΑ. Με πρωτοβουλία του προέδρου Ναζαρμπάγιεφ οι συχνότητες του Καζακστάν παραχωρήθηκαν με συμβάσεις ορισμένου χρόνου σε ιδιώτες ύστερα από «υποτιθέμενο» διαγωνισμό. Υποτιθέμενο γιατί, ενώ υπήρχε μεγάλος κορεσμός από ιδιωτικούς σταθμούς που κατείχαν αυτές τις συχνότητες -έστω και πειρατικά- αυτές τις ίδιες τις συχνότητες τις «κέρδιζαν» άλλοι σε διαγωνισμούς και το στενό περιβάλλον του προέδρου καθόριζε τους συμβασιούχους. Το υπουργικό συμβούλιο ενέκρινε τις συμβάσεις και την εποπτεία ανέλαβε το Υπουργείο Μεταφορών και Επικοινωνιών. Οι συχνότητες θεωρούνταν πλέον εθνικοί πόροι υπό τη διαχείριση της κυβέρνησης. Αν και η νέα μορφή ελέγχου των συχνοτήτων είναι συμβατή με αντίστοιχες δημοκρατικών χωρών, στην περίπτωση της ΚΑ και του Καζακστάν ειδικότερα, το ξαφνικό ενδιαφέρον του Υπουργικού Συμβουλίου κρύβει στοιχεία διαφθοράς. Επίσημα, η νέα πρακτική στοχεύει στην ποιοτική

αναβάθμιση των προγραμμάτων. Όμως, αν εφαρμοστούν τα κριτήρια στην πληρότητά τους -και τα τελευταία δέκα χρόνια δεν έχουν εφαρμοστεί- δεν θα μείνει κανένας σταθμός ανοικτός. Η υπό αίρεση παραχώρηση ορισμένων αδειών ή η επιλεκτική ασάφεια στην ερμηνεία και εφαρμογή του νόμου μεγαλώνει τα περιθώρια διαφθοράς. Το πιο αυστηρό κριτήριο για την παραχώρηση συχνότητας ήταν η δυνατότητα καταβολής του ποσού της άδειας. Για τρία χρόνια χρήσης μια συχνότητα κόστιζε το 1998 από 80.000 έως 120.000 δολάρια. Η ισχύς του μεταδότη προσδιόριζε τη διαφορά. Για να γίνει αντιληπτή η ληστρική μεταχείριση σε βάρος της ιδιωτικής τηλεόρασης αναφέρουμε ότι το 1998 σε χώρα της Ευρώπης το κόστος της άδειας ήταν το 1/5 του κόστους μιας συχνότητας στο Καζακστάν. Το ίδιο έτος στο Καζακστάν, ένα κανάλι με μετάδοση ισχύος 1.000 watt σε VHF κατέβαλε για μια τριετή άδεια το ποσό των 171.000 δολ. εφάπαξ κατά μέσο όρο, και 17.000 δολ. κατά μέσο όρο σε ετήσια συνδρομή. Ένας ραδιοφωνικός σταθμός ισχύος 4.000 watt σε MHz 88-108 πλήρωνε το 1998 92.999 δολ. για τριετή άδεια και 18.000 δολ. ετησίως. Δεν είναι ιδιαίτερα παρακινδυνευμένο να υποθέσει κανείς ότι οι τιμές ορίστηκαν για άλλους λόγους από αυτούς της ποιοτικής αναβάθμισης ή της τόνωσης του ανταγωνισμού. Αν προστεθούν σε αυτά τα έσοδα και οι φόροι που αντλούνται από μια επιτυχημένη ραδιοτηλεοπτική επιχείρηση τότε η σχέση πολιτείας-ιδιωτικών ΜΜΕ περνάει σε άλλη διάσταση.

Το άμεσο αποτέλεσμα των εξελίξεων στον τομέα των ΜΜΕ το 1996 ήταν να κλείσουν στο Καζακστάν είκοσι σταθμοί. Ο αριθμός είναι μεγάλος

γιατί αντιστοιχεί στο 50%, περίπου, των σταθμών της περιφέρειας. Μεγάλες περιοχές της υπαίθρου έχασαν την πρόσβασή τους στην ενημέρωση, ενώ σε ορισμένα αστικά κέντρα έκλεισαν δύο και τρεις σταθμοί, όλοι όπως ήταν φυσικό μικρής εμβέλειας.

Οι ιδιωτικοί τηλεοπτικοί σταθμοί οργανώθηκαν σε Ένωση Ανεξάρτητων Ηλεκτρονικών Μέσων Ενημέρωσης και ζήτησαν τη διεθνή συμπαράσταση άλλων επαγγελματικών ενώσεων και οργανισμών πολιτικών δικαιωμάτων. Όπως φάνηκε, μέσω της εκστρατείας ενημέρωσης που επιχείρησαν οι φορείς, αυτός ο «διαγωνισμός» για τα ΜΜΕ του Καζακστάν είχε τις εξής ιδιομορφίες: μόνο οι ιδιωτικοί σταθμοί θα ελάμβαναν μέρος στο διαγωνισμό, οι κρατικοί σταθμοί θα έπαιρναν τις συχνότητες που επιθυμούσαν πρώτοι, το ποσό που κόστιζε η άδεια ήταν απαγορευτικό για πολλά μέσα, η επιτροπή που διόρισε το Υπουργικό Συμβούλιο απαρτιζόταν μόνο από κρατικούς υπαλλήλους, δεν υπήρχαν ιδιώτες ή εκπρόσωποι οργανισμών. Αν και τα ιδιωτικά κανάλια συμφώνησαν να μποϊκοτάρουν το διαγωνισμό, την ημέρα της λήξης της προθεσμίας για εκδήλωση ενδιαφέροντος όλοι τους κατέθεσαν αιτήσεις. Έτσι η καζάκικη κυβέρνηση κατάφερε, είτε μέσω εκτόπισης των περισσότερων σταθμών είτε μέσω συνεννόησης με ορισμένους δικαιούχους αδειών, να θέσει υπό τον έλεγχό της τον τομέα της ενημέρωσης.

5. Η πολιτική της Ρωσίας

Ήδη, από τα πρώτα βήματα των μεταρρυθμίσεων Γκορμπατσόφ, η πραγματικότητα έδειχνε να υπερισχύει έναντι της πολιτικής λογικής. Ιδιαίτερα στον Καύκασο, αλλά και στην Κεντρική Ασία, η σοβιετική ανάλυση της πραγματικότητας δεν μπόρεσε ποτέ να διακρίνει τη σύγχυση που υπήρχε ανάμεσα στη συλλογική αναζήτηση για εθνική ταυτότητα και στον κοινό προορισμό των λαών της περιοχής. Όταν η τελική κατάρρευση του σοβιετικού συστήματος θα έφερνε και την πρόκληση για επανασύσταση εθνικών κρατών, η δυνατότητα των τοπικών εθνών να επικεντρωθούν στις εθνικές τους διεκδικήσεις θα ήταν μάλλον περιορισμένη. Αυτή ήταν η εκτίμηση των σοβιετικών. Στην πραγματικότητα όμως το ηφαίστειο του εθνικισμού όχι μόνο εξερράγη αλλά παρέσυρε και τις περιφερειακές δυνάμεις που μέχρι πρόσφατα διεκδικούσαν τον τίτλο του παράγοντα σταθερότητας.

Από την πλευρά της Ρωσίας το αιτούμενο ήταν μια ρεαλιστική εξωτερική πολιτική. Στις διεθνείς σχέσεις, οι σπασμωδικές κινήσεις, με στόχο τον περιορισμό των κρίσεων, αποτελούν συνήθως τα πρώτα βήματα εναρμόνισης της επίσημης εξωτερικής πολιτικής με τα νέα δεδομένα και τις γρήγορες εξελίξεις. Κατά συνέπεια δικαιολογούνται μόνο σε μεταβατικές περιόδους και φυσικά μόνο στην αρχή τους. Στην Κεντρική Ασία του 1991-1993, όπου τα πλαίσια δράσης διαμορφώνονταν με γρήγορους ρυθμούς, λόγω των τοπικών συγκυριών αλλά και λόγω της ανάμειξης διεθνών συμφερόντων, η Ρωσία παρέμενε αδρανής. Η κρίση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής αποτελούσε μέρος της γενικότερης κρίσης ταυτότητας της Ρωσίας. Εκατομμύρια Ρώσων βρίσκονταν εκτός

εθνικών συνόρων, ενώ η μεγάλη διαμάχη μεταξύ δυτικιστών και σλαβόφιλων αναγεννιόταν.

Στους κύκλους των διανοουμένων της Μόσχας αλλά και στα ερευνητικά της κέντρα επανήλθε, την περίοδο που εξετάζουμε, το ερώτημα για τη μελλοντική φύση του ρωσικού κράτους. Αν επρόκειτο η Ρωσία να επεκτείνει την κυριαρχία της στην Κεντρική Ασία είχε υποχρέωση να κατανοήσει τα ειδικά προβλήματα του χώρου. Αυτό που οι αντίπαλοι της διεύρυνσης ονόμαζαν κίνδυνο τουρκοποίησης της Ρωσίας, συνδεόταν απόλυτα με τις υποχρεώσεις που ενδεχομένως θα έπρεπε να αναλάβει η ρωσική εξωτερική πολιτική στην περίπτωση που θα αναζητούσε να επεκτείνει την επιρροή της προς την Κεντρική Ασία.

Η εικόνα μιας σλαβοτουρκικής οντότητας νότια της Ρωσίας δεν ήταν ιδιαίτερα επιθυμητή από τους επιστημονικούς κύκλους της Μόσχας, ούτε φυσικά από τη νέα τάξη των επιχειρηματιών. Στην καλύτερη περίπτωση, αυτό που θα μπορούσε να πετύχει η ρωσική πολιτική στην Κεντρική Ασία, θα ήταν ένας συμβιβασμός μεταξύ των εθνικών διεκδικήσεων των τουρκόφωνων εθνών και την ιδέα της Μεγάλης Ρωσίας.

Είτε η Μόσχα το επιθυμούσε είτε όχι, ο νότος της Κοινοπολιτείας ήταν μουσουλμανικός. Φυσικά η μεταβατική περίοδος των νέων δημοκρατιών έχει πλέον κλείσει τον κύκλο της. Η Ρωσία κινδυνεύει να μείνει πίσω από τις εξελίξεις αν δεν αναλάβει μέρος των ευθυνών της για το αβέβαιο μέλλον ολόκληρης της Κεντρικής Ασίας. Διαφορετικές κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στο εσωτερικό της Ρωσίας ανταγωνίζονται μεταξύ

τους για την άσκηση της δικής τους επιρροής. Τα ζωτικά συμφέροντα της Ρωσίας, τίθενται, υπό αναθεώρηση. Στη Μόσχα επικρατεί σύγχυση ως προς τη δυνατότητα της να παρέμβει δυναμικά στη διεθνή σκηνή, καλύπτοντας ένα τόσο μεγάλο μέτωπο διεκδικήσεων, από τη Βαλτική και τη Μαύρη Θάλασσα έως τα υψίπεδα της Μογγολίας. Η επιθυμία των δυτικών για ανάμειξη στη ρωσική περιφέρεια είναι γνωστή και καταγεγραμμένη. Αν όμως η Μόσχα επιζητεί τη δυναμική της παρουσία σε μια ζώνη ζωτικής σημασίας, κάτι που προϋποθέτει την άσκηση συγκροτημένης περιφερειακής πολιτικής, τότε θα πρέπει να διατηρεί μια διαρκή και έντονη παρουσία στο χώρο. Αυτό σημαίνει τη δέσμευση της Μόσχας για την αντιμετώπιση ουσιαστικών οικονομικών και θεσμικών προβλημάτων στις χώρες του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας. Μέχρι τώρα κάποιες παρόμοιες ενέργειες έχουν όντως δρομολογηθεί δίνοντας την εντύπωση πως η Ρωσία πράγματι αποσκοπεί στην εδραίωση των συμφερόντων της στην Κεντρική Ασία. Ενέργεια αυτού του είδους ήταν και η αντιμετώπιση του ζητήματος του Τατζικιστάν. Με το διαμελισμό του γειτονικού Αφγανιστάν σε μικρά φέουδα, υπό τον έλεγχο των Μουτζαχεντίν, η Μόσχα έκρινε στις αρχές της δεκαετίας του '90 πως η παρατεταμένη σύγκρουση των πολέμαρχων στα εδάφη του Τατζικιστάν και η αμφισβήτηση της κεντρικής εξουσίας από τους ισλαμιστές θα εισήγαγε στη νότια πλευρά της Κοινοπολιτείας τις πρακτικές του ισλαμικού φονταμενταλισμού.

Ο φόβος για την ανάδειξη ενός θεσμοθετημένου Ισλάμ στενά συνδεδεμένου με την άσκηση εξωτερικής πολιτικής εκ μέρους των νέων

δημοκρατιών έθεσε τη Ρωσία σε επιφυλακή. Οι Ρώσοι θεωρούσαν βέβαιο ότι σε περίπτωση που αναδεικνύονταν «ισλαμικές δημοκρατίες» στο Νότο της Κοινοπολιτείας, κράτη όπως η Λιβύη, το Ιράν, ίσως και η Σαουδική Αραβία, θα ελάμβαναν πρωτοβουλίες για την απομάκρυνση των κεντροασιατικών κρατών από την ρωσική επιρροή.²⁸² Επίσης με το διπλανό Ουζμπεκιστάν σε ευάλωτη θέση, λόγω της πληθυσμιακής του σύνθεσης, η Κοινοπολιτεία δεν μπορούσε να αγνοήσει την ανασυγκρότηση των ισλαμιστών. Εδώ φάνηκαν και οι πρώτες επιφυλάξεις των Ρώσων. Ενώ οι αρχές του Ουζμπεκιστάν ζητούσαν τη ρωσική παρέμβαση για να λήξει η ακραία πολιτική του Ισλάμ, οι Ρώσοι έδιναν βάρος στη διπλωματική προσέγγιση επιδιώκοντας τη συμμετοχή του Καζακστάν και της Κιργισίας. Η σύγκρουση στο Τατζικιστάν μετετράπη αυτομάτως σε πρόβλημα περιφερειακής ασφάλειας και κρίθηκε αναγκαία η χάραξη ενιαίας πολιτικής αντιμετώπισης κρίσεων. Στην πρόκληση, από ό,τι έδειξαν οι εξελίξεις, ανταποκρίθηκαν μόνο οι νέες δημοκρατίες και όχι η Ρωσία. Έστω και μέσω της ανοιχτής βίας οι τοπικές δυνάμεις αντιμετώπισαν το θέμα χαράσσοντας πολιτική περιφερειακής ασφάλειας στον ευρύτερο χώρο της Κεντρικής Ασίας. Η Ρωσία, προδίδοντας τον ηγεμονικό της ρόλο, εγκατέλειψε την περιοχή στην πιο δύσκολη στιγμή της. Η μετέπειτα επίδειξη δύναμης, μέσω Ουζμπεκικών δυνάμεων για την εκτόπιση των ισλαμιστών από το Τατζικιστάν με την παράλληλη εγκατάσταση των φιλορωσικών δυνάμεων στην εξουσία -και πρώην κομμουνιστικών- ήταν μία κίνηση με σοβαρή έλλειψη σχεδιασμού. Η Ρωσία φάνηκε να ανησυχεί περισσότερο

για την πολιτική σταθερότητα στην Κεντρική Ασία παρά για την πιθανότητα να περάσει σε ισλαμικά ή δυτικά χέρια. Αν μάλιστα ερμηνεύσουμε την σύγχυση που υπήρχε στην αμφιλεγόμενη πολιτική της Μόσχας από την επεκτατική πολιτική της Τουρκίας στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία, τότε μπορούμε να εξηγήσουμε και την δραστηριοποίηση της τουρκικής διπλωματίας σε έναν χώρο που εδώ και δεκαετίες ήταν απαγορευμένος για αυτήν. Όταν ξεκίνησε η ένοπλη ανάμειξη ρωσικών στρατευμάτων το 1993 στο Τατζικιστάν, η Τουρκία είχε ήδη ανακοινώσει την πρόθεσή της για συγκρότηση παντουρκικής ζώνης.

Η ανάγκη να προστατευθούν τα νότια όρια της Κοινοπολιτείας έβγαλε την Μόσχα από το λήθαργο. Δύο νέα δεδομένα αναδύθηκαν από την εμπειρία του Τατζικιστάν. Η ίδια η Ρωσία συνόρευε πλέον με ισλαμικά κράτη, και η προέλαση των φονταμενταλιστών μπορούσε να αντιμετωπισθεί μόνο στρατιωτικά. Η πρόκληση ήταν μεγαλύτερη από τη δυνατότητα της Μόσχας να ανταπεξέλθει: θα γεννιόταν άραγε μια σλαβική χριστιανική Ρωσία, προπύργιο του δυτικού πολιτισμού στα φυσικά όρια της Ευρώπης των Ουραλίων;

Το νέο γεωπολιτικό περιβάλλον απαιτεί πολύ περισσότερα από όσα μπορεί να προσφέρει ως αντάλλαγμα. Η Μόσχα γνωρίζει πια πως ο κίνδυνος από τον μουσουλμανικό νότο είναι ισχυρότερος από οποιονδήποτε άλλον. Η σταθερότητα και η ασφάλεια αυτής της περιοχής είναι προς όφελος της Ρωσίας, χωρίς αυτό να σημαίνει πως η εκ του μακρόθεν και ελλιπώς αντιμετώπιση των προβλημάτων της Κεντρικής

Ασίας θα προσέφερε το επιθυμητό αποτέλεσμα. Η Ρωσική ανάμειξη δεν ισοδυναμεί με «λάδι στην φωτιά». Αν η τουρκική πολιτική δεν αναγκαστεί να αναλογιστεί τις πιθανώς δυσμενείς επιπτώσεις που θα υπάρχουν για αυτήν, σε περίπτωση που κινηθεί προς την αποσταθεροποίηση της περιοχής, δεν προβλέπεται πρόοδος. Μια ισχυρή ρωσική παρουσία συμφέρει τόσο την Μόσχα όσο και τις μουσουλμανικές χώρες της Κεντρικής Ασίας. Η μετάβαση θα ήταν άλλωστε πιο ομαλή για όλους αν η πολυεθνική φύση της Ρωσίας υπερνικούσε τις επιφυλάξεις κινούμενη δυναμικά προς την εξασφάλιση των νότιων συνόρων της.

Απαραίτητη προϋπόθεση μιας ανάλογης κίνησης θα ήταν η συμφιλίωση της Μόσχας με τις νέες δημοκρατίες. Τα μικρά κράτη, δυτικά και ανατολικά της Κασπίας, πιστεύουν πως η Ρωσία θα σταθεί εμπόδιο στην άφιξη των δυτικών επενδύσεων και επομένως θα αποτρέψει τη δική τους ευημερία. Σταθερότητα σημαίνει αποφυγή ανάμειξης στις τοπικές συγκρούσεις και εφαρμογή λειτουργικής πολιτικής για την περιφερειακή ασφάλεια με γνώμονα το συλλογικό όφελος. Τα ρωσικά συμφέροντα στην Κεντρική Ασία υπηρετούνται μέσα από τη διατήρηση των θρησκευτικών και γεωπολιτικών ισορροπιών συμπεριλαμβανομένων και των υπαρκτών συνόρων.

Οποιαδήποτε παρέκκλιση θα επιφέρει την ανάμειξη των τοπικών δυνάμεων της Μέσης Ανατολής, της Τουρκίας, της Σαουδικής Αραβίας, του Πακιστάν και φυσικά των ΗΠΑ για την αλλαγή του υφιστάμενου καθεστώτος. Η οικονομικά αδύναμη και διπλωματικά εξασθενημένη Ρωσία δεν θα μπορέσει, σε μια τέτοια περίπτωση, να φανεί αντάξια της

πρόκλησης και θα υποχωρήσει. Προς το συμφέρον της Ρωσίας είναι επίσης η διατήρηση ουδέτερων προς αυτήν καθεστώτων με όσο το δυνατόν μικρότερη κλίση προς τα αμιγώς ισλαμικά καθεστώτα του Περσικού Κόλπου. Οι κοινωνικές εντάσεις που αναγκαία θα ξεπηδήσουν μέσα από τις δυσκολίες της ολοκλήρωσης των προγραμμάτων επανένταξης των νέων οικονομιών στην διεθνή οικονομία αναπόφευκτα θα λάβουν διαστάσεις εύκολα εκμεταλλεύσιμες από το εγχώριο πολιτικό Ισλάμ. Φυσικά οι απαραίτητες μεταρρυθμίσεις για την ομαλή ή τουλάχιστον τη βέβαιη επανένταξη δεν έχουν ακόμα δρομολογηθεί σε όλες της νέες δημοκρατίες. Αυτό μπορεί να μην συμφέρει τα νέα κράτη καθότι καθυστερούν τη μελλοντική τους ευημερία, όμως το συμφέρον της Ρωσίας είναι να διατηρηθεί το status quo έστω και αν συμβάλλει στην καθυστέρησή τους. Αυτή πιστεύουμε πως θα είναι για ένα σημαντικό διάστημα η ρωσική πολιτική στην Κεντρική Ασία με κάποιες παρεκκλίσεις στον Καύκασο και την Τουρκία.

Εάν δεχθούμε αυτή την εξέλιξη, το συμφέρον της Ρωσίας βρίσκεται αυτομάτως αντιμέτωπο με την πολιτική όσων επιθυμούν την ποιοτική αναβάθμιση της περιοχής κάτι που απαιτεί την έναρξη μεταρρυθμίσεων. Για να αποφευχθεί η ένταση από τις μεταρρυθμίσεις η Ρωσία λογικά θα πρέπει να υποστηρίξει τις γραφειοκρατικές δυνάμεις του παρελθόντος που ακόμα κυβερνούν την Κεντρική Ασία.

6. Πολιτικοί και θρησκευτικοί ανταγωνισμοί

Το κενό που δημιούργησε στην Κεντρική Ασία η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, έδωσε το πρόσχημα στα δύο κέντρα της ισλαμικής διδασκαλίας να παρέμβουν, με απώτερο σκοπό την ενίσχυση της πολιτικής τους επιρροής. Το Ιράν και η Σαουδική Αραβία αναμείχθηκαν αμέσως στα εσωτερικά αυτών των χωρών, αρχίζοντας από τις πιο παραδοσιακές ισλαμικές κοινότητες της υπαίθρου και καταλήγοντας στις φτωχογειτονιές των αστικών κέντρων. Από αυτά τα δύο κράτη, και σε αντίθεση με ό,τι προβάλλεται στα διεθνή media, μεγαλύτερη προσπάθεια επικράτησης στην Κεντρική Ασία άσκησε η Σαουδική Αραβία, δαπανώντας περισσότερο πλούτο. Παρουσία στην Κεντρική Ασία είχαν και το Πακιστάν και η Τουρκία, που για λόγους καθαρά εθνικών συμφερόντων συνέδεσαν τη θρησκευτική πολιτική με την εξωτερική, αναπτύσσοντας την ανάλογη δραστηριότητα. Αρχικά, η παρέμβαση αποσκοπούσε στην πρόληψη δημιουργίας συμμαχιών και συσχετισμών οι οποίοι θα μπορούσαν να εμποδίσουν την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της εκάστοτε περιφερειακής δύναμης. Καθώς τα εθνικά συμφέροντα του Πακιστάν και της Τουρκίας ήταν διαμετρικά αντίθετα από αυτά άλλων χωρών επίσης μουσουλμανικών, η παρέμβαση τους περιορίστηκε στην πολιτική δράση. Αντίθετα, η αυστηρά θρησκευτική πολιτική παρέμβαση ασκήθηκε από θεοκρατικές κοινωνίες όπως του Ιράν και της Σαουδικής Αραβίας. Ενώ η Τουρκία, για παράδειγμα, επέλεγε κατά καιρούς τη δημαγωγία γύρω από την κοινή παράδοση του παντουρκισμού, οι ιστορικές αναδρομές της εστίαζαν την προσοχή στην προ-ισλαμική περίοδο. Το Πακιστάν από την άλλη πλευρά

έκανε αναδρομές στην ισλαμική περίοδο αλλά πάντα με τόνο εθνικό. Αντίθετα η Σαουδική Αραβία και το Ιράν αναζητούσαν κοινές παραμέτρους μέσα από μια συνείδηση που, κατά την άποψη τους, διαμορφώθηκε μόνο μετά τη σύνταξη του Ιερού Νόμου. Το Κοράνι ήταν η αρχή του κοινού πεπρωμένου και με αυτό θα έγραφαν τη νέα ιστορία της περιοχής που απαλλαγμένη πια από τον κομμουνισμό θα περνούσε ελεύθερα στο φυσικό της χώρο.

Το Ιράν γρήγορα εγκατέλειψε το ορατό πεδίο δράσης, καθώς και την ανοιχτή παρέμβαση και προτίμησε τη στήριξη των φιλο-ιρανικών θρησκευτικών και πολιτικών ομάδων, στο εσωτερικό της κάθε χώρας, χωρίς να έχει εξαντλήσει τις δυνατότητές του για μια πιο ολοκληρωμένη παρέμβαση. Η Σαουδική Αραβία δεν δίστασε, αντιθέτως, να εξαντλήσει τις δυνατότητές της όποτε και αν αυτές παρουσιάζονταν, από την Ιορδανία μέχρι την Ινδονησία. Στην περίπτωση που τα πλαίσια δράσης, των ενδιαφερόμενων περιφερειακών δυνάμεων, παρέμεναν ίδια τότε θα μπορούσαμε να προβλέψουμε ακόμα και συγκρούσεις Τουρκόφωνων με πληθυσμούς περσικής καταγωγής. Οι διεθνικές εντάσεις, όμως, δεν σταματούν στα φυσικά όρια ενός κράτους όποια και αν είναι η γλώσσα του πληθυσμού. Τα τεράστια οικονομικά προβλήματα ανέβασαν το ρόλο του Ισλάμ από το πολιτικό στο μεταφυσικό επίπεδο και από εκεί πάλι στο πολιτικό πεδίο δράσης με σκοπό την αντικατάσταση της κοσμικής εξουσίας από τη διδασκαλία (και εφαρμογή) της Σαρία.

Σε αυτή τη νέα πραγματικότητα, η Τουρκία δεν μπόρεσε να λάβει μέρος καθώς η ίδια περνούσε τη δική της κρίση ταυτότητας αφήνοντας τη

Σαουδική Αραβία και το Ιράν να δρουν ελεύθερα ακόμα και στο εσωτερικό της. Το Ιράν επικαλέσθηκε τη δυνατότητα να συνδέσει τις χώρες της Κεντρικής Ασίας με το μουσουλμανικό κόσμο του Περσικού Κόλπου, αναγνωρίζοντας την παρουσία της Ρωσίας ως δύναμη με επιρροή στην περιοχή.

Η Ρωσία αναγνώρισε τις προθέσεις του Ιράν, να μην αναμειχτεί σε εμφύλιες συγκρούσεις, από τις οποίες αυτή η ίδια θα υπέφερε και ενίσχυσε τη σχέση της με την Τεχεράνη διπλωματικά και οικονομικά. Η Δύση, υπό την σκέπη των αμερικανικών φιλοδοξιών, έδειξε ανεπιφύλακτα την προτίμησή της προς την Τουρκία και με κάποιες επιφυλάξεις προς τη Σαουδική Αραβία, αναμένοντας θρησκευτική επιρροή από το Ριάντ και πολιτική διείσδυση από την Άγκυρα. Στην περίπτωση που το Ιράν δεν θα επέλεγε το άνοιγμα προς τη Δύση, θα ήταν ίσως αναπόφευκτη μια αμερικανική παρέμβαση υπέρ της Τουρκίας ή της Σαουδικής Αραβίας με στόχο την αποδυνάμωση της Τεχεράνης.

Αν και τα ισλαμικά κινήματα από καιρό έχουν κάποια ισχύ, στο Ουζμπεκιστάν οι αρχές μπορούν ακόμα να διατηρούν τον έλεγχο. Καθώς η χώρα βρίσκεται ακριβώς στο κέντρο της Κεντρικής Ασίας δεν μπορεί να αποφύγει τις επιπτώσεις φοβερών γεγονότων γύρω από αυτήν. Η οικονομική δυνατότητα που σύντομα θα διαθέτει το Ουζμπεκιστάν για την καλύτερευση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών του, σίγουρα θα συμβάλει στην ομαλοποίηση. Τα αποθέματα πετρελαίου, φυσικού αερίου αλλά και χρυσού θα χρησιμεύσουν ως διαβατήρια για την πορεία προς τη Δύση.

Η αναμφισβήτητη τουρκική ταυτότητα της πλειοψηφίας των Κιργισίων ώθησε τη διεθνή κοινότητα στην απόρριψη της θεωρίας γύρω από μια πιθανή σύγκλιση με το Ιράν. Όμως κανείς δεν μπορεί σήμερα να προβλέψει τις εξελίξεις εφόσον η ανακατανομή της εξουσίας στο γειτονικό Αφγανιστάν και η προέλαση των Ταλιμπάν αναγκάζει τους μουσουλμάνους πρόσφυγες -και πρόκειται για εκατομμύρια- να αναζητήσουν την προστασία της Τεχεράνης. Μια προστασία που παρείχε και στους Σίτες Χαζάρους του δυτικού Αφγανιστάν όταν αυτοί απειλήθηκαν με γενοκτονία από τους Σουνίτες Πασθούν.

Όσο το Ισλάμ διώκεται στο εσωτερικό της Τουρκίας, το τουρκικό μοντέλο δεν μπορεί να προσφέρει λύσεις στην Κεντρική Ασία. Αντίθετα η ρωσική πολιτική αναμένεται να παίξει πολύ πιο καθοριστικό ρόλο σε χώρες όπως η δημοκρατία της Κιργισίας. Επίσης η πιθανή διείσδυση της ιρανικής επιρροής εξαντλείται στα σύνορα Κιργισίας - Τατζικιστάν.

Το Καζακστάν θεωρείται εκτός ιρανικής εμβέλειας, πέρα από τη συνηθισμένη φιλική σχέση γειτόνων. Οι οικονομικές δυνατότητες του Καζακστάν είναι πραγματικά τεράστιες. Η άμυνα της χώρας βασίζεται σε ένα πλέγμα ειδικών συμφωνιών με την Ρωσική Ομοσπονδία. Η αποδεδειγμένη ρωσική επιρροή δεν επιτρέπει την πρόσκληση τρίτων, ωστόσο η διαπραγματευτική ικανότητα της κυβέρνησης του Καζακστάν απέδειξε τη σταθερή προσήλωσή της προς τη συγκρότηση κράτους δυτικού τύπου. Η παρουσία ικανού επιστημονικού δυναμικού σε συνδυασμό με το φυσικό πλούτο της χώρας καθιστά το Καζακστάν ικανό να ακολουθήσει μια αυτόνομη πορεία, μακριά από τα παιχνίδια της

ενδο-ισλαμικής αντιπαράθεσης. Το γεγονός ότι η πρώτη δυτική πρεσβεία που λειτούργησε στην Άλμα-Άτα ήταν αυτή των ΗΠΑ αντανακλά τη θέση που κατέχει το Καζακστάν στις προτεραιότητες της Δύσης για την αξιοποίηση της Κεντρικής Ασίας.

Η μόνη δίοδος που παραμένει ανοικτή για το Ιράν, τόσο για την ενίσχυση της ισλαμικής πολιτικής του, όσο και για τα καθαρά εθνικά του συμφέροντα είναι η Κασπία. Αν υπερίσχυε η πρόταση για σύσταση ενός Οργανισμού Συνεργασίας των Παράκτιων με την Κασπία Κρατών με έδρα την Τεχεράνη, αντί του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας στο οποίο συμμετέχει και η Τουρκία με το Πακιστάν, τότε το μέλλον θα έδειχνε ευοίωνο για τα συμφέροντα του Ιράν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Η βιβλιογραφική έρευνα διεκπεραιώθηκε μέσω του Interlibrary Loan System των αμερικανικών βιβλιοθηκών.

- 1. Συνεντεύξεις ηγετών, μελών των κυβερνήσεων της περιοχής και δημοσιεύσεις στο ρωσόφωνο και διεθνή ημερήσιο ή εβδομαδιαίο τύπο τα έτη 1991, 1992, 1993. Επίσης ομιλίες και δηλώσεις στα ραδιόφωνα, σινόφωνα, αραβόφωνα και στα διεθνή πρακτορεία ειδήσεων τα έτη 1991, 1992, 1993.**

Moskovskiye Novosti, 26/4/1992.

Nezavisimaya Gazeta, 15/5/1992.

Rossiyskaya Gazeta, 4/8/1992.

Rossiyskaya Gazeta, 23/6/1992.

Nezavisimaya Gazeta, 19/8/1992.

Nezavisimaya Gazeta, 11/11/1992.

Nezavisinaya Gazeta, 19/8// 1992.

Svobodnaya Mysl, 10, 1992.

Nezavisimaya Gazeta, 6/1/1993.

Nezavisimaya Gazeta, 3/3/1993.

Nezavisimaya Gazeta, 2/4/1993.

Svobodnaya Mysl, 10, 1992.

Nezavisimaya Gazeta, 19/8/1992.

Novoye Bremya, αρ. 4, 1993.

Izvestiya, 14/4/1993.

Nezavisimaya Gazeta, 16/4/1993.

Izvestiya, 14/4/1993.

The Economist, 26/12/1992.

Ομιλία του Tomur Dawamat Xinjiang Ribao, 29/7/1990, από το
FBIS-CHI-90-201, 17/10/1990.

Xinjiang Ribao, 29/7/1990.

South China Morning Post, 12/12/1991.

"Central Asia on the Rise" Beijing Review, 3-9/8/1992, 12.

"Xingiang Gives 1992 Import, Export Statistics", Beijing Xinhua, 19/1/1993, FBIS-CHI-93-017, 28/1/1993, 45

"Xingiang's Border Trade Volume up 359 percent", Xinhua Domestic Service, 21/12/1992, FBIS-CHI-92-252, 31/12/1992, 57.

"China Provides Half of Kazakhstan's Imports", Beijing Xinhua 27/10/1992, FBIS-CHI-210, 29/10/1992.

"Trade Talks Held With Xinjiang-Uighur Delegation", Alma-Ata Kazakh Radio Network 9/5/1992, FBIS-SOV-92-092, 12/5/1992, 55.

"Kazakh Minister Seeks Economic Ties With China". Beijing Xinhua, 30/4/1992, FBS-CHI-93-082 30/4/1992, 7.

"Rail Link With PRC City Inaugurated", Moscow Teleradiokompaniya Ostankino Television First Program Network, 23/6/1992, FBIS-SOV-92-124, 26/6/1992, 81.

"Air Route Opens Between Beijing, Alma-Ata". Beijing Xinhua, 17/12/1992, FBIS-CHI-92-246, 22/12/1992.

"Faster Economic Development Seen in Xinjiang", Beijing Xinhua, 4/11/1992, FBIS-CHI-92-214, 411/1992, 53.

"Authorities Agree to Take Refugees From Tajikistan" Moscow ITAR-TASS, 22/12/1992, FBIS-SOV-92-247, 23/12/1992, 69.

"Akayev on Realistic, Fruitful Talks", Beijing Xinhua, 14/5/1992, FBIS-CHI-92-095 15/5/1992, 7.

"Electric Power Line Begins Supplies to China", Moscow ITAR-TASS, 1/10/1992, FBIS-SOV-92-193, 5/10/1992, 51.

"Premier Leaves for PRC For Border Issue Talks", Moscow Radio Rossii Network, 3/8/1992, FBIS-SOV-92, 153, 7/8/1992, 74.

"Xinjiang, Kazakhstan Plan Border Water Project", Beijing Xinhua, 23/1/1993, FBIS-CHI-93-015, 26/1/1993, 9.

"More on Talks between Mu Yi, Tajik Counterpart", Beijing China Daily, 19/7/1993, 2, FBIS-CHI-93-117, 21/7/1993, 12.

"Northwest to Revive The Silk Road" Beijing Review, 14-20/9/1992.

Carl Goldstein, "Final Frontier", Far Eastern Economic Review, 10/6/1993, 54.

Leszek Buszyrski "Russia and the Asia-Pacific Region", Pacific Affairs 65, αρ. 4 (Χειμώνας 1992-93).

"Trade Agreement Signed With Uzbekistan", Delhi All India Radio Network, 31/1/1992, FBIS-NES-92-022, 3/2/1992, 43

"5 Million \$ Credit in Medicine To Be Given", Delhi All India Radio Network, 15/2/1993, FBIS-NES-93-029, 16/2/1993, 58.

"Indian Ties to Curb Pakistan, Influence Eyed", Moscow Izvestiya, 19/3/1992, Morning Edition (αγγλική έκδοση)4.

"Uzbekistan Looks South and East for Role Models" RFE/RL Research Report, τόμος 1, αριθμ. 40, 9 Οκτωβρίου 1992, σ. 11.

"The next Kuwait? Caspian Sea's Oil Potential Sparks Rush to Kazakstan", Wall Street Journal, Asia Edition, 18 Ιουνίου 1993.

Murell Peter, "What in Shock Therapy? What did it Do in Poland and Russia", Post-Soviet Affairs, Απρίλιος-Ιούνιος 1993, τομ. 9, αριθμ. 2, σσ. 111-140.

Spencer G & Cheasty A. "The Ruble area a Breaking of Oil Ties?" Finance and Development, Ιούνιος 1993, σ. 3.

Michalopoulos C. & Tarr D. "Energizing Trade of the States of the Former USSR" Finance and Development, Μάρτιος 1993, σ. 22.

"Russia on the Line", The Economist, 9 Ιουλίου 1993, σ. 17.

Krasnaya Avezda, 2/7/1992.

Πρακτορείο KAZTAG, 23/11/1992, BBC Summary, SU/1552,
1/12/1992.

ITAR-TASS, 26/2/1993, BBC Summary, SU/1627, 3/3/1993.

KAZTAG 23/11/1992, BBC Summary, SU/1552, 1/12/1992.

Συνέντευξη του αρχιστράτηγου Kasimov, KAZTAG, 23/11/1992,
Channel 1 TV, 23/2/1993, BBC summary, SU/1625,
1/3/1993.

KAZTAG, 15/1/1993, BBC Summary, SU/1593, BBC Summary,
22/1/1993.

Krasnaya Zvezda, 1/1/1993, 1.

KAZTAG, 15/1/1993, Krasnaya Zvezda, 10/3/1993. 1. Interfax News
Agency, 25/1/1993, BBC Summary, SU/1598, 28/1/1993,

ITAR-TASS, 2/11/1992, BBC Summary, SU/1552, 1/12/1992.

Krasnaya Zvezda, 15/7/1992, 3. Krasnaya Zvezda, 16/12/1992, 3.

KAZTAG, 23/11/1992, Krasnaya Zvezda, 2/7/1992, 2.

Interfax, 8/10/1992, BBC Summary, SU/1508, 10/10/1992.

Krasnaya Zvezda, 30/1/1993, 3.

Krasnaya Zvezda, 16/7/1992, 2.

Krasnaya Zvezda, 9/7/1992, 3.

ITAR-TASS, 3/2/1993, BBC Summary, SU/1605, 5/2/1993.
Krasnaya Zvezda, 16/7/1992. Krasnaya Zvezda, 18/8/1992,
3.

Pravda Vostoka, 6/8/1992, 2. BBC Summary, SU/1385, 20/5/1992.
28/5/1992 BBC Summary, SU/1395, 1/6/1992.

Pravda, 19/5/1992, 2.

Krasnaya Zvezda, 2/6/1992, 1.

Srednaya Aziya, 62-63.

Nezavisimaya Gazeta, 17/2/1993, 3.

Nezavisimay Gazeta, 27/5/1992, 3.

Krasnaya Zvezda, 2/6/1992, 3.

Krasnaya Zvezda, 10/6/1992, 1.

Krasnaya Zvezda, 26/5/1992, 3.
Krasnaya Zvezda, 16/7/1992, 3.
Nezavisimaya Gazeta, 17/3/1993, 3.
Nezavisimaya Gazeta, 27/5/1992, 3.
Nezavisimaya Gazeta, 14/8/1992, 3.
BBC Summary, SU/1393, 29/5/1992.
BBC Summary, SU/1527, 2/11/1992.
Krasnaya Zvezda, 19/3/1993, 2. Krasnaya Zvezda, 16/2/1993, 3. BBC
Summary, SU/1594, 23 Ιανουαρίου, 1993.
Krasnaya Zvezda, 19/3/1993.
Krasnaya Zvezda, 20/1/1993, 2.
Krasnaya Zvezda, 19/3/1993.
Radio Mayak, 29/11/1991, BBC Summary, SU/1245, 3/12/1991.
Moskovskii Novosti, 9/8/1992, 6-7.
Izvestia, 21/4/1992, 2.
Slovo Kyrgyzstana, 14/2/1992, BBC Summary, SU/130, 19/2/1992.
Krasnaya Zvezda, 15/5/1992, 1.
Nezavisimaya Gazeta, 5/6/1992, 1.
Nezavisimaya Gazeta, 27/5/1992, 3.
Rossiyskaya Gazeta, 23/5/1992, BBC Summary, SU/1389, 25/5/1992.
Krasnaya Zvezda, 3/5/1992, 1.
Rossiyskaya Gazeta, 23/5/1992, BBC Summary, SU/1389, 25/5/1992.
Krasnaya Zvezda, 3/5/1992, 1.
Συνέντευξη με τον Γεβγένι Σάποσνικοβ, επικεφαλής του στρατού της
Ένωσης. Moskovskii Novosti, 7/2/1992, 11.
Literaturnaya Gazeta, 17/3/1993, 11. Συνέντευξη του Σάποσνικοβ,
Nezavisimaya Gazeta, 21/1/1993, 3.
Συνέντευξη του αντιστράτηγου Λέονιτ Ίβασοβ, Γραμματέα του
Συμβουλίου Υπουργών Άμυνας της Κοινοπολιτείας,
Krasnaya Zvezda, 24/11/1992.
Krasnaya Zvezda, 17/2/1993

Krasnaya Zvezda, 2/3/1993, 1.
Συνέντευξη του Ναζαρμπάγιεφ στον τύπο μετά τη συνάντηση κορυφής στο Μίνσκ, τον Ιανουάριο του 1993. BBC Summary, SU/1595, 25/1/1993.
Συνέντευξη του αντιστράτηγου Σάμσονοβ, Krasnaya Zvezda, 3/7/1992, 1, 3
Krasnaya Zvezda, 23/1/1993, 1.
Krasnaya Zvezda, 2/3/1993, 1.
Moskovskii Novosti, 23/4/1993, 10.
Rossiyskaya Gazeta, 23/5/1992, BBC Summary, SU/1389, 25/5/1992.
Krasnaya Zvezda, 3/5/1922, 1.
Pravda Vostoka, 7/11/1992, 1, 2: KAZTAG TASS via ITAD-TASS News Agency, BBC Summary, SU/1531, 6/11/1992.
Interfax News Agency, 12/1/1993, BBC Summary, SU/1587, 15/1/1993. Interfax News Agency, 7/1/1993, BBC Summary, SU/1580, 7/1/1993.
Nezavisimaya Gazeta, 6/1/1993, 3: Nezavisimaya Gazeta, 5/1/1993, 3.
Kazachstanskaya Pravda, 23/7/1992. 2.
Συνέντευξη με τον ταγματάρχη Κάσιμοβ, αρχηγό του γενικού επιτελείου των ενόπλων δυνάμεων του Καζακστάν, Krasnaya Zvezda, 17/3/1993, 1, 2: KAZTAG News Agency, 9/9/1992, BBC Summary, SU/1487, 16/9/1992. Kazakh Radio, 10/10/1992. BBC Summary, SU/1510, 13/10/1992. Krasnaya Zvezda, 19/8/1992, 3: Krasnaya Zvezca, 20/8/1992, 2: Izvestya, 21/8/1992, 1.
Krasnaya Zvezda, 2/3/1993, 1.
ITAR-TASS News Agency, 3/2/1993, BBC Summary, SU/1605, 5/2/1993. Krasnaya Zvezda, Krasnaya Zvezda, 2/2/1993, 1.
Channel TV, 29/9/1993, BBC Summary, SU/1501, 2/10/1992. Krasnaya Zvezda, 18/8/1992, 1
Krasnayz Zvezda, 17/4/1992, 3.

Συνέντευξη του αναπληρωτή αρχηγού γενικού επιτελείου των κοινών ενόπλων δυνάμεων Μπόρις Μπιακόβ, Krasnaya Zvezda, 15/10/1992, 2.

Krasnaya Zvezda, 17/7/1992, 1. Krasnaya Zvezda, 18/7/1992, 3. Moskovskii Novosti, 26/6/1992, 3.

Συνέντευξη του αντιστράτηγου Γιανκόβ, ITAR-TASS News Agency, 13/10/1992, BBC Summary, SU/1512, 15/11/1992.

ITAR-TASS News Agency, 7/10/1992, BBC Summary, SU/1507, 9/10/1992.

Krasnaya Zvezda, 14/10/1993, 3. Interfax News Agency, 8/10/1992, BBC Summary, SU/1508, 10/10.

Krasnaya Zvezda, 16/10/1992, 3.

KYRGYZTAG via ITAR-TASS News Agency, 14/10/1992, BBC Summary, SU/1513, 16/10/1992.

Nezavisimaya Gazeta, 2/4/1993, 3.

Krasnaya Zvezda, 27/2/1993, 2.

Interfax News Agency 1/12/1992, BBC Summary, SU/1552 i. 1/12/1992. ITAR-TASS News Agency, 8/12/1992, BBC Summary, SU/1560, 10/12/1992. Krasnaya Zvezda, 27/12/1993, 2.

Nezavisimaya Gazeta, 26/12/1992, 3.

Nezavisimaya Gazeta, 23/4/1993, 3.

Interfax News Agency, 23/1/1993, BBC Summary, SU/1597, 27/1/1993.

Yevgeniy Ambartsumov, Γραμματέας της Επιτροπής Εξωτερικών Υποθέσεων του Ανωτάτου Σοβιέτ "Interesy Rossii Ne Znayut Granits", Megapolis Express, 6/5/1992.

2. Πηγές που ΔΕΝ αναφέρονται στις σημειώσεις, καταταμημένες σε:

α. Για το ζήτημα της Κίνας, των Σινόφωνων της Κεντρικής Ασίας αλλά και τα εθνολογικά προβλήματα της όψιμης Σοβιετικής Ένωσης:

Akiner Shirin, *The Formation of Kazakh Identity: From Tribe to Nation-State*. London: The Royal Institute of International Affairs, 1995

Ανδριανόπουλος Ανδρέας, *Στην Καρδιά του Ισλάμ: από τις στέπες της Κεντρικής Ασίας ως το Αφγανιστάν*, Terzo Books, 1998

Colton Timothy J. & Tucker Robert C. *Patterns in Post-Soviet Leadership*, Westview Press, 1995

Dani Ahmad Hasan, *Central Asia Today*, Lahore: Combine Printers, 1996

Dillon Michael, "Ethnic Minority Problems in Chinese Central Asia: Xinjiang", Research and Analysis Dept. Note No 2/93. London: Foreign and Commonwealth Office, 1993

Eickelman Dale F. (ed.), *Russia's Muslim Frontiers: New Directions in Cross-Cultural Analysis*, Indiana University Press, 1993

Exposito John L., *The Islamic Threat: Myth or Reality?*, Oxford University Press, 1992

Forbes Andrew D. W., *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia: A Political History of Republican Sinkiang 1911-1949*. Cambridge University press, 1986

Frye Richard N., *The Heritage of Central Asia: From Antiquity to the Turkish Expansion*, Markus Wiener, 1996

Gleason Gregory, *The Central Asian States: Discovering Independence*, Westview Press, 1997

Halliday, Fred, *Islam and the Myth of Confrontation*, I.B. Tauris, 1996

Herxig Edmund, *Iran and the Former Soviet South*, The Royal Institute of International Affairs, 1995

- Hiro Dilip, *Between Marx and Muhammad: The Changing Face of Central Asia*, Harper Collins, 1994
- Hiopkirk Peter, *The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia*, Kodansha International, 1992
- Kaplan Robert D., *The Ends of the Earth: A Journey at the Dawn of the 21st Century*, Random House, 1996
- Kulchik Yuriy, Fadin Andrey & Sergeev Victor, *Central Asia After the Empire*, Pluto Press, 1996
- Naumkin Vitaly V., *Central Asia and Transcaucasia: Ethnicity and Conflict*, Greenwood Press, 1994
- Roberts John, *Caspian Pipelines*, Royal Institute of International Affairs, 1996
- Rywkin Michael, *Moscow's Muslim Challenge: Soviet Central Asia*, Sharpe, 1990
- Tishkov Valery, *Ethnicity, Nationalism and Conflict In and After the Soviet Union*, Sage Publications, 1997
- Winrow Gareth, *Turkey in Post-soviet Central Asia*, The Royal Institute of International Affairs, 1995
- Zviagelskaia Irina, *The Russian Policy Debate on Central Asia*, The Royal Institute of International Affairs, 1995
- β. Για την γεωπολιτική της ενέργειας, τους αγωγούς πετρελαίου και φυσικού αερίου**
- Adelman, M.A. "Modeling World Oil Supply", *The Energy Journal*, 14.1, (1993) 1-32
- Ibid., *The Genie Out of the Bottle: World Oil Since 1970*, MIT: Cambridge MA, 1995
- Considine, Jennifer I. & Reinsch, Anthony E., *Battle for Market Share: World Oil Market Projects, 1995-2010*, Canadian Energy Research Institute, Calgary, 1995
- Crandall, Maureen S., "Outlook for Russia: Economics and energy" MIT Center for Energy and Environmental Policy Research

- Workshop, US Department of Energy, Study-Paper, April 28, 1994
- Δρακόπουλος Λευτέρης, Ενεργειακή πολιτική και περιφερειακή ασφάλεια στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία, Τράπεζα Κύπρου: 1998
- Forsythe Rosemarie, The Politics of Oil in the Caucasus and Central Asia, Adelphi Paper 300. International Institute of Strategic Studies: Oxford University press, 1996
- Gustavson, Thane, Crisis Amidst Plenty: Russian Energy Policy Under Breshnev and Gorbachev, Princeton University Press, 1989
- Horsnell, P. Oil in Asia, Oxford Institute for Energy Studies, 1996
- International Energy Agency, Energy Policies of the Russian federation, OECD Publications, Paris, 1995
- Kemp Geoffrey, Energy Super Bowl: Strategic Politics and the Persian Gulf and Caspian Basin, Nixon Center for Peace and Freedom: 1997
- Kryukov, Valery & Moe, Arild, The New Russian Corporatism? A Case Study of Gazprom, Post-Soviet Business Forum, Royal Institute of International Affairs, London 1996
- Mitchell John, V., The New Geopolitics of Energy, London: 1996
- Race, Glenn, "A Washington Perspective on Caspian Oil and Gas and the Pipeline Options", Conference on Oil and Caviar in the Caspian, School of Oriental and African Studies, University of London, February 24-25, 1995
- Riva Joseph, P., Petroleum in the Muslim Republics of the CIS: More Oil for OPEC? Congressional Research Service (1992)
- Roberts John, Pipeline Politics in the Caucasus, London: 1993
- _____, Pipeline Politics II, London: 1994
- _____, Caspian Pipelines. London: 1996

γ. Για την περιφερειακή ασφάλεια και ειδικότερα την τοποθέτηση της Τουρκίας, του Ιράν και του Αραβικού κόσμου

Ahrari, M. H. & Noye J.H. The Persian Gulf after the Cold War, Westport: 1993

Al-Suwaidi Jamal, "Gulf Security and the Iranian Challenge" Security Dialogue 27:3 (1996)

Altstadt Audrey, L., The Azerbaijani Turks: Power and Identity Under Russian Rule, Stanford: 1992

Amirahmadi Hooshang & Entessar Nader (eds), Iran and the Arab World, New York: 1993

Aykan Mahmut Bali, Turkey's Role in the Organization of the Islamic Conference: The Nature of Deviation from the Kemalist Heritage, New York: 1994

Ibid., "Turkey's Foreign Policy Concerning the Development in Northern Iraq in the Post-Gulf War Era: 1991-1995" Middle East Journal (1996)

Bahgat Gawdat, "Military Security and Political Stability in the Gulf" Arab Studies Quarterly 17:4 (1995)

Balkir Canan & Williams Allan (eds), Turkey and Europe, London: 1993

Barylski Robert V., "Russia, the West and the Caspian Energy Hub" Middle East Journal 49:2 (1995)

Batu Hamit, "Turkey's Foreign Policy" Belleten 6 (1965) 21-25

Borgei Mohammad, Iran's Religious Establishment: The Dialectics of Politicization, 1992

Brook Stephen, Claws of the Crab: Georgia and Armenia in Crisis, London: 1992

Chubin Shahrar, Iran's National Security Policy, Washington D.C.: 1994

- Cordesman Anthony, H., *After the Storm: The Changing Military Balance in the Middle East*, Boulder Colorado: 1993
- _____, *Iran and Iraq: The Threat from the Northern Gulf*, Boulder Colorado; 1994
- COVCAS Bulletin, *Human Rights Developments and Nationalities-Conflicts in the Trans-Caucasus*, Geneva: 1991
- Cox Caroline & Eibner John, *Ethnic Cleansing in Progress: War in Nagorno - Karabakh*, London: 1993
- Δρακόπουλος Λευτέρης, *Καύκασος και Κεντρική Ασία: ισλαμική ταυτότητα και διακρατικές σχέσεις*, ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ: 1998
- Ehteshani Anoushiravan & Varrasteh Manshour (eds.), *Iran and the International Community*, London: 1993
- _____, (ed.), *From the Gulf to Central Asia: Players in the New Great Game*, Exeter:1994
- Farsoun Samih K. & Mashayekhi Mehrad (eds.), *Iran: Political Culture in the Islamic Republic*, London: 1992
- Freiz Hanna Yousif, "State Interests vs the Umma: Iranian Policy in Central Asia" *Middle East Journal* 50 (1996)
- Fuller Graham & Lesser Ian, *Turkey's New Geopolitics: From the Balkans to Western China*, Boulder Colorado: 1993
- Gunter Michael, M., "The KDP-PUK Conflict in Northern Iraq" *Middle East Journal* 50 (1996)
- Heper Metin, Oncu Ayse, Krammer Heinz (eds.), *Turkey and the West: Changing Political and Cultural Identities*, 1993
- Hunter Shireen, *Iran and the World*, Bloomington Indiana:1990
- _____, *Iran after Khomeini*, New York:1992
- Hyman Anthony, "Power and Politics in Central Asia's New Republics" *Conflict Studies* 273 (1994)
- Karaosmanoglou, Ali L., "Turkey's Security and the Middle East" *Foreign Affairs* (1983:b)

- Karpat Kemal, H. (ed.), *Turkey's Foreign Policy in Transition: 1950-1974*, Leiden: 1975
- Kibaroglu Mustafa, "Impact of the Northern Tier on the Middle East" *Security Dialogue* 27:3 (1996)
- Kirisci Kemal, *Turkey's Search for Security in the Middle East Perceptions*, Centre of Strategic Studies, Ankara, 1 (1996)
- Lippe Vander John, M., "Approaches to the Changing Complexities of Turkey" *The Turkish Studies Association Bulletin* 19:2 (1995)
- Mattair Thomas & Brannon Stephen, "The UN Sanctions Against Iraq: Issues Influencing Continuation or Removal" *Middle East Policy* 3:1 (1994)
- Mohsenin Mehrad, "Iran's Relations with Central Asia and the Caucasus" *The Iranian Journal of International Affairs* 7:4
- Nichol Jim, *Transcaucasus' Newly Independent States: Political Developments and Implications for US Interests*, Congressional Research service (3.3.95)
- Olson Robert, "The Kurdish Question and Chechnya: Turkey vs Russia since the Gulf War" *Middle East Policy* 4:3 (1996)
- Onis Zina, "Turkey in the Post-Cold War Era: In Search of Identity" *Middle East Journal* 49:1 (1005)
- Zanganeh Hamid (ed.), *Islam Iran and World Stability*, New York: 1994

δ. Για την πολιτική των ΗΠΑ στην ευρύτερη περιοχή:

- Brezewski Zbigniew, *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*, New York 1997
- _____, *Out of Control: Turmoil on the Eve of the Twenty-first Century*, New York: 1993

- Goble Paul, "Ten Issues in Search of a Policy: America's Failed Approach to the Post-Soviet States" *Current History* 92: 576
- Gombert David C., & Larrabee Stephen F.,(eds.) *America and Europe: A partnership for a New Era*, RAND: 1997
- Huntington Samuel P., "Why International Primacy Matters", *International Security* (Ανοιξη 1993): 83
- Tarnoff Curt, Nowells Larry, Q., *U.S. Foreign Assistance: The Rationale, the Record and the Challenges in the Post Cold-War Era*, Washington, D.C.: 1994
- Tucker Robert, W. & Hendricson David, C., *The Imperial Temptation: The New World Order and America's Purpose*, New York: 1992

ε. Για το οργανωμένο έγκλημα στην Ρωσία και την Κεντρική Ασία:

- Banerjee Neela. "Russian Organized Crime Goes Global: Gangs Use Skills Honed in Former Police State". *Wall Street Journal*, 22.12.1994.
- Barret Richard W., "Confronting tax Havens, the Offshore Phenomenon, and Money Laundering." *International Tax Journal*. Άνοιξη 1997.
- Baum Dan, *Smoke and Mirrors: The War on drugs and the Politics of Failure*. Little Brown, Boston, 1996.
- Bohlen Celestine, "Energy Companies Are Tools in Russian Power Struggle." *The New York Times*. 11.10.1993.
- Brandt Daniel, *As Criminal Capitalism Replaces Communism, Organized Crime Threatens the New World Order*. NameBase NewsLine, Ιανουάριος-Μάρτης 1995.

- Carter David, "International Organized Crime: Emerging Trends in Entrepreneurial Crime." *Journal of Contemporary Criminal Justice*. Δεκέμβριος 1993.
- Celarier Michelle, "Laundering Dirty Money in Russia." *Global Finance*. Ιανουάριος, 1994.
- Center for Strategic and International Studies, Russian Organized Crime, Webster William (διευθυντής προγράμματος). Washington D.C. 1997.
- Center for Strategic and International Studies, Report of the Project on the Global Drug Trade in the Post Cold Era: The Transnational Drug Challenge and the New World Order. Flynn Stephen & Gregory Grant. Washington D.C., 1993.
- Chubb Judith, "The Mafia, the Market and the State in Italy and Russia." *Journal of Modern Italian Studies*. Άνοιξη, 1996.
- Coll Steve, "Russian Crime Syndicates Moving West." *Washington Post*. 2.4.1994.
- Cullison Alan. "IMF Tells Russia to Sell Offshore Banks." *The Wall Street Journal*. 1.10.1999.
- Dahl Robert A. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven, Yale University Press, 1971.
- Doyle Leonard, "Russian Mafias Carve up Drugs Trade – The Bosnian War Has Forced Crime Clans to Find New Balkan Routes for Smuggling Heroin into Europe". *The Independent*. 9.12. 1993.
- Dunne Mark. "Cleaning Dirty Money." *Business and Finance*. 6.10.1994.
- Falco, Mathea. «Foreign Drugs, Foreign Wars.» *Daedalus*, Καλοκαίρι 1992.
- Fiorentini G., & S. Peltzman, *The Economics of Organized Crime*. Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

- Gertz Bill, "Mafia Runs Half of Banks in Russia." Washington Times. 26.10.1998.
- Gottlieb Gidon, Nation Against State. New York, Council on Foreign Relations Press, 1993.
- Gordon Michael. "Russia Starts Inquiry at Moscow Bank into Money Laundering." The New York Times. 30.9.1999.
- Gurr Ted Robert. "Persistence and Change in Political Systems, 1800-1971." American Political Science Review 68, no.4, Δεκέμβρης, 1974.
- Handelman Stephen. "The Russian Mafiya." Foreign Affairs, Μάρτης – Απρίλης 1994.
- _____, Comrade Criminal: Russia's New Mafiya. New Haven, Yale University Press, 1986.
- Held David, Models of Democracy. Stanford California, Stanford University Press, 1987.
- Helleiner Eric, States and the Reemergence of Global Finance: From Bretton Woods to the 1990s. Cornell University Press, 1994.
- Higgins Andrew. "Russia Investigating Laundering." Wall Street Journal. 1.10.1999.
- Hilzenrath David, "Island Banks a Haven for Russian Criminals." Washington Post. 29.10.1999.
- Huntington Samuel P., The Third Wave. University of Oklahoma Press, 1991.
- Jamieson Alison, "Mafia and Political Power 1943-1989." International Relations. Μάιος 1990.
- Kerry John, A New kind of War: National security and the Globalization of Crime. Simon & Schuster, New York, 1997.
- Kelly, Robert J., (επ.) Organized Crime: A Global Perspective. Totowa, N.J.: Roman & Littlefield, 1986.

- Kokh Alfred, *The Selling of the Soviet Empire: Politics and Economics of Russia's Privatization – Revelations of the Principal Insider*. S.P.I. Books, 1998.
- Kryshtanovskaya, O. S. White, "From Soviet Nomenklatura to Russian Elite." *Europe-Asia Studies*. Ιούλιος, 1996.
- Lalleman, Alain, *L' Organizatsiya: La Mafia Russe a L' Assaut Du Monde*. Calmann-Levy, Paris, 1996.
- Lee, Rensselaer, "Global Reach: The Threat of International Drug Trafficking." *Current History*. Μάιος, 1995.
- Leitzel Jim, "Mafiosi and Matrioshki: Organized Crime and Russian Reform." *Brookings Review*. Χειμώνας, 1995.
- Mansfield, Edward D., & Jack Snyder. "Democratization and the Danger of War." *International Security* 20, no.1 Καλοκαίρι 1995.
- Martens, Frederick, "Transnational Enterprise Crime and the Elimination of Frontiers." *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*. Άνοιξη, 1991.
- Myers, Willard H. III, "The Emerging Threat of Transnational Organized Crime from the East." *Crime, Law and Social Change*. Καλοκαίρι, 1995.
- Ruggie G., John, "International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order." *International Organization* 36, no.2, Άνοιξη 1982.
- Sterling, Claire, "Redfellas: Inside the Russian Mafia." *The New Republic*. 11.4.1994.
- Sweet, Robert W. "The War on Drugs Is Lost." *National Review* 48, no 2 12 2.1996.
- Tanner, Adam, "Russian Mafia Expands into New Areas, Using the U.S. to Launder Dirty Money", *Christian Science Monitor*, January 11 1995.
- Vaksberg, Arkady, *The Soviet Mafia*. Wiedenfeld, London, 1991.

Wines, Michael, "Yeltsin Son-in-Law Tied to Oil Giants." The New York Times. 7.10.1999.

Williams, Phil, "Transnational Criminal Organizations: Strategic Alliances." Washington Quarterly. Χειμώνας 1995.

Williams, Phil.(επ.), Russian Organized Crime: The New Threat? Frank Cass, London, 1997.

_____, Hysteria, Complacency and Russian Organized Crime. Russia and Eurasia Programme. Post-Soviet Business Forum Briefing No. 8., the Royal Institute of International Affairs. London, Οκτώβρης 1996.

3. Ιστοσελίδες

Μέσω των διαδικτυακών κόμβων αντλήσαμε επίκαιρες πληροφορίες οι οποίες αν και δεν βοήθησαν στην διαμόρφωση των απαντήσεων στα βασικά ερωτήματα που έθετε η εργασία, συνέβαλαν ωστόσο στην κατανόηση της σημερινής κατάστασης στην Κεντρική Ασία. Άλλωστε οι συγκεκριμένες ιστοσελίδες έχουν αναρτηθεί από επιστημονικά κέντρα που ενδιαφέρονται για το μέλλον της περιοχής και όχι τόσο για την ανάλυση των γεγονότων της Ανεξαρτησίας. Συνοπτικά οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις και οι οργανισμοί που τις διαθέτουν είναι οι εξής:

The Central Asia – Caucasus Analyst (www.cacianalyst.org), John Hopkins University, The Nitze School of Advanced International Studies. Διαθέτει ενημερωμένα αρχεία και επίκαιρα field reports.Eurasienet.org, Open Society Institute του George Soros Foundation.

Asia Times (www.atimes.com). Ιδιωτικός κόμβος με έδρα το Χόνγκ Κόνγκ.

Central Eurasian Studies World Wide, Harvard University Program on Central Asia and the Caucasus. Προσφέρει e mail discussion lists για θέματα της περιοχής και αρχεία που δυστυχώς είναι ενήμερα μόνο μέχρι το 2004.

Institute for War and Peace Reporting, (www.iwpr.net).
Επικεντρώνεται σε ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ανεξάρτητων ΜΜΕ.

The Program on Humanitarian Policy and Conflict Research,
(www.preventconflict.org) Harvard School of Public Health.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1 Αναλυτικά στοιχεία για την προέλευση των λαών της Κεντρικής Ασίας στο «Post Soviet Central Asia: Past is Prologue», Peter Ferdinand (ed), *The New States of Central Asia and Their Neighbors* (New York Council on Foreign Relations Press: 1994), 4-35. Επίσης, Akiner στον ίδιο τόμο.

2 Manana Kochladze, *Pocketing Caspian Black Gold*, CEE, Bankwatch Network: the Energy Project, (Απρίλιος 2002), σ. 3. Επίσης από το Bankwatch Network, Jonathan Walters, *Mitigating Political Risks for Private Participation*, (2002). Για την επιμονή των χρηματοπιστωτικών κύκλων της Δύσης να προηγηθεί η απελευθέρωση της αγοράς πριν την ανασυγκρότηση των θεσμών αλλά και για την επιμονή του ΔΝΤ και της Παγκόσμια Τράπεζας σε θεραπείες σοκ για τις οικονομίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, και τα δεινά που ακολούθησαν βλ. Joseph E. Stiglitz, *Globalization and its Discontents*, 2002, και σε ελληνική μετάφραση, *Η Μεγάλη Αυταπάτη*, Εκδόσεις Λιβάνη, 2003, ειδικότερα το κεφάλαιο για τη Ρωσία όπου καλύπτει και τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες. Επίσης το κεφ. στην παρούσα εργασία για τη συγκρότηση εθνικών οικονομιών στην Κεντρική Ασία και την κριτική στις προτεινόμενες το 1991-1993 μεταρρυθμίσεις του ΔΝΤ στις σημειώσεις.

3 Peter Hopkirk, *The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia* (Νέα Υόρκη: 1990), 5

4 Και στις πέντε Δημοκρατίες οι διακηρύξεις ανεξαρτησίας ήταν εντελώς απροσδόκητες. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι στην Κιργισία και το

Τατζικιστάν αιφνιδιάστηκαν ακόμα και τα μέλη του Κοινοβουλίου. Δεν υπήρξαν πανηγυρισμοί και μόνο τον επόμενο χρόνο γιορτάστηκε δημόσια η Ημέρα της Ανεξαρτησίας.

5 B.Z. Rumer, *Soviet Central Asia: A Tragic Experiment*, Βοστώνη, 1989, 45, 87.

6 Βλ. άρθρο με τίτλο “Dalataghadyry” (Η μοίρα της Στέπας και της ερήμου) του Rysbek Ibraev στην *Azat*, τεύχος 16 (42), 1992

7 A. Nekrich, *The Punished Peoples: The Deportation and Tragic Fate of Soviet Minorities at the End of the Second World War*, (Νέα Υόρκη, 1978)

8 M. Brill Olcott, *The Kazakhs*, Stanford University Press, 1987, 1040

9 Μελέτες της επίσημης σοβιετικής διανόησης επέβαλαν τέτοιου είδους «τεκμηριωμένες» απόψεις. Βλ. σχ. Poliakov S. P., “Islam in Everyday Life: Religion in Rural Central Asia”. Όπως μαρτυρά η εισαγωγή των M. B. Olcott και M. E. Sharpe στο ίδιο έργο, η συμβολή της δυτικής αντίληψης στο θέμα, υπήρξε καθοριστική.

10 Ειδικά για τα «χαρακτηριστικά» των κεντροασιατών σε συνθήκες που επέτρεπαν την άμεση σύγκριση και παρατήρηση, όπως κατά τη θητεία τους στο στρατό, Olcott M. B. & Fierman W. “The Challenge of Integration: the Political Socialization of the Muslim Conscript”, *Soviet Union*, Ιανουάριος 1988, τομ. 14, αριθμ. 1, 65-102.

11 Olcott M. B., “Islamic Consciousness and Nationalist Ideology in Central Asia: What Role for Foreign Actors? Στο συλλογικό *From the Gulf to*

Central Asia, Anoushiravan Ehteshami (επιμ.) (University of Exeter Press, 1994) 9.

12 Ειδικότερα για τα γεγονότα του Ουζμπεκιστάν αλλά και για την πολιτική της «εξυγίανσης» στην ΚΑ, Olcott M. B., “Gorbachev, the National Problem and Party Policies in Central Asia” στο συλλογικό *Assessing Soviet Power* των Nelso Dan & Menon Raj (επιμ.), Lexington Books: 1988, 69-83 καθώς και Olcott M. B., “From the Gulf to Central Asia”, 22, από όπου και η καταγραφή της ποινικοποίησης του μουσουλμανικού μνημόσυνου για συγγενείς αξιωματούχων του κόμματος, επί Γκορμπατσόφ.

13 Ειδικότερα για την ανησυχία της «ισλαμικής αναγέννησης» στην Κεντρική Ασία., Eickelman Dale, *Muslim Societies*, Indiana University Press, Bloomington, 1993

14 Η αυτόνομη επαρχία του Καρακαλπάλκ ανήκε αρχικά στην Κιργισία και το Καζακιστάν. Αργότερα έγινε αυτόνομη σοβιετική δημοκρατία και πέρασε στο Ουζμπεκιστάν το 1936. Η περιοχή Gorno-Badakhshan ήταν τμήμα του Τατζικιστάν.

15 Walker Connor, *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy* 1984, 45-66. Επίσης G. Gleason, *Leninist Nationality Policy - its Source and Style - Soviet Nationalities Policies*, ed. Henry R. Huttenbach, Λονδίνο 1990. 7-23

16 Βλ. “Uzbekistan: Republic of Many Tongues” S. Akiner στο *Language Planning in the Soviet Union* M. Kirkwood ed., London: 1989, 100-103

17 Οι Fichtge, Herder and Schlegel είχαν συμβάλει ιδιαίτερα στη διαμόρφωση της θεωρίας ότι η γλώσσα προσδιορίζει το έθνος. Για την εμφάνιση

-
- του γλωσσικού εθνικισμού τον 19ο αιώνα βλ. E.J. Hobsbawm, Nations and Nationalism Since 1780: Program, Myth, Reality, Cambridge: 1990, 102-111
- 18 Τμήμα της πέρασε από την Δημοκρατία του Καζακστάν στη Δημοκρατία του Ουζμπεκιστάν το 1963. Πολλοί Καζάχοι θεωρούν αυτή την περιοχή (και την ίδια την Τασκένδη) σαν τμήμα της δικής τους εθνικής εστίας.
- 19 Bosworth Goldman, Red Road Through Asia, London, 1934, 176-177
- 20 Για τα αντιφατικά χαρακτηριστικά της σοβιετικής πολιτικής βλ. W. Connor, op. cit. 309-311
- 21 UNESCO Statistical Yearbook, Παρίσι 1991
- 22 Βρεφική θνησιμότητα στο πρώτο έτος της ηλικίας ανά 1000 παιδιά: το 1989: Ουζμπεκιστάν 37.6, Καζακστάν 25.8, Κιργισία 32.2, Τατζικιστάν 43.2, Τουρκμενιστάν 54.6, The Economist Book of Vital World Statistics, ed. M. Smith-Morris, Λονδίνο, 1990
- 23 Τα πρώτα θεατρικά έργα στην Ουζμπεκική και Καζάχικη γλώσσα παρουσιάστηκαν πριν την Οκτωβριανή Επανάσταση. Κατά τη σοβιετική περίοδο άρχισαν να παρουσιάζονταν εκτεταμένα.
- 24 G. Massell, The Surrogate Proletariat, Πρίνστον, 1975.
- 25 Derek Scott, Russian Political Institutions, Νέα Υόρκη: 1961 και σε επανέκδοση με τον τίτλο, The Web of Management, 191-232.
- 26 Crawford Young, The Politics of Cultural Pluralism, Λονδίνο, 1976, 45
- 27 Οργανισμοί όπως η Ακαδημία Επιστημών, οι Ενώσεις Συνθετών, Καλλιτεχνών, Συγγραφέων, Σκηνοθετών κλπ, είχαν μεγάλη εξουσία και τα μέλη τους απολάμβαναν καλύτερη ποιότητα ζωής από ό,τι ο μέσος πολίτης.

-
- 28 B. Bouchet, 'Tribus d' outrefois, Kolkhozes d'aujourd'hui' στο *Des Ethnies aux Nations en Asie Centrale*, La Calade: 1992, 55-69
- 29 Οι Κεντροασιάτες συχνά δήλωναν ότι είναι και άθεοι και Μουσουλμάνοι. Παρόμοια κατάσταση αναφέρεται και για τους Μουσουλμάνους της Κίνας.
- 30 Bess Brown, 'Political Developments in Central Asia. Some Aspects of the Restructuring Process in Turkmenistan and Kazakhstan in the Late 1980's' στο *Political and Economic Trends in Central Asia*, ed. S. Akiner, Λονδίνο: 1993, 62-74
- 31 Εκτιμάται ότι περίπου 100-300 άνθρωποι σκοτώθηκαν κατά τις συμπλοκές των Maskhetian-Τούρκων και Ουζμπέκων. Στις συμπλοκές μεταξύ Ουζμπέκων και Κιργισίων υπήρξαν λιγότερες απώλειες.
- 32 Κατά το 1990, οι Γραμματείς των Κομμάτων των Κεντροασιατικών Δημοκρατιών μετονομάστηκαν σε Προέδρους, ακολουθώντας το παράδειγμα του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Πριν το τέλος του ίδιου έτους είχαν όλοι ανακηρύξει την αυτοδιάθεση των δημοκρατιών τους. Παρόμοιες διακηρύξεις έγιναν από την Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν. Αυτοδιάθεση στην Κεντρική Ασία σήμαινε ότι προηγούνταν οι νόμοι της Δημοκρατίας έναντι των νόμων της Ένωσης. Δεν προβλεπόταν πολιτική, οικονομική και στρατιωτική ανεξαρτησία.
- 33 Ian Murray Matley, "Industrialization" στο συλλογικό *Edward Allworth, Central Asia: 130 years of Russian Dominance*, τρίτη έκδοση (Duke University Press, 1994) 309-48
- 34 *Revenge of the Past..*

-
- 35 Francine Hirsch, "The Soviet Union as a Work-in-Progress: Ethnographers and the Category Nationality in the 1926, 1937, and 1939 Censuses" *Slavic Review* 56, 2 (1997) 251-78
- 36 Για την αντίθετη άποψη, William Fierman (επιμ.) *Soviet Central Asia: the Failed Transformation* (Westview press, 1991)
- 37 Teresa Rakowska-Harmstone, "Soviet Legacies" *Central Asia Monitor* 3 (1994)
- 38 Jacqueline Stevens, *Reproducing the State* (Princeton University Press, 1991)
- 39 Denis Calvan, *The State Must be the Master of Fire: Syncretism and Sustainable Development in Senegal* (University of California Press, 2007)
- 40 James C. Scott, *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed* (Yale University Press, 1998)
- 41 Robert A., Lewis, Richard H. Rowland, Ralph C. Clem. *Nationality and Population Change in Russia and the USSR: an evaluation of Census Data, 1897-1970* (Νέα Υόρκη, 1976) σ. 138
- 42 Donald L. Horowitz, *Ethnic groups in Conflict* (University of California Press, 1985). Kathleen Thelen, "Historical Institutionalism in Comparative politics" *Annual Review of Political Science* 2 (1999). Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (New York, 1951). Carl J. Friedrich, Zbigniew K. Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* (Cambridge University Press, 1956). Max Weber *On Charisma and Institution Building* (University of Chicago, 1968)

-
- 43 Η άποψη του Edward Schatz στο *Modern Clan Politics* (University of Washington Press, 2004) σ. xxiii της εισαγωγής
- 44 Charles Lindholm, “Kinship Structure and Political Authority: The Middle East and Central Asia”, *Comparative Studies in Society and History* 28, (1986) σ. 337. Siobhan Harty, “The Institutional Foundations of Substate National Movements” *Comparative Politics* 33, # 2 (2001) 191-210. Peter Berger, Brigitte Berger, Hanfried Kellner, *The Homeless Mind: Modernization and Consciousness* (Vintage Books, 1974). Mark R. Beissinger, *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State* (Cambridge University Press, 2002). “Walker Connor, Nation-Building or Nation Destroying?”, *World Politics* 24, #3 (1972). David D. Laitin, *Identity in Formation: The Russian Speaking Populations in the Near Abroad*. (Cornell University Press, 1998). William Fierman (επιμ.) *Soviet Central Asia: The Failed Transformation* (West View Press, 1991). Leslie Dienes, *Soviet Asia: Economic Development and National Policy Choices* (Westview Press, 1987). Boris Z. Rumer, *Soviet Central Asia: A Tragic Experiment* (1989). Yuri Slezkine, “The USSR as Communal Apartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism”, *Slavic Review* 53, #2, (1944) 414-52
- 45 Για τους κοινωνιολογικούς όρους που δανειζόμαστε, βλ.: Barrington Moore, *Social origins of Dictatorship and Democracy* (Beacon Press. 1993), H.D. Forbes, *Ethnic Conflict: Commerce, Culture and the Contract Hypothesis* (Yale University Press, 1997), George Herbert Mead, *Mind, Self and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist* (University of Chicago Press, 1934), Fredrick Barth (επιμ.) *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture*

and Difference (Little Brown and Co., 1969), Philip S. Khoury, Joseph Kostiner (επιμ.) Tribes and State Formation in the Middle East (University of California Press, 1990), Kenneth Christie, “Introduction: The Problem with Ethnicity and ‘Tribal’ Politics” στο συλλογικό Ethnic Conflict, Tribal Politics: A Global Perspective, Kenneth Christie (Curzon Press, 1998)

46 Virginia Martin, “Law and Custom in the Steppe: Middle Horde Kazakh Judicial Practices and Russian Colonial Rule, 1868-1898” (Διδ. Διατριβή στο Παν. της Νότιας Καλιφόρνιας, 1996), της ίδιας “Barimta: Nomadic Custom, Imperial Crimes” στο συλλογικό Russia’s Orient: Imperial Borderlands and Peoples, 1700-1917, Daniel R. Brower και Edward J. Lazzarini, (επιμ.) (Indiana University Press, 1997) 249-70. Το σχετικό αν και παλαιότερο της Elizabeth Bacon, Central Asia Under Russian Rule: A Study in Cultural Exchange (Cornell University Press, 1966) το οποίο και χρησιμοποιούμε αλλού, όπως και του Daniel Brower “Islam and Ethnicity: Russian Colonial Policy in Turkestan” στο Russia’s Orient..., 115-37

47 Edward Schatz, Modern Clan Politics (Jackson School Publications, University of Washington Press, 2004) 27

48 E.E. Evans-Pritchard, The Nuer: A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Niolitic People (Oxford University Press, 1940) επίσης Emile Durkheim, The Division of Labor in Society, μεταφρ. στα αγγλικά από τον W.D. Halls (πρώτη έκδοση 1893: Free Press, 1984) 127

49 Anatoly Khazanov, Nomads and the Outside World, 2η έκδοση, (University of Wisconsin Press, 1994)

-
- 50 Russia's Orient..., 249-70, Central Asians..., 38
- 51 Αστέριος Κουκούδης, Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων, «Μελέτες για τους Βλάχους», τομ. 2 (Θεσσαλονίκη, 2000)
- 52 Z.Zh. Kenzhaliev (επιμ.) "Kazakh Customary Law", Central Asian Review 5, 2 (1957) 127-44
- 53 Martha Brill Olcott, The Kazakhs, (Hoover Institution Press, 1995) 11
- 54 Ibid. 13
- 55 Kenneth Christie, "Introduction: The Problem with Ethnicity and 'Tribal' Politics", στο συλλογικό Ethnic Conflict, Tribal Politics: A Global Perspective, Christie Kenneth (επιμ.) (1998)
- 56 Central Asians..., 37-38
- 57 Modern Clan Politics..., 31
- 58 Schoeberlein-Engel, "Identity in Central Asia: Construction and Contention in the Conceptions of 'Ozbek', 'Tajik', 'Muslim', 'Samarkandi' and Other Groups" (Διδ. Διατριβή, Harvard University, 1994)
- 59 Firuz Kazemzadeh, "Russia and the Middle East" στο συλλογικό Russian Foreign Policy, Ivo Lederer (επιμ.) (Yale University Press, 1962) 489-530
- 60 The Kazakhs..., 58-59
- 61 Steven Sabol, "Kazakh Resistance to Russian Colonization: Kenesary Kasymov and his Revolt, 1837-1847", ανακοίνωση και πρακτικά συνεδρίου της Association for the Study of Nationalization, Columbia University 15 με 17 Απριλίου 1999

-
- 62 Merie Feinsod, *The Soviet Prefects: The Local Party Organs in Industrial Decision-Making* (Harvard University Press, 1969)
- 63 Matthew J. Payene, “Turkshib: The Building of the Turkestan-Siberian Railroad and the Politics of Production During the Cultural Revolution, 1926-1931” (Διδ. Διατριβή, Πανεπιστήμιο του Σικάγο, 1995)
- 64 The Kazakhs..., 162
- 65 Modern Clan Politics..., 39 και υπ. 78
- 66 Ibid., 39 και υπ. 79
- 67 Ibid., 39 και υπ. 80
- 68 Irene Winter, “Some Problems of Nomadism and Social Organization Among the Recently Settled Kazakhs, Part One” *Central Asian Review* 11, 3 (1963) 255
- 69 Martha Brill Olcott, “The Collectivization Drive in Kazakhstan” *Russian Review* 40, 2 (1981) 122-42
- 70 Elizabeth E. Bacon, *Central Asians Under Russian Rule: A Study in Cultural Change* (Cornell University Press, 1966)
- 71 Ibid., 137
- 72 Από τα Κεντρικά Αρχεία της Δημοκρατίας του Καζακστάν, σελ. 44 του *Modern Clan Politics..*
- 73 Gregory J. Massel, *The Surrogate Proletariat: Moslem Women and Revolutionary Strategies in Soviet Central Asia, 1919-1929* (Princeton University Press, 1974). Επίσης Irene Winter “Some Problems..” 355-73

-
- 74 Mark R. Beissinger, Crawford Yound (επιμ.) *Beyond State Crisis? Post-Colonial Africa and Post-Soviet Eurasia in Comparative Perspective* (Woodrow Wilson Center Press, 2002). Επίσης Steven Levitsky, Lucan A. Way, “Elections Without Democracy: the Rise of Competitive Authoritarianism”, *Journal of Democracy* 13, 2 (2002) 51-65. Για το σοβιετικό πρόγραμμα εκσυγχρονισμού βλ.: Joanne P. Arnason, “Communism and Modernity” *Daedalus* 129, 1 (2000) 61-90
- 75 Η εξαιρετική τοποθέτηση του James C. Scott, *Seeing Like a State...*,
- 76 Η Martha Brill Olcott σφάλει όταν ισχυρίζεται το 1981 ότι η αναγωγή στη φατριακή ταυτότητα έχει εξαφανισθεί εντελώς από τους Κεντροασιάτες. Βλ.: “The Collectivization Drive”.. σελ. 141
- 77 Αν και πολύ κοντά στα γεγονότα, *The Origins of Totalitarianism*, 21
- 78 Ibid.
- 79 *The Soviet Prefects...*
- 80 Η Κιργισία εισήγαγε δική της νομισματική μονάδα (som) το Μάιο του 1993. Ακολούθησε το Τουρκμενιστάν (manat). Το Ουζμπεκιστάν, το Καζακιστάν και το Τατζικιστάν παρέμειναν στη ζώνη του ρουβλίου. Οι Πρόεδροι αυτών της Δημοκρατιών υπέγραψαν σχετική συμφωνία με τη Ρωσία, στην συνάντηση κορυφής των κρατών-μελών της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών, στη Μόσχα στις 17 Σεπτεμβρίου.
- 81 Τα ναρκωτικά μεταφέρονται με φορτηγά από το Khorog προς την Osh στη Κιργισία και από εκεί προς διάφορους προορισμούς. Σε όλο το 1992 στην Κιργισία κατασχέθηκαν 3,5 τόνοι οπίου. Μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1993 είχαν κατασχεθεί περισσότεροι από 70 τόνοι. Pravda, 3 Νοεμβρίου 1993.

-
- 82 Το διάταγμα για ίδρυση Εθνοφρουράς ψηφίστηκε στις 16 Μαρτίου 1992.
- 83 Martha Brill Olcott, “Islamic Consciousness and Nationalist Ideology”, στο συλλογικό *From the Gulf to Central Asia; Players in the New Great Game* (Exeter Press, 1994) σ. 12, σε επιμέλεια του Anoushiravan Ehteshami, απ’ όπου και Alexei Vassilev, “Turkey and Iran in Transcaucasia and Central Asia”, σ. 136
- 84 S.P. Poliakov, *Islam in Everyday Life: Religion in Rural Central Asia* (1993) και Martha Brill Olcott, “Gorbachev, the National Problem and Party Politics in Central Asia”, στο συλλογικό *Assessing Soviet Power*, Dan Nelson, Raj Menon, (επιμ.) (1998), σσ. 69-93
- 85 Για τον εμφύλιο πόλεμο στο τατζικιστάν βλ.: A. Elebayeva, “The Osh Incident: problems for Research” *Post-Soviet Geography*, τομ. 33, αρ.2 (1992) σσ. 70-78, Anatoly Khazanov, “After the USSR: Ethnicity, nationalism, and Politics in the Commonwealth of Independent States” (University of Wisconsin Press, 1995). Για τις ρίζες του προβλήματος και ειδικότερα για την παρουσία και δράση του πολιτικού Ισλάμ στο τατζικιστάν πριν από τις ταραχές, βλ. Muriel Atkin, “The Sublest Battle: Islam in Soviet Tajikistan” (Foreign Policy Research Institute, 1989).
- 86 Fuller Graham, “Central Asia: The Quest for Identity”, *Current History*, τομ. 93, αρ. 582, Απρίλιος 1994, 148-149.
- 87 Talbott Strobe, “Terms of Engagement”, *New York Times*, 4 Φεβρουαρίου 1996, 13
- 88 *Moskovskiye Novosti*, 26/4/1992.

-
- 89 = φιλο-ρωσικές και φιλο-μοσχοβίτικες τάσεις.
- 90 Menon Rajan, "In the Shadow of the Bear: Security in post-Soviet Central Asia", *International Security*, τομ. 20, αρ. 1. Καλοκαίρι 1995, 158.
- 91 Starr Frederick S., "Making Eurasia Stable", *Foreign Affairs*, τομ. 75, αρ. 1, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1996, σσ. 80-92. Επίσης για τον αντίλογο, Olcott Martha Brill, "The Myth of Tsentral'naia Aziia", *Orbis*, τομ. 38, αρ. 4, Φθινόπωρο 1994, 563.
- 92 *Nezavisimaya Gazeta*, 15/5/1992.
- 93 *Rossiyskaya Gazeta*, 4/8/1992. *Rossiyskaya Gazeta*, 23/6/1992. *Nezavisimaya Gazeta*, 19/8/1992. *Nezavisimaya Gazeta*, 11/11/1992.
- 94 *Nezavisimaya Gazeta*, 19/8// 1992.
- 95 Ibid.
- 96 *Svobodnaya Mysl'*, no, 10, 1992. *Nezavisimaya Gazeta*, 6/1/1993. *Nezavisimaya Gazeta*, 3/3/1993.
- 97 *Nezavisimaya Gazeta*, 2/4/1993.
- 98 Ibid.
- 99 *Svobodnaya Mysl'*, αρ. 10, 1992.
- 100 Ibid.
- 101 *Nezavisimaya Gazeta*, 19/8/1992.
- 102 *Novoye Bremya*, αρ. 4, 1993.
- 103 *Izvestiya*, 14/4/1993.
- 104 *Izvestiya*, 14/4/1993.

-
- 105 Ο όρος "near abroad" (εγγύς εξωτερικό) αναφέρεται στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, εκτός της Ρωσίας.
- 106 Βλ. τις εργασίες της Natalia Narochnitskaya, ειδική σε θέματα εξωτερικής πολιτικής του Ρωσικού Συνασπισμού "Osoznat" Svoyu Missiyu" Nash Sovremennik, no. 2, 1993 και "Natsional'nyy interes Rossii", Mezhdunarodnaya Zhizn", no. 3-4, 1992.
- 107 Hoagland Jim, "The New Agenda: Multilateral Self-Service", International Herald Tribune, 14.6.1993. Smith Jeffrey & Preston Julia, "U.S. to Widen U.N. Peace Role" Ibid. 19.6.1993. Επίσης για τους όρους συνεργασίας στο αμυντικό επίπεδο βλ.: U.S., KYRGYZ Sign Bilateral Qagreement on Assistance" USIS Eueropean Wireless File. No. 95/93, 21.5.1993, 13, Bentsen Calls Kyrgystan a Model for all CIS Republics", Ibid., Graham George, "Central Asians Pressed Over Aid and Human Rights" Financial Times, 18.9.1993, "Gulf Security: The Role of the West" International Security Review 1993, 263.
- 108 Για την επίσημη πολιτική Κλίντον στην Κεντρική Ασία βλ.: Clinton William J., A National Security Strategy for a New Century, Ουάσιγκτον: Λευκός Οίκος, Μάιος 1997, 18 κ.ε.
- 109 Για τον αντίλογο βλ.: Huntington Samuel, "The US-Dcline or Renewal?" Foreign Affairs, Χειμώνας 1988-89, 93 κ.ε. Rozman Gilbert, "A New Sino-Russian-American Triangle?" Orbis, Φθινόπωρο 2000, 541-45.
- 110 "America's World", The Economist, 23.10.1999, 15.
- 111 Για την συναίνεση στο συγκεκριμένο ζήτημα και για την εκτενή παρουσία της πρότασης «ελέγχου» της Ρωσίας μέσα από την Κεντρική Ασία, βλ.:

Lewis William H., Marks Edward, *Searching for Partners: Regional Organization and Peace Operations*, McNair Papers, 58, Institute for National Security Studies, National Defense University, Ουάσινγκτον 1988, 105-107, 123. Chufirin Gennady I., Saunders Harold H., “The Politics of Conflict Prevention in Russia and the Near Abroad”, *Washington Quarterly*, XX, 4 1997 σσ. 40-43. Bronson Rachel, “Nato’s Expanding Presence in the Caucasus and Central Asia”, στο συλλογικό *NATO After Enlargement New Challenges, New Missions, New Forces*, Blank Stephen (Επιμ.) 229-254. Pipes Richard, “Is Russia Still an Enemy?”, *Foreign Affairs*, LXXVI, 5, 1997, 75. D’Anieri Paul, “International Cooperation Among Unequal Partners: The Emergence of Bilateralism in the Former Soviet Union” *International Politics*, XXXIV, 4, 1997, 417-448

112 Οι διαβεβαιώσεις του Ουζμπεκού Προέδρου Ίσλαμ Καρίμοφ, ότι η χώρα του θα ανέκαμπε στα αμέσως επόμενα χρόνια δεν ήταν απλώς ρητορική. Το Ουζμπεκιστάν, για παράδειγμα, είχε – ονομαστικά τουλάχιστον – τη δυνατότητα γρήγορης ανάπτυξης. Η δυσμενής του θέση όμως, όπως και αυτή των υπολοίπων κεντροασιατικών δημοκρατιών, προέκυπτε περισσότερο από την εξάρτηση από τη Ρωσία. Οι παράγοντες που θα επέτρεπαν τη γρήγορη ανάκαμψη ήταν κατά συνέπεια, μέρος της εξωτερικής πολιτικής των κεντροασιατικών χωρών και όχι μόνο ζήτημα οικονομικής πολιτικής. Για τα δεδομένα των πρώτων μηνών της ανεξαρτησίας, χωρίς ισχυρή ανάλυση, *USSR’s 89 Year Book*, Nevosti Press Agency Publishing House, Μόσχα, 1989 σσ. 128-149. Ειδικότερα για την περαιτέρω ανάλυση απο όπου και η δική μας ερμηνεία των επιφυλάξεων Cavanaugh, C. “Uzbekistan Looks South and East for Role Models” RFE/RL Research Report,

τόμος 1, αριθμ. 40, 9 Οκτωβρίου 1992, 11 . Οι πληροφορίες από την Pravda Vostoke της 25ης Ιουλίου 1992. επίσης για την πιθανότητα άκρως επιτυχούς ανάκαμψης – με μια δόση υπέρμετρης αισιοδοξίας – “The Next Kuwait? Caspian Sea’s Oil Potential Sparks Rush to Kazakstan”, Wall Street Journal, Asia Edition, 18 Ιουνίου 1993.

113 Η ειρωνεία διάχυτη από τον Andrew W. Apostolou στο “From the Gulf to Central Asia”, 58.

114 Η εκτίμηση του Apostolou ήταν ότι επρόκειτο για «κρίση» μεγαλύτερου «βάθους» από τις αντίστοιχες των σλαβικών δημοκρατιών της μετακομμουνιστικής Ευρώπης, “From the Gulf to Central Asia”, σ. 58

115 Ειδικότερα για την αμφισβήτηση της θεραπείας αυτής, Murell Peter, “What in Shock Therapy? What did it Do in Poland and Russia”, Post-Soviet Affairs, Απρίλιος-Ιούνιος 1993, τομ. 9, αριθμ. 2, 111-140.

116 Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Αναφορές σε όλες τις Δημοκρατίες της ζώνης, Economic Review, 1993 κ.ε. Οι απώλειες οφείλονται και στην πτώση της ρωσικής δυναμικής με ποσοστά συμμετοχής στην μείωση του ΑΕΠ των κεντροασιατικών οικονομιών, της τάξεως του 4% με 5%. Για το Ουζμπεκιστάν και το Τατζικιστάν οι απώλειες εξαιτίας της ρωσικής αδυναμίας έφθασαν το 26%. Η ρωσική κεντρική τράπεζα είχε αφήσει να φανεί ότι συνειδητά επέτρεπε την κατάρρευση της κεντροασιατικής ζώνης μέσα από την άρνηση των πιστώσεων. Βλ. σχ. World Bank Statistical Handbook: States of the former USSR, Ουάσιγκτον 1992. Η άνοδος των τιμών ήταν ραγδαία και εν μέρει εκτός ελέγχου. Μονάχα τον Ιανουάριο του 1992 και σε σχέση με το Δεκέμβριο του 1991, οι τιμές είχαν αυξηθεί

με τον ακόλουθο ρυθμό: Τιμές καταναλωτικών αγαθών, Καζακστάν 198,5%, Κιργισία 110%, Τατζικιστάν 133%, Τουρκμενιστάν 165%, Ουζμπεκιστάν 120%.

Πηγή: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Το καλοκαίρι του 1992 η έλλειψη ρευστού που πρωτοεμφανίστηκε στην Ουκρανία, πέρασε γρήγορα στη Ρωσία και από εκεί στην Κεντρική Ασία και τον Καύκασο. Τον Ιούλιο του 1992 η Ρωσία διέγνωσε ξαφνική αύξηση ελλείμματος σε επίπεδο 40%. Το ΔΝΤ ανακοίνωσε την ίδια εποχή ότι η Ρωσία προχώρησε σε πιστώσεις ύψους 10,8 δις δολαρίων, το τότε αντίτιμο του 15% του ΑΕΠ της προς τις δημοκρατίες του Νότου, δηλαδή την Ουκρανία, τον Καύκασο και την Κεντρική Ασία: ΔΝΤ, *Economic Review: Russian Federation*, 1993, 108. Βλ. επίσης την αρθρογραφία του καλοκαιριού του 1993 σχετικά με τα γεγονότα του προηγούμενου οικονομικού έτους στη Ρωσία, στο *Current Economic Issues*, Ιούλιος 1993, 137 κ.ε. Επίσης τα στοιχεία σε άρθρο του Sachs Jeffrey, *The Economist*, 27 Μαρτίου 1993, 25 κ.ε. Το διεθνές ενδιαφέρον αντανακλάται στη βιβλιογραφία της περιόδου, συγκεκριμένα Spencer G & Cheasty A. "The Ruble area a Breaking of Oil Ties?" *Finance and Development*, Ιούνιος 1993, σ. 3, Michalopoulos C. & Tarr D. "Energizing Trade pf the States of the Former USSR" *Finance and Development*, Μάρτιος 1993, 22.

117 Τα στοιχεία και η ανάλυση από το Economist Intelligence Unit, Country Report, για τις χώρες Γεωργία, Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας, 1993.

118 "There is little that can be done to alleviate hardship", δήλωνε ο εντεταλμένος σύμβουλος του Economist, Andrew Apostolou, *From the Gulf to Central Asia*, σ. 61.

-
- 119 Τα νούμερα ήταν αποκαλυπτικά. Η ERRD εξέδωσε την εξής ακολουθία πληθωριστικής τάσης για το 1993: Καζακστάν 1,525% πληθωρισμός και 15% μείωση του ΑΕΠ, Κιργισία 870% πληθωρισμός και 25% μείωση του ΑΕΠ, Τατζικιστάν 1.450% πληθωρισμός και 31% μείωση του ΑΕΠ, Τουρκμενιστάν 980% πληθωρισμός και 5% μείωση του ΑΕΠ, Ουζμπεκιστάν 700% πληθωρισμός και 14% μείωση του ΑΕΠ.
- 120 Για την ικανοποίηση του ΔΝΤ σε ό,τι αφορά την Ρωσία της προεδρίας Γιέλτσιν, “Russia on the Line”, The Economist, 9 Ιουλίου 1993, 17.
- 121 Brown B., “Regional Cooperation in Central Asia?” RFE/RL Research Report, τομ. 2, αριθμ. 5, 29 Ιανουαρίου 1993, 32
- 122 Βλ. σχ. ΔΝΤ, Economic Review: Turkmenistan 1999, 2, World Bank Statistical Handbook: States of the Former USSR, Ουάσινγκτον 1992.
- 123 Όπου και Apostolou στο “From the Gulf to Central Asia”, σ.63.
- 124 Regional Focus: Kyrgyzstan, Peter Klopff, Business Central Europe, Οκτώβριος 1993, σ. 74.
- 125 Nove A. & Newth J.A., The Soviet Middle East: A Model for Development? Λονδίνο 1976, 37-38. Brown B., “Kazakhstan’s Economic Reform Programme”, Report on the USSR, 14 Ιουνίου 1991, 24.
- 126 Critchlow J., “Corruption, Nationalism and the Native Elites” Journal of Communist Studies τομ. 4, αριθμ. 2, Ιούνιος 1988.
- 127 Στο Καζακστάν από τις αρχές του ‘90 και στις υπόλοιπες δημοκρατίες από το 1991. Brown B., “Kazakhstan’s Economic Reform Programme”, Report on the USSR, 14 Ιουνίου 1991, 25.

-
- 128 Για τα περι ασφυξίας βλ. Μπρεζίνσκυ Η Μεγάλη Σκακιέρα και το ανάλογο κεφάλαιο αυτής της εργασίας.
- 129 Βλ. ειδικότερα, Joseph E. Stiglitz, “White Reformer? Ten Years of the Transition” Boris Pleskovic, Joseph E, Stiglitz, επιμ. World Bank, Washington D.C. 2000, Πρακτικά της The Annual Bank Conference on Development Economics, 43 κ.ε.
- 130 Brady R., Kapitalizm: Russia’s Struggle to Free Its Economy (New Haven, 1999) 45-56, & 87-88.
- 131 Βλ. Chrystia Freeland, Sale of the Century (Νέα Υόρκη, 2000) 123-125.
- 132 Klebnikov P., Godfather of the Kremlin, Boris Berezovsky and the Looting of Russia (Νέα Υόρκη, 2000) 62 κ.ε..
- 133 Ο όρος του Robert Caplan, Η Επερχόμενη Αναρχία, (Αθήνα, 2001)
- 134 Για την αδυναμία του πολιτικού συστήματος να αντιδράσει βλ. Cohen A., Russia’s Meltdown: Anatomy of the IMF Failure, The Heritage Foundation, Αναφορές Backgrounders υπ’αριθ. 1228 της 23.11.1998.
- 135 Aslund Anders, How Russia Became a Market Economy (The Brookings Institution, 1995) 112
- 136 Για την διαφθορά και το οργανωμένο έγκλημα στις νέες δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας βλ.: A. J. Armanini, Politics and Economics of Central Asia, (Νέα Υόρκη, 2002), Cheryl W. Gray, Joel S. Hellman, Randi Ryterman, Anticorruption in Transition 2, Corruption in Enterprise-State Interactions in Europe and Central Asia 1999-2002 (World Bank, 1994), Redo Slawomir,

“Organised Crime and Its Control in Central Asia”, Office of International Criminal Justice (Sam Houston State University, Criminal Justice Center, 2004)

137 Brown Archie και Liliia Fedoronva Shevtskona, επιμ. Gorbachev, Yeltin and Putin: Political Leadership in Russia’s Transition (The Carnegie Endowment for International Peace, 2000) τα σχόλια στην εισαγωγή.

138 Cophen S. F., Failed Crusade (Νέα Υόρκη, 2000) 11-13 & 88-89.

139 Faul M. Michael, Russia’s Unfinished Revolution: Political Change from Gorbachev to Putin (Ithaca, New York, 2001) 63 κ.ε.

140 Strategic Survey 1991-1992, IISS Λονδίνο, 1992, 151

141 Krasnaya Avezda, 2/7/1992. Στατιστικές καταγράφουν ότι τα τελευταία 74 χρόνια μόνο τρεις υπήκοοι Καζάχικης εθνότητας κατάφεραν να αποφοιτήσουν από τη Στρατιωτική Ακαδημία και μόνο δύο κατάφεραν να φτάσουν στο επίπεδο υποψηφίου στρατιωτικών επιστημών. Πρακτορείο KAZTAG, 23/11/1992, BBC Summary, SU/1552, 1/12/1992.

142 Αρχικά ο Ναζαρμπάγιεφ είχε προτείνει η Ρωσία και το Καζακστάν να ιδρύσουν κοινές στρατιωτικές μονάδες και συντάγματα, για να προωθήσουν την ενότητα των δύο στρατών. ITAR-TASS, 26/2/1993, BBC Summary, SU/1627, 3/3/1993.

143 KAZTAG 23/11/1992, BBC Summary, SU/1552, 1/12/1992.

144 Συνέντευξη του αρχιστράτηγου Kasimov, ibid. KAZTAG, 23/11/1992, ibid. Channel 1 TV, 23/2/1993, BBC summary, SU/1625, 1/3/1993.

145 KAZTAG, 15/1/1993, BBC Summary, SU/1593, BBC Summary, 22/1/1993.

-
- 146 Krasnaya Zvezda , 1/1/1993, 1.
- 147 KAZTAG, 15/1/1993, ibid. Krasnaya Zvezda, 10/3/1993. 1. Interfax News Agency, 25/1/1993, BBC Summary, SU/1598, 28/1/1993,
- 148 ITAR-TASS, 2/11/1992, BBC Summary, SU/1552, 1/12/1992.
- 149 Krasnaya Zvezda, 15/7/1992, 3. Krasnaya Zvezda, 16/12/1992, 3.
- 150 KAZTAG, 23/11/1992, ibid. Krasnaya Zvezda, 2/7/1992, 2.
- 151 Ibid.
- 152 Η ιδέα της κοινής απειλής για τη Ρωσία και το Ουζμπεκιστάν συχνά εμφανιζόταν σε επίσημες δηλώσεις του Ουζμπέκου Πρόεδρου. Σε συνέντευξη του στο Interfax ο Πρόεδρος Καρίμοβ αποκάλυψε τη Ρωσία «εγγυητή της σταθερότητας στην Κεντρική Ασία». Η Ρωσία, κατά τη γνώμη του, έπρεπε να φροντίζει για τα συμφέροντά της στην Κεντρική Ασία και το πιο σημαντικό, να αντιμετωπίζει την πανίσχυρη επιθετικότητα του πανισλαμισμού στο νότο. Interfax, 8/10/1992, BBC Summary, SU/1508, 10/10/1992
- 153 Krasnaya Zvezda, 30/1/1993, 3
- 154 Krasnaya Zvezda, 16/7/1992, 2
- 155 Krasnaya Zvezda, 9/7/1992, 3
- 156 Srednya Aziya, ibid.
- 157 ITAR-TASS, 3/2/1993, BBC Summary, SU/1605, 5/2/1993.
Krasnaya Zveada, 16/7/1992. Krasnaya Zvezda, 18/8/1992, 3
- 158 Pravda Vostoka, 6/8/1992, 2. BBC Summary, SU/1385, 20/5/1992.
- 159 28/5/1992 BBC Summary, SU/1395, 1/6/1992. Pravda, 19/5/1992, 2.
Krasnaya Zvezda, 2/6/1992, 1

-
- 160 Ibid.
- 161 Srednaya Aziya, 62-63
- 162 Ο Ακάγιεφ δήλωσε ότι η συμμετοχή της Κιργισίας στο Σύμφωνο Συλλογικής Ασφάλειας της Κοινοπολιτείας δεν ερχόταν σε αντίθεση με την ουδετερότητα. Nezavisimaya Gazeta, 17/2/1993, 3
- 163 Nezavisimay Gazeta, 27/5/1992, 3.
- 164 Krasnaya Zvezda, 2/6/1992, 3. Krasnaya Zvezda, 10/6/1992, 1
- 165 Krasnaya Zveada, 26/5/1992, 3
- 166 Nezavisimaya Gazeta, ibid
- 167 Srednaya Aziya, ibid, 107
- 168 Krasnaya Zvezda, 16/7/1992, 3
- 169 Nezamisimaya Gazeta, 17/3/1993, 3
- 170 Nezavisimaya Gazeta, 27/5/1992, 3. Nezavisimaya Gazeta, 14/8/1992, 3
- 171 BBC Summary, SU/1393, 29/5/1992
- 172 BBC Summary, SU/1527, 2/11/1992
- 173 Krasnaya Zveada, 19/3/1993, 2. Krasnaya Zvezda, 16/2/1993, 3. BBC Summary, SU/1594, January 23, 1993
- 174 Krasnaya Zvezda, 19/3/1993, ibid. Krasnaya Zvezda, 20/1/1993, 2.
- 175 Krasnaya Zvezda, 19/3/1993, ibid.
- 176 Radio Mayak, 29/11/1991, BBC Summary, SU/1245, 3/12/1991
- 177 Moskovskii Novosti, 9/8/1992, 6-7
- 178 Slovo Kyrgyzstana, 14/2/1992, BBC Summary, SU/130, 19/2/1992

-
- 179 Krasnaya Zvezda, 15/5/1992, 1
- 180 Nezavisimaya Gazeta, 5/6/1992, 1. Nezavisimaya Gazeta, 27/5/1992, 3.
- 181 Rossiyskaya gazeta, 23/5/1992, BBC Summary, SU/1389, 25/5/1992.
Για το κείμενο της συμφωνίας. Βλ.: Krasnaya Zvezda, 3/5/1922, 1
- 182 Rossiyskaya Gazeta, 23/5/1992, BBC Summary, SU/1389, 25/5/1992.
Για το κείμενο της συμφωνίας. Βλ.: Krasnaya Zvezda, 3/5/1922, 1
- 183 Συνέντευξη με τον Γεβγένι Σάποσνικοβ, επικεφαλής του στρατού της Ένωσης. Moskovskii Novosti, 7/2/1992, 11.
- 184 Literaturnaya Gazeta, 17/3/1993, 11. Βλ. συνέντευξη του Σάποσνικοβ, Nezavisimaya Gazeta, 21/1/1993, 3
- 185 Συνέντευξη του αντιστράτηγου Λέονιτ Ίβασοβ, Γραμματέα του Συμβουλίου Υπουργών Άμυνας της Κοινοπολιτείας, Krasnaya Zvezda, 24/11/1992
- 186 Krasnaya Zvezda, 17/2/1993
- 187 Krasnaya Zvezda , 2/3/1993, 1
- 188 Απάντηση του Ναζαρμπάγιεφ στον τύπο μετά τη συνάντηση κορυφής στο Μίνσκ, τον Ιανουάριο του 1993. BBC Summary, SU/1595, 25/1/1993.
- 189 Η Ουκρανία επιθυμούσε να αποχωρήσει από την κοινή περιοχή άμυνας της Κοινοπολιτείας, όπως ζητούσε και την απομάκρυνση των πυρηνικών όπλων από το έδαφός της.
- 190 Kathleen Mihalisko, Belarus: Neutrality gives way to Collective Security. RFE/RL Research Report 2, no. 17. 23/4/1993, 24-31.
- 191 Krasnaya Zvezda, 3/7/1992, 1, 3.

-
- 192 Συνέντευξη του αντιστράτηγου Σάμσονοβ, Ibid.
- 193 Μέχρι το τέλος του Ιανουαρίου 1993, η Ουκρανία, η Μολδαβία, το Τατζικιστάν και το Τουρκμενιστάν δεν είχαν καταβάλει το μερίδιό τους στη χρηματοδότηση για την δημιουργία και συντήρηση του Κοινού Στρατού. Βλ. *Krasnaya Zvezda*, 23/1/1993, 1.
- 194 *Krasnaya Zvezda*, 2/3/1993, 1.
- 195 Το αρχικό σχέδιο του Σάποσνικοβ προέβλεπε δύο στάδια στην συγκρότηση του Κοινού Στρατού. Στο πρώτο στάδιο (1993-1994) πρότεινε να συγκροτηθεί μια δύναμη ταχείας ανάπτυξης για τον περιορισμό των διενέξεων στα εξωτερικά σύνορα της Κοινοπολιτείας. Το δεύτερο στάδιο θα αφορούσε στην περίοδο 1995 έως 1996 ή στον τελικό σχηματισμό του Κοινού Στρατού. Σε καιρό ειρήνης, όλες οι μονάδες του στρατού θα παρέμεναν υπό τις διαταγές των εθνικών υπουργείων άμυνας, και μόνο σε περίπτωση πολέμου θα ήταν υπό την σημαία της Κοινοπολιτείας. Βλ. *Moskovskii Novosti*, 23/4/1993, 10.
- 196 *Rossiyskaya Gazeta*, 23/5/1992, BBC Summary, SU/1389, 25/5/1992. Για το κείμενο της συμφωνίας. Βλ.: *Krasnaya Zvezda*, 3/5/1992, 1.
- 197 *Nezavisimaya Gazeta*, 6/1/1993, 3: *Nezavisimaya Gazeta*, 5/1/1993, 3. Στις τότε δηλώσεις τους οι Κεντροασιάτες ηγέτες επέμεναν ότι η προτεινόμενη ολοκλήρωση των κρατών τους δεν ερχόταν σε αντίθεση με τα συμφέροντα της Κοινοπολιτείας. Η ιδέα μιας κεντροασιατικής αμυντικής Ένωσης φαίνεται να ήταν του Ναζαρμπάγιεφ. Η πολιτική της ηγεσίας του Καζακιστάν βασιζόταν στην πλήρη υποστήριξη των δύο οργάνων της ολοκλήρωσης - της Κοινοπολιτείας και της συμμαχίας των κεντροασιατικών χωρών. Αυτή η ισορροπία ανάμεσα στους δύο

μηχανισμούς, πίστευαν ότι θα επέτρεπε στο Καζακστάν να επιτύχει βασικούς στόχους της πολιτικής του, δηλαδή - να διατηρήσει την εσωτερική δια-εθνική ηρεμία μεταξύ Καζάχων και Σλάβων, - να εξισορροπήσει τη ρωσική υπεροχή στην Κοινοπολιτεία, - να δημιουργήσει ασφάλεια ενάντια στην επανεμφάνιση των ιμπεριαλιστικών τάσεων της Ρωσίας και να πετύχει σημαντική επιρροή πάνω στη ρωσική πολιτική - να δημιουργήσει για την ίδια τη χώρα συνθήκες κέντρου εξουσίας της περιοχής σε ένα νέο Εύρωασιατικό γεωπολιτικό περιβάλλον.

198 Για το κείμενο της Ρώσο-Καζάχικης συμφωνίας βλ. Kazachstanskaya Pravda, 23/7/1992. 2. Οι συμφωνίες με το Ουζμπεκιστάν και τη Κιργισία ήταν παρόμοιες.

199 Moscow State Institute of International Studies, Μόσχα: Σεπτέμβρης 1992, 11

200 Συνέντευξη με τον ταγματάρχη Κάσιμοβ, αρχηγό του γενικού επιτελείου των ενόπλων δυνάμεων του Καζακστάν, Krasnaya Zvezda, 17/3/1993, 1, 2: KAZTAG News Agency, 9/9/1992, BBC Summary, SU/1487, 16/9/1992. Kazakh Radio, 10/10/1992. BBC Summary, SU/1510, 13/10/1992. Krasnaya Zvezda, 19/8/1992, 3: Krasnaya Zvezca, 20/8/1992, 2: Izvestya, 21/8/1992, 1.

201 Krasnaya Zvezda, 2/3/1993, 1.

202 Το ταξίδι του Ρώσου Υπουργού Άμυνας στο Ουζμπεκιστάν και το Τατζικιστάν το Φεβρουάριο του 1993 είναι ένα τέτοιο παράδειγμα. Στην Τασκένδη, συζήτησε με τις Ουζμπεκικές στρατιωτικές αρχές μια σειρά από θέματα, μεταξύ των οποίων ήταν και αυτό της κοινής χρήσης των στρατηγικών εγκαταστάσεων στο έδαφος του Ουζμπεκιστάν, η αμυντική συνεργασία, η αμοιβαία προμήθεια τροφίμων, ανταλλακτικών και υλικών. ITAR-TASS News

Agency, 3/2/1993, BBC Summary, SU/1605, 5/2/1993. Krasnaya Zvezda, Krasnaya Zvezda, 2/2/1993, 1.

203 Υπήρξαν λίγες διμερείς συμφωνίες μεταξύ των κεντροασιατικών κρατών στο στρατιωτικό τομέα. Κατά κανόνα, ήταν γενικές διακηρύξεις παρά συμφωνίες σε συγκεκριμένα αμυντικά ζητήματα. Η συμφωνία Κιργισίας-Ουζμπεκιστάν, για παράδειγμα, υποχρεώνει τα δύο κράτη να διατηρούν την ασφάλεια στην περιοχή, να επιδιώκουν κοινή αμυντική πολιτική και να προστρέχουν σε βοήθεια η μία της άλλης σε περίπτωση επίθεσης. Βλ. Channel TV, 29/9/1993, BBC Summary, SU/1501, 2/10/1992. Τον Αύγουστο του 1992 το Ουζμπεκιστάν και η Κιργισία υπέγραψαν πρωτόκολλο πρόθεσης για συνεργασία σε αμυντικά ζητήματα Krasnaya Zvezda, 18/8/1992, 1

204 Suzanne Crow, "The Theory and the Practice of Peacekeeping in the Former USSR" RFE/RL Research Report 1, no. 37, Σεπτέμβρης 1992, 32. Krasnayz Zvezda, 17/4/1992, 3.

205 Συνέντευξη του αναπληρωτή αρχηγού γενικού επιτελείου των κοινών ενόπλων δυνάμεων Μπόρις Μπιακόβ, Krasnaya Zvezda, 15/10/1992, 2.

206 Krasnaya Zvezda, 17/7/1992, 1. Krasnaya Zvezda, 18/7/1992, 3. Moskovskii Novosti, 26/6/1992, 3. Επίσης, Susanne Crow, Ibid, 33.

207 Συνέντευξη του αντιστράτηγου Γιανκόβ, Ibid. ITAR-TASS News Agency, 13/10/1992, BBC Summary, SU/1512, 15/11/1992.

208 Πριν από την περίπτωση του Τατζικιστάν, υπήρχαν ειρηνευτικές δυνάμεις στη Νότια Οσετία, Μολδαβία, και στην Ινγκουσία. Ωστόσο δεν ήταν ειρηνευτικές δυνάμεις της Κοινοπολιτείας. Η απόφαση για την αποστολή τους είχε

παρθεί από τις χώρες που εμπλέκονταν στη διένεξη και όχι από το Ανώτατο Συμβούλιο της Κοινοπολιτείας. Άλλωστε ο ειρηνευτικός στρατός της Κοινοπολιτείας δεν είχε ιδρυθεί ακόμα. Στο Τατζικιστάν υποτίθεται ότι ήταν η πρώτη περιφερειακή διένεξη όπου η Κοινοπολιτεία έστειλε ειρηνευτικό στρατό. ITAR-TASS, Ibid.

209 Ο Ρώσος Αναπληρωτής Υπουργός Άμυνας Βλάντιμιρ Τόποφοβ δήλωσε ότι η παρουσία των ρωσικών στρατευμάτων ήταν αναγκαία καθώς η Ρωσία δεν μπορούσε να παρέχει τα αναγκαία για τη συντήρηση των 300.000 Ρώσων που διέμεναν στο Τατζικιστάν βλ. ITAR-TASS News Agency, 7/10/1992, BBC Summary, SU/1507, 9/10/1992.

210 Krasnaya Zvezda, 14/10/1993, 3. Interfax News Agency, 8/10/1992, BBC Summary, SU/1508, 10/10. Η θέση ήταν αποτέλεσμα της εσωτερικής πολιτικής των Τατζίκων. Η νομιμοποίηση του Ισκάντοροβ στη θέση του Προέδρου ήταν αποτέλεσμα της απομάκρυνσης του πρώην προέδρου Ναμπίγιεβ, που προκλήθηκε από τις δυνάμεις της λεγόμενης Ισλαμικής Δημοκρατικής Αντιπολίτευσης.

211 Krasnaya Zvezda, 16/10/1992, 3. KYRGYZTAG via ITAR-TASS News Agency, 14/10/1992, BBC Summary, SU/1513, 16/10/1992. Τον Απρίλιο του 1993 η Κιργισία απέσυρε ένα τάγμα της από τα Αφγανο-τατζικικά σύνορα, το οποίο είχε σταλεί εκεί το φθινόπωρο του 1992 για να ενισχύσει τους Ρώσους συνοριοφρουρούς. Nezavisimaya Gazeta, 2/4/1993, 3.

212 Krasnaya Zvezda , 27/2/1993, 2.

-
- 213 Interfax News Agency 1/12/1992, BBC Summary, SU/1552 i.
1/12/1992. ITAR-TASS News Agency, 8/12/1992, BBC Summary, SU/1560,
10/12/1992. Krasnaya Zvezda, 27/12/1993, 2. Μέχρι το Δεκέμβριο του 1992 μόνο
το Ουζμπεκικό Κοινοβούλιο είχε αποφασίσει να στείλει ειρηνευτική δύναμη στο
Τατζικιστάν. Nezavisimaya Gazeta, 26/12/1992, 3.
- 214 Nezavisimaya Gazeta, 23/4/1993, 3.
- 215 Harris Lilliam Craig, “Xinjiang, Central Asia and the Implications for
China’s Policy in the Islamic World”, The China Quarterly, αρ. 133, Μάρτιος 1993,
112 κ.ε.
- 216 The Economist, 26/12/1992.
- 217 Ομιλία του Tomur Dawamat Xinjiang Ribao, 29/7/1990, από το FBIS-
CHI-90-201, 17/10/1990. Η κυβέρνηση της Xinjiang περιέγραψε τα βίαια
επεισόδια σαν αντεπαναστατική ένοπλη εξέγερση.
- 218 Gladney Dru, “The Muslim Face of China”, Current History, τομ. 92,
αρ. 575, Σεπτέμβριος 1993, 275-280.
- 219 Walsh Richard J., “China and the New geopolitics of Central Asia”,
Asian Survey, τομ. 32, αρ. 3, Μάρτιος 1993, σ. 274.
- 220 Μάρτης του 1992
- 221 Για σχετικές πληροφορίες βλ. Xinjiang Ribao, 29/7/1990, op. cit.
- 222 South China Morning Post, 12/12/1991.
- 223 Για την οικονομική προοπτική βλ. Munro Ross H., “China’s waxing
Spheres of Influence”, Orbis, τομ. 38, αρ. 4, Φθινόπωρο 1994, σ.601. Επίσης
Gladney, 278, και Harris 123. Για την υπάρχουσα (το 1992) δυναμική, Munro, 600,

όπου: "By the beginning of the 1990's China could offer major trade opportunities as well as modest amounts of capital and technology to the economically weak Central Asian republics' economies and responding to what Central Asian leaders consider their most basic need. It is not cultural, linguistic, or religious 'aid' that Central Asian elites crave, it is economic development. The Chinese clearly agree that economic development offers the best chance of limiting future ethnic and religious conflict."

224 Munro, 586-587.

225 Nancy Lubin. "Dangers and Dilemmas: The Need for Prudent Policy Toward Central Asia", Harvard International Review (Ανοιξη 1993).

226 "Central Asia on the Rise" Beijing Review, 3-9/8/1992, 12.

227 "Xingiang Gives 1992 Import, Export Statistics", Beijing Xinhua, 19/1/1993, FBIS-CHI-93-017, 28/1/1993, 45

228 "Xingiang's Border Trade Volume up 359 percent", Xinhua Domestic Service, 21/12/1992, FBIS-CHI-92-252, 31/12/1992, 57.

229 "China Provides Half of Kazakhstan's Imports", Beijing Xinhua 27/10/1992, FBIS-CHI-210, 29/10/1992.

230 "Trade Talks Held With Xinjiang-Uighur Delegation", Alma-Ata Kazakh Radio Network 9/5/1992, FBIS-SOV-92-092, 12/5/1992, 55.

231 "Kazakh Minister Seeks Economic Ties With China". Beijing Xinhua, 30/4/1992, FBS-CHI-93-082 30/4/1992, 7.

-
- 232 "Rail Link With PRC City Inaugurated", Moscow Teleradiokompaniya Ostankino Television First Program Network, 23/6/1992, FBIS-SOV-92-124, 26/6/1992, 81.
- 233 "Air Route Opens Between Beijing, Alma-Ata". Beijing Xinhua, 17/12/1992, FBIS-CHI-92-246, 22/12/1992.
- 234 "Faster Economic Development Seen in Xinjiang", Beijing Xinhua, 4/11/1992, FBIS-CHI-92-214, 4/11/1992, 53.
- 235 "Authorities Agree to Take Refugees From Tajikistan" Moscow ITAR-TASS, 22/12/1992, FBIS-SOV-92-247, 23/12/1992, 69.
- 236 Ibid.
- 237 "Akayev on Realistic, Fruitful Talks", Beijing Xinhua, 14/5/1992, FBIS-CHI-92-095 15/5/1992, 7.
- 238 "Electric Power Line Begins Supplies to China", Moscow ITAR-TASS, 1/10/1992, FBIS-SOV-92-193, 5/10/1992, 51.
- 239 "Premier Leaves for PRC For Border Issue Talks", Moscow Radio Rossii Network, 3/8/1992, FBIS-SOV-92, 153, 7/8/1992, 74.
- 240 "Xinjiang, Kazakhstan Plan Border Water Project", Beijing Xinhua, 23/1/1993, FBIS-CHI-93-015, 26/1/1993, 9.
- 241 "More on Talks between Mu Yi, Tajik Counterpart", Beijing China Daily, 19/7/1993, 2, FBIS-CHI-93-117, 21/7/1993, 12.
- 242 "Northwest to Revive The Silk Road" Beijing Review, 14-20/9/1992.
- 243 Carl Goldstein, "Final Frontier", Far Eastern Economic Review, 10/6/1993, 54.

-
- 244 Martha Brill Olcott, *Central Asia's second Chance*, (Washington, 2005), σσ. 63, 197-98, 210, 216
- 245 Raju Thomas, *Indian Security Policy in the 1990's: New Risks and Opportunities*", στο συλλογικό *Dilemmas of National Security and Cooperation in India and Pakistan*, Hafeez Malik, επιμ., Νέα Υόρκη: 1993, Νέα Υόρκη: 1993, 109. Για τις ανησυχίες των Ινδών σχετικά με το έγκλημα και το λαθρεμπόριο βλ., Stobdam P., "Central Asia: India's Strategic Approach", *Strategic Analysis*, τομ. 28, αρ. 6, Σεπτέμβριος 1995, 749 όπου: "the phenomena of opium cultivation, narcotics trafficking and its related crimes and mafia politics are not only posing a threat to the Central Asian states themselves, but also to India." Από τον ίδιο και η επισήμανση (σ. 745): "Central Asia plus Afghanistan on one side, and Myanmar on the other, will make India most vulnerable to the narcotics trade, bringing with it a host of other social and political problems".
- 246 Shekhar Gupta, *India Redefines its Role*, *Adelphi Papers* αρ. 293, International Institute for Strategic Studies, Οξφόρδη, 1995, 58. Στο ίδιο σχόλιο και η σχέσεις με την Κίνα.
- 247 Για την Πακιστανική ανάμειξη στα εσωτερικά των νέων δημοκρατιών βλ.: James Rupert, "Dateline Tashkent: Post-Soviet Central Asia", *Foreign Policy* αρ. 87, (1992) σσ. 180-181
- 248 Singh Anita, "India's Relations with Russia and Central Asia", *International Affairs*, τομ. 71, 1995, 79 ΚΑ
- 249 "Trade Agreement Signed With Uzbekistan", *Delhi All India Radio Network*, 31/1/1992, FBIS-NES-92-022, 3/2/1992, 43

-
- 250 "5 Million \$ Credit in Medicine To Be Given", Delhi All India Radio Network, 15/2/1993, FBIS-NES-93-029, 16/2/1993, 58.
- 251 Singh Anita, 80, όπου και αύξηση των πιστώσεων προς το Καζακστάν κατά δέκα εκ. δολ. το 1992 και 1993.
- 252 Παρ' όλα αυτά τον Απρίλιο του 1992 ξεκίνησε η πιλοτική (για την υπόλοιπη ΚΑ) σχέση οικονομικής στήριξης του Τουρκμενιστάν με αντικείμενο την βιομηχανία χημικών, τον τραπεζικό τομέα ΚΑ Singh, 80.
- 253 "Indian Ties to Curb Pakistan, Influence Eyed", Moscow Izvestiya, 19/3/1992, Morning Edition 4, FBIS-SOV-92-056, 23/3/1992, 8.
- 254 Οι παρατηρήσεις του Guiseppe Di Palma, *To Craft Democracies: An Essay on Democratic Transitions* (University of California Press, 1990). Πιο κοντά στην άποψή μας Vladimir Tismaneanu, *Fantasies of Salvation: Democracy, Nationalism and Myth in post-Communist Europe* (Princeton University Press, 1998)
- 255 Timothy Colton, *Transitional Citizens: Voters and What Influences Them in the New Russia* (Harvard University Press, 2000). John Anderson, *Kyrgystan: Central Asia's Island of Democracy?* (Routledge, 1999). M. Steven Fish, "Mongolia: Democracy Without Prerequisites" *Journal of Democracy* 9, 3 (1998) 127-41
- 256 Ειδικότερα, Mark R. Beissinger, "The Persisting Ambiguity of Empire" *Post-Soviet Affairs* 11, 2 (1995) 149-84
- 257 Teresa Rakowska-Harmstone, "Soviet Legacies" *Central Asia Monitor* 3 (1994)

-
- 258 Mark R. Beissinger, *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State* (Cambridge University Press, 2002)
- 259 Pauline Jones Luong, *Institutional Change and Political Continuity in Post-Soviet Central Asia: Power, Perceptions, and Pacts* (Cambridge University Press, 2002)
- 260 Rogers Brubaker, *Reframing Nationalism* (Cambridge University Press, 1996)
- 261 David D. Laitin, *Identity in Formation: The Russian-Speaking Populations in the Near Abroad* (Cornell University Press, 1998). Katherine Verdery, *What Was Socialism and What Comes Next?* (Princeton University Press, 1996). Bhavna Dave, "The Politics of Language Revival: National Identity and State Building in Kazakhsatn" (Διδ. Διατριβή, Πανεπιστήμιο Syracuse, 1996). Vistor A. Shnirelman, *Who Gets the Past? Competition for Ancestors Among Non-Russian Intellectuals in Russia* (John Hopkins, 1996)
- 262 Ronald Grigor Suny, *Revenge of the Past: Nationalism, Revolution and the Collapse of the Soviet Union* (Stanford University Press, 1993)
- 263 Ο Ευρωασιατισμός ήταν δημιούργημα του σοβιετικού ιστορικού Λεβ Γκουμίλιεβ
- 264 To Craft Democracies..., 4
- 265 Για την κρατική διαχείριση της διαφορετικότητας, Crawford Young, "The Dialects of Cultural Pluralism" στο συλλογικό *The Rising Tide of Cultural Pluralism: The Nation-State at Bay?* Crawford Young (επιμ.) (University of Wisconsin Press, 1993) 3-35. Επίσης η αντιπαράθεση μεταξύ των Arend Lijphart,

-
- “Consociational Democracy”, *World Politics* 21, 2 (1969) 207-25 και Donald Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict* (University of California Press, 1985) 601-80
- 266 Gulnoza Saidazimova, *Central Asia: Hizb ut-Tahris’s calls for Islamic State Find Support*” Radio Free Europe, 17 Ιαν. στο www.rferl.org/featuresarticle/2006/01.
- 267 Βλ. σχ. <http://news.akipress.org/news>
- 268 Nancy Lubin, *Calming the Ferghana Valley: Development and Dialogue in the Heart of Central Asia* (New York: Century Foundation Press, 1999)
- 269 Martha Brill Olcott, *Central Asia’s Second Chance*, (Carnegie Endowment for International Peace: 2005), 234 κ.ε
- 270 Βλ. συγκεκριμένα τις καταθέσεις των ειδικών συμβούλων του Λευκού Οίκου, των ειδικών αναλυτών διεθνών χρηματοπιστωτικών οργανισμών αλλά και επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται στην ΚΑ, στη Διακομματική Επιτροπή του Κογκρέσου τα έτη 1999 και 2000. Επίσης τα report των εκεί εγκατεστημένων «Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων», ιδιωτικών και κρατικών όπως η USAID.
- 271 Alexander Fleming, Bokros Lajos, *Financial Transition in Europe and Central Asia: Challenges of the New Decade* (Washington, D.C., World Bank, 2001)
- 272 Τα στοιχεία από το Economist Intelligence Unit, *Country Forecast*, (2001-2004) για κάθε δημοκρατία ξεχωριστά.

-
- 273 Martha Brill Olcott, *Central Asia's Second Chance*, (Carnegie Endowment for International Peace: 2005), 173
- 274 Bernd Rechel και Martin McKee, "Human Rights and Health in Turkmenistan", Policy Brief, OSI, 2005. (βλ. Ειδικά: www.Ishtm.ac.uk/ecohost/projects/health-turkmen.htm.)
- 275 "Health & Human Rights Organizations Condemn Turkmenistan Plan to Close Hospitals", Human Rights Watch, Μάρτιος 2005. Επίσης, "Public Health Crisis in Turkmenistan : International Responses", Open Society Institute Forum. National Responses", Open Society Institute Forum. Επίσης, "Turkmen Leader Closes Hospitals", BBC, 1 Μαρτίου 2005.
- 276 Ειδικότερες αναφορές και στοιχεία στο "Central Asia Human Development Report", UNDP, όπως και στο *Health Care Systems in Transition, Uzbekistan 2001*, European Observatory on Health Systems & Policies.
- 277 Martin McKee και Laurent Chenet, "Patterns of Health", στο "Health Care in Central Asia; Health Care Systems in Transition, Tajikistan 2000" European Observatory on Health Policies, 2002.
- 278 90.000 προσβεβλημένοι σύμφωνα με το Centre for Disease Control and Prevention in Central Asia όπως αναφέρεται στο "Combating HIV/AIDS in Europe and Central Asia", World Bank 2005 με τα κρούσματα της νόσου να έχουν αυξηθεί από 500 το 2000 σε 8 000 το 2004. Το Ουζμπεκιστάν και το Καζακστάν έχουν τα μεγαλύτερα ποσοστά όπως αναφέρει το AIDS Epidemic Update: Δεκ. 2005," UNAIDS/WHO (Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας).

-
- 279 Marc Suhrcke, Ernd Rechel, Catherine Mischaud, “Development Assistance for Health...” Bulletin of the World Health Organization, 2005 σσ 920-927.
- 280 Για τις προβλέψεις, “2004 Central Asia, South Caucasus & Moldova Regional Assistance Plan”, DFID.
- 281 Από τα στοιχεία του “Central Asia Development Report”, UNDP
- 282 Valeria F. Piacentini, (επιμ.) The Disintegration of the Soviet Empire: Problems of National Security in Central Asia (1994)